Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta
Katedra filosofie a dějin přírodních věd

Měření Čechoslováků

Česká společnost biotypologická a konstituční lékařství v ČSR mezi lety 1937–1959

Measuring Czechoslovaks
Czech Society of Biotypology and Constitutional Medicine in Czechoslovakia 1937–1959

Disertační práce

Praha 2018

Vypracoval: Mgr. Jan Musil
Školitel: Mgr. Tomáš Hermann, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem předloženou práci *Měření Čechoslováků: Česká společnost biotypologická a konstituční medicína v ČSR mezi lety 1937–1959* vypracoval samostatně. Veškeré použité prameny a další informační zdroje jsou uvedeny v seznamu literatury na konci spisu. Dále prohlašuji, že jsem tuto práci ani její podstatnou část nepředložil k získání jiné či stejné akademické hodnosti.

V Děčíně, dne 30. 11. 2018

Jan Musil

Poděkování patří především mému školiteli, Dr. Tomáši Hermannovi, který mě po letech odborného tápání usměrnil a přivedl k fascinující kapitole v dějinách moderní vědy a medicíny. Děkuji mu za veškerá doporučení, trpělivost a nespočet hodin společně strávených v disputacích, jež přispěly ke zdárnému dokončení spisu.
Dále je mou povinností poděkovat Katedře filosofie a dějin přírodních věd Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a Katedře politologie a filozofie Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně, oběma institucím za poskytnuté zázemí.
Můj upřímný dík patří i všem kolegům a přátelům za podporu, inspirativní diskuse a kritické náměty.
V neposlední řadě děkuji též své manželce za víru ve smysluplnost mého počínání, shovívavost a především za obětavost, s níž se v době vzniku spisu věnovala našemu synovi.

Abstrakt

Předkládaná disertační práce popisuje vznik, činnost a zánik České společnosti biotypologické (1937–1959), na jejímž příběhu je představen průnik konstituční typologie (vědy o lidské konstituci) především do československé medicíny.

Věda o lidské konstituci (ve francouzském a latinském světě nazývaná jako biotypologie) je založena na klasifikaci individua na základě morfologických a fyziologických vlastností, přičemž zvláštní pozornost je věnována snaze o prognózu jeho budoucího vývoje. Klíčovou součástí nauky je nalézání korelací mezi fyzickou podobou člověka a jeho psychickými vlastnostmi a mentálními schopnostmi.

Česká společnost biotypologická (ČSB) byla založena s ambicemi člověka nejen zkoumat, ale především účelně navyšovat jeho potenciál. Celé hnutí je proto představeno jako příklad ozdravného vědeckého programu, který do velké míry sledoval státní zájem na racionalizaci populační péče. Metodologickým východiskem práce je koncept biomoci Michela Foucaulta, tedy proměny mocenských strategií a jejich konstitutivní charakter pro vznik a změnu sítě společenských vztahů, hodnot a individuálních strategií jedince. Partikulární příběh vzniku a zániku ČSB je interpretován jako důsledek těchto proměn.

Jádro práce tvoří historická rekonstrukce života společnosti pomocí analýzy, interpretace a kontextualizace vydaných i archivních pramenů. Postupujeme v zásadě chronologicky a výklad periodizujeme do tří hlavních období: (I.) od založení společnosti do vyhlášení Protektorátu, které vykládáme jako dobu velkých ambicí; (II.) období protektorátní, kde biotypologové přispívali k udržení národního vědeckého a spolkového života; a dlouhé (III.) období pozvolného zániku společnosti, které končí až v roce 1959 dobrovolným rozpuštěním ČSB, způsobeným do velké míry ideologickou proměnou vědy v Československu po roce 1948.

V závěru upozorňujeme na nebezpečí spojené se snahou biotypologů získat z odhalených zákonitostí v utváření lidské konstituce totální přehled o vlastnostech a schopnostech populačního celku – soubor znalostí, který by se stal základním stavebním kamenem pro efektivní využití všech sil v populaci doposud skrytých. Konstituční medicína, respektive biotypologie, byla založena na volání po aplikovaných zásazích do života jedinců. ČSB proto považujeme, i přes její relativní neúspěch, za důležitý doklad politizace vědy a etatizace lékařské péče.

Abstract

This doctoral thesis describes the formation, activities and dissolution of the Czech Society of Biotypology (1937–1959), herein used as an example of impact of the constitutional typology (human typology science) on the Czechoslovak medicine.

Human constitution science (in French and Romance languages called biotypology) classifies individual human beings on the base of morphological and physiological characteristics, with particular emphasis on forecast of future trends. The core of the science focuses on correlation between the physical appearance of a person and his/her mental characteristics.

The Czech Society of Biotypology (Česká společnost biotypologická – ČSB) was founded with ambitions not only to study human beings, but also to increase their potential. The whole movement was therefore conceived as an example of a sanitation scientific program in accordance with the governmental interest in rationalization of population care. The methodology of the thesis is based on Foucault´s concept of biopower – change of power strategies and their constitutive influence on the development and change of social relations, values and individual strategies of persons. The story of formation and dissolution of ČSB is interpreted as a consequence of these changes.

The core of the thesis consists of a reconstruction of social life, above all through an analysis and interpretation of relevant documents. Analysis is mostly chronological and divides the development into three main periods: (I.) from formation of the Society to the beginning of the Protectorate (this period is interpreted as era of big ambitions); (II.) Protectorate period, when biotypologists contributed to the continuation of national scientific and social life; and a long (III.) period of a slow decline of the Society, ending in 1959 with a voluntary dissolution of ČSB, caused above all by an ideological change in the Czechoslovak science after 1948.

The end of the thesis mentions risks connected with the effort of biotypologists to use the discovered typological knowledge to gain a total overview and control over the population. They hoped to acquire knowledge that could be used as a base for an efficient usage of hidden strength of population. Constitutional medicine and biotypology was based on a requirement to control the life of individuals. Despite the relatively low success of ČSB, we consider it to be important evidence of political influence on science and nationalisation of health care.

Obsah

Úvod ... 8

Definice lidské konstituce, konstituční medicíny a biotypologie ... 10

Struktura práce ... 12

Dosavadní stav zpracování a charakteristika pramenů ... 14

1. Konstituční medicína a biotypologie ve světě v první polovině 20. století ... 18

1.1 Obecný historický kontext: státní populační politika a rozvoj lékařské vědy ... 18

1.2 Konstituční typologie v anglosaském a německém okruhu ... 25

1.3 Biotypologie v Itálii a latinskoamerickém světě ... 30

1.4 Francouzská biotypologie a vznik Société de Biotypologie ... 37

2. Institucionalizace konstituční nauky v ČSR ... 44

2.1 Technokracie, Masarykova akademie práce a Psychotechnický ústav ... 44

2.2 Mezinárodní psychotechnický kongres: francouzští biotypologové v Praze ... 52

2.3 Cesta ke vzniku Československé společnosti biotypologické ... 54

3. Výzkum lidské konstituce ve Zlíně ... 66

3.1 Instrumentalizace průmyslového člověka ... 67

3.2 Baťova nemocnice a její ředitel Bohuslav Albert ... 72

3.3 Zdravotní prohlídky ... 76

4. Období velkých ambicí (1937–1939) ... 82

4.1 Zlínský sjezd a jeho důsledky ... 82

4.2 Konstituce a brannost ... 85

4.3 Založení ČsSB ... 89

4.4 Příprava na druhý zlínský sjezd ... 94

4.5 Výzkum dětské konstituce ... 96

4.6 Biotypologie vstříc zániku demokracie v ČSR ... 99

4.7 Sborník o lidské konstituci a pracovní lékařství ... 103

4.8 Dílčí závěr ... 107

5. Intermezzo: Nejprodávanější eugenik ... 112

5.1 Alexis Carrel (1873–1944) a *Člověk, tvor neznámý* ... 112

5.2 Carrelův odkaz a československá biotypologie ... 117

6. Biotypologové křísí svobodu protektorátní vědy (1939–1945) 122
6.1 Obnova přednáškové činnosti (1940–1942) 122
6.2 Návrat do Zlína I: Vědecký ústav pro průmyslové zdravotnictví 134
6.3 Návrat do Zlína II: Biotypologická laboratoř 138
6.4 Bohuslav Albert, Baťův dům zdraví a biotypologie 144
6.5 Činnost ČSB ve druhé polovině válečného období 148
6.6 Konstituční hledisko mimo platformu ČSB 152
6.7 Kretschmerova typologie nestačí 155
6.8 Dílčí závěr 161
7. Dlouhé období zániku (1945–1959) 163
7.1 Krajník odchází z Prahy 166
7.2 Problém lidské konstituce po druhé světové válce 170
7.3 Nová klasifikace 177
7.4 Zlínská měření a první kritika 180
7.5 Ideologická proměna *ČLČ* a druhá kritika 183
7.6 Nejasný konec biotypologické laboratoře ve Zlíně 194
7.7 Zánik ČSB 197
7.8 Dílčí závěr 201
O blahodárném jhu rozumu, neomylné vědě a kolektivním štěstí. Závěrečný esej 205
Seznam literatury 220
Seznam zkratek 243
Seznam příloh 244

Úvod

> *[…] společnost nebo stát, nebo to, co ho má nahradit, má jako bytostnou funkci pečovat o život, upravovat ho, rozmnožovat, vyvažovat jeho rizika, zkoumat a vymezovat biologické šance a možnosti*.[1]

> *Lékařství převzalo nejzákladnější vědomosti o člověku z anatomie, fysiologie, psychologie a pathologie. Snadno by mohlo rozšířiti svoje obory ještě dále a zahrnouti vedle lidského těla a vědomí ještě vztahy člověka k hmotnému a duchovnímu světu, přibrati sociologii a hospodářskou nauku a tak státi se skutečnou vědou o Člověku. […] Lékařství by pak mohlo vychovávati jednotlivce podle přirozených zákonů a inspirovati ty, kdož by se chtěli ujmouti úkolu vésti lidstvo k pravé civilizaci.*[2]

Tato práce pojednává o československých lékařích, kteří uvěřili v poznatelnost podstaty lidství. Lékařích, kteří věřili v měřitelnost hodnoty člověka a v na ní postavenou kalkulaci zdravotního, hospodářského i kulturního potenciálu národní populace.

Náš výzkumný záměr je postaven na otázkách z oblasti politické filosofie a dějin myšlení. Ptáme se po původu lékařského sebevědomí, po ambicích integrovat lékařskou péči do politické správy společnosti, po etatizaci biologična a biologizaci lékařského diskurzu v Československu v období od 30. do 50. let 20. století. Důsledky těchto proměn vztahujeme k dobovým pokusům o legislativní změny a k proměně chápání individuality a přirozených práv individua.

Výše uvedené obecné teze představujeme na příkladu průniku konstituční typologie (vědy o lidské konstituci) do československé medicíny v podobě činnosti Československé (později české) společnosti biotypologické (ČSB), založené v roce 1937 a zaniklé v roce 1959.[3] Společnost byla založena s ambicemi člověka nejen zkoumat, ale především účelně navyšovat jeho možnosti. Biotypologie v Československu je proto příkladem ozdravného vědeckého programu, který do velké míry sleduje státní zájem na racionalizaci populační péče.

---

[1] Foucault, Michel: *Je třeba bránit společnost*. Praha 2006, s. 233.
[2] Carrel, Alexis: *Člověk, tvor neznámý*. Praha 1948, s. 226–227.
[3] Název společnosti prošel několika změnami. Byla založena v roce 1937 jako Československá společnost biotypologická (ČsSB), po mnichovské krizi a vzniku 2. republiky se její název mírně upravil na Česko-slovenskou společnost biotypologickou (Č-sSB). Po vyhlášení Protektorátu došlo ke zkrácení názvu na Českou společnost biotypologickou (ČSB). Tento název pak společnost udržela až do svého zániku v roce 1959. Na změny v názvu upozorňujeme v kapitole č. 4. V této kapitole užíváme jednotnou zkratku ČSB.

Prvním metodologickým východiskem našeho zkoumání je koncept biomoci francouzského filosofa Michela Foucaulta, který si všímal proměn mocenských strategií a jejich konstitutivního charakteru pro vznik a změnu sítě společenských vztahů, hodnot a individuálních strategií jedince. Zdánlivě partikulární příběh vzniku a zániku ČSB proto interpretujeme jako důsledek těchto proměn. Druhým východiskem je reflexe dobového technokratického diskurzu, jenž zasáhl nejen prostředí průmyslové výroby, z něhož vzešel, ale především se projevil jako přesvědčivý koncept pro řízení celé společnosti. Technicistní rétoriku přijaly i námi sledované lékařské spolky v čele s ČSB.

Naším cílem je přispět k poznání dějin české vědy a medicíny ve 20. století, v nichž konstituční typologie, věda o lidské konstituci a ČSB hrály svou roli, minimálně pro jednu generaci lékařů. Dvaadvacet let existence společnosti proběhlo na pozadí velkých historických, společenských a politických událostí. Doba plná kataklyzmat v podobě zhroucení české státnosti po mnichovské konferenci a vzniku Protektorátu, následných válečných událostí, poválečné „budovatelské“ obnovy, nasměrování politického systému po roce 1948 k totalitě a konečného odeznění ideologické mobilizace v závěru 50. let se zrcadlila na osudu ČSB a profesní kariéře jejích členů. Bráníme se však tomu, abychom naši práci vystavěli na předpokladu jednostranné příčinnosti – nerovného vztahu, který by z biotypologické společnosti činil slepý odraz velkých dějin. Za pomoci archivních i tištěných pramenů, korespondence i zápisů ze členských schůzí rekonstruujeme mentální svět jednotlivých proponentů biotypologie, jejich přesvědčení ve velkolepou přeměnu společnosti, která půjde ruku v ruce s přeměnou (a rozšiřováním) lékařské péče.

Mezi nejznámější příklady spojení státního zájmu a vědeckých ambicí, které vytvářejí základ pro populační péči a kontrolu, patří jednoznačně příběh eugeniky. Ten se v posledních letech stal častým předmětem zájmu historiků medicíny a vzniklo mnoho reprezentativních syntéz i komparativních studií, v nichž je reflektována i její československá větev. Příběh vědy o lidské konstituci a biotypologie byl v nedávné době objeven též, byť jeho zpracování bylo provedeno především formou dílčích studií pro rozličné národní kontexty a syntéza stále chybí. V českém prostředí ale nebyla kapitola o konstituční typologii, medicíně či biotypologii doposud zpracována v takové míře, v jaké jsme tak učinili my. Předkládaná práce precizuje paralelu mezi eugenikou na straně jedné a konstituční typologií (medicínou a biotypologií) na straně druhé, jež z Československa učinila most mezi anglosaským a latinským chápáním lékařské péče ve službách státu.

Definice lidské konstituce, konstituční medicíny a biotypologie

Věda o lidské konstituci je založena na klasifikaci jedince na základě jeho morfologických a fyziologických vlastností, přičemž zvláštní pozornost je věnována snaze o prognózu budoucího vývoje či možné individuální náchylnosti k nemocem. Klíčovou součástí nauky o lidské konstituci je nalézání korelací mezi fyzickou podobou člověka a jeho psychickými vlastnostmi a mentálními schopnostmi. V americkém prostředí je lidská konstituce definována takto:

> *[…] celková (totální) suma morfologických, fyziologických a psychologických znaků individua, s doplňkovými proměnnými v rase, pohlaví a věku; vše z velké části determinováno dědičností, ale zároveň ovlivněno v různých stupních vnějšími faktory, z nichž všechny, jsou-li integrovány a vyjádřeny jako jedna biologická entita, kolísají v různých stupních přes široké pole normality, popřípadě skrz libovolné hranice do abnormality či patologie.*[4]

Výzkum lidské konstituce byl rozvíjen v první polovině 20. století především mezi lékaři, psychology a psychiatry. Podmíněná vazba mezi měřitelnými tělesnými vlastnostmi a dalšími aspekty osobnosti byla často vystavěna na antropometrických (somatometrických) metodách a výpočtu rozličných konstitučních indexů, které byly doplněny i měřením IQ, pozornosti, manuální zručnosti, výdrže. Analyticko-empirický přístup byl kombinován s normativním předpokladem existence ideálních typů, podle nichž bylo obyvatelstvo tříděno. V různých národních školách vznikaly katalogy morfologicko-fyziologických (a psychologických) normotypů. Určení konstituce se však neodvíjelo jen od výsledů měření, důležitým hlediskem byl i genetický výzkum a studium vlivu dědičných predispozic na utváření konstituce stejně tak, jako byl zkoumán (ve větší či menší míře) vliv zevních faktorů (prostředí, výchova). Představitelé nového přístupu ve výzkumu individuality hovořili o vědecké syntéze: lidská konstituce je „výsledek spolupráce dědičné hmoty a složitého komplexu zevních činitelů“.[5] Studiem vlivu vnějšího prostředí na spoluutváření konečné podoby individuální konstituce se konstituční medicína odlišovala od genetiky a jejího pojmu „fenotyp“.

---

[4] Tucker, William B. – Lessa, William A.: „Man: A Constitutional Investigation“, *The Quarterly Review of Biology* 15/1940, č. 3, s. 265–289 a č. 4, s. 411–455, zde s. 287 n (vlastní překlad).
[5] Krajník, Bohumil: „Konstituční nauka v biologii“, in: *O lidské konstituci* / *La constitution humaine*. Praha 1939, s. 15–32, zde s. 16.

V českém prostředí definoval lidskou konstituci asi nejúplněji jeden z hlavních představitelů ČSB, Bohumil Krajník, takto:

> *Můžeme tedy definovati lidskou konstituci obecně jako soubor těch fenotypických vlastností, které zevní vlivy vůbec nemohou měniti, anebo je mění zřídka, za zvláštních zevních okolností a to tak, že tato změna je řízena určitým směrem, který jest podmíněn genotypickým základem. […] Je tedy jasno, že je složení organismu v prvé řadě podmíněno dědičně, ale fenotyp je výsledkem působení okolního světa na organismus a to vyvolává jak vlastnosti trvalé, dědičné, tak vlastnosti přechodné, akcidentální.*[6]

Přes veškerou opatrnost a zdůraznění trvalých (a geneticky podmíněných) základů je konstituce chápána dynamicky, jako úběžník psychofyzického vývoje individua, nastavený (a nastavující se) v kooperaci dědičných předpokladů a vnějšího vlivu. Pojem konstituce v sobě spájí genotypickou, fenotypickou, morfotypickou i fyziologickou složku, a především tedy od nich odvozenou korelační vazbu na psychické vlastnosti a schopnosti jedince. Asi nejstručněji se podařilo definovat lidskou konstituci iniciátorovi vzniku konstituční medicíny v ČSR, Stanislavu Mentlovi: Konstituce je „soubor všech trvalých vlastností jedince, tělesných i duševních, vrozených i získaných“.[7] Poslední uvedenou definici, pro její jednoznačnost i jednoduchost, budeme v naší práci užívat jako výchozí.

První nesnáz vzniká při snaze odlišit konstituční typologii od konstituční medicíny. Zatímco ve světě byla konstituční typologie pěstována zejména mezi lékaři a psychiatry, tedy jako nový směr medicíny, v Československu byla sice většina představitelů hnutí též z řad lékařů, v ČSB byli ale i představitelé biologie, pedagogiky, psychologie a v závěrečné fázi existence dokládáme i spojení s antropologií. Druhá obtíž se pojí k terminologickému rozdílu mezi konstituční medicínou a biotypologií. V českém prostředí jsou totiž oba termíny zaměňovány a jsou užívány jako synonyma. Ve výše citovaném sborníku *O lidské konstituci*, který byl nejdůležitějším programovým počinem ČSB, se dozvídáme, že vědu o lidské *konstituci* je možné nazvat *biotypologií* a že výzkum lidské *konstituce* je předmětem činnosti České společnosti *biotypologické*.

Ve světě jsou však mezi oběma pojmy činěny rozdíly. Zatímco v anglosaském a německém prostředí se užívají termíny lidská konstituce, konstituční medicína či

[6] Krajník, B.: „Konstituční nauka v biologii“, s. 25–26.
[7] Mentl, Stanislav: „Pojem a význam lidské konstituce s hlediska klinického“, in: *O lidské konstituci…*, op. cit., s. 33–59, zde s. 37.

konstituční psychologie, ve francouzském, italském a latinskoamerickém lékařském diskurzu zaznívá termín biotypologie. Rozdíl ale nespočívá jen v jazykové či geopolitické rovině. Zatímco v anglosaském prostředí se konstituční hledisko stalo paralelou k rasové typologii, v prostředí latinských států byla biotypologie národní formou eugeniky, často angažovanou v politických populačních programech autoritativních režimů. Ve Francii byla situace ještě poněkud odlišnější, zde lze biotypologii chápat jako součást racionalizačního (technicistního či technokratického) hnutí, tj. jako vědecký výzkum sloužící účelům politické reorganizace společnosti.

My zde oba pojmy od sebe striktně odlišíme pouze v první kapitole, v níž stručně představujeme světový kontext vývoje vědy o lidské konstituci a biotypologie. V kapitolách vztažených k českému prostředí je z výše uvedených důvodů budeme užívat jako ekvivalenty.

Struktura práce

Práci otevíráme dvojím úvodem. Nejprve představujeme moment zrodu státního zájmu o populační otázky, na nějž bezprostředně navazuje stručný historický přehled o formování konstituční medicíny v celosvětovém měřítku. Jako výchozí moment uvádíme návrat holisticko-humorálního hlediska do lékařské péče, stejně jako průnik statistiky do biologie. V první kapitole je věnována pozornost konstituční typologii v medicíně (psychiatrii) v anglosaském a německém prostředí v průběhu 1. poloviny 20. století, pozornost věnujeme i latinskému světu (Itálie a Jižní Amerika), kde docházelo k symbióze mezi intencemi lékařské péče a potřebami (autokratických/fašistických) režimů. V případě francouzském, kterým náš úvod uzavíráme, se výrazně projevuje důraz na psychofyziologii práce, simplifikaci, racionalitu a normalizaci, který shodně objevujeme i v československém prostředí a považujeme jej za fundamentální impuls pro vznik ČSB.

Biotypologové usilovali o poznání principiálních vzorců individuality, o jednoduchý výpočet indexu lidské konstituce. Deskripce umožňuje preskripci – z odhalení zákonitostí utváření lidské konstituce si slibovali získat totální přehled o vlastnostech a schopnostech populačního celku – soubor znalostí, který by se stal základním stavebním kamenem pro racionalizaci a efektivní využití všech sil v populaci doposud skrytých. Za tímto účelem vytvářeli biotypologové katalogy abstrahované individuality, s jejichž pomocí měla být racionálně zefektivněna lékařská péče, ale

především výchova, výběr a umístění člověka do pracovního procesu v podmínkách masové výroby. Konstituční medicína, respektive biotypologie, byla založena na volání po aplikovaných zásazích do života jedinců. Měřením, testováním dispozic a hledáním plauzibilní výpočtové metody biotypologové zapadali do dobového technicistního či přímo technokratického diskurzu. Druhé uvedení v podobě institucionalizace konstituční medicíny a založení ČSB, které provádíme ve 2. kapitole, je rámováno příběhem dobové vědecko-technické racionalizace hospodářství, výroby, architektury a urbanismu či nemocniční (ústavní) péče, jehož vrcholem měla být ideální, vědecky řízená společnost.

Obdobné motivy sledujeme i ve 3. kapitole, v níž podnikáme exkurz do Zlína, k podnikové filosofii Tomáše a Jana A. Bati. Hlavní město průmyslové modernity v Československu v roce 1936 hostilo první lékařský sjezd k výzkumu lidské konstituce na konci roku 1936 a po založení ČSB bylo nakrátko i jejím sídlem. Daleko významnější je ale fakt, že při etablování konstituční medicíny byl ve Zlíně prováděn základní výzkum a byla zde založena první biotypologická laboratoř.

Hlavní část naší práce (kapitoly 4–7) je věnována již společnosti samotné, jejím členům, a především pak analýze, interpretaci a kontextualizaci oborových publikací. Postupujeme v zásadě chronologicky a výklad periodizujeme do tří hlavních období: (I.) od založení společnosti do vyhlášení Protektorátu, které vykládáme jako dobu velkých biotypologických ambicí; (II.) období protektorátní, kde biotypologové přispívali k udržení národního vědeckého a spolkového života; a dlouhé (III.) období pozvolného zániku společnosti, které končí až v roce 1959 dobrovolným rozpuštěním ČSB.

Vyjma dvou krátkých období byl rozvoj biotypologie v Československu permanentně přidušen vlivem politických událostí. Paradoxem zůstává, že zatímco během nacistické okupace společnost svou činnost (ale ani výzkum) přerušovat nemusela a prakticky zůstala mimo zájem okupační správy, v období po roce 1948 se biotypologie stala, jako příklad ideologicky nekorektní vědy, terčem útoku marxisticky orientovaných lékařů. Byť společnost nebyla rozpuštěna násilím a celá padesátá léta prožila v hybernaci, přesto se domníváme, že její zánik byl vynucený a výrazně k němu přispěla ideologická přeměna československé medicíny.

První období svobodného rozvoje je spojeno s koncem první republiky a druhým takovým obdobím byla krátká etapa tzv. třetí republiky. V lékařském tisku jsme se setkali s velkým množstvím textů, v nichž bylo apelováno na zavedení státem řízené populační politiky jako klíčové součásti poválečné obnovy. S ohledem na námi

sledované téma se v závěrečném eseji k tomuto období vracíme a znovu promýšlíme paralely mezi eugenickým a biotypologickým hnutím, mezi dvěma dominantními příklady ozdravně-utilitárních biomocensky orientovaných lékařských společností, které v oněch třech krátkých letech prožily svou renesanci a byly přizvány k účasti na projektu obnovy. Krátký záchvěv činnosti v podobě programových apelů se však zároveň stal i labutí písní obou společností.

Dosavadní stav zpracování a charakteristika pramenů

Jak jsme již uvedli v úvodních odstavcích, zatímco historická reflexe konstituční typologie, medicíny a biotypologie pro rozličné oblasti světa již byla provedena, v české lékařské historiografii zůstala ČSB doposud na okraji zájmu. Výjimku tvoří sborníková studie Michala Šimůnka z roku 2006.[8] Její autor si všímá vzniku nového oboru v historickém kontextu krizového politického vývoje v meziválečném období. V prostředí totalitních či autoritářských států, v nichž se vědecké termíny staly instrumentální součástí politické propagandy a legitimizačních strategií oficiální ideologie, získala věda novou, často angažovanou úlohu. Proto i biotypologie, byť se formovala v prostředí postupného zhroucení československé státnosti, navrhuje Šimůnek zkoumat jako programové hnutí na pomezí vědy a politiky.[9] Ve studii je představena klíčová úloha baťovského Zlína pro institucionalizaci nového oboru, stejně tak jako je připomenuta změna orientace československé medicíny z kurativní na profylaktickou péči. Je popsáno formování společnosti, částečně i personální složení v době vzniku či debata uvnitř ČSB ohledně vhodného výběru klasifikační typologie, která trvala po celé válečné období.

Byť je heuristika Šimůnkovy studie založena velmi široce na archivních i vydaných pramenech, přesto je jeho výklad jaksi předčasně ukončen válečnou debatou ohledně míry genetického determinismu, která tvořila pouze část válečných aktivit ČSB. Opomenuto zůstalo i dlouhé poválečné období zániku společnosti. Nicméně pro výchozí seznámení se s formováním vědy o lidské konstituci v Československu a okolnostmi vzniku ČSB se jedná o hodnotnou práci.

V roce 2009 byla na Univerzitě Hradec Králové obhájena bakalářská práce Jiřiny Bartošové s názvem *Využití antropologické biotypologie v pedagogickém vyučování*,

[8] Šimůnek, Michal: „‘Biotypologie‘ Der tschechische Beitrag zur Konstitutionswissenschaft der 30er un 40er Jahre des 20. Jahrhunderts“, in: Preuß, Dirk – Hoßfeld, Uwe – Breidbach, Olaf (Hg.): *Anthropologie nach Haeckel*. Stuttgart 2006, s. 195–219.
[9] Tamtéž, s. 197 n, 206 nn.

jejíž součástí byla i příloha k historii oboru.[10] Zde je na jedenácti stranách stručně připomenuto formování ČSB na konci 30. let. Jedná se však o text nevalné kvality, v němž se objevují i věcné chyby. V jeho závěru autorka připojuje soupis prací Bohumila Krajníka, údajně nalezený v Archivu Akademie věd (AAV).[11] Bartošové práce se opírá o současný „výzkum" slovenského „biotypologa" Jána Šrama, který má dle odborné i neodborné veřejnosti blíže k šarlatánství než ke standardní vědě.[12]

Zmínky o existenci společnosti lze útržkovitě nalézt ve výročních vzpomínkových biografiích jednotlivých členů biotypologické společnosti, není nám ale známa žádná historická studie, v níž by byla komplexně sledována institucionalizace, existence a zánik společnosti i oboru na pozadí vědeckého a politického vývoje v Československu.

Z tištěných pramenů pro nás hraje zcela zásadní roli sborník *O lidské konstituci*, který byl vydán krátce po vyhlášení Protektorátu v roce 1939. V něm jsou otištěny studie z prvního biotypologického sjezdu, který proběhl na konci roku 1936 ve Zlíně. Sborník je jediným uceleným programovým výstupem, který ČSB za celou dobu své existence vydala.

Naše práce se dále opírá o rešerše v dobových periodikách. Zejména jsme prošli kompletní ročníky dvou zásadních tuzemských lékařských časopisů, *Časopisu lékařů českých* (dále jako *ČLČ*) a *Praktického lékaře*, vydané mezi lety 1934–1959. Spodní hranice byla stanovena jako rok, v němž proběhla habilitace Bohumila Krajníka

[10] Bartošová, Jiřina: *Využití antropologické biotypologie v pedagogickém vyučování* (bakalářská práce). Univerzita Hradec Králové: Hradec Králové 2009, příloha G.

[11] V Archivu Akademie věd ČR se skutečně nachází neuspořádaný osobní fond Bohumila Krajníka. Nám však ani po opakované snaze nebylo umožněno do fondu nahlédnout. Zamítnutí bylo zdůvodněno odkazem na skutečnost, že se mezi písemnostmi uloženými v kartonech nachází pouze materiály z lékařského vyšetřování, podléhající lékařskému tajemství.

[12] Ján Šramo, údajný profesor a lékař se vzděláním ze světových univerzit (které ale není schopen doložit), byl do roku 1993 řidičem linkového autobusu v Bratislavě. Záhy poté si otevřel živnost na určování typologie a dnes vlastní řadu poraden napříč Českou i Slovenskou republikou. Soudě dle ceníku služeb je sestavení typologického profilu solidním zdrojem obživy. Srov. webové stránky „Antropologická biotypologie", dostupné on-line, URL: http://www.antropologickabiotypologie.cz/prehled-sluzeb.html [20. 11. 2018]. Dokonalým příkladem devótní vazby Jiřiny Bartošové na jejího mentora Šrama jsou její webové stránky, zvláště pak oddíl „Životní moudra převzatá od prof. Šrama", dostupné on-line, URL: https://zivotni-moudra.webnode.cz/moudra-od-prof-j-srama/ [20. 11. 2018]. Šramo je též „autorem" několika knih, které vznikají přepisem jeho seminářů, např.: Šramo, Ján: *Způsob úpravy povahy*. Praha 2014. Pro úplnost dodejme, že Šramo je též držitelem stříbrného Bludného balvanu za rok 2015, anticeny, kterou každoročně uděluje Český klub skeptiků „Sysifos" za matení veřejnosti. V případě Šrama byl udělen „za renezanci neomylné antropologické biotypologie; s úžasem nad jeho akademickou kariérou". Srov. webové stránky „Český klub skeptiků ‚Sysifos'", dostupné on-line, URL: https://www.sisyfos.cz/clanek/726-stribrny-bludny-balvan-kategorii-jednotlivcu-za-rok-2015-prof-m-d-tp-d-phdr-jan-sramo-ph-d-za-renezanci-neomylne-antropologicke-biotypologie-894-s-uzasem-nad-jeho-akademickou-karierou [20. 11. 2018]. Ke kontroverzi viz např. scénář pořadu „Reportéři ČT" ze 7. 5. 2007, dostupné on-line, URL: www.ceskatelevize.cz/pub/reporterict/207-452-80124-0016.doc [20. 11. 2018].

z konstituční biologie a zároveň byla ve Zlíně založena zdravotní matrika. Horní hranice je rokem rozpuštění společnosti. *ČLČ* byl ve stanovách biotypologické společnosti definován jako oficiální orgán a byly v něm pravidelně otiskovány nejen oborové studie, ale zejména zprávy ze spolkového života, pomocí nichž se nám podařilo sestavit plastický obraz činnosti ČSB. *Praktický lékař* je časopis vydávaný od roku 1921 Mladou generací lékařů (MGL) založenou v témže roce. Při MGL vznikla později i Česko-francouzská lékařská společnost, v níž byl předsedou jeden z významných představitelů biotypologie, Stanislav Mentl (byl rovněž po dlouhou dobu i vedoucím redaktorem *Praktického lékaře*). Přechodně se i v tomto časopise vyskytly některé informace ze spolkového života či články proponentů konstituční medicíny.

Jelikož byla jednou z oblastí biotypologického zájmu i dětská konstituce, podařilo se nám některé důležité programové studie objevit po systematické rešerši časopisu *Úchylná mládež*, který vycházel mezi lety 1925–1944.[13] Dále jsme přihlédli též k textům otištěným v časopise *Československá nemocnice*, který byl vydávaný od roku 1931, a v němž často publikovali své práce lékaři Baťovy nemocnice ve Zlíně, soustředění kolem Bohuslava Alberta. Z českých periodik jsme systematičtěji prošli ještě *Zdravotnickou ročenku*, především ročníky 1932–1939 (následně přestala vycházet), vydávanou Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. V British Library se nám podařilo dostat se ke kompletním ročníkům francouzského časopisu *Biotypologie: Bulletin de la Société de Biotypologie* (vydávaného mezi lety 1932–1965), v němž jsme ověřovali stopy vazeb českých biotypologů na jejich mateřskou francouzskou organizaci. ČSB byla založena jako odnož francouzské společnosti, a proto je na zmíněný časopis třeba nahlížet jako na oficiální orgán i pro československé biotypology. Výběrově jsme procházeli některá dobová čísla časopisů *Věda a život*, *Vesmír*, *Zdravotnická revue* či *Zlín* (podnikový časopis Baťových závodů).

Pro získání komplexního obrazu činnosti společnosti jsme prošli též vybrané archivní prameny. Práce je však významně limitována faktem, že archiv společnosti se nedochoval (na některé okolnosti upozorňujeme v závěrečné kapitole). Ve Státním okresním archivu Zlín – Klečůvka, jmenovitě ve fondech Baťa a.s., Baťova nemocnice, Baťův podpůrný fond a ve fondu Obuvnický průmysl – Svit n.p., se podařilo nalézt

[13] Celý název časopisu zněl *Úchylná mládež: časopis pro výzkum a výchovu mládeže slabomyslné, hluchoněmé, slepé, mravně vadné a zmrzačelé*. Zakladatelem časopisu byl doyen dětské psychopatologie v Čechách, Karel Herfort (1871–1940), ředitel ústavu pro slabomyslné (tzv. Ernestina) a zakládající člen Československé eugenické společnosti. Tematicky se časopis zaměřoval na problematiku speciální pedagogiky, během 2. sv. války bylo jeho vydávání zastaveno.

důležité materiály o výzkumu lidské konstituce v prostředí zlínské Baťovy nemocnice na přelomu 30. a 40. let. Neméně významné bylo bádání ve Spolkovém katastru uloženém v Archivu hlavního města Prahy, kde je zachycen zejména zánik ČSB. Okrajově se stopy po ambicích biotypologického výzkumu podařilo nalézt též v Národním archivu (fond Státní zdravotní ústav, fond Ústav lidské práce a fond Ministerstvo školství a kultury), Vojenském ústředním archivu (fond Vědecký ústav vojenský), Archivu Univerzity Karlovy (fond Lékařská fakulta UK) a v Archivu Zdravotnického muzea Národního lékařské knihovny (fond Jan Šebek). Jako neplodné se naopak ukázaly snahy o nalezení materiálů v AAV ČR (osobní fond Bohumil Krajník).

Výše uvedené prameny uvádíme do kontextu tuzemských i zahraničních přehledových dějin lékařství a literatury sledující proměny lékařského diskurzu ve sledovaném období. Východiskem pro sestavení profesních profilů jednotlivých představitelů československé biotypologie byly biografické slovníky pražské lékařské fakulty, spolu se vzpomínkovými texty otištěnými ve výše uvedených lékařských časopisech. Na ně a na další kontextuální zdroje je odkazováno průběžně na patřičných místech v těle práce.

1. Konstituční medicína a biotypologie ve světě v první polovině 20. století

1.1 Obecný historický kontext: státní populační politika a rozvoj lékařské vědy

Modernizace evropských společností je od konce 18. století spojena s industrializací, urbanizací, prudkým populačním růstem a nacionalizací. Nástup kapitalismu, liberálních ekonomických principů, zejména volného trhu, přivedl státní a národní ekonomiky do nekonečné konkurenční hry. Michel Foucault popisuje přerod praxe vládnutí od výkonu moci suveréna přes maximalizaci státu v období 16.–17. století (tzv. období státní rezony) až ke zdrženlivějším technologiím moci (tzv. vládní rezoně a jejího regulativu – politické ekonomii) v 18. století. Konečným cílem výkonu moci měl být nejen úspěch v konkurenčním boji, ale především udržení onoho konkurenčního prostředí, které v důsledku zabraňuje hegemonizaci kteréhokoliv státu.[14] Pro zajištění rovnováhy bylo ale třeba ve vlastních podmínkách sledovat růst populace a růst obživy. Po celé 19. století se v evropském myšlení spolu sváří argumenty pro podporu natality obyvatelstva (neboť početné obyvatelstvo je chápáno jako součást státního bohatství) s argumenty pro nalezení limitů a kontrolu reprodukce (neboť je stále více obyvatel ohroženo bídou).[15] Postupně z této pře krystalizuje apel na sběr statistických údajů, spolu s otázkami po míře a způsobu provádění populační kontroly, které vyústí do politicko-vědeckých ozdravných programů. „A jakmile si nějaká společnost položí sama před sebe problém vylepšení svého lidského kapitálu obecně, pak nelze zabránit tomu, aby se nevynořil problém kontroly, filtrace, vylepšení lidského kapitálu jedinců, samozřejmě s ohledem na jejich spojení a plodnost […].“[16]

Jednou z mocenských strategií moderního státu se staly investice k navyšování kvantity i kvality obyvatelstva, spojené s průběžnou a pravidelnou kontrolou kondice. Disciplinační techniky ve smyslu kázeňské drezury jsou známy již ze staršího období.[17] Prstenec norem, který jedince v průběhu osvícenství obkroužil, vynucoval jeho

[14] Foucault, Michel: *Zrození biopolitiky*. Praha 2009, s. 57 n.
[15] K debatě, v níž byl střídavě obdivován a zatracován Thomas R. Maltus a jeho teorie o nerovnováze mezi zdroji obživy a přibýváním civilizace, viz Quine, Maria S.: *Population Politics in Twentieth-Century Europe. Fascist dictatorships and liberal democracies*. London – New York 1996, s. 1–16.
[16] Foucault, M.: *Zrození biopolitiky*, s. 203.
[17] Technikám disciplinace (tedy snaze jedince ukázňovat ke snazší manipulovatelnosti) je věnován velký prostor in: Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*. Praha 2000, s. 199–243.

poslušnost strategiím státního aparátu, umravňoval jej a kázeňsky jej vedl k užitečné poslušnosti. Nyní však došlo k významnému posunu, k tlaku na plnou instrumentalizaci jedince, která povede k maximalizaci užitku celku. Paradoxně se tak v prostředí emancipačních změn a ekonomického liberalismu[18] stalo individuální zdraví veřejným statkem či lépe: věcí veřejného zájmu a pevnou součástí politické ekonomie. Stát na sebe vzal odpovědnost za zdraví a za život (a to dokonce před jeho samotným vznikem). „Tato nová kázeňská technika moci se totiž vztahuje – na rozdíl od kázně, jež se obrací k tělu – na život lidí, […] obrací se nikoli k člověku-tělu, ale k živoucímu člověku, k člověku jako živé bytosti, […] k člověku-druhu."[19]

S ohledem na utilitární využití prostředků vyžadoval stát stále detailnější znalost podmínek vlastní existence – zdravotní stav obyvatelstva. Byl zahájen „proces medikalizace společnosti, proces integrující lidskou existenci a lidské tělo do stále hustší lékařské sítě".[20] Ten pak vyvrcholil v průběhu 19. století, během něhož bylo lékařství profesionalizováno. Konstituovala se klinická medicína, endokrinologie, lidské tělo bylo zviditelněno radiologií, chirurgií, anesteziologií, fyziologií, neurologií, psychiatrií a na počátku 20. století byl rozklíčován princip genové dědičnosti. Lékaři, často se státní podporou, sledovali, testovali, měřili. Ruku v ruce s nárůstem poznatků odkrývajících tajemství lidského těla rostla míra kontroly. Stále extenzivnější i intenzivnější byl dohled nad životosprávou a posléze i reprodukcí, výchovou či pracovním zařazením každého jedince.[21]

---

[18] Foucault si všímá, že ruku v ruce s rozvojem liberalismu se objevuje i tlak na zachování bezpečnosti všech. Čím větší prostor a možnosti jsou jedinci otevřeny, tím větší míře kontroly je podroben. V zájmu zachování svobody je paradoxně ospravedlněna velká míra intervencí a restrikcí. „Nakonec a především se vyskytují procesy zbytnění, které vedou k tomu, že mechanismy, jež produkovaly svobodu, dokonce právě ty, jež byly povolány k výrobě a zajištění této svobody, budou mít ve skutečnosti destruktivní účinky […]." Foucault, M.: *Zrození biopolitiky*, s. 75. Paradoxní vazby mezi rozšiřováním říše svobody a nárůstem donucovacích mechanismů si všímá i Bedřich Loewenstein ve své studii k ideji pokroku v evropském myšlení. Srov. Loewenstein, Bedřich: *Víra v pokrok. Dějiny jedné evropské ideje*. Praha 2009, s. 120–128.

[19] Foucault, M.: *Je třeba bránit společnost*. Praha 2006, s. 217.

[20] Lenderová, Milena – Tinková, Daniela – Hanulík, Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou. Proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha 2014, s. 19. Autoři parafrázují část Foucaultovy přednášky o zrození sociální medicíny: „La médicalisation, c'est-à-dire le fait que l'existence, la conduite, le comportement, le corps humain s'intègrent à partir du XVIIIe siècle dans un réseau de médicalisation de plus en plus dense et important qui laisse échaper de moins en moins de choses." Foucault, M.: „La naissance de la médicine sociale" (1977), in: *Dits et Éctits* II (1976–1988). Paris 2001, s. 207–228, zde s. 208.

[21] K proměně těchto strategií péče o život, kontrole a regulaci života, obsazování života politickými technologiemi a ústřednímu dohledu nad sexualitou viz Foucault, M.: *Vůle k vědění. Dějiny sexuality I*. Praha 1999, s. 157–174.

Existovala-li od 18. století v některých zemích instituce zdravotní policie, bylo století 19. a počátek století 20. obdobím posedlosti zdravotní kontrolou. Bakteriologie, sérologie a experimentální medicína poskytly vznikajícímu sociálnímu státu (či státu blahobytu) nástroje pro boj s novorozeneckou úmrtností, hladem, infekcemi. Současně na třech místech, totiž v prostředí pruského byrokratického moderního státu, v prostředí francouzských rozšiřování městských struktur a zavádění hygienických opatření a konečně v anglickém industriálním kapitalismu, který dal vzniknout širokým vrstvám dělníků bezprostředně zasažených chudobou, nezaměstnaností a epidemiemi, se zrodila sociální medicína.[22] Narůstal počet ozdravných akcí cílících k navyšování životního standardu, otevíraly se otázky správné výživy, byly pořádány kampaně proti alkoholismu a pohlavním chorobám. Hygiena se stala oficiální státní ideologií a do veřejného zdraví proudily nemalé investice ze státních i ze soukromých zdrojů.[23] Vznikla transnacionální síť expertů – lékařů a reformátorů, kteří iniciovali vznik veřejné hygieny, sociálního a průmyslového zdravotnictví, zdravotního pojištění a dalších nástrojů státní populační politiky. Nastalo období konferencí a rezolucí, byly zakládány mezinárodní lékařské společnosti a organizace vědeckého i filantropického rázu. Zrodila se nová lékařská elita, jejímž úkolem bylo legitimizovat státní investice i intervence, odhadovat rizika a urychlovat proces kolektivizace zdraví.[24] Zkrátka, bylo-li zdraví v 18. století v klíčových textech politické filosofie chápáno jako součást přirozeného práva každého individua, nyní se starost o zdraví stala povinností.

Jednoznačně nejznámějším a celosvětově nejzpracovanějším příkladem symbiózy politické moci a vědeckého poznání, který vyústil v program národní regenerace, je eugenika.[25] Hnutí bylo založeno na třech hlavních principech: 1)

[22] Srov. Foucault, M.: „La naissance de la médicine sociale“, s. 210–228.
[23] Zde je třeba připomenout dvě klíčové organizace počátku 20. století. Na jedné straně stojí Rockefellerova nadace, na straně druhé Zdravotní organizace Společnosti národů, které napomáhaly etatizaci veřejného zdravotnictví formou grantů či stipendií. Srov. Barona-Vilar, Joseph L.: *Health Policies in Interwar Europe: a transnational perspective*. New York 2018, s. 23 nn.
[24] Tamtéž, s. 14 nn a s. 151 nn; Foucault, M.: *Zrození biopolitiky*, s. 201 n. Tyto motivy jsou sledovány i v základní literatuře k dějinám oboru. Srov. Porter, Roy: *Dějiny medicíny od starověku po současnost*. Praha 2013, zejména kapitolu k etablování veřejného zdravotnictví (s. 439–469) a násl. kapitolu ke státnímu zájmu na reformě zdravotní péče v průběhu 20. století (s. 677 nn).
[25] Komparativní náhled na národní specifika eugenických hnutí poskytuje Adams, Mark (ed.): *The Wellborn Science: Eugenics in Germany, France, Brasil and Russia*. Oxford 1990; Pro geopolitickou oblast středovýchodní Evropy viz Turda, Marius (ed.): *The History of East-Central European Eugenics, 1900–1945: Sources and Commentaries*. Bloomsbury 2015; pro historický přehled a paralely (či naopak podobnosti) mezi eugenikou a rasovou hygienou viz např. Kühl, Stefan: *For the Betterment of the Race: The Rise and Fall of the International Movement for Eugenics and Racial Hygiene*. New York 2013. Eugenikou jako projektem evropské modernity se zabývá Turda, M.: *Modernism and Eugenics*. New York 2010. Poslední zmiňovaná studie má pro nás zvláštní význam, neboť její autor eugeniku interpretuje jako formu biopolitiky a jako významný projev státem řízené populační péče.

dominantní úloha zákonů dědičnosti určujících fyzický stav individua, 2) provázanost mezi biologií, medicínou a zdravím národa a 3) politizace vědy.[26] Hnacím motorem eugeniky byl všeobecný strach z degenerativních vlivů moderního městského způsobu života v industriálních podmínkách, snaha nalézt příčiny vzniku a mechanismus přenosu různých patologií.

Společný všem eugenikům byl i pseudonáboženský slovník, pomocí nějž se stavěli do role apoštolů evangelia budoucnosti, či dokonce tvůrců – demiurgů nového života.[27] Ve jménu zdravé budoucnosti si uzurpovali právo po intervencích nejen do veřejného, ale především do soukromého života. Přívržencům tohoto hnutí se podařilo na mnoha místech na světě přesvědčit politiky k zavedení negativních i pozitivních eugenických opatření; k investování nemalých erárních prostředků za účelem vytvoření homogenní a zdravé společnosti.[28]

Největšího rozkvětu doznalo eugenické hnutí v meziválečném období, kdy ozdravné argumenty a zvláště pak tlak na navyšování kvality a kvantity národní populace byl legitimizován hrozivými důsledky velké války.[29] Nejčastěji zmiňovanými problémy byly depopulace, diferenční plodnost a kontraselekce.[30] Po celém světě docházelo k institucionalizaci národních eugenických škol, které se lišily v doporučovaných metodách a nástrojích, pomocí kterých měl být neblahý vývoj odvrácen. Při jejich výběru hrály významnou roli sdílené (či nesdílené) přesvědčení o dědičnosti získaných znaků, víra v moc selekce, či naopak přesvědčení o významu hygieny. Zejména v anglosaské a německé odnoži byly pro boj s prvky oslabujícími společnost často hledány nástroje invazivního charakteru, ústící v omezení reprodukce zdravotně, sociálně a rasově indikovaných jedinců.

Důležité je na tomto místě připomenout i tradici dobového rasismu. V mnoha oblastech západní civilizace převládla ve druhé polovině 19. století interpretace kultury jako funkce rasy. Rasová imaginace odvozovala stupeň kulturní vyspělosti od úrovně biologických vlastností členů kulturního společenství, a proto byla pozornost úzkostlivě

[26] Turda, M.: *Modernism and Eugenics*, s. 7 (překlad vlastní).
[27] Tamtéž, s. 14, 21 nn. Právě představa o všemocnosti moderní medicíny, která se usídlila v hlavách lékařů počátku 20. století, byla živena i státním zájmem na programech péče o veřejné zdraví a stala se jedním ze základních stavebních kamenů eugeniky jako oboru. Srov. Porter, R.: *Dějiny medicíny*…, s. 680 a zejména 683 nn.
[28] Turda, M.: *Modernism and Eugenics*, s. 68.
[29] Tamtéž, s. 56–63.
[30] Tj. celkový pokles natality, zvláště znepokojivý ve vyšších sociálních vrstvách, který byl doprovázen zvyšujícím se počtem sociálně a zdravotně indikovaných jedinců, jejichž potomstvo mělo přibývat s každou další generací.

věnována odhalování klíče přirozené nerovnosti mezi lidmi. Tradice literárního rasismu, reprezentovaná Arthurem de Gobineau a Houstonem S. Chamberlainem,[31] se přetavila v rasistickou ideologii, aspirující na rekonstrukci rasově definované populace s cílem ochránit v rase a krvi zakletý kulturní potenciál. Eugeniku v anglosaském a německém světě je proto třeba chápat souvztažně k nástupu rasového protekcionismu a rasové hygieny.[32]

V Československu se eugenikové uchylovali spíše k nástrojům profylaktického charakteru a více pracovali s možnostmi úprav vnějších podmínek, přesto však i zde zaznívaly požadavky po zavedení předmanželských prohlídek či sterilizací. Oproti okolnímu světu si československá eugenika též držela odstup od rasismu a principů rasové hygieny. Namísto argumentů pro šlechtění vybraných (rasově čistých) jedinců byla doporučována péče o *národní* společenství a pěstování co největšího počtu zdravého průměru. Typickým jevem bylo též prokazování loajality nové republice. Eugenikové chápali svou činnost jako aplikovaný vědecký program zajišťující státní existenci a podporu hledali přímo u prezidenta Masaryka.[33]

Neméně významným příkladem vědeckého programu národní regenerace byla ve stejně době i konstituční medicína a biotypologie. Konstituční typologie byla fundamentální součástí evropské medicíny již od antiky a po celou dobu zůstala pevně spjata s holistickým (celostním) chápáním člověka. Tradičně jsou připomínáni Hippokrates a Galén, kteří na základě poměru tělesných šťáv vyvozovali konstituční

[31] Obě klíčová díla literárního rasismu vyšla v českých překladech: Gobineau, Arthur de: *O nerovnosti lidských plemen*, díl I a II. Praha 1942; Chamberlain, Houston, S.: *Základy devatenáctého století*, díl I a II. Praha 1910.

[32] O prolínání eugeniky s rasovým protekcionismem viz Turda, M.: *Modernism and Eugenics*, s. 92–117. Problematika rasismu je celosvětově zpracována, časté jsou i české překlady, např: Fredrickson, George M.: *Rasismus – stručná historie*. Praha 2003; známá je produkce Ivo T. Budila, jakkoliv je původnost některých jeho prací předmětem kontroverzí. Srov. Budil, Ivo T.: *Za obzor západu, Proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Praha 2001; Tentýž: *Jitro Árijců. Život a dílo Arthura Gobineaua, zakladatele árijské ideologie*. Praha 2009; popř. historické přehledy: Tentýž: *Úsvit rasismu*. Praha 2013 a Tentýž: *Triumf rasismu*. Praha 2015; popř. srov. Burrow, John W.: *Krize rozumu. Evropské myšlení 1848–1914*. Brno 2000, zejména pak kapitolu k sociálnímu darwinismu, eugenice a rasám (s. 108–125).

[33] K eugenickému hnutí v Československu viz Janko, Jan: „Diskuse k eugenickému hnutí v Českých zemích“, *Dějiny věd a techniky* 30/1997, č. 4, s. 237–249; Šimůnek, Michal: „Eugenics, Social Genetics and Racial Hygiene: Plans for the Scientific Regulation of Human Heredity in the Czech Lands, 1900–1925“, in: Turda, M. – Weidling, Paul J. (eds.): *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe 1900–1940*. Budapest 2007, s. 145–166; Šimůnek, M.: „Pro et Contra: Debaty o zavedení tzv. eugenické sterilizace v Československu 1933–1938“, *Speciální pedagogika* 22/2012, č. 3, s. 224–240; Musil, Jan: „Zdravá demokracie: Eugenika a hodnotové fundamenty demokracie v meziválečném Československu“, in: Šimsa, Martin (ed.): *Náboženství a filosofie v sekulární demokracii*. Ústí nad Labem 2016, s. 189–205. Jedním z prvních aktů České eugenické společnosti v novém státě bylo zaslání požadavků na zavedení eugenických opatření prezidentu Masarykovi a československé vládě. Srov. Šimůnek, M.: „Eugenics, Social Genetics and Racial Hygiene…“, s. 153.

etiologii nemocí. Oba jsou považováni za zakladatele tzv. humorální teorie temperamentu, který je určen poměrem tělesných šťáv. Hippokrates navíc odlišil dva základní somatotypy, tzv. *habitus phthisicus* (štíhlý) a *habitus apoplecticus* (podsaditý), u nichž lze určit specifické predispozice k chorobám. Jak uvidíme níže, toto dichotomické (či bipolární) rozlišení se na dlouhou dobu stalo standardním schématem všech novodobých klasifikací.[34]

Holistický a humorální přístup zůstal relevantním východiskem pro lékařskou péči až do novověku. K významné změně došlo až v souvislosti s již naznačeným prudkým rozvojem oborů v 18. a 19. století, zejména v oblasti buněčné a orgánové patologie či bakteriologie. Pozornost lékaře, jenž hledal příčiny chorobného stavu, se odvrátila od vnitřní disharmonie ke vnějším agentům. Zároveň byla potlačena celostní perspektiva a lékař-specialista se zaměřoval jen na část bezprostředně zasaženou nemocí.[35] Tento přístup byl ale záhy kritizován jako příliš partikulární, neboť při něm lékařská péče nastupovala až ve chvíli nemoci, čímž došlo k potlačení profylaktického charakteru medicíny a především pak k dehumanizaci vztahu mezi lékařem a pacientem. Ještě na konci 19. století proto nastal návrat k principům holismu, a to v daleko širším spektru, než je lékařství. Zasáhl do filosofie, přírodních i společenských věd a v konečném důsledku o něm lze hovořit jako o světonázoru.[36] V návaznosti na návrat celostního chápání skutečnosti, lidského těla v ní a lékařské péče došlo k renesanci nauky o lidské konstituci v prvních třech dekádách dvacátého století. Zvláštní důraz byl kladen na překonání vědeckého a lékařského redukcionismu a tematizace vazeb

[34] K Hippokratově humorální teorii a konstituční predispozici k chorobám srov. např. Porter, R.: *Dějiny medicíny…,* s. 75 nn.

[35] Tucker, William B. – Lessa, William A.: „Man: A Constitutional Investigation", *The Quarterly Review of Biology* 15/1940, č. 3, s. 265–289 a č. 4, s. 411–455, zde s. 268; Porter, R.: *Dějiny medicíny…*, s. 341 nn; Tinková, Daniela: „Tělo a medicína: proměna obrazu a chápání lidského těla v lékařském myšlení a praxi 19. století", in: Lenderová, Milena – Tinková, Daniela – Hanulík, Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou. Proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha 2014, s. 32–75, zde s. 34–37.

[36] Lawrence, Christopher – Weisz, George: „Medical Holism: The Context", in: Titíž (eds.): *Greater than the Parts: Holism in Biomedicine, 1920–1950*. New York – Oxford 1998, s. 1–22. Autoři odlišují kognitivní holismus, do nějž spadá dobová obliba vitalismu (a snaha překonat karteziánský dualismus mezi duší a tělem), od kulturního holismu, jenž může mít antimodernistický akcent, často s apelem na obnovení jednoty člověka s přírodou a s revizí důsledků liberalismu. Tamtéž, s. 6–8. Ve stejném sborníku se nachází i snaha o odlišení čtyř konceptuálních kategorií obecného termínu hoslismu na (1) holismus historický, tj. určitá kritická reflexe neblahých důsledků civilizace na zdraví jedince; (2) holismus organistický, tj. snaha obnovit chápání těla jako komplexní jednoty; (3) holismus ekologický, tj. tematizace sociální podmíněnosti nemocnosti a chápání lidského těla jako jednotky navázané na vnější prostředí, a konečně (4) holismus jako světonázor. Srov. Rosenberg, Charles, E.: „Holism in Twentieth-Century Medicine", in: Lawrence, Ch. – Weisz, G.: *Greater than the parts…*, op. cit., s. 335–355, zde s. 337–343.

individua na jeho prostředí. Doprovodným jevem bylo hledání alternativních cest, reflexe orientální medicíny či homeopatie.

Moderní konstituční přístup se dominantně opíral o poznatky z nového oboru – endokrinologie. Žlázy s vnitřní sekrecí byly nahlíženy jako orgány, které nejvíce spoluurčují individuální konstituci – a zejména konstituční predispozice k onemocnění. Pacientův organismus ve vztahu k prostředí, v němž se nachází, byl opět chápán jako integrovaný systém, jehož rovnováhy musí být dosaženo při hledání vhodných kurativních (ale především preventivních) nástrojů.

Přes proklamace o celostní perspektivě a překonávání redukcionismu byla konstituční medicína, stejně jako eugenika, založena na snaze o zobecnění specifických (individuálních) vlastností, redukci (simplifikaci) komplexity osobnosti a jejím klasifikování na lineární škále, matematické typizaci rozmanitosti a odvozování funkce z tvaru. Tento přístup se do vědeckého a lékařského diskurzu výrazně prolomil spolu s rozvojem antropologie, antropometrie a statistických modelů.[37] Na tomto místě je třeba připomenout i starší tradici v podobě frenologie a kraniologie, jejichž nejvýznamnějšími představiteli byli Samuel G. Morton či Paul Brocca, anebo antropologickou kriminologii v čele s Cesarem Lombrosem, na nějž, jak uvidíme později, navazují především italští biotypologové.

V průběhu 19. století lze ve vědecké produkci spatřit dva ústřední motivy, kterými jsou optimistická víra v pokrok na jedné straně a pesimistické vize o degeneraci lidstva a depopulaci na straně druhé.[38] Strach z katastrofických důsledků rozšiřování bídy, epidemií a infekcí, spolu s populačním úbytkem střední a vyšší vrstvy, obavy ze „žlutých hord“ z východu, které jsou pro bílou rasu v Evropě bezprostředním ohrožením, daly vzniknout vědeckému aktivismu v podobě ozdravných programů, jež měly západní svět (jako centrum civilizace) připravit na střet s barbarským nebezpečím zvnějšku a zároveň odstranit slabé články uvnitř populace.

> *Strach z hrozící „demografické degenerace“ inspiroval experty z mnoha rozličných oborů vědy a medicíny k navržení strategií cílících*

[37] Mezi základní literaturu z oblasti tradice měření člověka, kvantifikace a predikce v antropologii a medicíně, jejichž důsledkem byla často obhajoba scestné představy o biologické podmíněnosti nerovnosti, patří slavná kniha Stephena J. Goulda *The Mismeasure of Man*, česky: Gould, Stephen J.: *Jak neměřit člověka: Pravda a předsudky v dějinách hodnocení lidské inteligence*. Praha 1997, zejména s. 56–165.
[38] K politicko-společenským tématům cirkulujícím napříč Evropou ve 2. polovině 19. století (a zvláště k úzkostlivému strachu z degenerace). Srov. Burrow, J. W.: *Krize rozumu*…, s. 7–12. K motivu pokroku v evropském myšlení srov. Löwenstein, B.: *Víra v pokrok*…, op. cit.

k „regeneraci“ společnosti. Muži vědy a medicíny se považovali za ochránce budoucnosti s úkolem společensky aplikovat své vědění pro obecné dobro. Diagnostikovali sociální choroby, jako kriminalita, alkoholismus a prostituce, a předepsali biologické léky k zastavení přenosu těchto defektů do následujících generací.[39]

V myšlenkovém kvasu, v němž se snoubí Comte s Malthusem, Gobineau s Darwinem, rasový protekcionismus s komunistickou internacionálou či genetika s ideou revoluce, se součástí politických ideologií stal vědecký a lékařský slovník. Radikální ozdravení populace, veřejná hygiena, sociální politika, biologizace identity, to vše jsou momenty propojení vědeckého poznání a lékařské péče s politickou mocí – momenty etatizace živého do racionální, systematizované populační politiky každodenního dohledu. Paralely mezi eugenikou (a rasovou hygienou), konstituční medicínou (a biotypologií), které se z tohoto kvasu zrodily, lze proto nalézt na přelomu 19. a 20. století v celém euroamerickém (i latinskoamerickém) světě.

1.2 Konstituční typologie v anglosaském a německém okruhu

Jedním z klíčových představitelů konstituční klasifikace (a pionýrem vědecké statistiky) byl i Francis Galton (1822–1911), zakladatel eugeniky, fascinovaný měřením inteligence a zjišťováním její dědičné podmíněnosti.[40] Galton u příležitosti Mezinárodní zdravotní výstavy v Londýně v roce 1884 otevřel antropometrickou laboratoř, na jejíž tradici postupně navazovali další představitelé formujícího se eugenického hnutí na počátku 20. století. V Anglii to byl především Galtonův žák Karl Pearson (1857–1936), zakladatel Ústavu statistiky na University Collage v Londýně a od roku 1906 vedoucí Galtonovy eugenické laboratoře tamtéž.

Počátek 20. století je ve vývoji vědy o živém obecně spojen s hlubokou krizí darwinismu a teorie vývoje druhů přírodním výběrem. Snaha o nalezení principů dědičnosti a fixace znaků přivedla biology postupně k přijetí teorie genové dědičnosti a k budování eugeniky jako její aplikované formy. Syntézou mezi eugenikou a matematickou statistikou vznikl nový obor, Pearsonem nazvaný jako biometrika.[41]

---

[39] Quine, M. S.: *Population Politics in Twentieth-Century Europe*, s. 11 (vlastní překlad).
[40] Gould, Stephen J.: *Jak neměřit člověka…*, s. 99–102; dále srov. Greenwood, Davydd J.: *The Taming of Evolution. The Persistance of Nonevolutionary Views in the Study of Humans*. Ithaca – New York 1984, zde zejména část kapitoly „Humoral Politics: Races, Constitutional Types, and Ethnic and National Characters“, s. 82–86.
[41] V roce 1902 Pearson spolu s Galtonem začali vydávat časopis *Biometrika*, který se stal důležitým oborovým periodikem. Ke Galtonově laboratoři a Pearsonově činnosti srov. Jones J. S.: „The Galton

Na stejné univerzitě působil i Pearsonův dlouholetý protivník, spolutvůrce faktorové analýzy výzkumu lidské inteligence, Charles Spearman (1863–1945). Spearman jako psycholog navazoval na tradice výpočtu inteligence (zejména na vynálezce výpočtu inteligenčního koeficientu Alfreda Bineta a na americké mentální armádní testy, které během 1. světové války prováděl Robert Yerkes) a hledal vhodnější nástroj pro její výpočet, který spatřoval v tzv. korelačním koeficientu. Redukce individuality na jediný koeficient mu umožňovala sestavit lineární škálu lidské intelektuální hodnoty.[42]

Biometrie a obecně i měření, testování a v důsledku i redukování lidské individuality, mělo své proponenty i ve Spojených státech amerických. Zde pod vlivem Pearsona založil v roce 1919 na Univerzitě Johna Hopkinse statistickou laboratoř Raymond Pearl (1879–1940), který se stal jednou z hlavních postav konstituční medicíny v USA. Jeho hlavní zájem spočíval ve výzkumu plodnosti, dlouhověkosti a konstituční podmíněnosti nemocí.[43] Vedle Pearla je důležité zmínit ještě Charlese Davenporta (1866–1944), zakladatele Eugenického registračního úřadu pod laboratoří v Cold Spring Harbor, jíž byl ředitelem. A v neposlední řadě i Davenportova souputníka George Drapera (1880–1959), který přivedl do amerického světa tradici evropské konstituční medicíny ještě před Pearlem.[44]

Na rozdíl od Galtona, Pearsona, Pearla a Davenporta, kteří své východisko pro biometriku spatřovali především v genetice, proslul Draper svým konceptem „disease races“, v nichž je více zohledňován vliv prostředí na utváření konstituce (a konstituční etiologii nemocí). Postuloval systém čtyř „panelů“ osobnosti (anatomického,

---

Laboratory, University College London“, in: Keynes M. (ed.) *Sir Francis Galton, FRS. Studies in Biology, Economy and Society*, London 1993, s. 190–194. Zevrubný Galtonův a Pearsonův životopis, ve vztahu k formování eugenického hnutí a biometrických metod viz Kevles, Daniel J.: *In the Name of Eugenics. Genetics and the Uses of Human Heredity*. Berkeley – Los Angeles 1985, s. 3–40. Ke krizi darwinismu v období před moderní syntézou viz Larson, Edward J.: *Evoluce. Pozoruhodný příběh dějin vědecké teorie*. Praha 2009, s. 151–195. Ke vzniku anglické biometrie srov. též MacKenzie, Donald: *Statistic in Britain 1865–1930. The Social Construction of Social Knowledge*. Edinburgh 1981, zvláště s. 101–107.

[42] Ke Spearmanově faktorové analýze a nebezpečí redukce individua (zejména část k obecné inteligenci „g faktoru“) srov. Gould, Stephen J.: *Jak neměřit člověka…*, s. 253–288.

[43] Pearl později založil na stejné univerzitě i konstituční kliniku a Institut biologického výzkumu (1925). Založil též časopisy *The Quarterly Review of Biology* a *Human Biology*. K Pearlovi viz nekrolog doplněný bibliografií: Jennins, H. S.: „Biographical Memoir of Raymond Pearl (1879–1940)“, in: *National Academy of Sciences of the United States of America. Biographical Memoirs*, vol. XXII (14th Memoir), s. 295–347. Ke Davenportovi viz např. Kevles, Daniel J.: *In the Name of Eugenics*…, s. 41–56.

[44] Institut konstitučního výzkumu Draper založil již v roce 1916 na Kolumbijské University's Collage. Srov. Tracy, Sarah W.: „George Draper and American Constitutional Medicine, 1916–1946: Reinventing the Sick Man“, *Bulletin of the History of Medicine* 66/1992, č. 1, s. 53–89, zde s. 57. Ve zmíněné studii jsou naznačeny i vazby mezi Draperem, Pearlem a Davenportem při (nepříliš úspěšné) institucionalizaci konstituční medicíny v USA.

fyziologického, psychologického a imunitního), které mohou být vystaveny čtyřem různým tlakům z vnějšího prostředí. Na základě typu narušení harmonie vytvořil Draper klasifikační schéma pro lidské rasy, které mají být odlišeny podle predispozic k chorobám.[45] Draperova snaha přivést konstituční hledisko do klinické praxe, výklad konstituční podmíněnosti sociálních neduhů doby a snaha o provedení celkové reformy výkonu lékařského studia i praxe měly blízko k pozdější vizi Alexise Carrela, jehož citát o úloze lékaře – sociálního inženýra – se stal mottem našeho spisu. Po Draperově penzionování v roce 1946 a po převzetí kliniky Williamem Sheldonem,[46] neméně známým představitelem konstitučního výzkumu v USA, byl Draperův systém opuštěn.

Výrazněji byla konstituční medicína v Československu po metodologické stránce ovlivněna z německého prostředí, ve kterém se projevila rovněž jako součást renesance holismu a odpověď na hlubší krizi medicíny v prostředí Výmarské republiky. Dobová kritika zmechanizovaného přístupu lékaře k pacientovi, fragmentalizace lidského těla a všeobecná ztráta víry v ortodoxní medicínu cirkulovaly zejména ve 20. letech mezi německou a rakouskou střední vrstvou. Objevila se konstituční patologie i terapie, nový obor, který osciloval mezi strachem z modernity a potřebami moderní racionalizace lidských sil v prostředí masové produkce.[47]

Za nejznámějšího představitele německé *konstitutionslehre* je považován psychiatr Ernst Kretschmer (1888–1964), dlouholetý profesor na Univerzitě v Tübingen. Jeho nejznámější dílo, *Körperbau und Charakter* (vydané poprvé v roce 1921),[48] se stalo po dlouhou dobu paradigmatickou knihou mnoha představitelů konstitučního lékařství. Kretschmer otevřel svou knihou možnost uplatnit znalost konstitučních typů v klinické psychiatrii, nicméně je třeba dodat, že v obecné rovině bylo konstituční hledisko do značné míry konkurenční k široce přijímané rasové typologii předních exponentů rasistických teorií Výmarské republiky (a později třetí

[45] Tamtéž, s. 69–72.
[46] Sheldonův systém z roku 1939, resp. 1940, zůstal v českém prostředí prakticky bez reflexe. Po válce jej objevil eugenik Karel Hrubý a měl ambiciózní snahu jej modifikovat pro potřeby výzkumu ženské konstituce. Vlivem politických změn po roce 1948 k tomu již nedošlo. Více viz příslušné místo v 7. kapitole tohoto spisu.
[47] Ke vtělení konstitučního hlediska do debaty nad reformou německé medicíny v prostředí tzv. výmarské kultury viz Timmermann, Carsten: „Constitutional Medicine, Neoromanticism, and the Politics of Antimechanism in Interwar Germany“, *Bulletin of the History of Medicine* 75/2001, č. 4, s. 717–739, zde s. 718–721. V otázce terapie je významnou kapitolou i pokus o léčbu homosexuality. Srov. Trask, April: „Remaking Men: Masculinity, Homosexuality and Constitutional Medicine in Germany, 1914–1933“, *German History* 36/2018, č. 2, s. 181–206.
[48] My zde (pro lepší dostupnost) pracujeme s 2. vydáním (Berlin 1922). Jen do roku 1990 se kniha dočkala 26 dalších vydání a byla přeložena do 7 jazyků. Srov. Häfner, Hans: „Ernst Kretschmer (1888–1964)“, *Psychological Medicine* 1990, č. 20, s. 487–492, zde s. 489.

říše), Hanse Günthera a Fritze Lenze. Epistemologické východisko v podobě odvození psychologického profilu a mentálních schopností z tělesných vlastností totiž obě typologie sdílely.[49]

Kretschmer navázal na práci Emila Kraepelina ve výzkumu dvou specifických psychických poruch, schizofrenie a maniodepresivní psychózy. Na základě vlastního, široce pojatého (převážně somatoskopického)[50] šetření, které provedl mezi 260 pacienty psychiatrické léčebny, stanovil somatotypy, které v extrémních variantách silně korelují se dvěma výše zmíněnými psychickými poruchami. Ony dva typy Kretschmer nazval (1) pyknickým (podsaditý, zavalitý) a (2) asthenickým (též leptosomní – slabý, protáhlý). Zatímco první tělesný typ koreluje s maniodepresivní (bipolární) poruchou, u typu druhého se vyskytuje pevná afiliace se schizofrenií. Mezi oba póly lze zařadit většinu populace, přičemž platí zásada, že čím více morfologických prvků toho kterého typu jedinec vykazuje, tím více prvků té které poruchy bude možné pozorovat při zkoumání jeho osobnosti.[51]

Doprostřed mezi oba morfologické extrémy Kretschmer umístil ještě typ atletický, u něhož se nelze zbavit představy, že se jedná o normotyp či ještě lépe ideální somatotyp. Ke třem hlavním pak postuluje ještě typ dysplastický, v němž lze pozorovat různá zkreslení či nesouměrnost tělesných částí.[52] Na grafu č. 1 demonstrujeme morfologicko-psychologickou korelaci podle Kretschmera, spolu s nomenklaturou typů osobnosti (temperamentu).

Graf č. 1.

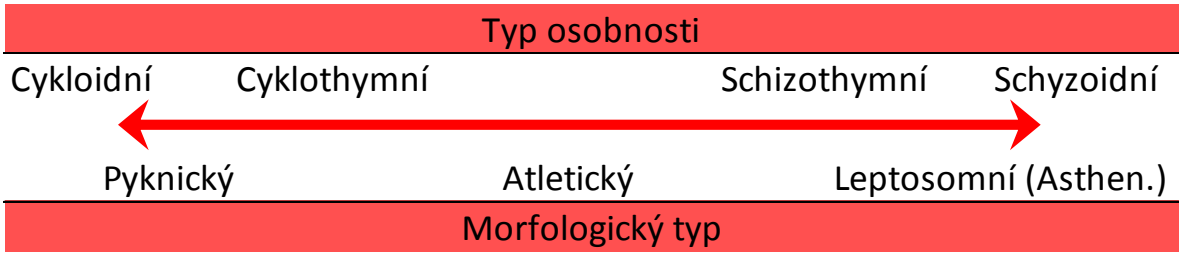

Zatímco konstituci chápe Kretschmer jako souhrn vlastností založených na dědičnosti (tedy genotyp) a charakter pak jako afektivní reakce, které vznikají

[49] Hau, Michael: *The Cult of Health and Beauty in Germany: A Social History, 1890–1930*. Chicago – London 2003, s. 151 n.
[50] Viz Kretschmerovu klasifikační tabulku, do níž se neuvádějí přesně naměřené hodnoty, ale pouze slovní hodnocení. Kretschmer, Ernst: *Körperbau und Charakter*. Berlin 1922, s. 2–5.
[51] Tamtéž, s. 29.
[52] Jako přílohu č. 1 přikládáme fotografie tří základních Kretschmerových tělesných typů.

v průběhu života (tj. v jeho utváření hraje významnou roli vnější prostředí), temperament je určen krevním chemismem a tělesnými šťávami, tedy činností endokrinních žláz. Temperament může být též ovlivněn vnějšími vlivy, nicméně je v pevné korelaci s tělesnou stavbou.[53] V návaznosti na předchozí pak je odlišena (1) cykloidní a (2) schyzoidní, (3) cyklothymní a (4) schizothymní struktura temperamentu. Zatímco příklady (1) a (2) se týkají psychicky nemocných jedinců, temperamenty (3) a (4) jsou již vztaženy ke zdravé populaci.

Jedinci (1) cykloidního temperamentu obecně vykazují družnost, dobrosrdečnost, laskavost, nenucenost a jsou živí a veselí (v manické fázi), či tiší, klidní a vážní (ve fázi depresivní). Kretschmer o nich tvrdí, že jsou často nekomplikovaní až prostí, nesoustavní, a kolísavého psychického tempa. Oproti nim jsou jedinci typu (2) schizoidního obecně neduživí, tiší, vážní a zdrženliví, ve výrazu oscilují mezi aristokratičností a patetičností, přičemž další znaky temperamentu lze rozdělit do dvou skupin. Častější je u schizoidních jedinců ostýchavost, plachost, úzkostlivost, nervozita či rozčilení, méně často pak povolnost, lhostejnost, dobromyslnost či citová tupost. Stejným způsobem pak Kretschmer protáhl charakteristiku temperamentu i na případy přechodové, (3) cyklothymní či (4) schizothymní, byť tyto jedince již nepodrobil klinickému vyšetření.[54]

Kretschmer měl již během svého života žáky, pokračovatele a souputníky, kteří se zabývali např. psychomotorikou či afektivitou jednotlivých konstitučních typů (W. Enke) anebo vytvářeli podobné psychofyzické klasifikační systémy (E. R. Jaensch či C. G. Jung), popřípadě se pokoušeli Kretschmerův systém revidovat a doplnit (K. Conrad) či jej rozšířit i na problematiku ženské konstituce (P. Mathes, ve Vídni B. Aschner). Kretschmer se po úspěchu své knihy přesunul na Universitu v Marburgu a zde se zabýval výzkumem hysterie a geniality. Po převzetí moci nacisty v roce 1933 rezignoval na funkci prezidenta Německé společnosti pro psychoterapii, nevystupoval však proti politice režimu a Německo neopustil. Po válce se vrátil do Tübingen a nastoupil na místo ředitele neurologické kliniky, kde setrval až do svého penzionování v roce 1959.[55]

---

[53] Tamtéž, s. 187 n.
[54] Srov. Tamtéž, s. 99–160. Shrnutí v případě profilů (3) a (4) též v tabulce na s. 192. Stručnou charakteristiku jednotlivých temperamentů viz Kratina, Ferdinand: *Typ a typologie. Úvod do typologie.* Brno 1942, s. 17–36. Jedná se patrně o jediné dílo psané v češtině, v němž je Kretschmerův systém vyložen na větší ploše.
[55] Häfner, H.: „Ernst Kretschmer…“, s. 491.

Námitky, které se proti Kretschmerovu systému vedly, byly mířeny zejména proti příliš malému vzorku vyšetřovaných (navíc se jednalo ve všech případech o specifickou skupinu psychicky nemocných pacientů). Dále bylo kritizováno užití subjektivních metod hodnocení a zanedbání věkových, pohlavních, sociálních či inteligenčních faktorů. Též se objevily námitky, že Kretschmerovy typy jsou vlastně metaforou rasových typů – pyknický odpovídá alpinské a leptosomní nordické rase.[56]

Kretschmerův dichotomní systém (se středním ideálním typem) zůstal nicméně relevantním metodologickým východiskem minimálně do roku 1940, kdy Sheldon v USA vydal své *Varieties of Human Physique*. Naši rešerši po možných zdrojích metodologie konstituční klasifikace v anglosaském a německém světě uzavíráme na tvrzení, že československé prostředí, jak uvidíme níže, plně akceptovalo Kretschmerovu typologii.

1.3 Biotypologie v Itálii a latinskoamerickém světě

Rozvoj konstituční medicíny je v Itálii spojen zejména s Giacintem Violou (1870–1943) a jeho studentem Nicolou Pendem (1880–1970),[57] který pro tento obor zavedl nový termín *biotypologie*. K rozvoji došlo především mezi lety 1920–1940, klíčovou událostí se stalo založení Biotypologického institutu na Univerzitě v Janově v roce 1926. Za hlavní příčinu úspěchu italské školy lze považovat funkční propojení antropometrie s výzkumem endokrinní činnosti a zejména s objevením možností hormonální léčby.

Viola je autorem specifického způsobu výpočtu konstitučního indexu, vystavěného na Quetelet-Gausově pravidlu, tedy na výpočtu odchylek od normativně stanovených typů. Na základě výsledků z měření tělesných vlastností benátského obyvatelstva Viola předpokládá existenci morfologického normotypu (nazývá jej též *normosplanchnickým* či *eumorfickým*). Od takto stanoveného ideálu je možné odvodit dva hlavní (navzájem antitetické) morfotypy: u prvního převažuje tělesná masa nad funkcemi (nazván je *megalosplanchnickým*, též *brachymorfickým, brevilignim* či *hypervegetativním* – to pro převahu vegetativních funkcí organismu), u druhého

[56] Tucker, W. B. – Lessa, W. A.: „Man: A Constitutional Investigation…“, s. 282, 438.
[57] Přičemž samozřejmě není možné pro italské prostředí opomenout tradici výzkumu sexuální psychopatologie a kriminální antropologie Cesareho Lombrosa. Pendeho slavné dílo *Le debolezze di constituzione* z roku 1922 (anglicky vyšlo jako *Constitutional Inadequacies* v roce 1928) lze chápat jako pokračování linie započaté Lombrosovými díly *L'uomo deliquente* (1876) a *La donna deliquente* (1893), byť Pende chápal sexuální perverzi jako důsledek špatné činnosti žláz s vnitřní sekrecí, a nikoliv jako atavismus.

převažuje tělesná rozrůzněnost nad masou (nazván je jako typ *mikrosplanchnický*, též *dolichomorfický* či *hypovegetativní*).[58]

Skutečným zakladatelem biotypologie byl až Nicola Pende, který obohatil výsledky Violova měření o odhad vývojového stupně orgánových soustav a o fyziologické hledisko. Pende byl přesvědčený, že výsledný (syntetický) biotyp člověka je určen především činností endokrinních žláz, které zprostředkují propojení mezi tvarem těla a funkčními projevy. Proto u každého ze dvou Violových protichůdných morfotypů postuloval (podle převahy činnosti jednotlivých žláz) čtyři další variety.[59] Komplexnost biotypu Pende vyjádřil pomocí grafu ve tvaru trojstranného jehlanu. Jeho základnu tvoří dědičné faktory (rodinné a rasové) a na třech stěnách jsou vyneseny morfologické, psychologické a neuro-humorální aspekty.[60]

Při sestavování biotypu bylo postupováno od antropometrie přes měření bazálního metabolismu (rychlost, síla, odolnost vůči únavě), následovala série psychologických testů, hodnocení inteligence, paměti, charakteru, imaginace až k psychotechnickým testům, kterými se ověřovala prostorová představivost, motorika a funkčnost smyslových orgánů. Vše bylo zaznamenáváno do komplexní biotypologické karty, formy zdravotního průkazu, kterou Pende doporučil fašistickému režimu jako základ pro národní biologickou kartotéku.[61]

Tím se dostáváme k dalšímu důležitému momentu. Rozvoj italské biotypologie byl totiž svázán s pronatalistickou populační politikou fašistické Itálie.[62] Nicola Pende v prostředí budování státního sociálně-zdravotního programu otevřeně Mussoliniho fašismus podporoval a sdílel režimní touhu po totální kontrole všech (i intimních)

---

[58] Srov. Pende, Nicola: *Constitutional Inadequacies: An Introduction to the Study of Abnormal Constitution*, Philadelphia 1928, s. 35 n.

[59] U typu megalosplanchnického (hypervegetativního či brachymorfického) jsou to variety: (1) hypotyreoidní, (2) hypopituitární, (3) hypergenitální a (4) hypernadledvinková. U typu mikrosplanchnického (hypovegetativního, dolichomorfického) jsou to variety: (5) hypertyroidní, (6) hypoparathyroidní, (7) hypogenitální a (8) hyperpituitární. Tamtéž, s. 50–53. Hlavní představitel české biotypologie, Bohumil Krajník, dovozuje, že Pendeho škála v zásadě odpovídá čtyřem hippokratovským typům temperamentu. Srov. Krajník, Bohumil: „Program a metody biotypologického výzkumu“, in: *O lidské konstiuci/La Constitution humaine*. Praha 1939, s. 178–235, zde s. 184 n.

[60] Pende, N.: *Constitutional Inadequacies*, s. 83. Pendeho graf komplexity biotypu přikládáme jako přílohu č. 2.

[61] Quine, Maria S.: „Racial ‘Sterility’ and ‘Hyperfecundity’ in Fascist Italy. Biological Politics of Sex and Reproduction“, *Fascism. Journal of Comparative Fascist studies* 1/2012, s. 92–144, zde s. 130.

[62] Termín biotypologie Pende použil poprvé v roce 1922, tedy v roce Mussoliniho triumfálního pochodu na Řím. K provázanosti biotypologie a italského fašismu viz Cassata, Francesco: *Building the New Man. Eugenics, Racial Science and Genetics in Twentieth-Century Italy*. Budapest – New York 2011, zde zejména s. 192–221; Quine, M. S.: „Racial ‘Sterility’ and ‘Hyperfecundity’…“, s. 113 n; popř. Beccalossi, Chiara: „Italian sexology, Nicola Pende’s biotypology and hormone treatments in the 1920s“, *Histoire, médecine et santé*, 12/2017, dostupné on-line, URL: http://journals.openedition.org/hms/1173 ; DOI : 10.4000/hms.1173 [20. 11. 2018].

aspektů lidského života a biotypologii legitimizoval pomocí ideologických argumentů. To se též projevilo v nastartování Pendeho hvězdné kariéry jako oficiálního představitele fašistické státní medicíny.

Pende byl od roku 1925 ředitelem Institutu klinické medicíny v Janově, kde v roce 1926 vznikl zmíněný Biotypologický institut. Byl dlouholetým členem fašistické strany a od roku 1933 i senátorem. V roce 1935 se z Mussoliniho vůle stal ředitelem Institutu lékařské patologie a klinické metodologie na Univerzitě v Římě, kam se též přesunul i biotypologický výzkum. Od roku 1934 Pende prezentoval svůj projekt na vybudování centrální organizace „Istituto Centrale di Bonifica Umana, di Ortogenesi e di Terapia Naturista", k jehož realizaci došlo mezi lety 1939–1943. Práce na jeho vzniku byly přerušeny vlivem spojeneckého italského tažení.

Hlavní cíle italské biotypologie byly shodné s obecným programem světových eugenických hnutí: zvýšit porodnost a vylepšit populační potenciál. Byly vytyčeny čtyři hlavní pilíře: péče o děti (pro vhodný výběr zaměstnání),[63] příprava ženy na mateřství, zavádění hygienických a preventivních opatření ke zvýšení pracovní produktivity a odstranění dědičných chorob. O národní zdraví mělo být pečováno i prostřednictvím napravování anomálií, zejména pomocí nově objevovaných možností hormonální léčby. Namísto negativní eugeniky a selekce Pende doporučoval velkorysou rodinnou politiku, zákonnou podporu preventivně-hygienických opatření a podporu racionálního mísení mezi všemi Italy. Celek této preventivní péče pak nazval jako *orthogenesi*.

Cílem mělo být dosažení normalizace ve všech uvedených oblastech, zvláště pak v reprodukční oblasti. Pende hledal normální sexuální konstituci, která, v případě ženy vhodně doplněna o hygienickou a morální výchovu, by zajistila u budoucích matek jistotu plození velkého počtu zdravých dětí. „Zatímco biotypologie poskytovala vědecký základ a legitimizovala korekce mužů a žen, kteří nedosáhli ideálu v podobě normálního typu, endokrinologický výzkum a experimentování poskytly praktické nástroje pro onu normalizaci."[64] Pende spoléhal na možnosti hormonálního ovlivňování konstituce a prováděl tzv. normalizaci konstitučních typů (často pomocí transplantací zvířecích žláz v případě nedostatečné produkce hormonů či ozařováním rentgenovými paprsky v případě jejich nadprodukce) a dosahoval přitom nezanedbatelných výsledků.

[63] Hlavní skupinu vyšetřovaných janovských dětí a dorostu tvořili členové mládežnické fašistické organizace.
[64] Beccalossi, C.: „Italian sexology, Nicola Pende's biotypology…", nestránkováno, § 25 (vlastní překlad).

V hormonech spatřoval klíč k usměrnění sexuální orientace člověka a k vyřešení sexuální kriminality či různých patologií.

Pendeho hodnocení člověka podle reprodukční schopnosti se projevilo i v zavedení svérázné klasifikace, v níž byly proti sobě postaveny dva extrémní sexuální ideály – typ mužský a typ ženský.[65] S tím souvisí určitá zdrženlivost vůči rasové klasifikaci. Zájmem fašistického státu bylo zvrácení negativního trendu v poklesu porodnosti, přičemž otázky čistoty rasy zde nehrály důležitou roli. Pende sám německý biologický rasismus otevřeně kritizoval a doporučoval racionální mísení všech zdrojů protohistorické italské populace. Doporučoval, aby ve středu státního zájmu bylo usměrnění této velké směsi (etnické polyvalence) s cílem obnovit vitalitu italské populace.[66]

Biotyp byl popsán jako výslednice komplexních aliančních vazeb uvnitř organismu a obdobně Pende popsal i společnost, která mu je „sociálním organismem", v němž musí být dosaženo spolupráce mezi intelektuální aristokracií a manuální třídou. Jako je každá buňka poslušna základního zákonu buněčného altruismu, tak i prostor individuální svobody má být podmíněn kolektivní svobodě a obecným zájmům. Je zřejmá blízkost Pendova výkladu sociální reality k fašistickému řešení sociálního smíru formou korporativního řádu.[67]

Jestliže fašistický režim měl jako jeden ze svých politických cílů podporu porodnosti a zlepšení zdravotního stavu populace, pak Pende nabízel ve své koncepci plauzibilní řešení. Každý sexuální typ lze pomocí hormonální léčby přiblížit k ideálnímu plodnému typu, a naplnit tak ambice vybudovat nový řád, novou společnost a nové impérium. Jednoduchá klinická opatření mohou napravit degenerativní důsledky moderního způsobu života, jenž způsobil pokles porodnosti a zhoršil kvalitu nově se rodících dětí. V Pendeho projevech lze nalézt motiv obnovy role ženy a muže podle diktátu moderní vědy a potřeb fašistického státu.[68] Nadto jím doporučovaná hormonální léčba šla ruku v ruce s celkovým pozitivním zaměřením italské eugeniky, jejíž představitelé odmítali negativní nástroje v podobě sterilizace či eutanázie.

Po pádu fašismu se za Pendeho postavila i katolická církev, která oceňovala jeho podporu rodiny a prevenci zdraví vhodnou úpravou vnějších podmínek, morální výchovou a správným umístěním. Pende byl nicméně označen za proponenta

[65] Quine, M. S.: „Racial 'Sterility' and 'Hyperfecundity' in Fascist Italy…", s. 119–122.
[66] Cassata, F.: *Building the New Man*…, s. 208.
[67] Tamtéž, s. 195, 197.
[68] Quine, M. S.: „Racial 'Sterility' and 'Hyperfecundity' in Fascist Italy…", s. 139.

nacionálně-spiritistického rasismu a o své akademické místo na univerzitě v Římě přišel. Biotypologický institut však vykazoval činnost ještě na počátku 50. let.[69]

Zdrženlivost vůči rasové hygieně způsobila během třicátých let prudké rozšíření biotypologie v latinské Americe, kde biologie stála více na lamarckistických základech. Ve třicátých letech se např. Brazílie a Argentina staly objektem zájmu zahraniční politiky fašistické Itálie a Pende jako emisar režimu stál u zrodu důležitých argentinských biotypologických organizací. Biotypologie se tak v určitém období stala vývozním artiklem fašistické vědy.[70] V posledních letech se objevují studie dokumentující rozvoj biotypologie během třicátých let nejen v Argentině a Brazílii, ale i v Mexiku, Chile a Ekvádoru.[71] Ve všech případech se rozvoj nového lékařského oboru opíral o příslib vyřešení demografické krize a vylepšení národního potencionálu. Ve všech případech též šlo o státem podporovanou formu eugenické péče, jejímž východiskem byla endokrinologie.[72] Latinská eugenika stála na syntéze mezi tradicí genové dědičnosti a tradicí stavící na vlivu prostředí, které teprve utváří finální podobu individua (čímž se lišila od biologického determinismu Mendelovy a Weissmanovy genetiky v tradici anglosaské a německé eugeniky). Proto zde také byly více reflektovány sociální podmínky, v nichž se nemoci rozvíjejí. Možný sociální původ degenerace vedl k zainteresování státu v sociálně-lékařských opatřeních a všeobecně byla sdílena pozitivní nálada k zavádění opatření, jež budou mít okamžitý vliv na zdraví

[69] Tamtéž, s. 95. Ještě doplňujeme, že paralelně k Pendeho biotypologii byla v Itálii ve stejném období rozvíjena i demograficko-konstituční škola na Statistické laboratoři Katolické univerzity v Miláně. Zde se zjišťovala konstituční podmíněnost sociální stratifikace. Prokázáno bylo silnější zastoupení longilineárních typů ve vyšších sociálních vrstvách mezi intelektuály, vedoucími představiteli státu a umělci. Zároveň bylo statisticky ověřeno, že tato longilineární nobilita vykazuje daleko menší míru porodnosti než sexuálně aktivnější brevilineární spodní vrstvy společnosti. Srov. Cassata, F.: *Building the New Man*…, s. 214–221.

[70] Tamtéž, s. 115.

[71] Eraso, Yolanda: „Biotypology, Endocrinology, and Sterilization: The Practice of Eugenics in the Treatment of Argentinian Women during the 1930s", *Bulletin of the History of Medicine* 81/2007, s. 793–822; Vimiero Gomes, Ana C.: „The Emergence of Biotypology in Brazilian Medicine: The Italian Model. Textbooks, and Discipline Building, 1930-1940", in: Simões, Ana – Diogo, Maria P. – Gavroglu, Kostas (eds.): *Sciences in the Universities of Europe, Nineteenth and Twentieth Centuries*. New York 2015, s. 361–380; Táž: „Science, Constitutional Medicine and National Bodily Identity in Brazilian Biotypology during the 1930s", *Social History of Medicine* 30/2016, č. 1, s. 137–157; Stern, Alexandra M.: „From Mestizophilia to Biotypology. Racialization and Science in Mexico, 1920–1960", in: Appelbaum, Nancy P. – Macpherson, Anne S. – Rosemblatt, Karin A.: *Race and Nation in Modern Latin America*. Chape Hill 2003, s. 187–210; MacMillan, Kurt T.: *Hormonal Bodies: Sex, Race, and Constitutional Medicine in the Iberian-American World, 1900–1950* (disertační práce). University of Carolina: Irvine 2013. Eugenika v latinském světě byla též zpracována obecně v práci Stepan, Nancy L.: *The Hour of Eugenics. Race, Gender, and Nation in Latin America*. Ithaca – London 1991, nověji viz Turda, M. – Gillette, Aaron: *Latin Eugenics in Comparative Perspective*. London 2015.

[72] Srov. Turda, M. – Gillette, A.: *Latin Eugenics*…, s. 96.

stávajících i příštích generací, na zavedení populační kontroly a normalizaci těla. Ačkoliv byla argentinská, brazilská i mexická populace značně nehomogenní, přesto i zde byla otevřena otázka po rasové a národní identitě a byly rozvíjeny argumenty proti migraci a byl postulován ideální národní konstituční typ, který měla biotypologie pomoci nalézt.[73]

V Argentině byla pozornost zaměřena na ženy, neboť byly shledávány nejvíce odpovědnými za tělesné a duševní zdraví lidu. V extenzivní formě byly v hledáčku biotypologů i děti. Státní intervence ve formě regulování privátních oblastí výběru partnera, reprodukce a výchovy dítěte se legislativně projevily v sociální politice argentinského státu blahobytu během třicátých let (např. zavedením mateřské dovolené). Podle italského vzoru se zde konstituovaly dvě hlavní ambice – nalezení prototypu plodné ženy a snaha korigovat (normalizovat) nalezené anomálie. Pro tyto účely byl v roce 1936 založen Departmento Nacional de Maternidad e Higiene Infantil spadající pod Ministerstvo vnitra. Nová instituce se zaměřovala na klesající porodnost a indikování narůstající konstituční slabosti nastávajících matek (projevující se ve vysoké míře porodní úmrtnosti). Užitím Pendeho typologie byl hledán ideální mateřský typ, stejně tak jako i tzv. argentinský biotyp. Obojí se ale v etnicky a rasově smíšené populaci ukázalo být nereálným. Během 30. let byla v Argentině zakládána poradenská místa k předmanželským prohlídkám, což bylo opět v souladu s eugenickými snahami v celosvětovém měřítku. Naopak otázka eugenických sterilizací byla v podmínkách katolického státu mimo diskusi. Sterilizace, byť široce praktikovány, zůstaly mimo zákonný rámec.[74]

V Brazílii se biotypologie rovněž stala základní doktrínou lékařské péče, přičemž hlavním záměrem zde bylo nalezení klíče k vhodnému výběru pracovníků podle jejich konstitučních dispozic. Mezi lety 1930–1945 získala biotypologie mezi brazilskými lékaři oblibu a rozsah konstitučního zkoumání se rozšířil i na pole kriminologie, tělesné výchovy, výběru branců a veřejného vzdělávání. Státní zájem o institucionalizaci konstituční medicíny ale nebyl příliš silný pro přílišnou zaneprázdněnost obtížným řešením častých epidemií mezi okrajovými vrstvami.[75] Přesto v Brazílii adaptovaná biotypologie otevřela debatu ohledně národní identity a zvláštní obliby se jí dostalo při autoritářské Vargasově éře, spojené s nárůstem nacionalismu a populismu, při apelech

[73] Eraso, Y.: „Biotypology, Endocrinology, and Sterilization…“, s. 800.
[74] Tamtéž, s. 821 n.
[75] Vimiero Gomes, A. C.: „Science, Constitutional Medicine and National Bodily Identity…“, s. 139.

na budování silné národní identity, jednoty a patriotismu. Došlo tak k etablování selektivního rasismu, namířeného proti určitým rasovým a etnickým skupinám, které byly považovány za cizí vůči (paradoxně) pluralitní brazilské společnosti. Rasové míšení se tedy neodmítalo jako celek, a naopak vznikaly studie o brazilské rasové a kulturní harmonii či přímo o rasové demokracii. V návaznosti na diskusi o míšení vznikaly (analogicky k Argentině) studie o ideálním biotypu. Biotypologie tedy poskytla alternativní přístup a slovník k rasovým kategoriím a umožnila výše zmíněnou paradoxní debatu.

Ideální biotyp (resp. normotyp) byl v Brazílii hledán s pomocí Violova klasifikačního systému. Původní dichotomické schéma bylo ale značně modifikováno na osm národních (brazilských) kombinací. Výzkum prováděný ve třicátých letech skončil vytvořením pluralitního konceptu identity v návaznosti na rasové pomíšení Brazilců, značnou rozlehlost státu, různé klimatické či dietetické podmínky.[76] Daleko důležitěji se proto v brazilském případě biotypologie prosadila jako součást lékařského diskurzu o potřebě profylaktické i klinické péče a konstituční hledisko bylo nově zohledňováno např. v chirurgii.

Posledním námi uváděným příkladem expanze biotypologie v latinském světě je Mexiko, kde v porevolučních třicátých letech za účasti francouzských biotypologů probíhal konstituční výzkum zejména mezi domorodými indiány. Již v průběhu dvacátých let je v Mexiku možné sledovat pronatalitní státní politiku. Místní eugenický program byl zaměřen na atypickou snahu o vytvoření homogenní směsi mesticů, která bude zárukou rasové a sociální integrace a povede k vytvoření nového mexického národa. Postupně byl ale ideál jednotné mestické populace opouštěn a pozornost byla přesunuta na demografická šetření a (spolu s částečným přijetím mendelovské genetiky) na biotypologii.[77] Statistický výpočet jednotlivých biotypů mezi indiánskou populací prováděl jeden z hlavních proponentů biotypologie v Mexiku, Gómez Robleda. Užití Violovy metody (a benátských normotypů) se ale ukázalo být při aplikaci na zapotécké a taraskánské indiány nevhodné. Během čtyřicátých a padesátých let navíc došlo

[76] Tamtéž, s. 146, 156.
[77] Stern, A. M.: „From Mestizophilia to Biotypology…“, s. 195 n. Představitelé francouzské Société de Biotypologie situaci v Mexiku reflektovali a podnikali tam výpravy. Srov. Schreider, E.: „Une mission biotypologique au Mexique“, *Races et Racisme*, 1/1937, č. 5, s. 24–26. Často byla mexická biotypologická šetření prezentována i na stránkách francouzského spolkového bulletinu.

k přibližování biotypologie k rasové hygieně. Celý směr se pro svou metodologickou nejasnost vytrácí v průběhu 50. a 60. let.[78]

Tak jako i v ostatních částech světa, i v latinské Americe byl nárůst zájmu o konstituční medicínu způsoben předešlou dehumanizací medicíny a časným argumentem byl návrat k holistickému přístupu, který za onemocněním vždy vidí celého člověka. Proponenti biotypologie se pokoušeli porozumět individuálním reakcím na onemocnění pomocí analýzy tělesně-duševního vztahu k vnějším podmínkám. Snažili se uvést v život nový sociální řád, který sice bude vycházet ze zákonitostí genetiky, ale zároveň bude reflektovat neméně důležitou roli prostředí. Konstituční hledisko jim dovolovalo klasifikovat jedince bez ohledu na rasovou či národnostní terminologii a výzkum biotypů mohl probíhat nezávisle na evropské koncepci rasové nadřazenosti.[79]

1.4 Francouzská biotypologie a vznik Société de Biotypologie

Rozvoj konstituční medicíny a biotypologie ve Francii je třeba chápat jako součást dobových technokratických, racionalizačních a normalizačních snah o založení nového společenského řádu. Ekonomie organizace ve veřejném i soukromém sektoru, mobilizace zdrojů, plánování a sociální inženýrství se staly evangeliem modernity mnoha nově zakládaných institucí meziválečné třetí republiky. Významná byla i snaha o zajištění sociálního smíru a předejití radikalizaci levice, zvláště v podmínkách dozvuků bolševické revoluce v Rusku a poválečné krize ve dvacátých letech.[80] Moderně organizovaná Francie měla být ideologicky vystavěna na třetí cestě mezi dědictvím liberalismu a malthusiánství na straně jedné a revolučního marxismu na straně druhé.[81]

> *[…] v myslích těchto organizátorů požadoval nový sociální a ekonomický řád nového muže a novou ženu, psychosociální, a v některých případech i psychobiologickou transformaci měšťáka tak jako dělníka. Jestliže inženýři [technicians] byli pro dosažení těchto cílů připraveni pracovat uvnitř různobarevných vlád a režimů, ani jejich projekty nemohly zůstat ideologicky neutrální.*[82]

[78] Stern, A. M.: „From Mestizophilia to Biotypology…“, s. 202–204.
[79] Tamtéž, s. 197 a 204; dále srov. Eraso, Y.: „Biotypology, Endocrinology, and Sterilization…“, s. 794.
[80] Srov. Schneider, William H.: „The Scientific Study of Labor in Interwar France*“, French Historical Studies* 17/1991, č. 2, s. 410–446, zde s. 412 a především pak 414, kde se nachází přehledná tabulka nových institucí a periodik.
[81] Clarke, Jackie: *France in the Age of Organisation: Factory, Home and Nation from the 1920s to Vichy*. New York – Oxford 2014[2], s. 163 n.
[82] Tamtéž, s. 11 (vlastní překlad).

Častým společným motivem bylo ozdravení společnosti poškozené překotnou industrializací. I u francouzských lékařů se setkáváme s holistickým diskurzem, často spojeným nejen s humorální medicínou, ale i s homeopatií či s podřízením jednotlivce celku. Symptomatickým dílem pro tuto dobu se stala kniha Alexise Carella *Člověk, tvor neznámý*. Její autor nám bude do příběhu konstituční medicíny vstupovat častěji, ke zmíněné slavné knize se vrátíme v samostatné kapitole.

Na základě volání po účelné, vědecké organizaci práce a s ní spojených otázkách psychosociálních pracovních podmínek se rozvinul zájem o výzkum osobnosti, charakteru, temperamentu a korelací mezi fyzickým a psychickým profilem jedince. Významnou úlohu ve francouzském prostředí hrála i psychotechnika, antropometrie či grafologie. Francouzští lékaři záhy objevili termín biotypologie, spolu se statistickými metodami klasifikace individuí do jednotlivých biotypů. Mezi hlavní představitele nového oboru (a zároveň i klíčové představitele nových institucí) patřili na počátku 30. let Jean-Maurice Lahy (1872–1943), Henri Laugier (1888–1973), Édouard Toulouse (1865–1947), Dagmar Weinbergová (?–?) a Henri Piéron (1881–1964). Tato pětice vědců stála společně u zrodu Société de Biotypologie, která byla založena 8. července 1932 v Paříži. Ve stejném roce začal vycházet i spolkový bulletin s prostým názvem *Biotypologie*.[83] Hned v prvním čísle jsou uvedeny stanovy společnosti a definice jejího programu:

> *L'Association dite „Société de Biotypologie", fondée en 1932, a pour but l'étude scientifique des types humains par la recherche des corrélations entre les divers caractères morphologiques, physiologiques, psychologiques, pathologiques, psychiatriques et l'application de ces données dans les diverses branches de l'activité humaine: eugénique, pathologie, psychiatrie, pedagogie, orientation et sélection professionnelles, organisation rationnelle du travail humain, prophylaxie criminelle.*[84]

Uvedli jsme, že podobná ozdravná hnutí měla blízko k politickým ideologiím, přičemž u uvedených pěti proponentů můžeme indikovat blízkost k levici. Politicky nejexponovanějším byl Henri Laugier, člen Radikálně-socialistické strany, který byl jako šéf kanceláře ministra Yvona Delbose angažován ve vládách v roce 1925 a 1936. Spolu s Pieronem byl u založení Národního institutu profesní orientace (Institut national

[83] Okolnosti založení společnosti viz Tamtéž, s. 57 n. Naznačeny zde jsou i rozdíly mezi psychotechnikou a Binetovými inteligenčními testy na jedné straně a biotypologickým přístupem zohledňujícím morfologii a grafologii na druhé straně. Dále srov. Schneider, W. H.: „The Scientific Study of Labor…", s. 439.
[84] „Status de Société de Biotypologie", *Biotypologie: Bulletin de la Société de Biotypologie*, 1/1932, č. 1, s. 40–48, zde s. 40.

d'orientation professionnelle) v roce 1928. V roce 1933 se stal šéfem výzkumu v národní biometrické laboratoři při státní železnici a v roce 1939 se stal prvním ředitelem Národního výzkumného centra (Centre national de la recherche scientifique, CNRS), dnes největší výzkumné organizace v Evropě. Po vypuknutí druhé světové války odešel z Francie nejprve do Kanady a posléze do Alžíru, po jejím skončení se angažoval ve vznikající OSN.[85]

Laugier je považován za otce francouzské psychofyziologie práce a též za organizačně nejzdatnějšího, a zároveň nejakademičtějšího, proponenta biotypologie ve Francii. V rámci formující se společnosti se zaměřil na vypracování obecné metody výběru potencionálních zaměstnanců na rozličné pozice v podniku.[86] Otázky vědecké organizace práce a vhodného výběru zaměstnání tak skrze Laugiera stály též u zrodu CNRS.[87]

Jean M. Lahy byl zakladatelem psychotechniky a na počátku 30. let byl generálním sekretářem Mezinárodní psychotechnické asociace a vedoucím laboratoře aplikované psychologie na l'Ecole pratique des Hautes Etudies v Paříži. Na rozdíl od Laugiera byl Lahy více angažovaný pro přímou aplikaci naměřených údajů. Lahy měl ambice na základě systematického vyšetřování a klasifikování postavit vědeckou predikci budoucího vývoje vyšetřovaného.

Édouard Toulouse se jako primář na l'Hôpital psychiatrique Henri Rousselle a ředitel Institutu psychiatrie a mentální profylaxe na l'Ecole pratique des Hautes Etudies v Paříži zabýval výzkumem psychických nemocí a je mu přisuzováno autorství pojmu „biokracie", který rezonoval i mezi československými biotypology.[88] Dagmar Weinbergová, francouzska ruského původu, působila jako vedoucí pracovní skupiny v laboratoři l'Ecole pratique des Hautes Etudies v Paříži a zvláště vynikala v aplikaci matematických a statistických metod. A konečně Henri Piéron, jak již bylo uvedeno, byl zakladatelem Národního institutu profesní orientace.

---

[85] K Laugierovi a jeho roli v organizaci vědeckého života meziválečné Francie srov. Schneider, W. H.: „Henri Laugier, the Science of Work and the Workings of Science in France, 1920–1940", *Cahiers pour l'historie du CNRS* 5/1989, s. 7–34.

[86] Schneider, W. H.: „The Scientific Study of Labor…", s. 436.

[87] Schneider nachází významný rozdíl mezi francouzskou školou vědecké organizace a americkým taylorismem. Zatímco u Taylora stojí v centru pozornosti maximalizace profitu, francouzským organizátorům šlo v prvé řadě o udržení výkonnosti, a tedy i dobrého stavu dělníka. Srov. Tamtéž, s. 412.

[88] Termín zamýšlel jako vhodnější pro vyjádření širšího sociálního kontextu v psychiatrii. On sám se dlouhodobě zabýval hledáním příčin šílenství (alkoholismu, sexuálních perverzí atd.) a vhodných eugenických nástrojů pro řešení depopulační krize. Též požadoval zavedení povinného psycho-fyziologického testu před vstupem do školy i do továrny. Srov. Schneider, W. H.: „Henri Laugier, the Science of Work…", s. 10; Tentýž: „The Scientific Study of Labor…", s. 439.

Vyjma levicové orientace (všichni byli členy Ligy pro lidská práva), sdíleli též sympatie k eugenickým opatřením. Společnou institucí, na níž začínali své kariéry, byla l'Hôpital Henri Rousselle, kde se věnovali experimentálnímu laboratornímu výzkumu, klinickým testům a studiu mentálních a fyzických schopností. Vycházeli přitom z prací Claude Bernarda a Alfreda Bineta a svou pozornost obraceli k měření inteligence, mentální aktivity, paměti, pozornosti (zvláště u řidičů) či únavy. Například psychotechnik Lahy na výsledcích testů pařížských tramvajových řidičů provedl racionalizaci v obsazení pracovních pozic a podařilo se mu v tramvajovém provozu dosáhnout snížení nehodovosti a úspory elektrické energie. Tento úspěch vedl k zakládání dalších obdobných laboratoří, a to jak ve Francii, tak i jinde v Evropě.[89]

Metodologicky vycházela francouzská škola ze dvou zdrojů. Na jedné straně stála tradice starších autorů (např. Claude Sigaud či L. MacAuliffe), kteří s pomocí somatoskopie (tedy deskriptivního popisu) stanovili čtyři základní typy: svalový, dýchací, zažívací a mozkový – vždy podle dominantní funkce, která se projevuje zbytněním patřičné části těla.[90] Druhým zdrojem byla tradice biometriky a antropometrie z anglosaského eugenického prostředí, zejména pak činnost Francise Galtona a Karla Pearsona. Biometrická měření, psychotechnika a později i biotypologie byly ve Francii věcí státního zájmu a jednotlivé laboratoře byly podporované z vládních peněz.

Jedním z nejvýznamnějších počinů společnosti bylo uspořádání mezinárodního biotypologického kongresu v Paříži v roce 1937, kterého se účastnili vedle francouzských představitelů i zástupci italské školy (Viola, Pende) a účasten byl i britský psycholog Charles Spearman.[91] Po mnichovské krizi došlo k transformaci některých laboratoří, která se projevila zejména návratem k psychotechnice. Namísto průmyslových požadavků byly sledovány státní mobilizační požadavky, například vhodný výběr pilotů. Během válečného období bylo pokračováno v testování dětí a v selekci pro Air France. Po druhé světové válce byla činnost Société (a vydávání bulletinu) částečně obnovena s těžištěm ve výzkumu pro armádu. V šedesátých letech pak proběhla transformace společnosti a vznikla Société internationale de biométrie humaine.

[89] Schneider, W. H.: „Henri Laugier, the Science of Work…", s. 16 n; Tentýž: „The Scientific Study of Labor…", s. 425 n.
[90] Tucker, W. B. – Lessa, W. A.: „Man: A Constitutional Investigation…", s. 411 n.
[91] Všechny prezentované příspěvky vyšly v samostatném dvojčísle časopisu společnosti: *Biotypologie: Bulletin de la Société de Biotypologie*, 5/1937, č. 3–4.

Dědictví původní společnosti lze nalézt v etablování obecné praxe testování a trénování pracovníků (žadatelů), které je standardní součástí dnešní pracovní politiky. Přístup zakladatelů biotypologie byl progresivní, v centru zájmu stála reforma pracovní politiky, z níž by plynuly benefity pro celou společnost. Francouzští biotypologové aspirovali na syntézu existujících biologických a lékařských subdisciplín do totální vědy s cílem urychlit adaptaci člověka novým industriálním podmínkám. Neomezovali se však jen na průmyslovou oblast, ale se státní podporou pronikali i do oblasti vzdělávání, výběru branců, kriminologie, veřejného zdravotnictví atd. Přes širokou oblast jejich zájmu i přes velké ambice je přesto možné jejich snažení označit za akademické, na rozdíl od jiných francouzských organizací té doby, jakými byly např. Centrum pro studium problémů člověka (Centre d'etudes des problèmes humains), založené roku 1936 pod vedením Jeana Coutrota. Jeho psycho-biologická skupina vedená Marcelem Martinim byla orientována neo-lamarckisticky a zaměřovala se na praktické provádění hygienických a eugenických opatření; či státní Francouzská nadace pro studium problémů člověka (Fondation française pour l'étude des problèmes humains), jež byla založena v roce 1941 Alexisem Carrelem a byla zaměřena na praktický výzkum a vylepšování fyzické kvality a reprodukčních schopností francouzské „rasy".[92] Martini i Carrel byli činni především za vichistického režimu a dosavadní biometrický (či biotypologický) výzkum ve Francii tak přiblížili Pendeho fašistické škole.

Jestliže jsme německou konstituční psychologii označili za metodologické východisko české biotypologie, pak je třeba zdůraznit, že samotný vznik ČSB je ale důsledkem politické a vědecké orientace Československa na Francii. Jak ukážeme v následující kapitole, impuls k založení ČSB vyšel z česko-francouzského kontaktu na platformě psychotechniky a obecně sdílených technokratických modelech organizace společnosti.

Zde naši rešerši k národním školám konstituční medicíny v období prvních čtyřiceti let 20. století uzavíráme. Z výše uvedeného je patrné, že je tato oblast jen těžko ohraničitelná. Konstituční lékařství s metodami antropometrie či biometrie má obecně blízko k eugenice. Biotypologii pak můžeme chápat jako latinskou formu eugeniky (jako v případě Itálie a jihoamerických států), stavící často na pozitivních eugenických nástrojích (navyšování porodnosti, rodinné politice, zvyšování vitální kapacity

[92] Clarke, J.: *France in the Age of Organisation*…, s. 112–114; 143–145. Tamtéž jsou popsány i rozdíly mezi Coutretovou a Carrelovou institucí.

společnosti), lišící se však od klasické anglosaské a německé eugeniky, respektive rasové hygieny, absencí negativních nástrojů či snahou o rasovou očistu. Anebo je možné biotypologii chápat jako součást dobových technokratických tendencí a snah o racionální organizaci společnosti, pro niž je třeba usměrňovat svobodu jedince kolektivnímu prospěchu. Takové ambice nacházíme především ve francouzském a, jak uvidíme níže, i v československém prostředí. Proto též následující kapitolu otevíráme krátkým ohlédnutím po formování technokratického hnutí v meziválečném Československu.

Obecně ke konstituční medicíně doplňujeme, že již od počátku její moderní existence se vyskytly různé diskuse a konfliktní teorie. Debatována byla především role dědičného faktoru náchylnosti k chorobám. Většina autorů se přikláněla ke kompromisní tezi o kontaktu organismu se svým prostředím, které teprve určuje, zda některé (dosud spící) zděděné predispozice budou rozvinuty. Ve zjišťování tzv. totální biologické charakteristiky individua bylo proto třeba zohledňovat genotypickou i fenotypickou část. Problém se ale vyskytl v hodnocení míry, do které je konstituce ovlivněna svým prostředím, respektive míry, do které jsou jednotlivé části dominantně předurčeny zděděnými predispozicemi. Obecně napříč autoritami oboru zaznívalo, že zatímco morfologická složka konstituce je okolím ovlivněna nejméně, fyziologická již více a psychologická nejvíce. Stejně tak byl diskutován vztah konstituce k rase, faktor pohlaví, věku a výživy. Zatímco anglosaská a německá konstituční medicína se více opírala o mendelovskou genetiku, latinský svět naopak tíhnul k neolamarckistickým východiskům.

Autoři se odlišovali i v metodice sběru dat (měření a výpočtu). Široce byly sice akceptovány principy antropometrie a byla využívána i metoda fotografie, postupně ale vznikalo enormní množství výpočtových indexů, které byly doprovázeny složitou nomenklaturou. Pikantní na celé situaci je, že přes veškerou složitost vykazují všechny klasifikační systémy stejnou dichotomní hippokratovskou strukturu. Autoři proti sobě staví pod různými jmény vždy dva protichůdné morfotypy, mezi nimiž se nachází množství přechodových variant, anebo přímo uprostřed osy ideální varianta.[93] Z tohoto systému se poněkud vzdaluje až kombinatorika konstitučních elementů v systému Williama Sheldona.

[93] Srov. Tucker, W. B. – Lessa, W. A.: „Man: A Constitutional Investigation…“, s. 413 n; 420. Tabulku konstitučních indexů a klasifikační tabulku typů přikládáme jako přílohu č. 3, resp. přílohu č. 4.

Obecně též panovala shoda ve snaze odvodit z morfologické části konstituce korelace k fyziologickým pochodům a především k etiologii nemocí. Autoři Tucker a Lessa, kteří na základě rešerše 334 (!) prací z konstituční medicíny vydaných do roku 1940 provedli analýzu výsledků výzkumu, došli ale ke znepokojivému závěru, že plauzibilní korelaci mezi morfologií, fyziologií, psychologickým profilem anebo konstituční podmíněnost náchylnosti k onemocnění se doposud nikomu prokázat nepodařilo.[94] Přes veškeré dlouhotrvající nejasnosti panovala ale ještě na počátku 40. let mezi autory shoda, že nový přístup v medicíně přinese užitek na poli diagnostiky, prognózy, terapie a prevence.[95]

Vývoj konstituční medicíny ve světě po druhé světové válce ponecháváme v náznacích, neboť by rešerše přesahovala cíle této práce. Česká věda se po roce 1948 ocitla v izolaci a zvláště v biologii došlo k ideologické přeměně, která znemožnila rozvíjet konstituční medicínu. Symptomem této izolace byla již značně omezená recepce Sheldonovy typologie. Je nám známo, že i autoři jako Martiny či Pende, oba zproblematizovaní účastí na politizaci vědy v prostředí fašistických států, publikovali i po skončení války.[96] Kretschmerova a Sheldonova konstituční typologie zůstala zvláště mezi psychology reflektována hluboko do druhé poloviny 20. století.[97] Ještě v osmdesátých letech lze nalézt mezi antropology zájem o tzv. funkční biotypologii, ve východním bloku se zvláštním přihlédnutím k pavlovovským neurofyziologickým typům, často se ovšem jedná pouze o snahu modifikovat techniku určování somatotypů.[98] Jak uvidíme v závěrečné kapitole, redukce biotypologie na antropometrii proběhla i v československém prostředí.

[94] „In the field of physiology, definite results are not numerous; in pathology, a not inconsederable body of evidence would suggest that for many diseases constitutional factors are largely determinant as to their development and course; and in the field of psychology more tenuous conclusions may be drawn as to the relationships between morphological variations and preponderace of certain psychological traits.“ Tamtéž, s. 442 n.

[95] Tamtéž, s. 288 n.

[96] Např. Martiny, Marcel: *Essay de Biotypologie humaine*. Paris 1948 či Pende, N. – Martiny M.: *Traité de médicine biotypologique*. Paris 1955.

[97] Srov. příslušné odkazy in: Nakonečný, Milan: *Psychologie osobnosti*. Praha 1995, s. 140–147.

[98] Srov. sborník z maďarské konference: *Functional Biotypology. Second International Symposium on Human Biology*. Budapest 1980 (Anthropologiai Közlemények 24), zvláště úvodní příspěvek na s. 3–7. K některým moderním biotypologickým konceptům, zvláště ve vztahu k jejich využití v homeopatii viz Marino, Francesco: „Biotypology II: Modern Concepts“, *British Homeopathic Journal* 88/1999, s. 178–183.

2. Institucionalizace konstituční nauky v ČSR

> *Dnes můžeme přímo poukázat na technické principy, které se plně prosadily také v sociálních a mezilidských vztazích. „Princip plného využití", vyloučení mrtvého chodu, mrtvé váhy a nevyužité energie se stal zásadou, podle níž jsou rozmísťovány pracovní síly v každém podniku organizovaném na základě dělby práce. Jestliže někdo není „vytížen", rozdělí se úkoly znova; „princip přípravy provedení", demonstrovatelný na kolejích železnice, stává se zásadou všeho plánování, a předobrazem dobře fungujícího řízení je muž u tlačítka nebo rozvodové páky. […] Nejširší použití má však pravděpodobně princip „koncentrace na maximální efekt", od přísně indikované chemické terapie až po promyšlenou propagační formuli, neboť lidstvu technického věku vládne neotřesitelnou mocí myšlenka optimálního efektu: dosáhne-li se nejúspornějšími prostředky přesně vymezeného a přitom pádného účinku, vzbudí to velkou spokojenost […].*[99]

Zatímco v okolních zemích se konstituční hledisko jako součást medicíny prosazovalo již od počátku 20. století, v Československu k tomuto procesu došlo se zpožděním až v polovině třicátých let. Dříve, než bude věnována pozornost jednotlivým momentům institucionalizace konstituční medicíny ve vztahu k založení biotypologické společnosti, provedeme krátké ohlédnutí po technokratickém hnutí (a institucích), neboť klíčová hesla o vědecko-technologickém řízení společnosti se stala leitmotivy (nejen) pro formující se biotypologickou společnost.

2.1 Technokracie, Masarykova akademie práce a Psychotechnický ústav

Vědecký, společenský a politický diskurz devatenáctého století bývá charakterizován vírou v pokrok a fascinací technologiemi. Zvláště ve Spojených státech amerických se na počátku 20. století formovalo hnutí za vědeckou organizaci práce, racionalizaci výroby a normalizaci či standardizaci výrobních postupů. Mezi klasickými autoritami hnutí jsou jmenováni Frederick W. Taylor, Frank B. Gilbreth a Henry Ford,[100] tedy vrcholní představitelé průmyslových velkopodniků, kteří se v prostředí liberálního kapitalismu pokoušeli nalézt teoretický klíč k maximalizaci zisků pomocí jednoduchých, vědecky ověřených postupů. Pro takovou soustavu organizace výroby se

[99] Gehlen, Arnold: *Duch ve světě techniky*. Praha 1972, s. 64 n.

[100] Mezi klasická díla zmíněných autorů patří zejména: Taylor, Frederick, W.: *The Principles of Scientific Management*. New York – London 1911; Gilbreth, Frank B.: *Motion study: A method for increasing the efficiency of the workman.* New York 1911. Jak z názvu vyplývá, Gilbreth se zabýval výzkumem pohybů ruky při výrobě (užíval při tom tehdy moderní kinematografický záznam). Rozlišil celkem 17 základních pohybů a podařilo se mu docílit zefektivnění výroby eliminací zbytečných pohybů.

vžil pojem taylorismus, který byl často dáván do vztahu s fordismem, jímž byl označován princip masové produkce dosažené rozfázováním výroby na dílčí elementy. Průkopníci racionalizačních opatření, která zvyšují produkci, se záhy začali zajímat o jejich rozšíření na efektivní správu celé společnosti.[101]

Programy celkové reformy společnosti se objevily nejen v dílech výše zmíněných zastánců vědeckého řízení. Howard P. Segal jmenuje na 25 amerických autorů z přelomu 19. a první třetiny 20. století, jejichž vize nazývá technologickými utopiemi. Společným bodem těchto vizí je odmítnutí eskapičnosti utopií a snaha o nalezení východiska z neblahé situace, v níž se společnost ocitla důsledkem překotné industrializace.[102] Od utopistů pak Segal ještě odlišuje reformátory, kteří se formovali zejména kolem Howarda Scotta a na počátku 30. let vytvořili tzv. technokratické hnutí. Ve spojitosti s nimi pak píše doslova o křížové výpravě vědecko-technologického utopismu, který v sobě pojí dva důležité motivy, totiž technologii a moc. Cílem technokratů bylo udržení ekonomického růstu a blahobytu, pro jehož dosažení je požadováno účelné využití energie (zejména lidské), a tedy i účelná organizace výroby (a potažmo celé společnosti).

Technokraté se hlásili k dílu ekonoma Thorsteina Veblena z počátku 20. století a často též k Williamu Smythovi (autorovi termínu technokracie). Nejvýznamnějším obdobím pro rozvoj hnutí ve Spojených státech byl počátek 30. let a velká hospodářská krize, již technokraté přislíbili vyřešit. Přes velká očekávání skončilo hnutí neúspěchem, do velké míry zaviněným samotným Scottem, u nějž vyšlo najevo, že nemá jakékoliv (nejen technické) vzdělání. Velice záhy se nepřijatelným stala i demonstrace jednotného vizuálu (šedé uniformy, insignie, speciální pozdrav), které až příliš vyvolávaly reminiscence na Mussoliniho fašistickou Itálii.[103]

---

[101] Olson, Richard: *Scientism and technocracy in the twenteeth century: the legacy of scientific management*. Lanham 2016, zde zvláště Taylorova snaha motivovat dělníka racionálně stanovenou normou (s. 2–9) a násl. velkolepá komparace mezi technokratickými ideologiemi, které zasáhly do veřejného života v rozličných částech světa (s. 51–82); dále srov. Akin, William E.: *Technocracy and the American Dream: The Technocracy Movement 1900–1941* (disertační práce). University of Rochester: New York 1971, s. 215–247. Pro české prostředí srov. zejm. sborník Janko, Jan – Těšínská, Emilie (eds.): *Technokracie v českých zemích 1900–1950*. Praha 1999; novější interpretace technokracie jako součásti příběhu o pokroku (a její směšování s amerikanismem) in: Loewenstein, Bedřich: *Víra v pokrok. Dějiny jedné evropské ideje*. Praha 2009, s. 392–406.

[102] Srov. Segal, Howard P.: *Utopias. A Brief History from Ancient Writings to Virtual Communities*. Chichester 2012, s. 90.

[103] Srov. Segal, H. P.: *Utopias. A Brief History*, s. 97–99. Mezi nejvýznamnější dobové publikace hlavních představitelů hnutí patří zejména Scott, Howard: *Introduction to technocracy*. New York 1933; Loeb, Harold: *Life in a Technocracy: What it Might Be Like*. New York 1996[2].

Po roce 1918 dorazily myšlenky vědeckého řízení (nejen) průmyslu i do Československa, často motivovány optimismem i starostí o nově založený národní stát. Vědecké elity byly doslova fascinovány technologickými možnostmi a zdánlivou jednoduchostí v zavádění vědeckého řízení. „Stále více se prosazovalo přesvědčení, že společnost je vhodné i možné nejlépe řídit na základě racionální, vědecké rozvahy, ne z pozic přežitých tradičních řídících struktur a autorit […].“[104] Historik Otto Smrček vyjmenovává širokou škálu různých oblastí veřejného života, v nichž je možné detekovat projevy redukcionismu technokratického myšlení. Od oblasti národohospodářské přes politicko-správní, kulturní a uměleckou až k oblasti péče o zdraví člověka.[105] My svou pozornost obrátíme především na poslední oblast, do níž spadá založení oboru psychotechniky, sledování hygieny práce a úrazovosti, eugenická péče o zdravý dědičný národní potenciál a v neposlední řadě i antropometrický a biotypologický výzkum.

Mezi nejaktivnější proponenty, kteří s prosazováním vědecké organizace společnosti začali již před světovou válkou, patřili stavební inženýr Stanislav Špaček, strojní inženýr Albín Bašus a chemik Jindřich Fleischner. Všichni tři shodně upozorňovali na potřebu celospolečenské přeměny, která by se měla uskutečnit pod vedením technicky vzdělané elity. Jan Janko ve svých studiích upozorňuje, že zastánci snah o vytvoření nové technické kultury v důsledku volali po vědecko-technické diktatuře, a zpochybňovali tak demokratické principy.[106] Připomínáme na tomto místě ještě stať Ladislava Tondla, který hovoří o idejích a hodnotách industriální epochy, postavených na nekritické glorifikaci přírůstkových inovací. Řadí mezi ně především (1) kult změny a přeceňování její pozitivní role, která se interpretuje jako „pokrok“, (2) kult velikosti a gradace – ve smyslu zmnožování poznání, potenciálu, výkonu, bohatství atd., (3) kult spotřeby a okázalého blahobytu, který se stal důkazem lidského štěstí a (4)

[104] Janko, J.: „Technokracie v Českých zemích“, in: Tentýž (ed.): *Postátňování, profesionalizace a mecenášství ve vědě Českých zemí 1860–1945*. Praha 1996, (Studie z dějin techniky, sv. 2), s. 25–56, zde s. 27.
[105] Smrček, Otto: „Expanze technického myšlení“, in: Janko, J. – Těšínská, E. (eds.): *Technokracie v českých zemích…*, op. cit., s. 37–56, zde s. 41. Jako doklad o expanzi může sloužit série sborníků, jež pod názvem *Triumf techniky: sborník článků ze všech oborů technického vědění*, vycházely mezi lety 1924–1928.
[106] V tomto ohledu byl nejdůslednějším Jindřich Fleischner, který ve svém klíčovém díle *Technická kultura* (Praha 1922) prosazoval nejen rozšíření zákonitostí technického řízení výroby na společnost, ale i opuštění veškerých pozůstatků starého myšlení (náboženského a jiného nevědeckého výkladu světa) a odstranění laiků z politického rozhodování ruku v ruce s nastolením vlády odborníků. Srov. Janko, J.: „Technokracie v Českých zemích“, s. 29 n.

kult moci a obdiv k technologiím ovládání.[107] Oblasti poznání, o nějž mají vědci usilovat, jsou stanoveny na základě příslibu instrumentálního využití vědomostí nabytých o poznávaném, tj. na základě příslibu uskutečnění pokroku a zmnožení potenciálu moci. Hromadí se technologické artefakty, které usnadňují poznávání, a tudíž i ovládání. „Technika měla poskytnout metody, jak racionálně manipulovat s lidmi, údajně v jejich vlastním zájmu, který nebyli s to pochopit.“[108]

Z výzkumu ohlasu technokracie v Československu vyplývá, že hlavní institucionální základna byla vytvořena na půdě Masarykovy akademie práce (MAP), založené v roce 1920.[109] Původním záměrem pro založení MAP bylo vytvoření zastřešující instituce pro organizaci technických věd, kterým se doposud nepodařilo prosadit ustanovení zvláštní třídy v rámci České akademie věd a umění. U zrodu MAP stál samotný T. G. Masaryk, který jí propůjčil své jméno a zároveň poskytl významný finanční dar. Víru ve vědeckou organizaci národní výkonnosti Masaryk manifestuje v dopise adresovaném organizátorům MAP:

> *Pořád si uvědomuji, že Váš plán organisovat všechny pracovní síly celého národa, je pokračováním pansofických tužeb Komenského. Na vědeckém základě má býti vybudována nejvyšší výkonnost celého národa a státu; všecka prakse má být soustavně vybudována na vědecké theorii, velký plán má vést všecky pracující a sjednocovat jejich úsilí v přesný pořádek a harmonii.*[110]

V MAP byli fundamentálními zastánci technokratického řízení společnosti, především národohospodář Ivan Žmavc a advokát V. Mandl, jejichž teorie energetismu a sociotechniky byly snahou o přenesení dogmatického redukcionismu z amerického do československého prostředí. Doporučovali nahrazení funkce peněz energetickou výměnou a společně kritizovali principy liberálního kapitalismu.[111] Vedle fundamentalistů bylo v MAP angažováno velké množství pragmatiků, jejichž ambice nemířili ke kauzálně-reduktivnímu a racionálnímu řízení, ale k nalezení klíče pro

[107] Tondl, Ladislav: „Technický svět a hodnoty“, in: Janko, J. – Těšínská, E. (eds.): *Technokracie v českých zemích*, op. cit., s. 13–17, zde s. 16.
[108] Janko, J.: „Technokracie v Českých zemích“, s. 30.
[109] K MAP viz Janko, J.: „Technokracie v Českých zemích“, zvláště s. 30–37; Těšínská, E.: „Vznik Masarykovy akademie práce: Technokratické tendence a účast přírodovědců“, in Janko, J. – Těšínská, E.: *Technokracie v českých zemích*, op. cit., s. 103–134; či nověji (a s bohatou obrazovou přílohou) Těšínská, E. – Schwippel, Jindřich: „Masarykova akademie práce“, in: Míšková, Alena – Franc, Martin – Kostlán, Antonín (eds.): *Bohemia docta: K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010, s. 286–331.
[110] Citováno dle Těšínská, E.: „Vznik Masarykovy akademie práce…“, s. 109.
[111] Srov. např. Žmavc, Ivan: *Energetické základy sociotechniky*. Praha 1923; Mandl, Vladimír: *Přírodovědní národohospodářská teorie*. Praha 1936; Tentýž: *Technokracie, hospodářský systém budoucnosti?*. Praha 1934.

minimalizaci ztrát v ekonomice, vědeckou organizaci práce v podnicích.[112] Janko zdůrazňuje, že i u umírněnějších pragmatiků došlo v důsledku hospodářské krize a následně po vzniku druhé republiky v roce 1938 k radikalizaci, jež se projevila v důrazu na racionalizaci veřejného života, na důsledné zavedení plánovaného hospodářství, profesionalizaci politického života (tj. omezení partajnictví) a na požadavek po větší míře kontroly veřejného i soukromého prostoru. Samozřejmostí byl i obdiv ke kolektivismu, korporativismu a fašismu. „Patří ke smutným kapitolám naší technokracie, která se snažila racionálně ovlivnit lidské chování a regulovat veřejný život ve všech jeho složkách, že vůdčí technokraté byli ochotni předkládat své návrhy jakýmkoliv politikům a trvat na realizaci svých utopických plánů za jakékoliv politické konstelace.“[113]

V zásadě volali technokraté po silném státu, v němž technologie, racionalita a normy vytvářejí systém absolutní kontroly. Janko hovoří o totalitním osvíceneckém státě, v němž vládu vykonává skupina nikým nevolených odborníků za všeobecného potlačování individualismu.[114] Jedinec je v očích technokrata vnímán jako pasivní (poslušný) objekt péče, který v zájmu obecného blaha musí akceptovat přisouzenou roli. Došlo tak k paradoxu. Technologie emancipovaly člověka od dřiny, ale zároveň ho přivedly do otrockého postavení pod neúprosnou vládou objektivních zákonitostí, jež jen vzdělanec může nahlédnout. Technokracii a obecně i vědecké ambice ovládající instrumentalizovanou skutečnost s pomocí Foucaulta chápeme jako vyvrcholení strategie anatomo-politiky policejního státu, v němž se moc pojí s věděním a projevuje se disciplinačními praktikami, jimiž je jedinec obklopen.[115] Vysoká míra redukce skutečnosti na jednoduše popsatelné jevy a vztahy mezi nimi přislibuje její snadné ovládání, regulování či manipulování, za pomoci jednoduchých technických zásahů. Vědecké řízení práce, které plynule expandovalo do požadavku účelné organizace lidského života, mělo své důsledky v sociálním inženýrství, jež prováděly nejprve

[112] Příslušníci této druhé skupiny též pořizovali překlady spisů výše zmíněných klasiků, např.: Gilbreth, F. B.: *Základy vědeckého řízení práce*. Praha 1924; Taylor, F. W.: *Zásady vědeckého vedení*. Praha 1926; Tentýž: *Poselství Taylorovo*. Praha 1931.

[113] Janko, J.: „Technokracie v Českých zemích“, s. 46. Janko zde připomíná Stanislava Špačka, který propagoval technické řízení společnosti v demokratickém Československu, za Protektorátu, i při poválečné obnově v duchu socialismu a vždy tak činil s patřičnými (tj. ideologicky korektními) odkazy.

[114] Tamtéž, s. 49.

[115] Srov. Foucault, Michel: *Vůle k vědění. Dějiny sexuality I*. Praha 1999, s. 162 n; dále srov. Tinková, Daniela: „Biomoc a ‚politická anatomie lidského a společenského těla‘. Foucaultův koncept ‚biomoci‘ ve vztahu k otázce modernizace státu, zrození humanitních věd a medikalizace společnosti na přelomu 18. a 19. století“, in: Storchová, Lucie (ed.): *Conditio humana. Konstanta (č)i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha 2007, s. 115–135, zde s. 116 n; 120 n.

soukromé firmy, ale posléze je převzal i stát. V obou případech s evangeliem lepšího, uvědomělejšího, úspěšnějšího – a tedy šťastného – života.

Technokratický akcent lze vystopovat v průběhu 20. a 30. let v mnoha oblastech lidské činnosti. Od architektury a urbánních konceptů až k řízení zemědělství, snaze o plánované hospodářství a původnímu československému pokusu o nestranickou politickou ideologii v podobě laboretismu.[116] Všechny uvedené oblasti spojuje nejen dobová fascinace technikou, ale především adorace lidské práce či lépe – ve Weberově smyslu – důraz na protestantskou etiku práce založenou na pracovitosti, askezi, akumulaci majetku, k níž nabádali své zaměstnance představitelé velkých podniků.[117] V následující kapitole se nám tento moment znovu odhalí při analýze podnikové filosofie (a tzv. náboženství práce) bratrů Tomáše a Jana A. Bati.[118]

Masarykova akademie práce byla organizačně rozčleněna na šest odborů, z nichž pro naši práci jsou významnými zejména I. (přírodovědecký a lékařský) a VI. (národohospodářský a sociální). V prvním odboru zaujímali přední místa lékaři s interesem v eugenice (Vladislav Růžička, Bohumil Sekla či Artur Brožek), kteří již v roce 1922 prosadili založení eugenické komise.[119] Do aktivit prvního odboru spadá i

[116] Zakladatelem laboretismu byl Václav Verunáč (1893–1960), docent sociální politiky a technického hospodářství. Jednalo se o snahu spojit vědeckou organizaci práce s mravním akcentem. „Hnutí laboretismu chce na cestě přirozeného vývoje (evoluce, nikoliv revoluce), uspíšením tohoto vývoje pomocí (…) zásad vědecké organisace (řízení, rozbor, plán, iniciativa, systém, kontrola), za spolupráce všech složek hospodářských působiti k mravnímu pojetí práce všemi dnes po ruce jsoucími prostředky, působiti k zvýšení kulturní úrovně lidstva.“ Verunáč, Václav: „Zásady laboretismu“, in: Tentýž (ed.): *Laboretismus*. Praha 1934, s. 142–156, zde s. 150 n. Ve 30. letech Verunáč inicioval na půdě MAP vznik výboru pro přípravu hospodářského plánu. Vedle výše citovaného sborníku spolupracoval Verunáč na vydání trojdílné *Encyklopedie výkonnosti* (Praha 1932–1934) a spolupracoval jako odborný poradce s Baťovým podnikem. Více viz Smrček, O.: „Labor-ethics. A Czechoslovak analogy of technocracy“, in: *Acta historiae rerum naturalium necnon technicarum* 21/1989, s. 145–173; Tentýž: „Verunáčův laboretismus“, in: Janko, J. (ed.): *Postátňování, profesionalizace a mecenášství*…, op. cit., s. 57–63; Tentýž: „Expanze technického myšlení“, s. 50–52.

[117] Srov. Weber, Max: „Die protestansische Ethik und der Geist des Kapitalismus“, in: Tentýž: *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Band 1, Tübingen 1986[8], s. 17–206. První část vyšla v českém překladu: Weber, M.: „Protestantská etika a duch kapitalismu“, in: Tentýž: *Metodologie, sociologie a politika*. Praha 2009, s. 182–223.

[118] Srov. studii Stanislava Holubce o technologicko-utopických, biomocenských a protestantsky-asketických momentech v prostředí meziválečného Zlína, pomocí kterých Holubec definuje zastřešující termín „batismus“. Holubec, Stanislav: „Silní milují život. Utopie, ideologie a biopolitika baťovského Zlína“, *Kuděj* 2009, č. 2, s. 30–55, zde s. 35 nn.

[119] Eugenická komise se zaměřovala především na genealogický výzkum významných českých rodů a vypracování vlohového soupisu československého lidu. Více viz Těšínská, E.: „Vznik Masarykovy akademie práce…“, s. 116–124; Janko, J.: „Technokracie v Českých zemích“, s. 40–43. Účast eugeniků na technokratické proměně společnosti není ničím výjimečným. Mesianistické vize o technologické kontrole byly společné eugenikům napříč světem. Srov. Turda, M.: *Modernism and Eugenics*, s. 15.

založení Racionalizační a normalizační komise (RANOK) pro reformu nemocniční a ústavní péče, jíž bude věnována pozornost též v následující kapitole.[120]

V rámci VI. odboru byl již v roce 1920 podán návrh na zřízení Psychotechnického ústavu, jehož úkolem měl být výzkum lidského faktoru ve výrobě. Hlavním záměrem bylo zefektivnění výběru a vhodného umístění jedince v pracovním procesu. Představitelé psychotechniky, mezi které v Československu patřili zejména Vilém Forster a František Šerack, svou pozornost obraceli na účelnou organizaci práce pomocí vědeckého výzkumu intelektu, manuálních i rodových dispozic pracovníka. Vědecká a praktická činnost ústavu se proto zaměřovala na vytvoření metodiky výběru zaměstnance (vypracovat analýzu zkušebních metod), provádění zkoušek u vybraných povolání, statistické zpracování dat, poskytování poradenských služeb při volbě povolání, osvětovou a publikační činnost.[121]

Československo ani v tomto ohledu netvořilo výjimku. Psychotechnika, opřená o statistická měření inteligence, byla rozvíjena v sousedním Německu, ale i ve Spojených státech. Její vznik je spjat se jmény psychologů William Sterna a Hugo Münsterberga či s americkým psychologem Robertem Jerkesem, který proslul plošným měřením IQ v americké armádě během první světové války. Jerkesovy testy byly v Československu adaptovány a staly se pevnou součástí psychotechnického vyšetřování.[122] Největší vliv na rozvoj psychotechniky na území Československa ale měl Walter Blumenfeld, ředitel Psychotechnické laboratoře v Drážďanech, který byl v průběhu dvacátých let poradcem pražského ústavu.

Rozsah činnosti Psychotechnického ústavu byl široký. Již v první polovině dvacátých let bylo prováděno plošné vyšetřování žáků, učňů, branců i dělníků. Byly zavedeny zkoušky pro určitá povolání (např. při výběru řidičů tramvají, strojvůdců, šoférů, pilotů). Svá psychotechnická oddělení otevíraly i soukromé subjekty a

[120] Srov. Těšínská, E.: „Vznik Masarykovy akademie práce…“, s. 124. Těšínská uvádí založení komise v roce 1925, zatímco historička Hana Mášová posouvá založení komise až do roku 1928. Srov. Mášová, Hana: „I. Mezinárodní sjezd nemocnic v Atlantic City v roce 1929 v konfrontaci s úspěchy čsl. Nemocničního ústavnictví/Experiment B. Alberta v Baťově nemocnici ve Zlíně“, in: Blümlová, Dagmar (a kol.): *Čas optimismu a ctižádostivých nadějí. Prezentace a reprezentace české vědy a kultury v prvním desetiletí samostatného státu (1918–1929)*. České Budějovice 2009 (Jihočeský sborník historický – Supplementum 1), s. 263–286, zde s. 275.

[121] K profilům jednotlivých představitelů ústavu a stručně k jeho historii viz Janderová, Helena: „Psychotechnický ústav“, in: Janko, J. – Těšínská, E.: *Technokracie v českých zemích*…, op. cit., s. 135–143; Těšínská, E. – Schwippel, J.: „Masarykova akademie práce“, s. 324–327. Obecně k rozvoji psychotechniky na území ČSR v průběhu 20. století viz Štikar, Jiří – Rymeš, Milan – Riegel, Karel – Hoskovec, Jiří: *Psychologie ve světě práce*. Praha 2003, s. 35–46; popř. nověji (a stručněji): Hoskovcová, Simona – Hoskovec, Jiří – Heller, Daniel: *Dějiny české a slovenské psychologie*. Praha 2016, s. 112–118.

[122] Srov. Janderová, H.: „Psychotechnický ústav“, s. 139.

nepřekvapí, že k takovým patřil i Baťa, u nějž byli zaměstnanci podrobováni základnímu vyšetření na zručnost a inteligenci již od roku 1925.[123] V průběhu třicátých let docházelo k organizačním změnám a ústav se v roce 1932 změnil na Ústřední psychotechnický ústav a nyní spadal pod Ministerstvo školství a národní osvěty. Dlouhodobou ambicí představitelů psychotechniky bylo rozšíření činnosti ústavu z původního servisního pracoviště pro výběr zaměstnanců na komplexní vědeckou instituci, zaměřenou na studium práce, únavy, úrazové prevence atp.[124] Těsně před 2. světovou válkou došlo k další reorganizaci a v roce 1938 byl zřízen Ústav lidské práce podléhající nejprve České akademii technické a posléze Ministerstvu pro hospodářství a práci. Pod tímto názvem byl ústav zachován i v poválečném období. Mezi lety 1945–1947 byl pod národní správou a v roce 1947 došlo k poslední reorganizaci a změně názvu na Československý ústav práce (spadající pod Ministerstvo práce a sociální péče), členěný dle činnosti na 5 odborů (organizace práce, hodnocení práce, hodnocení lidí, pracovní výchova, výzkum práce). Hlavním úkolem mělo být vypracování vědeckého systému pro výpočet mezd. Ústav zanikl vládním nařízením v roce 1951.[125]

Ve výčtu dobových příkladů rozšiřujícího se státního zájmu o veřejné zdraví a kondici občanů v československém prostředí je třeba vedle MAP a Psychotechnického ústavu, technokratického a eugenického hnutí zmínit ještě etablování nového lékařského oboru v podobě sociální medicíny. Její formování probíhalo především na platformě Státního zdravotního ústavu (SZÚ), který byl založen v roce 1925 za významného přispění Rockefellerovy nadace.[126] Obecným účelem zřízení SZÚ bylo provedení

[123] K existenci psychotechnické laboratoře jako centra sociálního inženýrství ve Zlíně viz Marek, Martin: *Baťovy závody, batismus a Sovětský svaz v letech 1918–1938. Konfrontace a kontakty na pozadí specifik československo-sovětských hospodářských vztahů* (disertační práce). Masarykova Univerzita: Brno 2011, s. 66 n, 70 nn. Zároveň se nám podařilo v archivním fondu Baťa a.s. dohledat, že u některých zaměstnanců si firma nechávala vypracovat posudky přímo v Psychotechnickém ústavu. Srov. Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv (SOkA) Zlín, fond Baťa a.s., sign. II/2, karton 1060, inv. č. 121, fol. 23–26. Vyplněný psychotechnický dotazník přikládáme jako přílohu č. 5.

[124] Srov. Šerackého zprávu o činnosti ústavu za rok 1933 (jediná, která vyšla tiskem), z níž vyplývá, že hlavním zadavatelem pro měření zaměstnanců byla státní správa (Ministerstvo železnic, Ministerstvo vnitra), školy a některé soukromé firmy. Dohromady za rok 1933 provedl ústav 2 775 jednotlivých měření. Šerack, František: „Zpráva o činnosti Ústředního psychotechnického ústavu Čsl. za rok 1933“, in: *Psychotechnická ročenka* I. (redigují František Šerack a Jan Doležal). Praha 1934, s. 102–108.

[125] Změny v názvu, organizačním členění, ve vedení ústavu a v personálním obsazení, rovněž jako okolnosti zániku ústavu viz Štikar, J. – Rymeš, M. – Riegel, K. – Hoskovec, J.: *Psychologie ve světě práce*, s. 37 n; Ústav lidské práce má též svůj archivní fond uložený v Národním archivu (NA). Úvodní studie v inventární pomůcce též poskytuje přehled o všech změnách a personálním obsazení: srov. NA, fond Ústav lidské práce, pomůcka č. 1246 (vypracovala Malá, I., Praha 1988).

[126] K činnosti Rockefellerovy nadace v ČSR viz Hermann, Tomáš – Page, Benjamin B.: „Amerikanizace a Rockefellerova nadace v Československu. Vize, realita, osobnosti a výsledky“, in: Hermann, T. (ed.): *Věda mezi mnohými. Multikulturní a multinacionální souvislosti vědy a vzdělanosti v Československu*

reformy státem zajišťované zdravotní péče, resp. etatizace podstatné části lékařské péče. Spojnicí mezi ústavem a sociálním lékařstvím byl Hynek Pelc (1898–1942), pozdější ředitel ústavu, který měl k představitelům československé biotypologie generačně i odborně blízko.[127] Význam sociálního faktoru v medicíně lze doložit s pomocí dobového pramene:

> *[…] nemoc individua není vždy jen jeho soukromou záležitostí, nýbrž se velmi často dotýká i jiných členů společnosti, zvláště těch, kteří jsou s ním spjati stejnými životními osudy. Třeba tedy vedle individua všímati si také ostatních členů společnosti. A tak jako lékařská věda zkoumá individuum po stránce lékařské, tak může a má zkoumati i všechen souhrn individuí, který tvoří jakousi vyšší jednotku – společnost se vši její kulturou. (…) Mohli bychom tedy snad nazvat sociální lékařství také lékařskou sociologií, jež zkoumá jevy lékařské v jejich závislosti na jevech společenských.*[128]

Citovaný autor přímo doporučuje, aby výuka sociálního lékařství na lékařských fakultách byla strukturována tak, aby se její součástí staly i kapitoly k biologickým základům lidské společnosti, a především pak k rasové a konstituční typologii. I Pelc zmiňuje blízkost sociálního lékařství k sociální hygieně, eugenice a zdravotnímu pojištění. Sociální medicínu tak chápe jako normativní obor, v němž se koncentrují praktické otázky na řešení sociální patologie a hygieny, napravování abnormalit, které se zúročí v národním hospodářství.[129]

2.2 Mezinárodní psychotechnický kongres: francouzští biotypologové v Praze

Vraťme se nyní zpět do Psychotechnického ústavu, ke snaze o rozvíjení mezinárodních kontaktů. Vzpomínaná je návštěva Franka Gilbretha v roce 1922, který

1918–1948 (v tisku); dále srov. Barona-Vilar, Joseph L.: *Health Policies in Interwar Europe: a transnational perspective*. New York 2018, s. 80–85.

[127] Hynek Pelc absolvoval jako stipendista Rockefellerovy nadace pobyt ve Spojených státech. Již roku 1928 byl habilitován v oboru sociálního lékařství a v letech 1938–1940 byl ředitelem SZÚ. Známá a vysoce ceněná je jeho obsáhlá učebnice *Sociální lékařství*, vydaná v roce 1937. Při časopiseckých rešerších jsme narazili na jeho přednášku z roku 1935 k dějinám sociální medicíny, zejména v německém a českém prostředí. Srov. Pelc, Hynek: „Jak se u nás vyvíjel pojem a obsah sociálního lékařství jako vědy“, *ČLČ* 74/1935, č. 46, s. 1277–1283. K Hynku Pelcovi se budeme vracet ještě v následujících kapitolách. Jeho stručný životopis (zaměřený na působení v SZÚ) viz Kříž, Jaroslav – Beranová, Renata: *Historie Státního zdravotního ústavu v Praze*. Praha 2005, s. 115 n.

[128] Drastich, Ludvík: „Je sociální lékařství jen činností ve službách soc. pojištění?“, *Praktický lékař* 14/1934, č. 9, s. 276–279, zde s. 277.

[129] Srov. Pelc, H.: „Jak se u nás vyvíjel pojem a obsah sociálního lékařství…“, s. 1281. K Pelcově kladnému hodnocení německé rasové hygieny srov. Janko, J.: „Společnost, život a zdraví. K biologii ovlivňovanému sociálnímu inženýrství v 1. polovině 20. století“, *Dějiny věd a techniky* 33/2000, č. 4, s. 177–192, zde s. 180.

v Praze přednášel o vědeckém řízení práce (v roce 1924 pořádala MAP na stejné téma mezinárodní kongres). Jedním z nejvýznamnějších, a doposud příliš nereflektovaných počinů bylo uspořádání VIII. mezinárodního psychotechnického kongresu, který se pod patronátem prezidenta Masaryka konal od 11. do 15. září 1934 v Praze.[130]

Konference byla skutečně velkým podnikem. Účastnilo se jí 510 osob (152 ze zahraničí) a zaznělo 156 příspěvků v 10 různých tematických oddílech.[131] Již v úvodním referátu od švýcarské psycholožky Baumgarten-Tramerové byl předestřen ideologický rozměr psychotechniky, jejíž maximou se má stát heslo „každému, co mu patří". Psychotechnika prospěje celému lidstvu, když se neomezí jen na hodnocení výkonu jedince či na měření jeho inteligence, ale když se pokusí o komplexní vědecké zhodnocení osobnosti ve vztahu k prostředí. Úkolem psychotechniky má být položení základů nového uspořádání společnosti podle vzoru Platonovy obce.[132]

Ozdravení společnosti racionalizací (či zvědečtěním) výběru a umístění člověka, bylo z řad psychotechniků chápáno jako velké sociální (či humanitní) dílo. Vedle klasických témat, jakými byly úrazová zábrana, vhodný výběr pracovníků zejména v dopravě, výzkum dítěte ve vztahu k výběru povolání, výběr uchazečů o studium na vysoké škole atd., se objevují zajímavá témata v podobě vlivu nezaměstnanosti na psychiku jedince, v němž se odhalují základy rekvalifikační praxe či grafologie a v neposlední řadě i tradiční vědecká organizace práce.

Mezi významné účastníky lze řadit Charlese Spearmana, jehož příspěvek o usměrnění výzkumu osobnosti vyšel později samostatně tiskem v českém překladu.[133] Početná byla rovněž i francouzská delegace, složená zejména z Jean-Maurice Lahyho, Henri Laugiera, Édouarda Toulouse a Dagmar Weinbergové, tedy všech klíčových představitelů francouzské biotypologie. V příspěvcích, které na konferenci přednesli, se věnovali studiu progresu vzdělávání při střídavé aktivitě, pracovním úrazům, hudebním testům pro výběr radiotelegrafistů či variacím účinku citových vzruchů na frekvenci srdeční činnosti. Lahy je mimo to podepsán i za rezolucí dopravní komise, jejímž cílem

[130] Z konference byl o rok později vydán obsáhlý sborník: *Comptes rendus publiés par le comité national d'organisation (VIIIe Conférence internationale de psychotechnique. Tenue à Prague du 11 au 15 septembre 1934 sous la présidence du Dr. F. Šerarký, professeur à l'Université Charles IV)*. Prague 1935.
[131] O konferenci byl publikován obsáhlý referát: Remeš, J. – Tardy, Vladimír: „Mezinárodní psychotechnický kongres v Praze", in: *Psychotechnická ročenka* II. (redigují František Šerarký a Jan Doležal). Praha 1936, s. 170–194.
[132] Srov. Baumgarten-Tramer, F.: „Prinzipielles zur Anwendung der Psychologie in der Praxis", in. *Comptes rendus publiés…*, op. cit., s. 37–41.
[133] Srov. Spearman, Charles: „Usměrnění výzkumu osobnosti", in: *Psychotechnická ročenka II…*, s. 7–13.

bylo mezinárodní sjednocení bezpečnostních předpisů, založení statistiky nehodovosti, zřízení dopravní policie a apel k prohloubení mezinárodní spolupráce dopravních psychotechniků.[134]

Édouard Toulouse v příspěvku s názvem „Biotypologie et psychotechnique“[135] seznámil československé prostředí s programem nově vzniklé Société de Biotypologie. Vyjádřil v něm svou víru v možnost vědeckého studia lidského chování a využití poznatků o něm pro vylepšení bytí jedince i celého lidstva. Psychotechniku chápe jako obor vyrůstající z experimentální psychologie a z potřeb průmyslu, pro nějž je třeba utilitární racionalizace lidského faktoru. Přes značné úspěchy je ale třeba ji integrovat do vědeckého souboru celistvého studia lidské osobnosti, který je po vzoru italské školy nazván biotypologií. Tento nový obor je vyložen jako vyšší stádium psychotechniky, s interesem v úpravě pracovních podmínek a v otázkách pracovní orientace, výběru zaměstnanců a racionální organizace práce.

V závěru referátu ještě Toulouse ve zkratce představuje dosavadní aktivity společnosti, kterými jsou antropometrický, morfologický, sexuologický, chemický, psychologický, fyziologický, psychiatrický a lékařský výzkum pařížských školáků, dále výzkum dětí syfilitiků a připravovaný dotazník pro výzkum stárnutí.

Domníváme se, že Toulousův krátký referát stojí na úplném počátku československého zájmu o biotypologii a že se stal iniciačním momentem pro založení Československé společnosti biotypologické jako odnože francouzské Société. O výhradní (a opakovaně proklamované) orientaci na Francii svědčí i plné adoptování definice a programu oboru (Toulousem v Praze též prezentované) do stanov československé odnože.

2.3 Cesta ke vzniku Československé společnosti biotypologické

Necelé čtyři měsíce před konáním psychotechnického kongresu, 17. května 1934, byla na Ústavu obecné biologie Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně přednesena habilitační přednáška „Výzkum konstituce a její význam pro lékařství“.[136]

[134] „Décisions prises: Travaux et voeux des commissions“, in: *Comptes rendus publiés…*, op. cit., s. 840–843.
[135] Toulouse, Édouard: „Biotypologie et Psychotechnique“, in *Comptes rendus publiés…*, op. cit., s. 657–659.
[136] Přednáška následně vyšla tiskem. Srov. Krajník, Bohumil: „Výzkum konstituce a její význam pro lékařství“, *Biologické listy* 19/1934, č. 3, s. 117–128.

Přednášejícím byl lékař a biolog Bohumil Krajník (1895–1966), který na výše zmíněném ústavu působil od roku 1932 jako odborný asistent.

Krajník se narodil v Nepomuku, vystudoval v Brně zoologii (1923) a následně v Bratislavě všeobecné lékařství (1929).[137] Ačkoliv byl publikačně činný již od roku 1922, habilitační přednáška byla jeho první reflexí významu konstituce v biologii a medicíně.[138] Ani jeho četné zahraniční pobyty a účasti na konferencích nenaznačují, že by Krajník byl ve zkoumání lidské konstituce před rokem 1934 zvlášť interesovaný. V přednášce vychází z velkého množství tehdy aktuální německé produkce a naznačuje souvztažnost konstituční nauky s genetikou, kterou opírá o Mendela a Morgana. Konstituci jedince definuje jako originální souhrn tělesných a duševních vlastností.

> *I když civilizace vytváří zvláštní změněné podmínky, které bychom mohli označiti jako domestikační […], přece základ výzkumu leží v biologických fenoménech, které jsou všem živočichům společné. Člověk ovšem předstupuje před lékaře jako svérázné individuum, které má svou tělesnou i duševní tradici. Proto pojem konstituce člověka musí zahrnouti do sebe vedle biologických vlastností orgánových také vlastnosti duševní a vzíti zřetel ke vztahům psychofyzickým.*[139]

Překvapivá je Krajníkova kritická reflexe dosavadní snahy o definici lidské konstituce. V textu je zmíněno čtrnáct autorských pokusů, kterým Krajník vesměs vytýká jednostranné směšování konstituce buď pouze s genotypem, či naopak s fenotypem. Neobjevují se zde ale tradiční jména zakladatelů konstituční typologie, např. Kretschmer, Viola, Pende a Sigaud,[140] kteří se již zakrátko stanou mezi českými autory nezpochybnitelnými autoritami.

---

[137] Jubilejních medailonů o Krajníkovi vzniklo vícero, žádný však uspokojivě nevysvětluje Krajníkovu náhlou změnu odborné orientace. Srov. např.: Strouhal, Eugen: „100 let od narození profesora MUDr. RNDr. Bohumila Krajníka“, in: *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (AUC – HUCP) 35/1995, č. 1–2, s. 89–98; Tentýž: „Prof. MUDr. RNDr. Bohumil Krajník (13. 6. 1895–23. 2. 1966)“, in: *50 let Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Plzni 1945–1995*. Praha 1995 (Plzeňský lékařský sborník), s. 47–48; Tentýž: „Odešel profesor Krajník“, *Anthropologie* 4/1966, č. 3, s. 102–105; Kadlec, Vladimír: „In memoriam Bohumila Krajníka“, *Zprávy Čs. společnosti anthropologické* 20/1967, č. 1–2, s. 8–10; Slovníkové heslo in: *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, díl I. A–K. Praha 1988 (red. Adamec, Josef – Hlaváčková, Ludmila), s. 282; nejnověji: Šimůnek, Michal: „Bohumil Krajník“, in: Turda, M. (ed.): *The History of East-Central European Eugenics, 1900–1945, Sources and Commentaries*. London – New Delhi – New York – Sydney 2015, s. 180.

[138] Naše tvrzení opíráme o Krajníkovu bibliografii (do roku 1945), která je jako součást jeho CV uložena v jeho osobní složce in: Archiv Univerzity Karlovy (AUK), fond Lékařská fakulta (LF), Personálie profesorů, docentů, asistentů, pomocných vědeckých sil, demonstrátorů, kart. 27, inv. č. 637, Krajník, Bohumil, MUDr.

[139] Krajník, B.: „Výzkum konstituce a její význam pro lékařství“, s. 117.

[140] Krajník je pouze zmíní jako příklady typologií, v seznamu literatury však chybí úplně. Srov. Tamtéž, s. 124.

Velký prostor je v textu věnován fixaci získaných vlastností, dědění konstitučních mutací a patologií a vztahu mezi dědičnou složkou a vnějšími podmínkami, které spoluurčují konstituci organismu. Především je ale zmíněna problematika korelace mezi stavbou těla a duševními vlastnostmi, která je v konstitučním výzkumu tématem naprosto zásadním.[141] Nicméně z hlediska další Krajníkovy práce se jedná o článek spíše okrajového charakteru, na kterém je i přes solidní heuristiku a zmínění klíčových obtíží ve výzkumu konstituce znatelné (přinejmenším v případě absence hlubšího zpracování Kretschmerova systému), že Krajník v této oblasti teprve získával orientaci.

V prosinci téhož roku byla v *Časopise lékařů českých* otištěna habilitační přednáška venerologa Emila Petráčka (1891–1951) z Dermatologické kliniky Karlovy Univerzity s názvem „Vliv konstituce na utváření klinického obrazu chorob kožních".[142] Petráček se zde opíral o českého biologa a eugenika Vladislava Růžičku při definování konstituce jako individuálního pořádku organismu, který vzniká součinností vnitřních a vnějších faktorů. „Je to norma příslušného individua po stránce normální i pathologické. Konstituce je tedy souhrn morfologických znaků a reakčních schopností individua, které dovolují závěry na přítomnost určitých chorobných disposicí."[143]

Náchylnost ke kožním chorobám mají spoluurčovat vnitřní a vnější činitele. Ty vnitřní lze ještě teoreticky rozdělit na zděděné (konstitucionální) a získané (kondicionální), toto dělení je ale při praktickém klasifikování fenotypu nefunkční. Nadto Petráček uvádí, že mezi konstitučními typy a určitými nemocemi kůže není zákonitý vztah, a tedy že jednotlivé skupiny nemají specifické dispozice ke kožním chorobám. Na druhou stranu lze ale uvažovat o konstitučních nemocech jako poruchách, které Petráček (opět spolu s Růžičkou) chápe jako choroby zapříčiněné změnou „asimilačního komplexu živé hmoty". Sem zahrnuje funkční poruchy tvorby keratinu (nadměrné či nedostatečné rohovatění), poruchy tvorby pigmentu, disfunkce potních a mazových žláz, atd. „V základě lze rozeznávati dva hlavní typy anomálií

[141] Tamtéž, s. 123.
[142] V Petráčkově biografii se udává, že byl habilitován již roku 1933 z patologie a terapie kožních a pohlavních chorob. Srov. *Biografický slovník pražské lékařské fakulty*, díl II. L–Ž. Praha 1993 (red. Hlaváčková, Ludmila – Svobodný, Petr), s. 222. V Petráčkově otištěné přednášce v *ČLČ* se nachází poznámka „Předneseno částečně jako habilitační přednáška na zkoušku". Petráček, Emil: „Vliv konstituce na utváření klinického obrazu chorob kožních", *Časopis lékařů českých (ČLČ)* 73/1934, č. 50, s. 1385–1389, zde s. 1385.
[143] Petráček, E.: „Vliv konstituce na utváření klinického obrazu chorob kožních", s. 1386.

kožní konstituce: jeden se zvýšenou vitalitou kůže, druhý se sníženou její vitalitou.“[144] Proto lze poznatky o parciální konstituci využít i v klinické praxi.

Na rozdíl od Krajníka Petráček do seznamu literatury Kretschmera již uvádí, a ačkoliv se Petráčkova práce zdá být marginální, má připomenutí jejího autora zde své opodstatnění. Emil Petráček se později stal zakládajícím členem Československé společnosti biotypologické a byl jejím dlouholetým funkcionářem. Vyjma uvedené přednášky se nám podařilo nalézt pouze jediný další doklad o Petráčkově vědeckém zájmu na propojení problematiky lidské konstituce s dermatologií, kožními nemocemi či pohlavními chorobami. Je jím Petráčkova přednáška na I. sjezdu k lidské konstituci, o níž podáváme zprávu dále v tomto spisu.

Za nejvýznamnější doklad o institucionalizaci konstituce v české medicíně považujeme semestrální kurz „Význam konstituční disposice pro vznik a léčení vnitřních chorob“,[145] který na LF přednášel profesor kardiologie Stanislav Mentl (1894–1981).[146] Úvodní přednáška vyšla tiskem pod názvem „Nauka o konstituci a její cena pro lékaře v praxi“ v časopise *Praktický lékař*.[147] Lidská konstituce je zde definována jako soubor trvalých (morfologických i funkcionálních) vlastností organismu. „Svou celkovou hodnotou a vzájemným vztahem určují konstituční vlastnosti biologickou cenu jedince a jeho zdatnost v životě.“[148]

Lékař má podle Mentla nejen ovládat znalost nemocí, ale zároveň je nutné, aby dovedl z lékařského hlediska hodnotit osobnost nemocného a zejména pak jeho

[144] Tamtéž, s. 1388. Tuto změnu (poruchu) ale na rozdíl od Růžičky chápe Petráček jako symptom konstituce, a nikoliv jako její podstatu.

[145] Podle seznamu přednášek byl kurz poprvé vypsán v LS akademického roku 1933/1934 v časové dotaci 1 hodina týdně. Kurz se ve výročních seznamech objevuje ještě v ZS a LS akademického roku 1934/1935, pak ale pod tímto názvem mizí. Mentl se k přednášení o konstituční problematice ještě nakrátko vrátil v LS 1937/1938 s obdobně nazvaným kurzem „Lidská konstituce a její význam pro vznik a léčbu vnitřních chorob“ (opět 1 hodina týdně). Vlivem válečného uzavření univerzity a poválečného zákazu pedagogické činnosti nebylo Mentlovi umožněno se k přednášení (a k výkladu konstituční problematiky na univerzitní půdě) vrátit. Srov. příslušné seznamy přednášek zimních a letních běhů na LF UK (tzv. karolinky).

[146] Stanislav Mentl byl na počátku své kariéry nehonorovaným asistentem na poliklinice Karlovy univerzity a v roce 1935 se stal přednostou kardiologického oddělení Vinohradské nemocnice (dnešní úplný název instituce zní Fakultní nemocnice Královské Vinohrady, my zde pro úsporu místa budeme užívat pouze zkráceného názvu). K jeho životnímu příběhu viz AUK, fond LF, Personálie profesorů, docentů, asistentů, pomocných vědeckých sil, demonstrátorů, kart. 32, inv. č. 800, Mentl, Stanislav, MUDr. Mentlovu biografii viz jubilejní články k jeho padesátinám v roce 1944: Svoboda, Karel: „Prof. MUDr. Stanislav Mentl padesátníkem“, *ČLČ* č. 83/1944, č. 45, s. 1361–1362; Krajník, B.: „Prof. Dr. Stanislav Mentl a Česká společnost biotypologická“, *ČLČ* 83/1944, č. 45 s. 1364. Současné práce např. Prokopec, Miroslav: „Stanislav Mentl – antropolog“, *Vesmír* 73/1994, č. 10, s. 557; Fejfar, Zdeněk: „Stanislav Mentl (1894–1981)“, in: *Sborník lékařský* 95/1994, č. 3, s. 253–260; popř. slovníkové heslo in: *Biografický slovník pražské lékařské fakulty*, díl II., s. 171 n.

[147] Mentl, Stanislav: „Nauka o konstituci a její cena pro lékaře v praxi“, *Praktický lékař* 14/1934, č. 20, s. 545–548.

[148] Tamtéž, s. 546.

dispozice k chorobám. Znalosti lidské konstituce mají lékaři napomoci překonat odbornou specializaci a orientaci na pouhé projevy nemocí. Mentl naopak zdůrazňuje, že lékař má myslet synteticky a chápat souvislosti celkového stavu organismu pro vznik a průběh nemoci. Znalost lidské konstituce umožňuje nejen efektivnější urgentní klinický zásah, ale především zakládá celou oblast preventivní medicíny.

Vlastní utváření konstitučního typu, ač částečně předurčeno zděděnými předpoklady, je řízeno činností endokrinních žláz. Další významnou složkou spolupůsobící na utváření konstituce jsou i vnější okolnosti, ve kterých život zkoumaného probíhá, např. výživa, podnebí či povolání. Právě úprava vnějších podmínek v sobě skrývá možnost léčení konstitučních úchylek a celý potenciál profylaxe.[149]

Stanislav Mentl, na rozdíl od výše zmíněných autorů, opírá svou práci již výhradně o tradiční představitele konstituční nauky, Sigauda, Violu a zvláště pak Kretschmera. Posledního zmíněného si zvláště cení pro zavedení korelace mezi somatotypem a charakterovým typem. V závěru otištěné přednášky se nachází pasáž k využití typologie v praktické medicíně.

> *Bez znalosti konstitučního hodnocení nemohl by lékař obstáti tam, kde je žádán o rozhodující a odpovědný posudek u lidí toho času zdravých, kteří však mají býti vydáni mimořádným tělesným nebo duševním námahám: při volbě povolání, před operací, při sportování, zejména závodním, ve vojenské službě, v aviatice apod. Stejně je tomu při vyšetřování před sňatkem, při vyšetřování pojištěnců a odhadování jejich životního risika, při preventivní péči o lidi zdravé.*[150]

Ve studiu konstituce je skryt ohromný potenciál předcházet nemocem, jejichž původ je sice exogenní, avšak jejichž rozvinutí je umožněno příznačnými tělesnými či psychickými dispozicemi organismu.

> *Není totiž jediného úseku lékařské práce, který by se obešel bez konstitučního základu. A proto soudíme, že konstituční nauka má jedno velké poslání: Poskytne všem speciálním úsekům medicíny pevnou mateřskou půdu, která by udržovala jejich styk s celým organismem a osobností nemocného a chránila je před tím, aby nepropadli oněm vadám specialisace, které jsou jim tolik vytýkány. […] Na půdě konstituční nauky dojdou zdravého sjednocení analytické tendence uplynulé epochy se synthetickým myšlením a snažením současné doby.*[151]

[149] Tamtéž.
[150] Tamtéž, s. 547.
[151] Tamtéž, s. 548.

O několik čísel později vychází v *Praktickém lékaři* reakce z pera pediatra Josefa Vanického.[152] Ten kladně hodnotí aktuálnost tématu a doplňuje jej statistickými údaji z provedeného šetření konstituce u královehradecké mládeže. Vanický užívá typologii Clauda Sigauda a hodnotí náchylnost jednotlivých stanovených typů k onemocnění tuberkulózou. Z nasbíraných údajů vychází jako nejohroženější skupiny typy digestivní (zažívací) a cerebromuskulární (přechodný typ mezi typem svalovým a mozkovým). V hodnocení, proč tomu tak je, zůstává Vanický pouze u nejasných odhadů.[153]

V roce 1936 byl vydán druhý díl vysokoškolské učebnice *Obecná biologie*, pod nímž je podepsaný tehdejší ředitel Československého ústavu pro národní eugeniku Vladimír Bergauer (1898–1942).[154] V učebnici je věnována krátká kapitola konstituční typologii, přičemž je stručně připomenut Sigaudův a Kretschmerův systém. U druhého ze jmenovaných naznačí Bergauer i jistou podobnost mezi konstituční a rasovou typologií.

Na přelomu let 1934 a 1935 počíná publikovat své práce zlínský lékař a primář interny Vojtěch Tolar (1898–1971). Zlínská nemocnice od roku 1933 prováděla periodické prohlídky zdravých, tj. vyšetřovala zaměstnance za účelem sběru statistických údajů pro potřeby personální politiky podniku. Ke zdravotním prohlídkám se záhy přidalo i vypočítávání antropologických indexů a následně (od roku 1936) i pilotní výzkum lidské konstituce.[155]

Vojtěch Tolar se při definování konstituce i při snaze vymezit pole konstitučního bádání opírá o poznatky z výše uvedené Mentlovy přednášky. Užívá Kretschmerovu

[152] Vanický, Josef: „Poznámky ku článku prof. MUDr. St. Mentla: ‚Nauka o konstituci a její cena pro lékaře v praxi'. Zkušenosti z dětské školní praxe", *Praktický lékař* 14/1934, č. 23, s. 620–621.
[153] „U typů digestivních *snad* má vliv slabý pud k pohybům, tělocviku atd. Dítky se zdržují více v uzavřených místnostech, a proto *snad* snížená resistence. U typu cerebromuskulárního je to *snad* zvýšená citlivost vegetativního nervového systému, která činí organismus méně vzdorným k tuberkulózní infekci [zvýrazněno J. M.]." Tamtéž, s. 621.
[154] Bergauer, Vladimír*: Obecná biologie*, díl druhý. Praha 1936 (Řada spisů lékařských, svazek 2.), s. 218–220. První díl byl vydán o dva roky dříve a jeho autorem je Jan Bělehrádek. Původně měl druhý díl připravovat biolog a přední představitel československé eugeniky, Vladislav Růžička, ten však v roce 1934 náhle zemřel. K Bergauerovi jako významnému představiteli eugenického hnutí, který se během nacistické okupace stal obětí represe, viz Šimůnek, Michal: „Vladimír Bergauer a česká eugenika", in: *Historia - medicina - cultura: sborník k dějinám medicíny*. Praha 2006, s. 205–242.
[155] Primáři Tolarovi i zavádění konstitučního bádání ve zlínské nemocnici se věnujeme v závěrečném oddílu následující kapitoly.

typologii a jako nejvhodnější metodu pro určení habitu (zevní anatomické formy tělesného vzrůstu) užívá Lennhoffův idex ($I = \frac{100 \times délka\ trupu\ v\ cm}{obvod\ břicha\ v\ cm}$).[156]

Velkoprůmyslové podmínky umožnily rychlé nabývání naměřeného materiálu. Proto již necelý rok po zavedení prohlídek ve Zlíně disponovali s údaji o 22 000 osobách. Tolar ve svém článku neuveřejňuje žádné výsledky ze statisticky zpracovaného materiálu, věří však ve vysokou užitečnost konstitučního výzkumu.

> *I když zpracování a dedukce z tak obsáhlého materiálu celkově neposkytují okamžitě praktického užití, přináší tato práce individuálnímu výzkumu pracujících neocenitelné hodnoty v tom, že posouzením stavu pracujícího můžeme hned určovati jeho individuální schopnost pro určité zaměstnání a zařizovati v čas profylaktické léčení u těch, kteří jsou postiženi skrytou nemocí.*[157]

Na přelomu let 1935 a 1936, těsně před založením Československé společnosti biotypologické, se pevně zformovaly dvě hlavní centra, ve kterých došlo k institucionalizaci vědy o lidské konstituci. Prvním z nich byl Zlín spojený s postavou Vojtěcha Tolara, druhým pak byla Praha, kde působil Stanislav Mentl. V závěru stejného roku se do Prahy na Ústav biologie a experimentální morfologie UK přesunul ze svého brněnského pracoviště i Bohumil Krajník.[158]

Právě Krajník se v následujících letech stal nejvýznamnějším a nejproduktivnějším členem nového vědeckého hnutí. Hned z kraje svého působení v Praze, na přelomu ledna a února roku 1936, se aktivně účastnil VI. konference preventivního lékařství, jejímž ústředním tématem byla, pod vlivem narůstajícího napětí na mezinárodní politické scéně, otázka prevence a brannosti.[159]

Krajník se ve svém příspěvku zabýval genetickými předpoklady pro preventivní péči o biologickou zdatnost národa. „S hlediska biologického je národ společnost lidí vyznačujících se určitými, více méně podobnými tělesnými a duševními vlastnostmi“, mezi nimiž je velmi úzký vztah.[160] Podmínkou biologické zdatnosti je pak udržení

---

[156] Tolar, Vojtěch: „Posuzování zdravotního stavu a tělesné konstituce ve zjišťovací a vyšetřovací akci Baťovy nemocnice ve Zlíně“, in: *Zdravotnická ročenka československá*, roč. V. Praha 1935, s. 258–261, zde s. 260.
[157] Tamtéž, s. 261.
[158] Krajník s Mentlem byli podle pamětníků blízcí přátelé. Srov. Strouhal, E: „100 let od nerození …“, s. 90.
[159] Hlavním pořadatelem pravidelných výročních konferencí k preventivní medicíně byl SZÚ.
[160] Krajník, B.: „Genetické základy preventivní péče o biologickou zdatnost národa“, in: *Prevence a brannost. Soubor prací VI. konference preventivního lékařství v Jánských Lázních ve dnech 31. ledna a 1.–3. února 1936*. Praha 1936, s. 11–20, zde s 11.

natality spolu s co největším počtem tělesně i duševně zdravých jedinců. Krajník zmiňuje hygienické i eugenické snahy, které, opřené o poznatky genetiky, vylepšují národní potenciál. Za třetí významnou složku preventivní péče o národní zdraví považuje Krajník konstituční nauku. „Určitá konstituce je totiž velmi těsně spjata se svéráznými schopnostmi reagovati na zevní podněty, prováděti v různém stupni dokonalosti uložené úkoly pracovní a což je nejdůležitější, má vztah k dispozici pro různé chorobné stavy.“[161]

Vůbec poprvé Krajník pracuje s Kretschmerovou typologií, o níž soudí, že je mezi ostatními nejuznávanější. V textu se setkáváme se zmínkou, že základní výzkum již u nás probíhá, a to zvláště ve zlínské nemocnici pod vedením Tolara a pod Stanislavem Mentlem, který se ve Vinohradské nemocnici snaží konstituční hledisko uvést do klinické praxe při léčení kardiovaskulárních chorob.

V závěrečném shrnutí je kladně hodnocena role eugeniky v péči o biologické zdraví národa a dále je navrženo zavedení některých opatření: „rozsáhlý a uvědomělý genealogický výzkum celých rodů, zorganizování povinného hlášení dědičných chorob a jejich statistiky a založení speciálních kartoték všech podezřelých případů při nějakém ústavě. […] Je tedy žádoucí zříditi speciální kliniky, zabývající se jen výzkumem dědičných chorob a konstituce“.[162] Vedle zmíněných technicistních opatření přidává Krajník i své domněnky ohledně „duchovní“ hodnoty národa, která je dána spoluúčastí na vytváření všelidské kultury. V závěru se vedle sebe objevují tradiční teze o povinnosti jednotlivce sloužit celku, o potřebě bránit demokracii a hájit vyšší ideál humanity.[163]

Během roku 1936 vyšly v odborném lékařském tisku ještě dvě další důležité práce. *Praktický lékař* otiskl článek Josefa Talacka, ve kterém jsou představeny nejdůležitější konstituční indexy.[164] Jsou rozlišeny na (a) indexy sestavené poměrem

[161] Tamtéž, s. 14.
[162] Tamtéž, s. 18. Krajník se zdrženlivě staví k zavádění sterilizace, o níž bylo ve druhé polovině 30. let v Československu vážně uvažováno jako o efektivním nástroji pro záchovu národního zdraví. Dobovou diskusi srov. Šimůnek, Michal: „Pro et Contra: Debaty o zavedení tzv. eugenické sterilizace v Československu 1933–1938“, *Speciální pedagogika* 22/2012, č. 3, s. 224–240.
[163] Rovněž se v závěru objevují citáty z vybraných článků Emanuela Moravce. Dále uvidíme, že k této nešťastné osobnosti českých dějin měl Krajník ve vyhrocené době konce třicátých let zvláštní slabost a ve článcích vztahujících se k problému brannosti (kterých Krajník napsal vícero) se o něj opíral jako o armádní autoritu.
[164] Talacko, Josef: „O nejobvyklejších indexech konstituce“, *Praktický lékař* 16/1936, č. 9, s. 200–202. Josef Talacko je postavou poněkud záhadnou, citovaná práce je jeho jediným příspěvkem sledujícím konstituční problematiku. Talacko byl zaměstnancem SZÚ, kde působil jako laboratorní síla na V. oddělení (pro sociální hygienu). Na toto oddělení v roce 1938 přešel i Bohumil Krajník. Srov. NA, fond SZÚ, kart. 7, inv. č. 49, „Zpráva o činnosti za rok 1938“.

dvou veličin, (b) indexy počítané ze tří veličin, (c) indexy podle více veličin a (d) index robusticity (poměr tělesných rozměrů, které sledují funkcionální vlastnosti). Ze dvaatřiceti uvedených indexů považuje Talacko za vyhovující, tj. dobře vystihující příslušnost k typu a zároveň snadné na výpočet, pouze index Pirquetův ($I = \frac{10 \times váha\ v\ g}{výška\ v\ sedě\ v\ cm}$), z indexů robusticity pak index Brugshův ($I = \frac{obvod\ hrudníku\ v\ cm \times 100}{tělesná\ výška\ v\ cm}$). Ze složitějších indexů zejména index Pignetův ($I = tělesná\ výška\ v\ cm - [obvod\ hrudníku\ v\ cm + váha\ v\ kg]$) či index Bornhardtův ($I = váha\ v\ kg - \frac{obvod\ hrudníku\ v\ cm \times tělesná\ výška\ v\ cm}{240}$). Poslední jmenovaný index dobře vystihuje stav výživy a mění se v závislosti na stáří vyšetřovaného. Masivně jej bylo užíváno vedle později zavedeného Lennhofova indexu při stanovování konstituce zaměstnanců firmy Baťa ve Zlíně.[165] Konstituční indexy počítané z více než tří veličin Talacko nedoporučuje kvůli zbytečné náročnosti na výpočet.

V říjnu roku 1936, v předvečer konání prvního sjezdu o lidské konstituci ve Zlíně, vyšel ve *Zdravotnické revui* ještě krátký text od Stanislava Mentla.[166] Jednalo se o programové prohlášení o významu konstituční nauky (zde již podle francouzského vzoru nazývané jako biotypologie), v moderní medicíně.

> *Nauka tato, zvaná biotypologie, učí nás určovati jednotlivé konstituční lidské typy, tříditi je, poznávati a hodnotiti. Tím nám umožňuje oceňovati lépe než dosud biologickou hodnotu každého jedince. V lékařství získáváme tím možnost prohloubeného úsudku o člověku ve zdraví i za choroby a možnost daleko účelnější a individuálnější preventivní péče o zdraví každého jednotlivce.*[167]

Biotypologii Mentl představuje jako syntetické hodnocení člověka, prospěšné zejména v oborech sociálního a průmyslového lékařství. Lze ji využít při stanovení vhodné péče o dítě a matku, ve školním lékařství, při volbě povolání, v soukromém i sociálním pojištění. Z krátkého prohlášení je patrné, že obor dostává spolu s novým jménem i konkrétní obrysy. Dozvídáme se, že v tomtéž roce podnikl Mentl studijní cestu za Henri Laugierem do Paříže a navštívil zde jeho laboratoř, ve které probíhalo

[165] Talacko, J.: „O nejobvyklejších indexech konstituce“, s. 201.
[166] Mentl, S.: „O ceně konstituční nauky pro sociálně-lékařskou práci“, *Zdravotnická revue. Věstník Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy* 18/1936, č. 10, s. 161–162.
[167] Tamtéž, s. 161.

vyšetřování zaměstnanců francouzských státních drah.[168] Patrně se z této cesty vrátil přesvědčen o potřebě přenést Laugierem zaváděný systém dohledu nad pracovní orientací do československého prostředí.

> *Racionalisace výroby neznamená jen technickou organizaci výroby, ale i výběr pracovníků a umístění jejich v práci, odpovídající osobním schopnostem, které předchozím vyšetřením je možno poznati. V tomto postupu je obsažena i důležitá péče o zábranu průmyslovým úrazům […].*[169]

V závěrečném odstavci Mentlova textu se objevuje informace o chystaném sjezdu, který se má v listopadu roku 1936 uskutečnit ve Zlíně. Již zde se dozvídáme, že hlavním výsledkem sjezdu má být založení Československé biotypologické společnosti, jejímž úkolem bude uplatňování nauky o konstituci v sociálním lékařství a hygieně práce.[170]

Cílem podkapitoly bylo představení významnějších písemných dokladů o institucionalizaci konstituční nauky mezi československými lékaři v období mezi lety 1934–1936. Ve všech uvedených pracích se shodně objevují důležité momenty, které budou napříč biotypologickým hnutím rezonovat i v následujících letech.

Především šlo o snahu definovat, co to je lidská konstituce. Všichni autoři se shodují, že se jedná o souhrn trvalých tělesných i duševních, vrozených i získaných vlastností. Zvláštní pozornost byla věnována právě souvztažnosti vnitřních (tj. vrozených) a vnějších (tj. získaných) vlivů. V tomto období byla též plně přijata Kretschmerova typologie spolu s jeho terminologickým aparátem a vírou v korelaci mezi měřitelnými tělesnými vlastnostmi a z nich odvozeným charakterem a mentálními schopnostmi.

V československé konstituční nauce však panovala již od samého jejího zrodu dvojakost. Metodologicky se členové této skupiny opírali výhradně o práce z německého prostředí, ale zvolením svého názvu deklarovali kulturně-politickou orientaci na Francii, což však v prostředí první republiky nebyl akt nikterak

[168] Mentl má patrně na mysli laboratoř otevřenou v květnu 1933 pro státní železnici na nádraží Saint Lazare. Srov. Schneider, William H.: „The Scientific Study of Labor in Interwar France“, *French Historical Studies* 17/1991, č. 2, s. 410–446, zde s. 435.
[169] Mentl, S.: „O ceně konstituční nauky pro sociálně-lékařskou práci“, s. 162.
[170] Pro úplnost připojujeme Mentlovu vlastní poznámku o jeho dlouhodobé orientaci na problematiku výzkumu konstituce pro potřeby preventivního lékařství. V roce 1935 mu v *Bratislavských lékařských listech* vyšel článek „Konstitucionelní dispozice k rakovině žaludku“, o dva roky dříve (1933) v *ČLČ* studie „Problém myomového srdce“. Srov. Mentl, S.: „Nauka o konstituci a její cena pro lékaře v praxi“, s. 547. Bibliografie Stanislava Mentla (do roku 1944) vyšla v *ČLČ* 83/1944, č. 45, s. 1364–1366.

neobvyklý.[171] Mezi hlavní protagonisty kontaktu s francouzským pracovním lékařstvím a francouzskou Société de Biotypologie byl Stanislav Mentl, od nějž vzešel požadavek k založení československé odnože této společnosti.[172] Ten také o něco později napsal: „Příslušností k francouzské biotypologické společnosti hlásíme se současně i k francouzské medicínské kultuře“.[173]

Důležitou roli pro institucionalizaci konstitučního výzkumu v Československu hrálo vícero faktorů. Prvním z nich byl rozvoj preventivní a sociální lékařské péče a snaha o změnu lékařského přístupu k nemocnému. Lékaři opakovaně zdůrazňovali potřebu opustit přílišnou partikulární specializaci na jednotlivé choroby a nahradit ji celostním zkoumáním jedince ve vztahu k prostředí, ve kterém žije. Druhým faktorem byla zlínská reforma ústavní medicíny v návaznosti na výše uvedenou změnu lékařské orientace.

Třetím faktorem, na němž může být doložena institucionalizace konstitučního hlediska ve vývoji lékařské vědy, jsou přednášky na Lékařské fakultě Karlovy Univerzity. Již jsme zmínili Stanislava Mentla, který otevřel první konstituční kurz již v LS 1933/1934, záhy jej však následoval Bohumil Krajník, který na LF UK působil od LS 1936/1937. Jeho prvním otevřeným kurzem byly „Biologické základy lidské konstituce“. O něco dříve se konstituční hledisko prolomilo i do anatomických přednášek Ladislava Borovanského, který v ZS 1934/1935 přednášel „Úvod do anatomie konstituční a rasové“. Ve stejné době začíná na LF otevírat kurzy k problematice fyziologie práce a psychofyziologického výběru uchazečů pro různá zaměstnání Eduard Bena, budoucí vedoucí fyziologického oddělení Ústavu lidské práce,[174] čímž se dostáváme ke čtvrtému faktoru, tedy psychotechnice.

---

[171] Nadstandardní československo-francouzské kulturní a politické vztahy sleduje dlouhodobě česká historička Doubravka Olšáková. Srov. Olšáková, Doubravka: „Le ‚culte‘ d´Ernest Denis dans la société tchèque aux XIXe et XXe siècles“, in: Marès, Antoine (ed.): *Lieux de mémoire en Europe centrale*. Paris 2008, s. 163–182; Táž: „Proměny meziválečné československé frankofilie“, in: Hermann, T. (ed.): *Věda mezi mnohými…*; popř. Servant, Catherine (ed.): *Skrznaskrz. Les Tchèques et la France au cours des siècle*. Prague 2002; Marès, A.: „Opravdová láska k Francii. Francouzský institut v Praze“, *Dějiny a současnost* 30/2008, č. 2, s. 30–32.

[172] Mentl, S.: „Oživení a prohloubení československo-francouzských lékařských styků“, *Praktický lékař* 17/1937, č. 6, s. 158–160, zde zvláště s. 159.

[173] Mentl, S.: „Poslání a program Československé společnosti biotypologické“, *Úchylná mládež* 13/1937, č. 5–6, s. 89–93, zde s. 92.

[174] Jednalo se o kurzy „Psychofyziologický výběr uchazečů pro různá povolání“ (ZS 1936/1937) a „Fyziologie práce a psychofyziologický výběr uchazečů pro různá povolání“ (LS stejného AR). V různých obměnách (např. obohacení kurzu o reflexi pracovních schopností neuropatů) přednášel Bena tento kurz až do uzavření vysokých škol v průběhu ZS 1939/1940. Srov. příslušné seznamy přednášek zimního a letního běhu na LF UK (tzv. karolinky)

Z výše uvedeného je patrné, že ve druhé polovině 30. let byl konstituční výzkum a vědecký výběr zaměstnanců již standardní součástí vědeckého života, přičemž rostla poptávka po začlenění konstitučního hlediska do preventivní i klinické medicíny. Nyní obracíme naši pozornost na město Zlín a průmyslové prostředí Baťova podniku, které v rozvoji konstituční nauky (a v založení biotypologické společnosti) a zvláště pak v klinickém využití naměřených údajů hrálo naprosto klíčovou roli.

3. Výzkum lidské konstituce ve Zlíně

Závod je veliký mechanismus, složený ze živých součástek. […] Je to veliký živý stroj, do něhož každá živá i neživá součástka musí přesně zapadnout.[175]

Město Zlín je v soudobých kritických i nekritických reflexích označováno za modelové (vzorové) průmyslové a zahradní město či je považováno za příklad vysokého modernismu anebo přímo za avantgardu modernity. Nejčastěji však je Zlín nazýván uskutečněnou utopií. Všechny pokusy o konceptualizaci fenoménu Zlína v období jeho překotného rozvoje ve 20. a 30. letech 20. století shodně stavějí na bytostném sepjetí městského prostoru a společenského života jeho obyvatel se strategií, ideologií a mytologií obuvnického impéria Tomáše Bati.

Během čtyřicetiletého vývoje se periferní městečko uprostřed zemědělského regionu přerodilo nejen na průmyslové centrum produkce obuvi, ale především na středobod realizace urbánních, architektonických, kulturních a sociálních projektů nového způsobu života. Ruku v ruce s hledáním řešení pro životní dynamiku v industriálních podmínkách masové výroby si radikální přeměnu vyžádala i oblast lékařské péče. Zlín se stal, především ve 30. letech, rovněž centrem reformy nemocničního ústavnictví v meziválečném Československu.

Specifické podmínky průmyslového města a jeho nemocnice, která se orientovala na poskytování péče převážně zaměstnancům podniku, vytvořily vhodné prostředí i pro biotypologický výzkum. V prostředí masové výroby spatřovalo vedení podniku v aplikaci poznatků o lidské konstituci potenciál ekonomického růstu. Proto již od roku 1934, tedy záhy po etablování biotypologie v československé vědě, začíná být ve Zlíně výzkum lidské osobnosti standardní součástí nově zavedených periodických zdravotních prohlídek zaměstnanců.

Osobní oddělení koncernu kladlo velký důraz na výběr nových zaměstnanců podle maximy „správný muž na správné místo“.[176] Konstituční nauka slibovala postavit vhodný (tj. účelný) výběr nových zaměstnanců na vědecký základ. Cílem této kapitoly je postihnutí klíčových momentů, při kterých se biotypologie postupně stávala integrální

[175] SOkA Zlín, fond Baťa, a.s., sign. II/1, kart. 1507, inv. č. 4, *Instrukce pro osobní referenty* (nedatováno), s. B7.
[176] *Výběr a výchova průmyslového člověka* (instruktážní příručka). Zlín 1938, s. 20, 32.

součástí zaměstnanecké politiky Baťových závodů.[177] Zvláštní pozornost bude věnována rozvoji zlínské nemocniční péče a (ve své době ojedinělému) oboru průmyslového zdravotnictví, v jehož rámci byla prováděna politika racionalizace výroby na základě vyhodnocování zdravotních profilů zaměstnanců. Pro ilustraci prokládáme text citáty z instrukčních příruček osobního oddělení firmy Baťa.

3.1 Instrumentalizace průmyslového člověka

> *Účelem průmyslu je: […] vyrábět a rozšiřovat lidské štěstí. […] Hlavní myšlení se soustřeďuje na dokonalou závodní a pracovní organisaci jako zdravý nástroj výroby a služby veřejnosti.*[178]

Příběh vzniku obuvnického impéria, založeného roku 1894, byl do dnešního dne zpracován mnoha různými způsoby. První významnější reflexe se objevují od počátku třicátých let, kdy firma zaměstnává 20 000 lidí, rozšiřuje své působení mimo Československo a město Zlín je obřím staveništěm. Již od roku 1923 byl život města pevně spjat s životem závodu, neboť baťovská kandidátka vyhrála toho roku komunální volby a Tomáš Baťa se stal zlínským starostou. Po Baťově smrti v roce 1932 byl do vedení města zvolen další významný koncernový ředitel, Dominik Čipera, který ve funkci setrval až do roku 1945. Historik Ondřej Ševeček tuto situaci nazývá bezpodmínečným sepjetím rozvoje města se strategickými plány jednoho expandujícího privátního subjektu.[179]

Od počátku 30. let jsou pravidelně publikovány práce reflektující Baťův úspěch ve Zlíně. Jedná se však o texty často nevyváženě oscilující mezi obdivem a zatracením. Teprve v posledních dvaceti letech se objevují (vedle publikací propagačních, vlastivědných, publicistických a jubilejních) též práce odborného charakteru, psané s odstupem a pevnou metodologií.[180]

---

[177] Studium lidské konstituce jako důležitý motiv v otázce spojení potřeb továrny s životem zlínské společnosti zůstalo doposud nezpracováno. V náznacích je biotypologie na území Zlína připomínána in: Mášová, Hana: „Příliš velkorysý projekt Baťova domu zdraví ve Zlíně v třicátých a čtyřicátých letech“, *Zdravotnické noviny* 48/1999, č. 29, s. 9; Gröschlová, Olga: *Systém péče o zdraví ve firmě Baťa a.s. Zlín do roku 1945*. Zlín 1999, s. 20–24; Šimůnek, Michal: „‘Biotypologie‘ Der tschechische Beitrag zur Konstitutionswissenschaft der 30er un 40er Jahre des 20. Jahrhunderts“, in: Preuß, Dirk – Hoßfeld, Uwe – Breidbach, Olaf (Hg.): *Anthropologie nach Haeckel*. Stuttgart 2006, s. 195–219, zde s. 199–203.
[178] *Výběr a výchova průmyslového člověka*, s. 22.
[179] Ševeček, Ondřej: *Zrození Baťovy průmyslové metropole: Továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900–1938*. České Budějovice – Ostrava 2009, s. 12–13.

[180] V posledních dvaceti letech byla městu Zlín jako místu, na kterém došlo k sepjetí továrny s městským prostorem, věnována pozornost z řad historiků, architektů i sociologů. Mezi reprezentativní reflexe

Za zvlášť zdařilou je považována stať německé historičky a socioložky Annett Steinführer, ve které je Zlín představen jako zapomenutý příklad industriálního urbanismu, „klenot funkcionalismu“, a především jako sociální experiment (mající blízko k totalitarismu), který vznikl v době obliby kolektivistických ideologií.[181] V jiné své práci se Steinführer táže po předpokladech Baťova úspěchu a rozlišuje přitom vnější a vnitřní faktory. Mezi ty první patří výhodné geografické podmínky. Izolovanost zemědělského regionu a neexistence konkurenčního (atraktivního) centra poskytovaly Baťovy rezervoár zručných dělníků. Vzdálenost mocenských center (ať už Vídně, či Prahy) a absence korektivního dohledu dalších institucí či zájmových hnutí umožnila nekontrolovatelnou expanzi podniku. Faktory vnitřní jsou Steinführerovou sestaveny v bodech, které bývají považovány za obecné znaky modernity: mechanizace, racionalizace, masová produkce, standardizace a specializace.[182]

Těchto momentů si všímají i čeští autoři, kteří se ke Zlínu shodně staví jako ke vzornému městu modernity,[183] ve kterém byl realizován pokus o nový způsob života. Sociologové Petr Mareš a Stanislav Holubec při zkoumání zlínského fenoménu užívají foucaultovskou optiku a poukazují na enormní míru disciplinačních mechanismů, kterým byli pracovníci (a obyvatelé) Zlína ve sledovaném období vystaveni. Disciplinární moc se otiskla do urbánního řešení města, i do sociálního prostoru městské kultury.[184]

---

obsáhlejšího charakteru patří zejména: Ševeček, O.: *Zrození Baťovy průmyslové metropole*; Klingan, Katrin – Gust, Kerstin (eds.): *A Utopia of Modernity: Zlín. Revisiting Baťa's Functional City*. Berlin 2009; *Tomáš Baťa: Doba a společnost (Sborník příspěvků ze stejnojmenné zlínské konference pořádané ve dnech 30. listopadu – 1. prosince 2006*. Brno 2007; Doleshal, Zachary A.: *Life and Death in the Kingdom of Shoes: Zlín, Bat'a, and Czechoslovakia, 1923–1941* (disertační práce). University of Texas: Austin 2012; Novák, Pavel: *Zlínská architektura 1.: 1900–1950*. Zlín 2008 (2., rozšířené vydání).

[181] Steinführer, Annet.: „Stadt und Utopie. Das Experiment Zlin 1920–1938“, *Bohemia* 43/2002, č. 1, s. 33–73, zde s. 46n, 72n.

[182] Steinführer, A.: „Uncharted Zlín: The Forgotten Lifeworlds of the Baťa City“, in: Klingan, K. – Gust, K.: *A Utopia of Modernity: Zlín*, op. cit., s. 105–116, zde s. 108n. K absenci významnější protiváhy rovněž srov. Holubec, Stanislav: „Silní milují život. Utopie, ideologie a biopolitika baťovského Zlína“, *Kuděj* 2009, č. 2, s. 30–55, zde s. 34 a 42 (v kontextu obdivu Tomáše a především pak Jana Antonína Bati k italskému fašismu a autoritářskému řízení).

[183] Zlín je zahrnován i do kontextu průmyslových měst (Company towns). Ta vznikala v industrializovaných oblastech v průběhu devatenáctého a počátku dvacátého století, vždy jako sekundární prostor plnící funkci ubytování pracovníků místního průmyslu. Postupně se ale právě v prostředí průmyslových měst objevují (často z podnětu paternalisticky orientovaných vlastníků průmyslu) vize ideálního bydlení, ideálního urbanistického plánu funkčního uspořádání prostoru či přímo tzv. hnutí zahradních měst Ebenezera Howarda. Srov. Garner, John S. (ed.): *The Company Town. Architecture and Society in the Early Industrial Age*. New York 1992, s. 3–14; dále srov. Ševeček, O.: *Zrození Baťovy průmyslové metropole*, s. 29–30.

[184] Mareš, Petr: „Sonda do kultury města – Zlín, modelové město modernity“, *Sociologický časopis* 49/2013, č. 5, s. 681–701, zde s. 687. Kapitola k baťovské biopolitice se objevuje i v již citované disertaci Zachary Doleshala: *Life and Death in the Kingdom of Shoes*, s. 33–37.

Každodenní život zlínských občanů se rozvíjel pod silným vlivem organizační struktury firmy, přičemž nejviditelněji byly firemní hodnoty včleněny právě do architektury a urbanistického řešení města, které se stalo zhmotněním světonázoru a ambicí podniku.[185] Zlín byl členěn do jednotlivých částí podle funkcí: bydlet, pracovat, rekreovat se. Řešení akcentovala efektivitu, řád, jednoduchost, rychlost a hygienu.

Firemní ideologie stavěla na mýtu o pokroku a úspěchu, kterému je třeba vše podřídit, a pro jehož uskutečnění je třeba společnými silami pracovat. K občanům města a zaměstnancům závodu promlouvala z vizionářských hesel podnikových tiskovin, z instruktážních brožur a sloganů, a významně tak spoluurčovala (či normovala) kolektivní identitu zdejších obyvatel. Standardizace a racionalizace výroby, městského i soukromého prostoru vedla ke standardizaci či lépe k unifikaci životních hodnot. V tomto procesu měla firma absolutní monopol. Ve Zlíně byl pečlivě hledán a vychováván nový, průmyslový, člověk. Loajální, užitečný, při práci i při zábavě manifestující přináležitost ke kolektivu. Takový člověk abstinoval, byl sexuálně zdrženlivý, finančně gramotný a volný čas věnoval sebevzdělávání v systému podnikových kurzů, škol či knihoven. Za projevenou loajalitu a přizpůsobení firma nabízela nadstandardní individuální požitky, široký vějíř sociální péče a neskonalé možnosti kulturního vyžití.[186]

> *A my nechceme mezi sebou otroků. Ani otroků politického názoru, ani otroků vášní, slabosti, nekázně. Chceme jenom zdravé, zdatné a den ze dne zdatnější lidi. […] Průmysl má v lidstvu veliké úkoly. Nemůže k jejich plnění potřebovat lidí odpadkových.*[187]

Boj proti konzervativní předsudečnosti, náhodě, nevědeckosti a zároveň tlak na jedincovo přizpůsobení měly vést k vytvoření specifické průmyslové subkultury šťastných spolupracovníků závodu.[188] Tomáš Baťa věřil, že jednoduchou úpravou vnějších podmínek lze dosáhnout hospodářského i společenského pokroku. Proto cílil k nastavení takového řádu, kterým by dosáhl racionalizace nejen výroby, ale i celého lidského života: bude-li každý jedinec na místě, kde je s ohledem na své schopnosti nejvíce užitečný, bude dosaženo maximálního výkonu ve výrobě. Zároveň se takovým

[185] Srov. Mareš, P.: „Sonda do kultury města – Zlín…“, s. 682; Ševeček, O.: *Zrození Baťovy průmyslové metropole*, s. 154.
[186] Nelze si nevšimnout paradoxu. Poslušnost je vykoupena vysokým životním standardem, na druhé straně ale stojí apel ke spořivosti a asketickému způsobu života. Tedy i Zlín je prostředím Weberovy protestantské etiky práce.
[187] *Výběr a výchova průmyslového člověka*, s. 131.
[188] Ševeček, O.: *Zrození Baťovy průmyslové metropole*, s. 32–33.

účelným uspořádáním podaří předcházet konfliktům, neboť postavení všech, tedy dělníků, mistrů i vedoucích pracovníků je vědecky podloženo.[189] Každý bude poslušný, neboť sám cítí, že svou prací spoluutváří celospolečenský blahobyt. Racionalizační tendence dosáhly svého vrcholu u Tomášova nevlastního bratra, Jana Antonína Bati, který v roce 1938 vydal knihu *Budujme stát pro 40 000 000 lidí*, v níž podává utopický projekt superindustrializovaného Československa, plně využívajícího výhod své geopolitické polohy a surovinových zdrojů.[190]

Netradiční optiku pro analýzu Baťova úspěchu a pokus o konceptualizaci Zlína nabízí politolog Karel Kouba. S pomocí knihy *Seeing like a State* od Jamese Scotta porovnává, nakolik lze Zlín považovat za příklad vysokého modernismu,[191] vyznačujícího se čtyřmi hlavními znaky:

1) Absolutní spoléhání na vědecké poznání, které jde ruku v ruce s pohrdáním místním „selským rozumem". Originalita lokálních řešení praktických problémů, opřená o tradici, je v prostředí vysoké modernity považována za zastaralý předsudek, který musí být nahrazen univerzálním technicistním řešením.

2) Detailní deskripce společnosti pomocí vědeckých simplifikací umožňuje ambiciózní preskripci. Zjednodušení skutečnosti do měřitelných, vážitelných, popsatelných fenoménů umožňuje vytvářet statistiky, plány, mapy, tabulky. Takto objektivizovaná data jsou základem pro administrativní správu přírody, institucí, ale především slibují uskutečnit transformaci společnosti na vědeckých základech.

3) Ideologie vysokého modernismu dosahuje větších úspěchů v autoritativním či totalitním prostředí, ve kterém mocenská centra, vyjma dohledu, produkují též paternalistickou péči.

---

[189] Tradičně je připomínán fordismus (standardizace výroby) a taylorismus (vědecké řízení) jako východisko Baťova systému řízení. Srov. Holubec, S.: „Silní milují život…", s. 48; Ševeček, O.: *Zrození Baťovy průmyslové metropole*, s. 52–59; Steinführer, A.: „Stadt und Utopie…", s. 42; Mareš, P.: „Sonda do kultury města…", s. 688.

[190] Modernistická simplifikace zde dosahuje až naivistických koncepcí v plánech okamžité výstavby dálniční a železniční sítě, v systému letišť či říčním kanálu Dunaj-Odra-Labe atd. Srov. Baťa, Jan A.: *Budujme stát pro 40 000 000 lidí*. Zlín 1938.

[191] Obecně Scott popisuje vysoký modernismus takto: „It is best conceived as a strong (…) version of the beliefs in scientific and technical progress that were associated with industrialization in Western Europe and in North America from raughly 1830 until World War I." Scott, James: *Seeing like a State. How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Heaven – London 1998, s. 89.

4) V prostředí vysokého modernismu je opovrhováno občanskou společností a laickou kritikou. Do vytváření harmonické společnosti zítřka nesmí vstupovat partikulární a nevědecké zájmy.[192]

Zlínská skutečnost výše uvedené znaky skutečně vykazuje. Tomáš (ale i Jan Antonín) Baťa skutečně omezovali laickou i politickou diskusi, dusili občanskou iniciativu a vykazovali velkou náklonnost k technice a technicistním řešením.[193] Nutné je ale na tomto místě zdůraznit daleko podstatnější důsledek baťovské politiky, kterým je naprostá instrumentalizace jedince. Firma si nárokovala možnost neustálého testování nových i stávajících pracovníků, ba dokonce i dětí dělníků, o kterých bylo uvažováno jako o budoucích zaměstnancích.[194] Pomocí osobního oddělení dohlížela na výběr a pracovní zařazení jedince, kontrolovala jeho výkon. Sociální oddělení kontrolovalo spořádanost soukromého života, úrazové oddělení sbíralo záznamy o (ne)šikovnosti, tj. nesprávném zařazení pracovníka. Zde nešlo o partikulární řešení krytá vznešenou ideou pokroku a blahobytu. Zde se setkáváme s totálním dohledem a drezurou, kterou podnik na konci třicátých let vykonává přímo nad 65 000 zaměstnanci a nepřímo nad nespočtem jejich rodinných příslušníků.[195]

> *A protože pro průmyslový život jaksi vypjatého druhu se hodí právě jenom zase určité druhy lidí, od přírody k tomu uzpůsobené, tož je třeba, aby se ze zaměstnavatelství vytvořilo samostatné, veliké učení, jež pomůže dosáhnouti shody a spolupráce složek dosud považovaných za odvěké nepřátele […]. Výběr lidí je nutno učinit na základě zkoušek, v nichž podrobíme výzkumu pracovníkovu osobnost, jeho školení, jeho iniciativu a konečně jeho schopnosti.*[196]

---

[192] Srov. Kouba, Karel: „Co to byl Baťovský Zlín? Město jako případ vysokého modernismu“, in: *Tomáš Baťa: Doba a společnost*, op. cit., s. 293–301, zde s. 296 n.

[193] Tamtéž, s. 297–299. Pro srovnání: Stanislav Holubec ve své studii hovoří o zbožštění modernizace a techniky. Srov. Holubec, S.: „Silní milují život…“, s. 53.

[194] „V rámci oslav 1. máje roku 1934 bylo navrženo uspořádání soutěže o nejzdravější a nejvyvinutější kojence, batolata a předškoláky, „naše nejmenší příští zaměstnance […]. Muži závodí prací a sporty, děti učením a sportem, ženy závodí sportem a dětmi.“ Za tímto účelem měly být provedeny jarní zdravotní prohlídky dětí, při kterých mělo být vybráno 60 nejzdatnějších. Z nich pak odborná komise (složená vesměs z lékařů a manželek funkcionářů) měla vybrat čtyři vítěze ve třech věkových kategoriích, kteří pojedou na alegorickém voze v prvomájovém průvodu.“ SOkA Zlín, fond Baťa a.s., sign. I/4, kart. 70, inv. č. 31, fol. 12 a 13.

[195] Již zmíněná Annett Steinführer se kriticky táže, nakolik byl každodenní život Baťova zaměstnance skutečně určen firemními potřebami. Steinführer se domnívá, že přese všechen tlak na produktivitu, plánování volného času, i přes despotický paternalismus majitelů podniku, nejsou zaměstnanci pouhými loutkami, slepě poslušní řádu. Proto by bylo třeba dosavadní normativní preskripce baťovsko-zlínské symbiózy doplnit empirickými mikrosondami do zlínské každodennosti. Srov. Steinführer, A.: „Uncharted Zlín…“, s. 114 n.

[196] *Výběr a výchova průmyslového člověka*, s. 39.

Ve třicátých letech, ale i v průběhu válečných let skutečně docházelo k přesunům zaměstnanců, které probíhaly na základě vědecky vyhodnocovaných statistických údajů,[197] v jejichž sběru hrála významnou roli, vedle již zmíněných oddělení závodu, též zdravotní matrika sídlící v Sociálně-zdravotním ústavu při Baťově nemocnici ve Zlíně.

3.2 Baťova nemocnice a její ředitel Bohuslav Albert

V roce 1926 pracovalo ve Zlíně již 10 000 zaměstnanců Baťových závodů, zdravotní dohled nad nimi ale vykonávali pouze dva lékaři sídlící v ambulanci u hlavní brány. Expanze podniku i města si vyžádala okamžité řešení otázky zdravotní péče. I této záležitosti se ujal Tomáš Baťa (v té době již ve funkci starosty města) a štědrým darem spustil proces výstavby moderního léčebného ústavu. Jelikož se jednalo o stavbu hrazenou ze soukromých peněz, byla i nemocniční péče od samého počátku profilována s ohledem na potřeby koncernu.

Historie nemocnice, stejně jako další aspekty zdravotní péče na Zlínsku, je odborně zpracována. V poslední době vznikly z iniciativy zlínského lékaře Jiřího Bakaly dva jubilejní počiny.[198] Dlouhodobě se zlínským lékařstvím (v kontextu průmyslové medicíny) zabývá historička Hana Mášová[199] a za významné pro pochopení systému zdravotní péče u Bati, popř. činnosti Baťova podpůrného fondu (BPF), považujeme rovněž práce zlínské lékařky Olgy Gröschlové.[200] S ohledem na progresivní stavební řešení nemocnice vznikly i reflexe hodnotící vysokou architektonickou hodnotu.[201]

V konkurzu na místo ředitele byl v roce 1926 vybrán Bohuslav Albert, který se na příštích patnáct let stal nejen tvůrcem zdravotní péče ve Zlíně, ale skrze své ambiciózní projekty a progresivní návrhy z tohoto města učinil centrum reformy zdravotního

[197] Martin, Marek – Strobach, Vít: „Batismus, urychlená modernita a průkopníci práce. Personální přesuny zaměstnanců v letech 1938–1941“, *Moderní dějiny: sborník k dějinám 19. a 20. století* 18/2010, č. 1, s. 103–153.
[198] Bakala, Jiří (ed.): *Baťova nemocnice ve Zlíně 1927–2002*. Zlín 2002; Tentýž: *80 let Baťovy nemocnice v obrazech, faktech a dokumentech 1927–2007*. Zlín 2007.
[199] Mášová, Hana: „Účelnost pro vyšší humanitu – lékař a organizátor Bohuslav Albert“, *Dějiny věd a techniky* 31/1998, č. 1, s. 1–23; Tatáž: „Nemocnice v průmyslových centrech Československé republiky“, *Dějiny věd a techniky*, 34/2001, č. 1, s. 63–89; Tatáž: „I. mezinárodní sjezd nemocnic v Atlantic City v roce 1929 v konfrontaci s úspěchy čsl. nemocničního ústavnictví/ Experiment B. Alberta v Baťově nemocnici ve Zlíně“, in: Blümlová, Dagmar (a kol.): *Čas optimismu a ctižádostivých nadějí. Prezentace a reprezentace české vědy a kultury v prvním desetiletí samostatného státu (1918–1929)*. České Budějovice 2009 (Jihočeský sborník historický – Supplementum 1), s. 263–286.
[200] Gröschlová, O.: *Systém péče o zdraví ve firmě Baťa…*, op. cit.
[201] Novák, P.: *Zlínská architektura 1.*, zvláště na s. 124–129; Tentýž: „Baťova nemocnice – urbanistický, architektonický a stavební vývoj“, in: Bakala, J. (ed.): *Baťova nemocnice ve Zlíně*, op. cit., s. 85–97.

ústavnictví meziválečné i poválečné ČSR. Před svým příchodem do Zlína byl Albert ředitelem nemocnice v Mukačevě, kam byl na vlastní žádost přidělen po skončení první světové války. Již zde, v podmínkách zaostalého regionu, jehož obyvatelé bývali pravidelně stíháni infekčními epidemiemi, byly položeny základy představ o novém směřování a úkolech zdravotní péče. Albert byl fascinován potenciálem ukrytým v přísné organizaci, důraz kladl na centralizaci péče do jednoho ústavu, na racionalizaci provozu a na standardizaci (či normalizaci) vybavení a stavebního řešení nemocnice.[202] Mukačevskou nemocnici zapojil do sociální práce (např. zaváděním ambulance pro nemajetné), rovněž se mu podařilo provázat nemocniční práci s činností Českého červeného kříže.[203]

Ve vzpomínkové publikaci, vydané k Albertovým padesátinám, popisuje internista Pejše zásady svého kolegy: „[…] dosavadní pojetí nemocnice jako pouhého kurativního ústavu je přežitek a je nutno nemocnice zapojit jako důležité činitele při řešení naléhavých otázek sociálně zdravotních. S tím odešel [Albert] v roce 1927 do Zlína, aby v prostředí, kde bylo snáze uskutečňovat tehdy ještě revoluční ideje, se rozvinul do své nynější plodnosti.“[204]

Základní kámen zlínské nemocnice byl položen 4. dubna 1926 a již v listopadu téhož roku byl přijat první pacient.[205] Areál pro výstavbu byl vybrán na východním konci města, co nejdále od tovární části. Zlínský městský (a Baťův dvorní) architekt František L. Gahura, ve spolupráci s doktorem Albertem, vytvořil koncept tzv. nemocnice v zahradách, tedy zástavbu jednopatrových objektů velkoryse rozprostřených na velké parkové ploše.

Nemocnice byla v době svého vzniku celorepublikovým unikátem hned z několika hledisek. Vedle již zmíněného horizontálního řešení zástavby, s hlavní budovou centrálního příjmu ve svém středu, to bylo především její vícezdrojové financování. Nejvýznamnějším přispěvovatelem byl BPF, který paralelně s nemocnicí vznikl v roce 1927, a z jehož prostředků měly být řešeny především sociální záležitosti zaměstnanců závodu či podpora zdravotních a osvětových akcí.[206] Mezi další zdroje

[202] Bakala, J. (ed.): *75 let Baťovy nemocnice*, s. 17.
[203] Mášová, H.: „Účelnost pro vyšší humanitu…“, s. 4–10.
[204] Pejše, Václav: „Průkopnická léta dr. Alberta na Podkarpatské Rusi“, in: *MUDr. Bohuslav Albert. Vzpomínková adresa k padesátinám*. Zlín 1940 (redakčně uspořádali V. Tolar a J. Spáčil), s. 9–10, zde s. 10.
[205] Bakala, J.: *80 let Baťovy nemocnice v obrazech, faktech a dokumentech*, s. 21 n.
[206] Z fondu bylo investováno i do masivní bytové výstavby. Olga Gröschlová popisuje okolnosti vzniku a smysl BPF takto: „Různé politické a berní instituce vznášely námitky proti vzniku BPF, protože tušily únik financí. Vedení Baťových závodů však zdůrazňovalo, že BPF je samostatná právnická osoba na

nemocničního provozu patřily přímé platby nemocných, náhrady honorářů od Okresní nemocenské pojišťovny a výnosy z vlastního hospodaření.[207] Nemocnice byla zcela finančně nezávislá na státních příspěvcích.

Unikátní byla rovněž i filosofie lékařské péče, vtělená v organizování vnitřního provozu nemocnice. Albert již v Mukačevu zjistil, že není udržitelné, aby se lékařská péče omezila pouze na kurativní servis ve chvíli, kdy ji nemocný pacient vyhledá. Úkolem moderní nemocnice musí být především preventivní péče. „Nemocnice nemá čekati, až bude svými klienty vyhledána, nýbrž má jim svou službou jít vstříc a to nejen do jejich domovů, ale i do jejich pracovišť. Tím vzniká nemocnici důležitý úkol činnosti sociálně-zdravotní se svou složkou preventivní a profylaktickou.“[208]

Spolupráce Alberta, Gahury a Bati dala vzniknout vzorové nemocnici, která na konci třicátých let patřila k celorepublikové špičce ústavní i zdravotně-sociální péče a stala se výstavním příkladem zdravotnictví nového Československa. „Heslem doby byla normalizace, standardizace, simplifikace a ekonomizace. To odpovídalo Albertově smyslu pro účelnost.“[209] V jeho rozsáhlé bibliografii zaujímají již od konce dvacátých let programová prohlášení směřující ke standardizaci nemocničního provozu, vědeckému řízení ústavní péče a k typizaci nemocničního vybavení (nástrojů a nábytku) významné místo.[210]

Albert rovněž reprezentoval československé zdravotnictví na mezinárodním fóru nemocničních kongresů.[211] Zde se utvrdil ve svých vizích o nemocnici jako centru zdravotní péče a profylaxe, která byla shodná s pokrokovými návrhy na reformu ústavní péče ve Spojených státech. Albertovi se potvrdilo, že jím nasazený trend v Československu je správný a to jak v rozměrech nemocnice v průmyslovém centru, tak i v celorepublikových rozměrech.

---

firmě Baťa zcela nezávislá, vč. jmění, jež je od firmy odděleno. To však nebylo docela pravdivé, protože BPF neměl vlastní administrativní a výkonný aparát. Jeho činnost přímo navazovala na práci Baťova sociálního oddělení napojeného na oddělení osobní. […] BPF […] byl geniální způsob, jak zajistit, aby větší část zisků nemusela být na daních odvedena do státního rozpočtu, ale aby prostředky zůstaly v regionu, a kde mohly být smysluplně využity.“ Gröschlová, O.: *Systém péče o zdraví ve firmě Baťa…*, s. 7.

[207] Bakala, J. (ed.): *75 let Baťovy nemocnice*, s. 19.

[208] Roubal, Jan: „Vědecký ústav pro průmyslovou hygienu“, in: *MUDr. Bohuslav Albert. Vzpomínková adresa k padesátinám*, op. cit., s. 31–32, zde s. 31.

[209] Mášová, H.: „Účelnost pro vyšší humanitu…“, s. 16.

[210] Mezi lety 1926 a 1948 publikoval Albert k otázkám nemocničního ústavnictví na šedesát prací. Srov. seznam publikací v osobních materiálech Bohuslava Alberta in: AUK, fond LF, Personálie profesorů, docentů, asistentů, pomocných vědeckých sil, demonstrátorů, kart. 5, inv. č. 54, Albert Bohuslav.

[211] První mezinárodní sjezd nemocnic se konal v roce 1929 v Atlantic City (New Jersey). Následně byl založen Mezinárodní svaz nemocničních společností se sídlem v New Yorku, který v lichém roce pořádal mezinárodní konferenci, v sudém vzdělávací akci pro nemocniční pracovníky. Srov. Mášová, H.: „I. Mezinárodní sjezd nemocnic…“, s. 266.

S pomocí dalšího Albertova kolegy, gynekologa Vladimíra Krále, rekapitulujeme čtyři hlavní Albertovy zásady:

1) Moderní nemocnice má být centrem zdravotní a sociální péče určitého kraje. Musí být snadno dosažitelná.
2) Činnost nemocnice není pouze v léčení uvnitř zdí, ale především v aktivní úpravě životních podmínek v atrakčním rajonu, tj. v uplatňování sociálně-zdravotních, poradenských a preventivních akcí.
3) Jednotlivá oddělení nemocnice nejsou od sebe izolována, péče nad pacientem musí mít charakter syntetický, celostní.
4) Předním úkolem zůstává preventivní péče.[212]

Je nutné na tomto místě zdůraznit, že v důrazu na prevenci a sociální medicínu nebyl Albert osamělým průkopníkem. Od počátku třicátých let byly k oběma tématům pravidelně pořádány celorepublikové konference, jejichž hlavní pořádající institucí byl tehdy nově založený SZÚ, avšak za spiritus movens celé věci byl vždy považován právě Bohuslav Albert.[213]

V roce 1928 byla při Masarykově akademii práce založena Racionalizační a normalizační komise (RANOK) pro obory lékařské, lékárnické a zvěrolékařské a již v roce 1931 Albert spoluzaložil Společnost československých nemocnic, navázanou na činnost RANOKu. Společnost vydávala časopis *Československá nemocnice*, který se stal platformou pro diskusi nejen ohledně racionalizace a normalizace, ale především pro otázku reorganizace nemocničního ústavnictví, pro kterou se posléze vžil název Albert-Traplův plán.[214]

---

[212] Král, Vladimír: „Oddělení porodnicko-gynaekologické“, in: *MUDr. Bohuslav Albert. Vzpomínková adresa k padesátinám*, op. cit., s. 21–22, zde s. 21.

[213] Srov. Kabelík, Jan: „Ze začátků konferencí preventivního lékařství. Kol. Albertovi k šedesátce“, *Praktický lékař* 30/1950, č. 5, s. 100–101. Kabelík ve své krátké zdravici připomíná, že významnou roli pro pravidelné konání lékařských setkání hrála touha po vědecké činnosti lékařů-praktiků mimo univerzitní centra. Posléze vnukl pravidelným setkáním orientaci na prevenci ředitel SZÚ Vacek. Mezi pravidelné spolupořadatele postupně patřilo Ministerstvo zdravotnictví, Mladá generace lékařů, lékařské spolky z východní části republiky (Opava, Ostrava, Zlín, Košice, Mukačevo, Užhorod, atd.). Srov. Mášová, H.: „Účelnost pro vyšší humanitu…“, s. 18.

[214] Srov. Mášová, H.: „I. mezinárodní sjezd nemocnic…“, s. 264–268, Táž.: „Účelnost pro vyšší humanitu…“, s. 17–20. Jednalo se o snahu vytvořit jednotný systém státní zdravotní péče s pevnou hierarchií nemocniční sítě, od obvodních ambulantních středisek přes okresní nemocnice až po výzkumné ústavy ve velkých centrech. Na konci třicátých let se tento plán stal východiskem pro nový nemocniční zákon, jeho realizace však byla pozdržena vlivem politických událostí. Zdravotnictví se podařilo sjednotit až na počátku padesátých let. Albert v té době působil jako profesor nemocničního ústavnictví a veřejného zdravotnictví na Univerzitě Karlově a zároveň na Ministerstvu zdravotnictví. Roku 1952 ve věku 62 let, po delší sérii prodělaných nemocí, náhle umírá. Jiří Trapl (1880–1965), spolutvůrce reformního projektu, byl významný československý gynekolog a porodník, ve 30. letech přednosta

Účelné uspořádání nemocnice, maximální efektivita založená na standardizaci provozu a systém vědeckého řízení byly prvky Albertovy víry v racionalitu, která se shodovala s Baťovou filosofií řízení moderního podniku. Názorová shoda a tah na účelnou simplifikaci provozu daly vzniknout dlouhodobé spolupráci, při které se Bohuslavu Albertovi (a jeho týmu vedoucích lékařů) podařilo vytvořit skutečně moderně řešenou nemocnici. Vrcholem Albertova zlínského působení se stal projekt Baťova domu zdraví z přelomu let 1935/1936,[215] kterému bude věnován prostor v podkapitole 6.4.

Význam československého nemocničního ústavnictví a věhlas zlínské nemocnice dokládá fakt, že třetí mezinárodní pokračovací kurz nemocničních specialistů, pořádaný Mezinárodním svazem nemocničních společností, byl na přelomu srpna a září roku 1936 konán v Československu a jedním z bodů programu byla i prohlídka Baťovy nemocnice ve Zlíně.[216] V témže roce, jen o dva měsíce později, se ve Zlíně konal celorepublikový sjezd pro výzkum lidské konstituce.

3.3 Zdravotní prohlídky

Zatímco v nově stavěných pavilonech nemocnice byl umístěný centrální příjem, lůžkové části a porodnice, v prostoru u vstupní brány do objektu továrny byla stále umístěná ambulance. Kombinace vnějších faktorů (překotný růst města a podniku) a vnitřních faktorů (důraz na vědecké řízení práce, na racionální výběr a umístění pracovních sil) dala na přelomu let 1932 a 1933 vzniknout dvěma významným institucím. V uvolněné budově bývalého dívčího internátu[217] byl zřízen tzv. Sociálně-zdravotní ústav (1), v jehož prostorách byla o něco později umístěna zdravotní matrika (2).

Gynekologicko-porodnické kliniky. Po roce 1945 je Trapl též činný v širším předsednictvu biotypologické společnosti a skrze něj budou na spolkových schůzích otevírány otázky ženské konstituce. Srov. *Biografický slovník pražské lékařské fakulty*, díl II., s. 335.

[215] Mělo se jednat o velkoryse řešenou stavbu, která by svými rozměry předčila i budovu ředitelství podniku (tzv. 21). Ke vznikajícímu projektu bylo dobově publikováno: Albert, B.: „Baťův dům zdraví.'", in: *Zdravotnická ročenka*, roč. IX, Praha 1937, s. 258–262. Recentně např. populárně-naučný článek: Mášová, H.: „Příliš velkorysý projekt Baťova domu zdraví ve Zlíně v třicátých a čtyřicátých letech", *Zdravotnické noviny*, 48/1999, č. 29, s. 9.

[216] Srov. Mášová, H.: „I. mezinárodní sjezd nemocnic…", s. 277–281.

[217] Budova byla umístěna na náměstí Práce, v blízkosti hlavní brány podniku. Téměř okamžitě se stala kapacitně nedostatečnou a po celou dobu své existence je umístění Sociálně-zdravotního ústavu v tomto prostoru považováno za provizorium. Budova se rychle opotřebila a již brzy po válce se rozhoduje o její asanaci. Ševeček, O.: *Zrození Baťovy průmyslové metropole*, s. 112. K sanaci částečně viz SOkA Zlín, fond Obuvnický průmysl - Svit, s. p., Zlín, sign. I/1, kart. 69, inv. č. 319.

(1) Předpokladů pro vznik Sociálně-zdravotního ústavu bylo několik. Na počátku stojí smlouva mezi Baťovým podnikem a Okresní nemocenskou pojišťovnou z roku 1929 „o provádění konsiliární a revisní služby“. Lékaři Baťovy nemocnice převzali činnost odborných poradců pojišťovny a v rámci nemocnice vznikly vyšetřovny pro extramurální pacienty. V roce 1932 byla tato služba přesunuta do nově vzniklého Sociálně-zdravotního ústavu, kde byla zřízena ústřední ambulance. Na podkladě této smlouvy, každoročně obnovované, byl vznik ambulantní služby především pro zaměstnance závodu. Vedle ambulatorií byly v Sociálně zdravotním ústavu soustředěny též poradny (Masarykova liga proti tuberkulóze, Poradna pro sportovce, Okresní péče o mládež pro matky a kojence), Český červený kříž, Školní zubní ústav.[218]

(2) Zdravotní matrika byla významným počinem pro institucionalizaci průmyslového zdravotnictví ve Zlíně. Z původních prohlídek pro potřeby prevence tuberkulózy se vyvinuly masové preventivní prohlídky všech zaměstnanců podniku a jejich rodinných příslušníků.[219] Pomocí obsáhlé kartotéky byli vyšetřováni jak stávající pracovníci, tak i noví uchazeči.[220] Každá vyšetřovaná osoba byla dle svého zdravotního stavu zařazena do jedné z pěti zdravotních kategorií (označovaných písmeny AA, A, B, C, D, přičemž AA označovala „kypícího zdravím“ a D trvale nemocného).[221] Během prvních dvou let bylo pořízeno více než 12 000 vyšetřovacích záznamů[222] a do konce roku 1938 jich kartotéka obsahovala na 60 000.[223]

Bohuslav Albert komentoval ustanovení obou výše zmíněných institucí takto: „tvoří se postupně ve Zlíně kolem diagnostického a léčebného střediska Baťovy

[218] Albert, B.: „Spolupráce Baťovy nemocnice s Okresní nemocenskou pojišťovnou ve Zlíně. Sociálně-zdravotní ústav Baťovy nemocnice“, in: *Zdravotnická ročenka československá*, roč. VI, Praha 1934, s. 283–285, zde s. 283 a 284. Dále srov. Ripková, Arnoštka: „Zlínský pokus o řešení lékařské služby v rámci moderně organisované nemocnice“, in: *Zdravotnická ročenka československá*, roč. VIII, Praha 1936, s. 263–268; Bakala, J. (ed.): *75 let Baťovy nemocnice*, s. 20; Tentýž: *80 let Baťovy nemocnice*, s. 43 n; Mášová, H.: „Účelnost pro vyšší humanitu…“, s. 12.
[219] Albert, B.: „Spolupráce Baťovy nemocnice s Okresní nemocenskou pojišťovnou…“, s. 284.
[220] Albert, B. – Tolar, Vojtěch: *Několik zajímavých čísel z naší zdravotní statistiky* [rukopis 7 s., nedatováno], nalezeno in: SOkA Zlín, fond Baťova nemocnice (BN), kart. 23, inv. č. 125, fol. 181–184.
[221] Tento systém klasifikace zdraví prošel drobnou úpravou. V prvních letech jeho užívání (tj. od 1933 přibližně do 1936) se užívá stupnice A, B, C, D, E. Následně je zaveden systém AA, A, B, C, D.
[222] Albert, B. – Tolar, V.: *Několik zajímavých čísel z naší zdravotní statistiky*.
[223] Gröschlová, O.: *Systém péče o zdraví ve firmě Baťa*, s. 11. Přesná data srov. in: Tolar, V. – Ripková, A.: „Úkoly sociálně-zdravotní služby před, během a po ukončení nemocniční péče“, *Československá nemocnice* 14/1946, č. 1–2, s. 39–48, zde s. 43.

nemocnice soustava přidružených a úzce s nemocnicí spjatých sociálně-zdravotních oddělení. Nemocnice stala se tak nejen centrem diagnostickým a léčebným […], nýbrž i spojkou nemocenského pojištění a jeho lékařů se všemi institucemi dobrovolné sociálně-zdravotní péče a zvláště s oddělením pro sociální a průmyslovou hygienu závodů“.[224]

Jedním z prvních vyšetřování, které Baťova nemocnice zadala SZÚ, bylo zjištění fluktuace zaměstnanců firmy Baťa ze zdravotních důvodů s cílem tuto fluktuaci omezit. Vyšetřování prováděl v roce 1933 Hynek Pelc.[225] Po provedeném šetření mezi 430 výpověďmi z období přelomu let 1932/1933 bylo zjištěno, že největším nedostatkem zdravotní (a tedy i personální) politiky závodu je nedostatečná rekonvalescenční péče o zaměstnance, kteří z důvodů prodělané nemoci či úrazu jsou nuceni natrvalo opouštět závod. Jako druhou nejzávažnější příčinu Pelc uvádí stavy spojené s těhotenstvím u zaměstnankyň, třetím nejčastějším důvodem je nedostatečná prevence před tuberkulózou, která se rozvíjí zvlášť snadno u organismů oslabených jinou prodělanou chorobou. V preventivních opatřeních, která mají vést ke snížení fluktuace zaměstnanců, je třeba myslet i na vysokou úrazovost, vůči které jsou náchylní zvláště nezaučení mladí zaměstnanci. Pelc v závěru svého dopisu přikládá výše zmíněné body jako důvěrný návrh programu, podle kterého by měla být stanovena preventivní péče o zaměstnance v Baťově podniku.

Od založení Sociálně-zdravotního ústavu a zdravotní matriky byl ve Zlíně každý pracovník Baťových závodů podroben dvojímu dohledu, údaje o něm byly ukládány do dvou kartoték. Zatímco osobní oddělení prověřovalo výkonnost člověka, a tedy i jeho užitečnost pro podnik, zdravotní matrika (spolupracující s osobním oddělením) prověřovala pracovníkovo opotřebení. Syntézou této dvojí statistiky nabývalo osobní oddělení závodu vědecké předpoklady pro posuzování tzv. průmyslové hodnoty člověka. Od počátku existence zdravotní matriky byl ve věci posuzování nových i starých pracovníků závodu interesován ambiciózní lékař Vojtěch Tolar, který ve Zlíně působil od roku 1931, kdy se zde v pouhých třiatřiceti letech stal primářem interny.[226]

---

[224] Albert, B.: „Spolupráce Baťovy nemocnice s Okresní nemocenskou pojišťovnou…“, s. 284.
[225] Viz přílohu Pelcova dopisu Bohuslavu Albertovi z 24. 10. 1933. SOkA Zlín, fond Baťa a.s., sign. II/10, kart. 1336, inv. č. 19, fol. 25–49.
[226] Před svým příchodem do Zlína působil Tolar na Ústavu pro nemoci stáří LF UK pod prof. Eiseltem. Srov. AUK, fond LF, Personálie profesorů, docentů, asistentů, pomocných vědeckých sil, demonstrátorů, kart. 53, inv. č. 1349, Tolar, Vojtěch, MUDr; dále viz osobní složku in: SOkA Zlín, fond Baťa a.s., sign. II/2, kart. 1030, inv. č. 16, poř. č. 5. Stručný přehled Tolarovy kariéry viz „Doc. Dr. Vojtěch Tolar ve Zlíně překročil právě padesátku“, *ČLČ*, 87/1948, č. 36, s. 967–968. Tolar byl přednostou interního oddělení nepřetržitě až do roku 1962; popř. též heslo in: *Biografický slovník pražské lékařské fakulty*, díl

V roce 1934 Tolar publikoval první závěry z nasbíraných údajů, ve kterých je odhalen potenciál prohlídek pro strategii personální politiky podniku. „Dle klasifikace se zaměstnancům přidělují práce v továrně. Buď těžší, nebo lehčí, nebo se zařídí přestup z práce, když se zjistí, že dotyčná práce mu může škoditi, nebo když svým zdravotním stavem na ni nestačí. Každý zaměstnanec má se dostati k takové práci, při níž by jeho zdravotní stav se stále zlepšoval.“[227] Popřípadě o něco později, v roce 1936, se Tolar k prohlídkám vyjádřil takto: „Lidský organismus vyžaduje jako každý stroj při své činnosti celý soubor udržovacích opatření a vhodného zařadění k práci, aby mohl vydati nejlepší výkon bez újmy na svém zdraví.“[228] Zavedení periodických prohlídek je tedy v zájmu zaměstnanců i zaměstnavatele.

Byl stanoven pevný postup vyšetření spolu s první verzí formuláře (obálky) pro zaznamenání nálezu. Podle vyhodnoceného výsledku (dle písmenné klasifikace) se následně určil interval pro vyšetření kontrolní. Rostoucí důraz na rodinnou anamnézu, ze které by bylo možné lépe vysledovat zaměstnancovy predispozice, vedl k vytvoření nové verze formuláře, který byl doplněn o obsáhlý dotazník. Tento vznikl za spolupráce s lékařem Hynkem Pelcem ze SZÚ.[229] Záhy po zavedení prohlídek se k záznamům začal připojovat i výpočet antropologického indexu vyšetřovaného.[230]

Na počátku června 1935 přednášel Tolar na 90. schůzi Vědeckého lékařského spolku pro severovýchodní zemi moravskoslezskou o významu konstituce pro posouzení biologického zdraví populace. Prezentuje zde statistické hodnoty vzešlé z 30 000 zdravotních prohlídek a zdůrazňuje jedinečnost v množství nasbíraného materiálu a význam výzkumu konstituce pro profylaktické lékařství.[231]

V červnu roku 1936 poslal ředitel nemocnice Albert šéfovi, Janu A. Baťovi, žádost o vyčlenění finančních prostředků a ubytovacích kapacit pro mediky, kteří v Baťově nemocnici budou trávit své praxe. V rámci této žádosti je zároveň uvedeno, že nemocnice má zvláštní zájem na konstitučním studiu (připomenuta je spolupráce s prof.

II., s. 333 n. K personálnímu složení interního oddělení srov. též: Rybka, Jaroslav.: „Interní medicína v Baťově nemocnici. Vzpomínky, úvahy – přítomnost a budoucnost“, in: Bakala, J.: *80 let Baťovy nemocnice*, op. cit., s. 111–119.

[227] Tolar, V.: „Zkušenosti z vyšetřovací akce u zaměstnanců firmy Baťa a.s. ve Zlíně vzhledem k tuberkulose. Předběžné sdělení“, *ČLČ* 73/1934, č. 40, s. 1110–1113, zde s. 1110.

[228] Tolar, V.: *Základy zdravotní péče o pracující*. Zlín 1936 (zvláštní otisk z časopisu „Příroda“ a „Zlín“), s. 1.

[229] Tolar, V.: „Zkušenosti z vyšetřovací akce…“, s. 1110.

[230] Tolar, V.: „Posuzování zdravotního stavu a tělesné konstituce ve zjišťovací a vyšetřovací akci Baťovy nemocnice ve Zlíně“, in: *Zdravotnická ročenka československá*, roč. VII, Praha 1935, s. 258–261.

[231] Průběh schůze, které se účastnil i Bohuslav Albert, byl (včetně diskusních dotazů) zaznamenán Janem Kabelíkem a vyšel v *ČLČ* 74/1935, č. 28, s. 781–782.

Mentlem), v rámci níž by bylo vhodné ustanovit (vedle běžných mediků) i tzv. konstituční skupinu pod odborným vedením doc. Krajníka, která by od 1. srpna do 30. září provedla pilotní výzkum. Pro práci konstituční skupiny navrhuje Albert vyčlenit z BPF 22 777 Kč.[232]

Bohumil Krajník spolupracoval s Baťovým podnikem již před rokem 1936, máme archivně doložené důkazy o jeho pravidelných studijních a vědeckých pobytech ve zdejší nemocnici již od roku 1934.[233] Krajník rovněž vytvořil pro Studijní ústav ve Zlíně příručku *Úvod do nauky o dědičnosti* (v níž stručně uvádí význam pojmu konstituce pro studium lidské genetiky),[234] která sloužila jako materiál ke stejnojmennému kurzu. Stanislav Mentl je za iniciátora výzkumu konstituční typologie ve Zlíně uváděn opakovaně,[235] avšak o jeho konkrétní činnosti prameny mlčí. Prvotní výzkum byl skutečně prováděn až od roku 1936 (kdy je ve zdravotní matrice již přibližně 43 000 záznamů u 34 500 osob), a prováděl jej Bohumil Krajník.[236] Z později vydaných pramenů máme doloženou pracovní cestu Vojtěcha Tolara do Violovy interní kliniky v Bologni, která se uskutečnila někdy na podzim roku 1936. Tolarova návštěva u jednoho ze zakladatelů italské konstituční nauky měla pro Zlín svůj význam zejména ve čtyřicátých letech, kdy se Violova typologie (doporučovaná Tolarem) užívala jako paralelní ke Kretschmerově metodě (zastávané Krajníkem).[237]

Na listopad 1936 byl do Zlína svolán celostátní sjezd k výzkumu lidské konstituce. O sjezdu byla s předstihem (a opakovaně) informována i široká zlínská veřejnost prostřednictvím podnikového časopisu.[238] Odborné veřejnosti byly na počátku roku 1937 podány informace v oborových časopisech.[239] Protektorát nad setkáním

[232] SOkA Zlín, fond BPF, kart. 4, inv. č. 16, fol. 260.
[233] Srov. Krajníkův životopis uložený in: NA, fond Ministerstvo školství a kultury (MŠK), osobní spisy, kart. 96, Krajník Bohumil.
[234] Krajník, B.: *Úvod do nauky o dědičnosti*. Zlín 1936 (Příručky Studijního ústavu ve Zlíně, č. 10), s. 38 n.
[235] Krajník, B.: „Lékařský sjezd o výzkumu lidské konstituce konaný ve Zlíně v listopadu 1936", *Biologické listy* 22/1937, č. 1, s. 26–39, zde s. 27.
[236] Tolar, V.: „Konstituce v pracovním lékařství", in: *O lidské konstituci/La constitution humaine*. Praha 1939, s. 138–177, zde s. 152.
[237] Tolar, V. – Šabat, Karel: „Violova metoda určení tělesného konstitučního typu člověka a naše metoda anthropometrického stolu", in: *Sborník lékařský*, sv. XLV/1943, sešit 6–7, s. 175–208, zde s. 178. Více k měření tělesné konstituce podle Violy viz podkapitolu 6.3 níže v tomto spise.
[238] Sjezd se konal ve dnech 14. a 15. listopadu. Srov. např. Tolar, V.: „Konstituce člověka", *Zlín. Časopis spolupracovníků Baťa* (páteční vydání), ročník XIX, čís. 44 (6. 11. 1936), s. 4; „Významný lékařský sjezd ve Zlíně", *Zlín. Časopis spolupracovníků Baťa* (páteční vydání), ročník XIX, čís. 45 (13. 11. 1936), s. 1; „První lékařský sjezd o lidské konstituci ve Zlíně. Založení biotypologické společnosti ve Zlíně", *Zlín. Pondělník zlínského kraje* (pondělní vydání), ročník VI., čís. 45 (16. 11. 1936), s. 1 a 3;
[239] Srov. Krajník, B.: „Lékařský sjezd o výzkumu lidské konstituce konaný ve Zlíně v listopadu 1936", s. 26–39; Tentýž: „Biotypologie a výzkum dítěte", *Úchylná mládež*, XIII/1937, s. 93–96; Tentýž: „Lékařský

převzal Vědecký lékařský spolek pro severovýchodní zemi moravskoslezskou, MGL v Brně, Vědecká sekce slovácké župy Ústřední jednoty československých lékařů a lékařský sbor Baťovy nemocnice. Sjezd se konal ve Studijním ústavě a účastnilo se jej na 150 lékařů či dalších odborníků ve zdravotnictví.

Prestiž této události dosvědčuje účast (a zahajovací projevy) vysokých městských a státních funkcionářů.[240] V závěru jednání vyslovil Stanislav Mentl návrh, aby byla založena Československá biotypologická společnost, která by byla pevně svázána s francouzskou Société de Biotypologie. Návrh byl přijat a zároveň byl ustanoven přípravný výbor ve složení Vojtěch Tolar (předseda), Stanislav Mentl, Jan Kabelík[241] (místopředsedové) a Bohumil Krajník (jednatel). Sjezd se rozešel rovněž i s příslibem založení tradice zlínských konferencí o lidské konstituci/biotypologii a na říjen následujícího roku bylo předběžně domluveno uspořádání druhého ročníku.

Ambice racionalizovat lékařskou péči v novém státě byly rozšiřovány nově se rodící biotypologickou společností o víru v potenciál racionalizovat i masovou výrobu za účelem rychlého dosažení celospolečenského blahobytu. Shoda mezi snahou lékařů a podnikovou filosofií koncernu se zhmotnila v centrální úloze Zlína pro výzkum lidské konstituce. Zaměstnanci Baťova koncernu, kterých v roce 1936 bylo na území ČSR přes 27 000,[242] se tak stali předmětem základního i aplikovaného výzkumu, na jehož konci měla být dokonale uspořádaná, ekonomicky výkonná, zdravá a poslušná průmyslová společnost.

> *Je třeba přijímati nejlepší z dobrých. Je třeba žádati lidi zdravé tělesně, rozumově a mravně. […] V mnohém nás mohou poučiti posudky škol a informace důvěrníků. Biotypologické zkušenosti a shodné posudky důvěrníků mohou rozhodování usnadniti.*[243]

---

sjezd o výzkumu lidské konstituce, konaný ve Zlíně v listopadu 1936“, *Zdravotnická revue* 1/1937, s. 36–38.

[240] Za město Zlín promluvil starosta (a druhý nejdůležitější představitel podniku) Dominik Čipera, za nemocnici Bohuslav Albert a za nepřítomného ministra zdravotnictví, Ludwiga Czecha pak ministerský rada dr. Dlouhý. Zdravici pronesli i zástupci MGL a Ústřední jednoty československých lékařů.

[241] Jan Kabelík (1891–1979) byl prvním československým profesorem mikrobiologie (1922). Od roku 1923 působil jako prosektor a přednosta diagnostické stanice v Moravské zemské nemocnici v Olomouci a mezi lety 1923–1936 rovněž jako přednosta Mikrobiologického ústavu LF Masarykovy univerzity v Brně. V roli místopředsedy Československé společnosti biotypologické působí (od jejího založení v roce 1937) pouze do roku 1939, neboť 14. 3. opouští republiku a přes Paříž a Londýn se dostává do Brazílie. Zpět do Československa se vrací až v roce 1946, avšak o jeho případné další činnosti v ČSB nejsou v pramenech zmínky. Srov. Votava, Miroslav: „MUDr. Jan Kabelík, první český profesor lékařské mikrobiologie“, *Universitas. Revue Masarykovy univerzity* 42/2009, č. 3, s. 56–58.

[242] Ševeček, O.: *Zrození Baťovy průmyslové metropole*, s. 279. Zde je otištěná souhrnná tabulka pohybu zaměstnanců firmy Baťa mezi lety 1927–1938.

[243] *Výběr a výchova průmyslového člověka*, s. 40, 41.

4. Období velkých ambicí (1937–1939)

> *Biotypologická analysa člověka je zásadní důležitostí a možno ji nazvati „spektrální analysou lidského bytí". […] Biotypologická analysa umožňuje u každého člověka stanoviti biologickou hodnotu pro případ nemoci a hodnotu sociální pro praktický život.*[244]

Ačkoliv jsou politické a společenské události konce třicátých let všeobecně interpretovány jako tragické, pro rozvoj výzkumu lidské konstituce v Československu se paradoxně jednalo o období progresivního růstu. Právě založená Československá společnost biotypologická (ČsSB) rozvíjela svoji spolkovou činnost a významní členové publikovali velké množství populárních či propagačních studií, s cílem rozšířit nově vznikající obor do širšího povědomí (především) lékařské elity. V tomto období se rovněž objevují ambice členů společnosti spojit konstituční výzkum s dalšími obory lékařské péče a učinit z něj doklad o pokrokovosti zdravotnictví v Československu a posléze i v Protektorátu Čechy a Morava.

Cílem této kapitoly je sledovat růst a košatění aktivit ČsSB na pozadí politických změn v kritickém období ztráty československé státní suverenity. Na podkladě archivních rešerší, ale i interpretací publikovaných materiálů (zvláště pak velkého množství odborných studií a zaznamenaných protokolů o spolkové činnosti) rekonstruujeme strukturu společnosti, její personální složení, aktivity jednotlivých členů a především intence dalšího rozvoje, které v polovině roku 1939 dalekosáhle přesahují původní programové záměry z počátku roku 1937.

4.1 Zlínský sjezd a jeho důsledky

V jedné ze zpráv o zlínské konferenci, která na počátku roku 1937 vyšla v *Biologických listech*, otevírá Bohumil Krajník důležité téma vztahu mezi konstitucí a biotypem. Termíny jsou představeny jako synonyma a je k nim na roveň přidán ještě třetí termín, totiž osobnost. Nauka o konstituci (tedy biotypologie) je představena jako věda o lidské osobnosti studující variabilitu tělesných i duševních vlastností spolu se vzájemnými vztahy mezi funkcemi orgánů a vztahy mezi tělem, duší a prostředím.[245]

---

[244] Tolar, Vojtěch: *Výsledky preventivních lékařských prohlídek u 3.432 zaměstnanců prodejního oddělení fy Baťa a.s. v ČSR*. Praha 1939 (zvláštní otisk z rozprav Jednoty pro vědy pojistné č. 19, 20 tiskových stran, strany nečíslovány).

[245] Srov. Krajník, Bohumil: „Lékařský sjezd o výzkumu lidské konstituce, konaný ve Zlíně v listopadu 1936", *Biologické listy* 22/1937, č. 1, s. 26–39, zde s. 27.

Krajník zdůrazňuje, že skrze biotypologický přístup ke zkoumání osobnosti se lékařství dostává před novou epochu. Z morfologicko-orgánové éry, typické dualitou mezi kurativní a preventivní péčí a partikulární specializací lékaře, vstupuje nyní medicína do biologicko-sociální éry, ve které bude dualismus překonán celostním přístupem k člověku.[246] Pro pochopení lidské osobnosti již nestačí pouze kvantitativní měření morfologických vlastností. Moderní lékařství musí podniknout fyziologické, psychologické a sociologické kvalitativní šetření, které bude mít svůj účel nejen v terapii, ale především v prevenci. „Vracíme se k člověku jako k jednotce biologické a k rodině a k pracovní obci jako k jednotkám sociálním.“[247]

Z protokolu se dozvídáme i témata a stručné anotace všech sjezdových příspěvků. Mezi referujícími vystoupili všichni iniciátoři vzniku biotypologie v Československu. Stanislav Mentl přednášel o možnostech klinického využití konstituční typologie při léčení chorob a Bohumil Krajník hodnotil místo konstituční nauky v biologii, zvláště pak s ohledem na biologickou terminologickou tradici. Velký prostor na konferenci obdržel i Vojtěch Tolar, který představil výsledky zlínských zdravotních prohlídek a instituci zdravotní matriky. Ve svém druhém příspěvku zhodnotil význam konstituce pro prevenci úrazů a průmyslových chorob, a konečně v třetím příspěvku podal Tolar společně s Krajníkem zprávu o výsledcích pilotního konstitučního výzkumu z léta roku 1936.

Mezi přednášejícími se poprvé objevují nová jména, která jsou však pro následující vývoj konstituční nauky v Československu neméně důležitá. Předně je třeba připomenout českého psychiatra Vladimíra Vondráčka,[248] který ve Zlíně přednášel o klasifikaci intelektu, či Marcela Aymonina,[249] profesora francouzského lycea v Praze,

[246] Krajník na tomto místě užívá pojem „skladebná medicína“. Odkazuje přitom na brněnského filosofa Josefa L. Fischera, který v roce 1933 vydal dvoudílnou knihu *Krize demokracie*, ve které provedl pokus o překonání selhávajícího liberalismu zavedením tzv. skladebného pojetí demokracie, které se ve svých důsledcích blížilo hierarchizaci stavovské společnosti. Termín se Krajníkovi zalíbil a přechodně jej používal pro vyjádření nového směru v medicíně. Srov. Krajník, B.: „Co je to biotypologický výzkum a jeho význam pro sociální práci“, *Sociální pracovnice. Časopis organisace sociálních pracovnic* 7/1938, č. 7, s. 97–102, zde s. 98.

[247] Krajník, B.: „Lékařský sjezd o výzkumu lidské konstituce, konaný ve Zlíně v listopadu 1936“, s. 28.

[248] Vladimír Vondráček (1895–1978) byl zakladatel české psychiatrie a její významný popularizátor. Později proslul svými trojdílnými pamětmi, ve kterých podává svědectví o společenském a intelektuálním životě za první republiky a za Protektorátu. Vondráčkově nevšednímu humoru, zjevu i lékařskému přístupu se s nadsázkou věnoval teoretik komiky Vladimír Borecký v knize *Zrcadlo obzvláštního*. Borecký se zvláště zaměřil na Vondráčkův výzkum diogenismu (fanatických projevů moralismu). Srov. Borecký, Vladimír: *Zrcadlo obzvláštního (z našich mašíblů)*. Praha 1999, s. 251–257. Srov. též heslo in: *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, díl II. L–Ž. Praha 1993 (red. Hlaváčková, Ludmila – Svobodný, Petr), s. 356 n.

[249] Francouzský středoškolský profesor (a později kulturní atašé a překladatel) Marcel Aymonin (1911–1984) je postavou poněkud záhadnou. Do Československa přišel v roce 1933, přičemž ve druhé půlce 30.

jenž ve svém příspěvku považoval za významnou podmínku konstituční diagnostiky zdravého člověka spolupráci lékaře s psychologem. Ke vztahu konstituce k nervovým a duševním chorobám promluvil ředitel pražského Pedologického ústavu Jan Šebek[250] a o konstitučním problému v dermatologii přednášel Emil Petráček, o jehož habilitační přednášce otištěné v roce 1934 v *ČLČ* jsme psali výše. Gynekolog Josef Saidl[251] upozornil na obtíže s klasifikací ženské konstituce, která se proměňuje spolu s významnými biologickými změnami (menstruace, těhotenství, porod, přechod) života ženy. Zbylé dvě přednášky byly spíše ilustračního či až okrajového charakteru.[252]

Na obsahu jednotlivých příspěvků lze již v tomto raném období sledovat krystalizaci hlavních oblastí zájmu československých biotypologů. V textech z období 1934–1936 rozlišujeme šest hlavních tematických skupin: (I) programová prohlášení a popularizační články, (II) význam konstituce v pracovním lékařství, (III) problematika ženské konstituce, (IV) výzkum konstituce v psychiatrii a psychologii, (V) konstituční typologie a její využití v klinické medicíně a (VI) hledání vhodného konstitučního indexu spolu s nastavením vhodné metodiky sběru dat.

Po zlínském sjezdu byly zahájeny práce na vzniku ČsSB, která se ustanovila 27. dubna 1937[253] na valné hromadě v malé posluchárně Biologického ústavu Lékařské fakulty UK, tedy na pracovišti Bohumila Krajníka. První rok činnosti společnosti byl také jedním z nejaktivnějších. Členové ČsSB usilovali o masivní prezentaci biotypologie mezi odbornou (zejména lékařskou) společností a zároveň se pokoušeli o provázání své činnosti s výsledky práce mateřské Société de Biotypologie v Paříži. Akt

---

let se přechodně stal činný i v okruhu biotypologů. Uvedená přednáška, která později vyšla ve sborníku (na jehož vydání se Aymonin podílel jako redaktor a překladatel do francouzštiny), zůstala však jediným dokladem jeho zájmu o konstituční nauku. Aymoninovými osudy a především jeho nepochopitelnou žádostí o udělení politického azylu v Československu v roce 1951 (!) se zabývala Doubravka Olšáková ve článku o politických emigrantech v ČSR po roce 1948. Srov. Olšáková, Doubravka: „V krajině za zrcadlem. Političtí emigranti v poúnorovém Československu a případ Aymonin“, *Soudobé dějiny* 14/2007, č. 4, s. 719–743, zde zvláště část 732–737.

[250] Jan Šebek (1895–1959) byl významný představitel československé neurologie, asistent na Klinice pro choroby nervové u prof. Haškovce a po 2. sv. válce primář neurologického oddělení Vinohradské nemocnice. Ve válečných letech byl Šebek předsedou ČSB. V Archivu Zdravotnického muzea Národní Lékařské knihovny (NLK) se nám podařilo objevit životopis Jana Šebka, který k příležitosti jeho padesátých narozenin v roce 1945 napsal Vladimír Vondráček. Srov. Archiv Zdravotnického muzea NLK, fond Jan Šebek, „Prof. Dr. Jan Šebek“ (11 s. rukopis); dále srov. *Biografický slovník pražské lékařské fakulty*, díl II, s. 306.

[251] Josef Saidl (1895–1941) byl český gynekolog a porodník, ve výboru biotypologické společnosti byl činný od založení v roce 1937 až do své smrti. Srov. *Biografický slovník pražské lékařské fakulty*, díl II, s. 268 n.

[252] Karel Amerling přednášel o konstitučních předpokladech k onemocnění střevní kolikou a Jan Sotona o homeopatických názorech na konstituci.

[253] Kettner, Josef: „Československá společnost biotypologická“, *Úchylná mládež* XIII/1937, č. 5–6, s. 134–135. Pozvánku na valnou hromadu viz *ČLČ* 76/1937, č. 15, s. 475; následnou zprávu *ČLČ* 76/1937, č. 18, s. 575.

založení československé odnože byl též prezentován na stránkách orgánu (periodika) francouzské společnosti. Z otištěné zprávy je zřetelné, že afiliace na Société byla výsledkem Mentlových snah.[254]

Dříve, než provedeme reflexi prvních aktivit ČsSB, dovolíme si krátké, ale významné odbočení ke Komisi pro řešení populační politiky, která byla založena pouze o necelé tři měsíce dříve, dne 1. února roku 1937 při Odboru pro branné zdravotnictví Vojenského ústavu vědeckého v Praze.[255]

4.2 Konstituce a brannost

Vojenský ústav vědecký byla armádní instituce založená v roce 1920 a byl členěn do hlavních, stálých a dočasných komisí. Úkolem instituce byla vědecká a osvětová podpora armádních aktivit a poskytování zázemí pro studium důstojníkům československé armády, čemuž sloužilo i vydávání časopisu *Vojenské rozhledy*.[256]

V říjnu 1936, po reorganizaci ústavu, vznikl Odbor pro branné zdravotnictví, který byl dále členěn na čtyři komise/oddělení.[257] Námi sledovaná Komise pro populační politiku měla sdružovat vojenské i civilní odborníky pro studium populační otázky. Předsedou byl zvolen Jan Bělehrádek,[258] přednosta biologického ústavu Lékařské fakulty UK, a mezi členy komise patřili např. Jan Kabelík, Bohumil Krajník a Bohuslav Albert (budoucí zakládající členové ČsSB). Na této platformě se rovněž angažovali zástupci z Československé eugenické společnosti, její předseda Bohumil Sekla a generální tajemník (a ředitel Ústavu pro národní eugeniku) Vladimír Bergauer. O rok později (1938) se členem Komise stal i ředitel SZÚ Hynek Pelc.

---

[254] Srov. „Fondation de la Société Tchécoslovaque de biotypologie, affiliée a la Société Française de Biotypologie“, *Biotypologie: Bulletin de la Société de Biotypologie* IV/1936, č. 4, s. 177–178.
[255] *ČLČ* 76/1937, č. 5, s. 159 (zprávu zapsal Krajník).
[256] Mezi hlavní součásti ústavu patřila knihovna a následně velké množství organizací, např. pro brannou výchovu, pro sociologický výzkum armády, pro studium cizích zemí atd. Jednou z hlavních aktivit ústavu byla i podpora publikační činnosti. Organizační struktura viz *Patnáct let práce Vojenského ústavu vědeckého. Snahy a cíle do budoucnosti, 1920–1935*. Praha 1935, s. 60. Publikaci lze nalézt in: Vojenský ústřední archiv, Vojenský historický archiv (VHA), 1. čs. odboj; čs. armáda v letech 1918–1939; fond Vojenské ústavy, kart. 1, inv. č. 19.
[257] Oddělení pro brannou hygienu, bakteriologické oddělení, oddělení pro branné veterinářství a konečně oddělení pro populační politiku. Srov. *Vojenský ústav vědecký v Praze. Výroční zpráva o činnosti ústavu v pracovním období 1936–37*. Praha 1937 (Zprávy z Vojenského ústavu vědeckého, příloha „Vojenských rozhledů“), s. 17–18. VHA, fond Vojenské ústavy, kart. 1, inv. č. 17.
[258] Jan Bělehrádek (1896–1980), významná postava české lékařské vědy, populační biolog, příznivec eugeniky i biotypologie, byl během etablování biotypologie v Československu Krajníkovým přímým nadřízeným. Více k němu srov. např. sborník Linhartová, Věra (ed.): *Jan Bělehrádek a jeho cesta ke svobodě ducha*. Praha 2003.

Hlavním úkolem ústavu měl být výzkum v oblasti populační kvality z hlediska brannosti či sledování kvality populace v Československu i mimo něj. Za nejdůležitější však považujeme proklamaci, že úkolem členů této instituce je zjišťování možností přímých *biopolitických* zásahů zákonodárnou cestou.[259] V závěru zprávy o založení Komise je uvedeno, že nová instituce bude platformou pro spolupráci mezi Československou eugenickou společností (a jejím Československým ústavem pro národní eugeniku) s ČsSB. Toto logické spojení činnosti eugenické skupiny s nově vznikající společností biotypologickou zůstává však jediným dokladem o této vůli. Ačkoliv byli eugenikové i biotypologové zaměřeni na technokratická řešení populační otázky a členové obou společností byli často vzděláním lékaři (či biologové), nedošlo v průběhu druhé poloviny 30. let, ale i později po válce, k žádné faktické spolupráci.

Na ustanovující schůzi se jednotliví členové Komise zavázali k okamžitému publikování prací sledujících výše uvedenou problematiku. Tyto ambice zůstaly víceméně nenaplněny. Hlavní příčinou mohla být eskalace politických událostí, které upozadily činnost Vojenského ústavu vědeckého již během roku 1938. V poslední vydané výroční zprávě z května 1938 se dozvídáme, že v uplynulém období (od jara 1937 do jara 1938) došlo k otištění pouze dvou článků ve *Vojenských rozhledech*.[260] Sexuolog Jiří Trapl, spoluautor Albert-Traplova plánu (a též člen Komise a po roce 1945 funkcionář ČSB), napsal studii o klesající porodnosti a sňatečnosti v Československu. Pro obrat nebezpečného trendu nabízí konzervativní řešení, která mají zajistit opětovné navýšení porodnosti, a tím i udržení počtu branců.[261]

Druhým (a významnějším) počinem bylo publikování článku „Výzkum lidské konstituce a brannost“, jehož autorem byl Bohumil Krajník. Tento krátký text, otištěný v roce 1937[262] ve *Vojenských rozhledech*, byl následně přepracován do samostatné publikace a vyšel v první polovině roku 1938,[263] tedy v období před vyhlášením mobilizace. Ve výroční zprávě Vojenského ústavu vědeckého je na Krajníkovu

[259] *ČLČ* 76/1937, č. 5, s. 159.
[260] Srov. *Výroční zpráva o činnosti Vojenského ústavu vědeckého v pracovním období 1937–38*. Praha 1938 (Zprávy z Vojenského ústavu vědeckého, příloha „Vojenských rozhledů“), s. 17–19. VHA, fond Vojenské ústavy, kart. 1, inv. č. 18.
[261] Trapl, Jiří: „Populace a brannost“, *Vojenské rozhledy* 19/1938, č. 4, s. 417–421 (97–101). Trapl doporučuje propagaci mateřství, podporu rodin s více dětmi formou úlev na daních, kolonizaci venkova, pozemkovou reformu, ale také omezení výdělečné činnosti žen a boj proti potratům. Srov. Tamtéž, s. 419 (99).
[262] Srov. Krajník, B.: „Výzkum lidské konstituce a brannost“, *Vojenské rozhledy* 18/1937, č. 7–8, s. 740–746 (172–178).
[263] Srov. Krajník, B.: *Biotypologický výzkum a brannost státu. L'étude des types humains et son importance pour la defense nationale*. Praha 1938 (Sbírka přednášek a rozprav z oboru vojenského).

publikační činnost poukazováno jako na doklad úzké spolupráce Komise s ČsSB, na jejímž základě se „pomýšlí zřídit na podzim zvláštní biotypologický seminář pro důstojníky v našem ústavě“.[264] K uspořádání semináře, s ohledem na pomnichovské události z konce září 1938, patrně již nedošlo.

Bohumil Krajník využil nabízený prostor k propagaci konstitučního výzkumu mezi armádním velením. Zopakoval některé motivy ze své dřívější studie z roku 1936 s tím rozdílem, že vlivem eskalace evropské politické krize uvažuje Krajník v roce 1938 o nadcházející válce jako o reálné hrozbě. „Armáda malého státu musí být vyzbrojena tím nejlepším a vedena těmi nejschopnějšími. Armáda naší republiky musí se lišit od armády států, kde jsou jiné režimy politické, svou ideologií, ale musí být vybudována alespoň stejně dokonale, nebo ještě lépe.“[265]

Stejně jako v roce 1936 i nyní se u Krajníka setkáváme s častými odkazy na práce Emanuela Moravce včetně té, kterou Moravec vydal pod pseudonymem Stanislav Yester.[266] Krajník s jejich pomocí zdůrazňuje potřebu racionalizace a standardizace v armádě i v civilní výchově, která povede ke zvýšení zájmu o armádu a k navýšení počtu branců. Technokratická a normalizační opatření, která jsme odhalovali při popisu podnikové filosofie baťovského Zlína, jsou nyní doporučována pro armádu jako východiska výběru a výchovy branců. Krajník zdůrazňuje, že i v armádě je třeba se řídit heslem „správný muž na správné místo“, neboť i zde je třeba racionalizovat organizaci lidské práce.[267]

Velký prostor je tradičně věnován konstituční typologii, se zvláštním zřetelem ke Kretschmerovi. Zdůrazněny jsou tzv. psychické radikály, tedy základní formy osobnosti, které jsou hlavní podmínkou pro rozvoj povahy, intelektu ale i tělesných schopností. „Biotypologie nám ukazuje stále jasněji, že stav tělesný (tvar i funkce) konstitučně daný je v nutné koincidenci s vlastnostmi duševními.“[268] V nadcházejícím období, jak uvidíme níže, se Krajník studiu Kretschmerových radikálů věnoval intenzivně.

Biotypologický přístup je představen jako syntetický. Zatímco antropometrie byla zaměřena pouze na morfologii a psychotechnika se omezovala na měření lidského intelektu, biotypologie v sobě oba přístupy pojí a staví si před sebe úkol úplného (a tedy

[264] *Výroční zpráva o činnosti Vojenského ústavu vědeckého v pracovním období 1937–38*, s. 18.
[265] Krajník, B.: „Výzkum lidské konstituce a brannost“, s. 740.
[266] Krajník patrně netušil, že se jedná o jednu a tutéž postavu, neboť myšlenky Moravce a Yestera důsledně odlišuje.
[267] Krajník, B.: „Výzkum lidské konstituce a brannost“, s. 742.
[268] Tamtéž, s. 744.

i dokonalejšího, pravdivějšího) prozkoumání lidské osobnosti. V obecné rovině je v závěru textu navržena metodika důkladného konstitučního výzkumu, kterou Krajník umisťoval do většiny svých popularizačních a propagačních textů psaných po roce 1936, tedy po provedení pilotního výzkumu ve Zlíně. Níže uvádíme zjednodušené schéma vyšetřovacího postupu:[269]

1. Zjištění osobní a rodinné anamnézy
2. Systematické vyšetření celkového zdravotního stavu
3. Antropometrické vyšetření a sestavení konstitučního indexu
4. Fotografie (celkové i částí těla)
5. Zjištění charakteru a temperamentu ze subjektivní výpovědi vyšetřovaného
6. Objektivní ověření předchozího bodu
7. Speciální laboratorní vyšetření (krevní skupina, cukr v krvi, hormonální testy)
8. Genealogický výzkum
9. Vyšetření normálních i patologických dědičných vlastností

Konkrétnímu zavádění navržené metodiky v armádě není ani v jednom Krajníkově branně-konstitučním článku věnován prostor. Pouze v úplném závěru studií z roku 1937 a 1938 se objevuje stručný popis užitku biotypologického výzkumu pro potřeby armády.

> *Především by se zachytili hned na začátku vojenské služby jedinci úchylní […]. Ale hlavní prospěch nutno vidět v tom, že by se mohl psychotechnický výzkum těch vybraných jedinců, kteří mají v armádě zastávat odpovědný úkol, postavit na širokou basi výzkumu konstitučního. Nehodí se každý člověk k stejnému výkonu ani v rámci vojenské služby, i když je tělesně a duševně zdravý. To vědí už dnes dobře vojenští lékaři. Biotypologický výzkum by však dal této zkušenosti exaktní podklad vědecký.*[270]

Všechny tři Krajníkovy texty dokládají ambice biotypologů překročit limity racionalizačního zájmu soukromého podniku směrem k celostátním (či národním) potřebám, v tomto případě skrze institucionalizaci konstitučního výzkumu v armádě. Pokud by k takovému spojení totiž došlo, měli by z něj biotypologové dvojí užitek. Na jedné straně by byla jejich činnost legitimizována potřebou zefektivnit brannou moc,

[269] Devítibodová metodika je Krajníkem šířeji představena zejména v jeho studii ve sborníku ze zlínského sjezdu. Srov. Krajník, B.: „Program a metody biotypologického výzkumu“, in: *O lidské konstituci/La constitution humaine*. Praha 1939, s. 178–235, zde zejména na s. 197–230.

[270] Krajník, B.: „Výzkum lidské konstituce a brannost“, s. 745. V rozšířené, samostatně vydané verzi je ještě vložena věta: „U vojáků v činné službě by bylo možno předvídat často jejich zvláštní disposice k některým onemocněním i tehdy, kdy se objeví zdánlivě bezvýznamný symptom.“ Krajník, B.: *Biotypologický výzkum a brannost státu*, s. 22 n.

která ve sledovaném období hrála klíčovou roli v záchově svobodného státu. Na druhé straně by československá armáda poskytla biotypologům ohromné množství výzkumného materiálu v podobě branců, ale i stálého poddůstojnického a důstojnického sboru. Patrně z těchto důvodů se Krajník v poslední vydané branně-konstituční studii uchyluje k patetickému rámování citacemi z Masarykova výboru *Cesta demokracie* či připomíná masarykovské ideály demokracie a humanity, ve jménu kterých biotypologie posiluje brannost.[271]

Obdobným způsobem tradičně projevovali loajalitu k československému národnědemokratickému systému i eugenikové. Pomocí deklarací či užíváním masarykovského slovníku zdvihali členové obou společností (eugenické i biotypologické) svou společenskou prestiž. Spojení vědeckých argumentů s existenčními potřebami státu a národa mělo zdůraznit naléhavost okamžité aplikace příslušných opatření.[272] Snaha o postavení eugenického a biotypologického výzkumu na armádní platformu byla logickým vyvrcholením starostí obou skupin o populační otázku a o racionální a účelné využití veškerého národního populačního potenciálu.

Přes výše naznačený význam tohoto spojení se nám nepodařilo nalézt jakýkoliv další doklad o aktivitě členů Komise pro řešení populační politiky. Časopis *Vojenské rozhledy* ukončil svou činnost na počátku roku 1939, činnost Vojenského ústavu vědeckého byla utlumena již v průběhu roku 1937.[273] Vyjma Bohumila Krajníka se žádný další člen ČsSB v branné otázce neangažoval. Nabízený prostor tak vlivem převážně politických událostí zůstal v důsledku nevyužit.

4.3 Založení ČsSB

Vraťme se do dubna roku 1937, k ustanovující valné hromadě. Hlavním sídlem nově vzniklé ČsSB se stal Zlín, byť zázemí (i sídlo pro korespondenci) měli biotypologové od samého počátku, se svolením Jana Bělehrádka, na Biologickém ústavu LF UK. Umístění společnosti do Zlína bylo odůvodněno mimořádně vhodným zázemím pro provádění primárního výzkumu i pro možnost aplikace výsledků v lékařské prevenci „a použití dosažených výsledků konstitučního bádání k odhadu

[271] Krajník, B.: *Biotypologický výzkum a brannost státu*, s. 5, 24.
[272] Při jiné příležitosti v roce 1937 Krajník napíše, že práce nové společnosti se bude zintenzivňovat „pro lepší budoucnost národa a státu“. Krajník, B.: „Biotypologie a výzkum dítěte“, *Úchylná mládež* XIII/1937, č. 5–6, s. 93–96, zde s. 96.
[273] Soudíme tak podle protokolů ze schůzí komisí. V průběhu roku 1937 klesá počet zápisů, až ustávají úplně. Za období let 1938/1939 rovněž nebyla vydána výroční zpráva o činnosti. Srov. VHA, fond Vojenské ústavy, kart. 1, inv. č. 1, Kniha protokolů o schůzích komisí VÚV 1926–1937.

pracovní schopnosti v různých úsecích lidské práce“.[274] Rozprostření společnosti mezi Prahu a Zlín, tedy pomyslně mezi centrum vědy a vyšetřovnu v periferii, nefungovalo a vydrželo pouze chvíli. V návaznosti na politické události byly na III. valné hromadě v závěru roku 1939 provedeny významnější změny, mezi které patřil i přesun sídla společnosti do Prahy.

První předsednictvo společnosti bylo zvoleno ve stejném složení, v jakém doposud zasedal přípravný výbor. Předsedou ČsSB se stal Vojtěch Tolar, na postech místopředsedů zasedli Stanislav Mentl s Janem Kabelíkem a na pozici tajemníka byl potvrzen Bohumil Krajník. Mezi významné členy ve výboru ČsSB patřili např. Vladimír Vondráček, Josef Saidl, Ladislav Borovanský, Emil Petráček, Marcel Aymonin anebo Jan Šebek. Patrně nejčestnějším členem společnosti byl Karel Weigner, toho času rektor Karlovy Univerzity a přednosta anatomického ústavu. Weigner byl však členem pouze krátce, neboť v listopadu téhož roku náhle zemřel.[275] Jako zajímavost dodáváme, že většina klíčových představitelů ČsSB patřila ke stejné generaci, ba dokonce někteří byli i stejného roku narození.[276] Tato skutečnost se významně promítne i do procesu zániku společnosti na konci padesátých let.

Na ustanovující valné hromadě byla založena první stálá komise společnosti, jejímž úkolem bylo sjednotit odbornou terminologii ve zkoumané oblasti a především vytvořit české odborné ekvivalenty. Předsedou komise byl zvolen Jan Šebek. Na stejné schůzi se též řešilo uspořádání dalšího celorepublikového sjezdu. Stanovením tématu a přípravnými pracemi byl pověřen Emil Petráček.[277]

První programový článek oznamující založení společnosti a její poslání vyšel nezvykle v časopise *Úchylná mládež*, v měsíčníku zaměřeném na pedopsychopatologii, výzkum a výchovu slabomyslných, hluchých, slepých a tělesně postižených dětí.

[274] Krajník, B.: „Biotypologie a výzkum dítěte“, s. 94.
[275] O Karlu Weignerovi (1874–1937) vzniklo více biografií, dobově např. Borovanský, Ladislav: „In memoriam J. M. prof. dra Karla Weignera“, *ČLČ* 76/1937, č. 47, s. 1881–1888; nověji např. Eliška, Oldřich: „140 let od narození prof. MUDr. Karla Weignera“, *ČLČ* 153/2014, č. 6, s. 284–294; nejnověji: Kardoš, Rudolf – Musil, Jan: „Za republiku a demokracii: Karel Weigner mezi zednáři a eugeniky“, *Dějiny věd a techniky* 50/2017, č. 4, s. 259–280.
[276] Ze zmíněných např. Krajník (1895), Mentl (1894), Šebek (1895), Vondráček (1895); Saidl (1895), Borovanský (1897), Tolar (1898), Kabelík (1891), Petráček (1891), z dalších, u nichž lze později dohledat vazbu na biotypologii: František Kafka (1894), Vladimír Hlaváček (1898) či Otakar Janota (1898).
[277] Srov. *ČLČ* 76/1937, č. 15, s. 475.

Autorem textu nebyl předseda Tolar, ale místopředseda Mentl,[278] který předložil svou třífázovou vizi úkolu nově se utvářejícího lékařského oboru:

1. Překonat buněčnou teorii a orgánovou patologii, které vedly k podlomení představy o lidském organismu jako nedělitelném celku.
2. Skládat poznatky moderních věd o člověku, především nauky o dědičnosti s poznatky o regulačních orgánech (např. endokrinním systému) a pomocí nich sestavovat konstituční typologii.
3. Na základě výše uvedeného provádět profylaktický i terapeutický boj s chorobami.

Mentl se odvolává na předchozí pokusy o celistvé poznání člověka a biotypologii klade na konec vývojové linie, v jejímž počátku stojí Hippokratova humorální teorie, Galén, a dokonce i Paracelsus. Rozdíl mezi současnou biotypologií a učením starých filosofů je dle Mentla jen v množství poznatků a vědeckosti poznávacích metod.[279] Potenciál nové vědy spočívá v sestavení jednoduchého vědecky podloženého výpočtu individuality každého člověka, který poskytne dostatečně plauzibilní východisko pro racionalizaci lidského osudu.

> *Konstituční typový portrait člověka, sjednocující jeho trvalé vlastnosti morfologické, funkcionelní, nervové a duševní, je zrcadlem individuality každého jedince. Seznamuje nás se zákonitostmi jeho povahy a životní filosofie, jeho psychomotorické reaktivity, jeho obrannými schopnostmi vůči vlivům životního prostředí, dává nám možnost posuzovati jeho schopnost k povolání a stanoviti zásady individuelní profylaxe. Umožňuje nám tímto prohloubeným hodnocením jedince, zlepšiti jeho uplatnění ve společnosti a tím jeho životní osud, ve prospěch společnosti samé.*[280]

Nově se rodící vědecký přístup chápe člověka jako příslušníka *biotypové skupiny*.[281] Správným, tedy vědecky podloženým odhadem této příslušnosti může být odhaleno velké množství bílých míst, která doposud znesnadňují správné nastavení (nejen) lékařské péče. Ve stejném duchu jako Mentl se na první valné hromadě vyjádřil i Bohumil Krajník:

> *Poznatky takto získané mají se uplatniti v lékařství individuálním i sociálním, kurativním i preventivním, v lepší organizaci různých oborů*

[278] Jednalo se o přepis Mentlovy přednášky proslovené na ustanovující valné hromadě. Srov. Mentl, S.: „Poslání a program Československé společnosti biotypologické“, *Úchylná mládež* XIII/1937, č. 5–6, s. 89–93.
[279] Mentl, S.: „Poslání a program Československé společnosti biotypologické“, s. 90.
[280] Tamtéž, s. 91.
[281] Tamtéž.

lidské činnosti a v praktickém životě vůbec. Tato aplikace vztahuje se tedy na posouzení normálních i pathologických stavů lidí, na snahy therapeutické, eugenické, pedagogické, prevenci lékařskou, na kriminologii, na volbu povolání a racionální organizaci lidské práce.[282]

Metodologická východiska se u jednotlivých členů ČsSB poněkud lišila. Zatímco Krajník pravidelně připomínal Kretschmerovu typologii a používal i jeho terminologii (dělení lidských typů na asteniky, atlety a pykniky), Mentl naopak připomíná francouzskou školu, zejména pak Claude Sigauda a jeho žáka Henri Laugiera, generálního tajemníka Société de Biotypologie. Mentl, který byl v této době předsedou Československo-francouzské lékařské společnosti při MGL, prezentoval i samotný vznik ČsSB jako doklad zintenzivnění kulturních i odborných styků mezi oběma zeměmi.[283] Henri Laugier, se kterým Mentl udržoval pracovní vztah, byl tak jako zástupce mateřské organizace hned po založení ČsSB na jaře 1937 pozván přednášet do Prahy.

Laugier skutečně ve dnech 24. a 25. května v Praze vystoupil. Nejprve ve Spolku československých lékařů s přednáškou „La biotypologie et la medicine" a druhého dne na Francouzském ústavu Ernsta Denise pohovořil o „La connaissance de l'homme et ses applications sociales".[284] Pro československé biotypology se jednalo o návštěvu nejvyšší důležitosti, neboť šlo o fakticky první veřejnou akci pořádanou pod hlavičkou ČsSB. Laugier byl navíc považován za zakladatele oboru, jenž se mu podařilo nejen úspěšně teoreticky rozvíjet, ale především ho uvedl do praxe. V pozvánkách na jeho dvojí pražské vystoupení je proto zdůrazňováno, že francouzská iniciativnost a aplikované výsledky jsou inspirací pro československý vědecký svět, přibližujíc jej „pravému poslání – službě životu – a lidské společnosti".[285] Krajník v jednom ze svých článků připomíná Laugiera jako autora výstižného termínu *biokracie*,[286] který přesně zastřešuje ambice hnutí: zkoumat živé a umožnit mu vládu nad sebou samým.

V rámci prezentace biotypologie československému lékařskému světu byl do Prahy v červnu 1937 pozván ještě jeden představitel francouzské vědy, Pierre Garanger

[282] Krajník, B.: „Biotypologie a výzkum dítěte", s. 93n.
[283] Mentl, S.: „Oživení a prohloubení československo-francouzských lékařských styků", *Praktický lékař* 17/1937, č. 6, s. 158–160. K Mentlově veřejné činnosti viz Fejfar, Zdeněk: „Stanislav Mentl (1894–1981)", *Sborník lékařský* 95/1994, č. 3, s. 253–260, zde s. 255 a 258. Podrobněji k MGL srov. Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha 2004, s. 167.
[284] V odborném tisku byly k návštěvě Henri Laugiera vytištěny obsáhlé pozvánky. Např. Krajník, B.: „Prof. Dr. Henri Laugier hostem Čsl. společnosti biotypologické", *ČLČ* 76/1937, č. 20, s. 633–634; Mentl, S.: „Návštěva prof. Henri Laugiera z Paříže v Praze", *Praktický lékař* 17/1937, č. 10, s. 271. Pozvánky též in: *ČLČ* 76/1937, č. 20, s. 637.
[285] Mentl, S.: „Návštěva prof. Henri Laugiera z Paříže v Praze", s. 271.
[286] Byť skutečným autorem byl Toulouse, viz s. 40 výše.

s přednáškou „Sigaud a jeho dílo“. Přednášku pořádala ČsSB společně s Československo-francouzskou společností při MGL. Garanger byl představen jako významný žák Clauda Sigauda, zakladatele francouzské konstituční nauky.[287]

Vracíme se zpět k ustanovující valné hromadě, tentokrát ke Krajníkovu referátu, ve kterém byly předneseny první úkoly pro nadcházející období. Předně bylo třeba založit výzkumnou laboratoř v Praze, která by vedle zlínského zázemí dovolila další paralelní výzkum. V rámci spolupráce s dalšími lékařskými společnostmi zmiňuje Krajník již založenou populační komisi pod Vojenským ústavem vědeckým a dále navrhuje, aby se biotypologové pokusili navázat vztahy s pojišťovnami či se Zemským pedologickým ústavem, které by o výsledky konstitučního výzkumu mohly mít zvláštní zájem.[288]

Snaha rozšířit povědomí širší odborné veřejnosti o biotypologii spolu s programovým legitimizováním základního výzkumu jeho okamžitým praktickým užitkem byly hlavními motivy v činnosti funkcionářů ČsSB po zbytek roku 1937. Zatímco Krajník publikoval krátkou popularizující stať v časopise *Věda a život*,[289] Mentl vydal ve *Věstníku Jednoty pro vědy pojistné* studii[290] o užitku konstitučního bádání pro lékařskou praxi v pojištění, ve které přesvědčivě prezentuje všeobecný prospěch syntetického poznání lidské osobnosti.

> *[Lékař] chápe daleko lépe vznik mnohých onemocnění, jejichž příčiny jsme neznali nebo špatně vykládali. […] Postihujeme také, díky konstitučnímu nazírání, daleko časněji prvé počátky onemocnění, což nám ovšem umožňuje včasné zavedení léčby nebo preventivní péče k zamezení vzniku hrozící choroby. Nemenší pomoc získává od biotypologie i naše diagnostika, poznávání chorob. […] Stejně i prognostické posouzení choroby a pohled do budoucnosti nemocného nacházejí v konstituční nauce vítanou oporu. […] Není přirozeně pochyby o tom, že čím bude lékař znáti dokonaleji individualitu každého jedince, jeho konstitucionelní přednosti a závady, tím bude mu moci býti lepším therapeutem.*[291]

V duchu navržených úkolů pro první období činnosti ČsSB prezentuje Mentl konstituční výzkum jako zvlášť užitečný pro lékaře pracující v pojištění. „Lékař

[287] Přednáška je avizována in: *ČLČ* 76/1937, č. 22, s. 953–954. O Garangerovi se nám nepodařilo najít jakékoliv další relevantní informace.
[288] Krajník, „Biotypologie a výzkum dítěte“, s. 95.
[289] Krajník, B.: „O lidských typech“, *Věda a život* 3/1937, s. 141–153.
[290] Mentl, S.: „Konstituční nauka a biotypologie se zřetelem k lékařské praxi v pojištění“, in: *Věstník Jednoty pro vědy pojistné*. Praha 1937, s. 9–19.
[291] Tamtéž, s. 15.

v pojištění najde na konstitučním hodnocení člověka tím větší zájem, poněvadž je to jediná cesta, jakou může dojíti k ocenění pojišťovaného s hlediska zájmů pojišťovny.“[292] Lékař, který zná konstituci člověka, o kterého pečuje, může spíše sestavit prognózu vývoje jeho zdravotního stavu či vývoje nemoci, kterou je vyšetřovaný postižen. S touto znalostí může pojišťovně poskytnout informace o zvýšených rizicích u pojištěnce, což jsou údaje, na kterých mají pojišťovny eminentní zájem.

4.4 Příprava na druhý zlínský sjezd

Uprostřed léta roku 1937 vyšla v *ČLČ* ohláška, že na konci října (datum nebylo specifikováno) uspořádá ČsSB ve Zlíně výroční pracovní sjezd, na nějž byli pozváni i zahraniční hosté.[293] Tématem mělo být pokračování již započaté práce spolu s hledáním možností pro rozšiřování konstitučního výzkumu v dalších oborech lékařské praxe. Součástí ohlášky byla i žádost o zaslání přihlášek do programu.[294] Již o deset týdnů později se opět v *ČLČ* objeví zpráva, že správní výbor společnosti ruší konání II. sjezdu, neboť na VI. slovanském sjezdu lékařů, jehož konání je plánováno na jaro 1938, má jedním ze stěžejních témat být problém lidské konstituce a rasy. „Vzhledem k tomu, že většina členů Společnosti účastní se aktivně svými sděleními tohoto sjezdu, upuštěno bylo od konání samostatného sjezdu v roce 1937.“[295] Z pozdějšího zápisu z II. valné hromady se dozvídáme, že v rámci své sekce chtěli biotypologové řešit především téma konstituční typologie a vztah mezi konstitucí a rasou.[296]

Konání VI. slovanského sjezdu bylo na počátku roku 1938 z blíže nespecifikovaných „vážných důvodů“ odloženo na jaro 1939.[297] Biotypologové se tedy v průběhu roku 1938 vracejí zpět k myšlence uspořádat samostatný pracovní sjezd.

[292] Tamtéž, s. 16.
[293] Michalu Šimůnkovi se v Archivu UK podařilo nalézt doklad, že na konferenci byl pozván i Nicola Pende. Srov. Šimůnek, Michal: „‘Biotypologie‘ Der tschechische Beitrag zur Konstitutionswissenschaft der 30er un 40er Jahre des 20. Jahrhunderts“, in: Preuß, Dirk–Hoßfeld, Uwe–Breidbach, Olaf (Hg.): *Anthropologie nach Haeckel*. Stuttgart 2006, s. 195–219 (zde s. 209). Vyjma Pendeho, který svou účast nezvažoval, víme o zájmu slovinského antropologa Božo Škerlji (k němu viz pozn. č. 300 níže).
[294] Ohláška in: *ČLČ* 76/1937, č. 29, s. 1400.
[295] Zpráva in: *ČLČ* 76/1937, č. 39, s. 1674.
[296] Krajník, B.: „Zpráva o druhé řádné valné hromadě Čsl. společnosti biotypologické ve Zlíně“, *ČLČ* 77/1938, č. 25, s. 784–786, zde s. 785.
[297] Zpráva in: *ČLČ* 77/1938, č. 10, s. 345.

V *Praktickém lékaři* a v *ČLČ* se objevují pozvánky[298] a postupně k nim přibude i hotový program (nyní již mezinárodního) setkání, který je sestaven takto:[299]

1. Stanislav Mentl: „Endokrinní charaktery konstitučních typů“
2. František Kafka: „Konstituční (lidské) typy s hlediska charakterologického“
3. Bohumil Krajník: „Ukázky výzkumu psychických radikálů u konstitučních typů a jejich vztah k somatopsychické stavbě“
4. Alois Mikiska: „Jaký vliv má abnormální konstituce kojence na jeho vývoj“
5. Vladimír Vondráček: „Konstituce a terapie a konstituční terapie“
6. Otokar Chlup: „Význam pedagogicko-praktické znalosti dětské konstituce“
7. Jiří V. Klíma: „Je biotyp dispozice konstantní či se mění a jakými vlivy?“
8. Marcel Aymonin: „Les types constitutionels en formation pendant le premier adolescence“
9. Božo Škerlj[300]: „Konstituce ženy“ a „Vztah mezi konstitucí a rasou“
10. Antonín Přecechtěl: „Příspěvek k dědičnosti zhoubných nádorů cest dýchacích“
11. Vladimír Hlaváček: „Vliv konstituce na vývin postranních nosních dutin“
12. Emil Petráček: „Vliv dědičnosti na znaky a choroby kožní“
13. Vojtěch Tolar: „Biotypologie a klinika zdravého člověka v průmyslové obci“

Protektorát nad sjezdem převzal ministr školství a národní osvěty Emil Franke a ministr veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy František Ježek, čestným předsedou sjezdu byl ustanoven Jan Antonín Baťa. V pozvánce na konferenci se dozvídáme ještě jednu důležitou informaci, totiž že se Bohumil Krajník (v průběhu září 1938) přesunul

[298] *Praktický lékař* 18/1938, č. 11, s. 272. a č. 18, s. 427; *ČLČ* 77/1938, č. 23, s. 727.
[299] Program otištěn in: *ČLČ* 77/1938, č. 38, s. 1157.
[300] Božo Škerlj (1904–1961) byl zakladatel slovinské antropologie. Ve dvacátých letech studoval v Praze u Jindřicha Matiegky, pod jehož vedením napsal rigorózní práci o somatotypech jihoslovanských vysokoškolských studentů v Praze. V Československu si našel svou budoucí manželku a v AR 1927/1928 vyučoval v Brně a v Praze. Na podzim roku 1928 se vrátil zpět do Lublaně a začal pracovat v hygienickém ústavu. Od poloviny 30. let vyučoval fyzickou antropologii na lublaňské univerzitě, kde po 2. sv. válce zakládal samostatný antropologický institut. Byl členem slovinské Akademie věd, zakladatelem Jugoslávské antropologické asociace a jejím prvním prezidentem. Dodnes je považován za jednoho z nejvýznamnějších představitelů slovinské vědy o člověku. Celoživotně udržoval vřelý vztah s československými antropology, do Československa se často vracel. Ve třicátých letech se Škerlj zabýval ženskou konstitucí, při výzkumu přitom využíval kvantitativní analýzu somatotypů, zavedenou Jindřichem Matiegkou (Matiegka, J.:„The testing of physical efficiency“, *American Journal of Physical Anthropology* 4/1921, č. 3, s. 223–230). Ke Škerljovi srov. např. Brožek, Josef: „Božo Škerlj (1904–1961)“, *American Journal of Physical Anthropology* 35/1971, č. 1, s. 1–12; Muršič, Rajko: „Teaching Anthropology in Slovenia. ‚Small‘ Languages – Chaos in the Field“, in: Dracklé, Dorin – Edgar Iain – Schippers, Thomas K. (eds.): *Educational Histories of European Social Anthropology* (Learning Fields, Vol. 1). New York – Oxford 2003, s. 113–125, zde s. 120.

na vlastní žádost z Biologického ústavu LF na SZÚ, kde strávil ve funkci komisaře celé následné druhorepublikové a protektorátní období.[301]

Na konci října 1938 vyšla krátká zpráva, informující, že v důsledku „pohnutých událostí" se sjezd odkládá na dobu pozdější.[302] Na počátku roku 1939 se v *ČLČ* i *Praktickém lékaři* objeví znovu pozvánky na již potřetí přesunutý sjezd, tentokráte avizovaný na 1. a 2. dubna do Prahy, do velké posluchárny Purkyňova ústavu na Albertově. Program sjezdu zůstává stejný, jen mezi přednášející přibývá ještě Josef Saidl s přednáškou „Vliv konstituce na těhotenství a porod". Dochází k drobné změně v psaní názvu společnosti, tentokráte je důsledně uváděna jako Česko-slovenská společnost biotypologická (Č-sSB).[303] Krátce po březnových událostech roku 1939 vychází v *ČLČ* krátká zpráva o přesunutí sjezdu „na neurčito". S jistotou ale víme, že se biotypologům již nikdy žádný další sjezd nepodařilo uspořádat.[304]

4.5 Výzkum dětské konstituce

S koncem roku 1937 se mezi biotypology objevuje poptávka po zřízení druhé stálé komise, která by rozšířila pole jejich působnosti o výzkum normální i patologické dětské konstituce.[305] Možnosti ustanovení této skupiny v rámci ČsSB se projednávají na zasedání 17. prosince, během kterého nabízí Jan Šebek zázemí pro výzkum na pražském

[301] O překvapivém přestupu z LF na SZÚ stručně informují autoři Krajníkových biografií, Eugen Strouhal i Vladimír Kadlec. Příčina Krajníkova přesunu nám není známá, víme jen, že se Krajník přihlásil do výběrového řízení na pozici komisaře již jaře 1938. Z archivních materiálů lze odhadnout, že k vlastnímu přesunu došlo až na počátku září roku 1938 (tedy po návratu z pravidelného zlínského pobytu, neboť Krajník v návštěvní knize ředitele SZÚ figuruje mezi zaměstnanci v záznamu z 16. 9. 1938. Krajníkovo převzetí do služeb Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, pod které SZÚ spadal, bylo signováno ministrem Stanislavem Mentlem (!) až 3. 10. 1938, předposlední den Mentlova třináctidenního výkonu ministerské funkce v Syrového vládě. Ředitelem SZÚ byl od února 1938 Hynek Pelc, do té doby vedoucí V. oddělení SZÚ – pro sociální hygienu, Krajníka Pelc přijal jako komisaře právě do tohoto oddělení. Srov. AUK, fond LF, kart. 27, inv. č. 637 (Krajníkova osobní složka ve které se nachází opis ministerského dopisu z 3. 10. 1938 o přidělení služebního místa na SZÚ); dále srov. NA, fond SZÚ, kart. 7, inv. č. 49, seznam návštěv v ředitelně SZÚ, příloha zprávy o činnosti za 3. čtvrtletí 1938. Další materiály k administraci přestupu (žádost o uvolnění z LF, platový výměr, prominutí fysikátních zkoušek atp. jsou uloženy in: NA, fond MŠK, osobní spisy, kart. 96, Krajník, Bohumil. Ke Krajníkově přestupu dále srov. Strouhal, Eugen: „100 let od nerození profesora MUDr. RNDr. Bohumila Krajníka", in: *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (AUC – HUCP), 35/1995, č. 1–2, s. 89–98, s. 90; Kadlec, Vladimír: „In memoriam Bohumila Krajníka", *Zprávy Čs. společnosti anthropologické* 20/1967, č. 1–2, s. 8–10, zde s. 9; k Mentlově krátkému působení v Syrového vládě viz Fejfar, Z.: „Stanislav Mentl (1894-1981)", s. 258. Pro úplnost dodáváme, že i přes svůj odchod z Biologického ústavu Krajník nadále na LF přednášel kurzy ke konstituční problematice – a to až do uzavření Univerzity v ZS 1939/1940.

[302] *Praktický lékař* 18/1938, č. 20, s. 460 a *ČLČ* 77/1938, č. 42, s. 1253.

[303] Pozvánky in: *ČLČ* 78/1939, č. 6, s. 164; č. 8, s. 211; pozvánka s programem in: *ČLČ* 78/1939, č. 11, s. 280–281; *Úchylná mládež* XV/1939, č. 3–4, s. 92; *Praktický lékař* 19/1939, č. 6, s. 140.

[304] *ČLČ* 78/1939, č. 12 s. 302 a č. 13, s. 331.

[305] Krajník naznačil potřebu studia normálních a úchylných dětí již na ustanovující valné hromadě. Srov. Krajník, B.: „Biotypologie a výzkum dítěte", s. 95 n.

Pedologickém ústavu, jehož je ředitelem. V únoru roku 1938 proběhl na toto téma první přednáškový večer. Vystoupili na něm Krajník společně s brněnským profesorem a pedagogem Otokarem Chlupem.[306] Své přednášky pak znovu přednesli na VIII. konferenci preventivního lékařství konané v dubnu v Tatranské Lomnici.[307] Tentýž rok vyšly obě přednášky tiskem v časopise *Úchylná mládež*.[308]

Na tatranské konferenci k preventivnímu lékařství vystoupil i Vojtěch Tolar s přednáškou „Význam biotypologie pro výchovu mládeže". Biotypologický blok, který byl podle zápisu z jednání sestaven poněkud improvizovaně, byl nakonec velice pozitivně hodnocen. Dokonce bylo navrženo, aby při každé další výroční preventivní konferenci byla pro konstituční problematiku, klíčovému podoboru preventivního lékařství, vyčleněna vlastní sekce.[309]

V Krajníkově textu o genetických nesnázích v typologii dítěte se dočítáme, že je třeba konstituci chápat jako vlastnost dynamickou, částečně předurčenou geneticky. Vliv na konstituční „habitus" jedince spoluurčuje dále příslušnost k pohlaví či rase.[310] Konečná podoba se ustanovuje až následkem reakcí na zevní podněty, vůči kterým reagují orgány a orgánové systémy s různou intenzitou. Konstituce se může měnit věkem, výživou, sociálním prostředím. „Prakticky jest ovšem nemožné oddělování zděděného, genotypického od získaného, konditionelního."[311] Oblast genetiky člověka je rovněž problematicky přístupná kvůli nemožnosti experimentálního výzkumu. Brání tomu pomalé střídání generací, nízká porodnost i zákony. Krajník proto doporučuje, aby se tyto problémy částečně překonaly založením zvláštní instituce, jejímž úkolem bude sběr a vyhodnocování statistického materiálu z rodinných genealogií. Obtížnost v rozhodování, které znaky jsou u jedince geneticky podmíněné a které získané, by bylo možné částečně vyřešit širokým výzkumem především normálních dětí, se zvláštním zřetelem na jedno a dvojvaječná dvojčata.[312]

---

[306] Otokar Chlup (1875–1965) se záhy po svém prvním vystoupení stává dalším významným členem společnosti, ve válečném období rovněž i funkcionářem. Stručný životopis prof. Chlupa viz Hálek, Jan: „Otokar Chlup", *Akademický bulletin* 2015, č. 5, s. 25.
[307] Krajník, B.: „Zpráva o druhé řádné valné hromadě Čsl. společnosti biotypologické ve Zlíně", s. 786.
[308] Krajník, B.: „Výzkum konstituce dítěte s hlediska genetického", *Úchylná mládež* XIV/1938, č. 3–4, s. 71–81; Chlup, Otokar: „Konstituce dítěte s hlediska pedagogického a sociologického", *Úchylná mládež* XIV/1938, č. 3–4, s. 81–85.
[309] „Zápis o jednání druhého dne VIII. konference preventivního lékařství, dne 9. dubna 1938 v Tatranské Lomnici", *Praktický lékař* 19/1939, č. 1, s. 18–21, zde s. 18 n; Krajník, B.: „Zpráva o druhé řádné valné hromadě Čsl. společnosti biotypologické ve Zlíně", s. 786.
[310] Tamtéž, s. 76.
[311] Tamtéž, s. 71.
[312] Tamtéž, s. 72 n.

Výzvou pro biotypology má být i výzkum psychických vlastností dítěte, které jsou pevně svázány s vlastnostmi somatickými. Krajník věří, že antropometrické měření by pomohlo odhalit i nadání dítěte, neboť z předchozích výzkumů vyplývá, že děti se zvláštními vlohami mají i určité tělesné odlišnosti. Obdobně jako v předchozích studiích i zde Krajník nabízí metodiku pracovního postupu adaptovanou na výzkum dětí:

1. Pořízení podrobné anamnézy dítěte
2. Důkladný genealogický výzkum celého rodu
3. Systematické zdravotní vyšetření
4. Antropometrické měření
5. Fotografické snímky dítěte z různých časových období
6. Psychodiagnostika a zjištění psychických radikálů
7. Laboratorní vyšetření
8. Sledování jednotlivých (normálních i úchylných) dědičných vlastností

Případnou kritiku ohledně nákladnosti velkoryse pojatého výzkumu vyvažuje Krajník celospolečenským užitkem. „Vždyť konec konců nejdůležitějším bohatstvím státu jsou zdatná a zdravá individua. Vůči tomuto postulátu musí vše ostatní ustoupiti do pozadí. […] Využití výsledků takového bádání i pro zlepšení sociální struktury lidské společnosti v nejbližší budoucnosti jest na bíledni.“[313]

Otokar Chlup označil znalost konstitučního typu za hlavní východisko pro správné nastavení vychovatelských norem a pedagogické práce vůbec. Proto za účelné považoval sestavení měřitelných kritérií pro správné typové zařazení, např. vhodně navržené inteligenční testy, o jaké se pokoušeli Alfred Binet či Cyril Burt.[314] Připomněl přitom i důležitost charakterové, instinktivní či dalších psychologických typologií, jejichž úkol spočívá „v zjednodušení hlediska, v uvedení psychologické složitosti na základní duševní rysy, v jejich usoustavněné stupnici kvalitativní a kvantitativní“.[315]

Ze sociologického hlediska, pokračuje Chlup, by bylo třeba „induktivního studia každého prvku fysického a sociálního prostředí, vývoje sociálních tendencí člověka“.[316] Zjistit korelaci mezi konstitučním typem a hygienou bydlení, výživou, sociálním prostředím. Vztah sociálního prostředí k mentálním a instinktivním schopnostem člověka, k jeho emočnímu a mravnímu rozvoji. Chlup používá termín „sociální

[313] Tamtéž, s. 80.
[314] Chlup, Otokar: „Konstituce dítěte s hlediska pedagogického a sociologického“, s. 82.
[315] Tamtéž, s. 83.
[316] Tamtéž.

dědičnost“, tedy souhrn všech podmínek, do kterých se dítě rodí a které formují jeho konstituci.

Právě v otázce sociální dědičnosti má mít pedagogická praxe zvláštní zájem. Neboť vedle zjišťování mentálního věku měřením inteligenčního kvocientu by bylo možné sestavit i kvocient výkonnosti, tedy poměr mezi mentálním věkem a mírou využití inteligenční zdatnosti. Tímto kvocientem by bylo možné odhalit rozdíl mezi nadáním a skutečným prospěchem a pedagog by jím mohl kvantifikovat míru tzv. vychovatelnosti žáka.

> *Vychovatelností, učenlivostí, rozumíme všechny plastické, tvárné schopnosti žákovy, tělesné, intelektuální, citové, morální, estetické, obecné i speciální. Biologie, psychologie, sociologie zaměřená na konstituci dítěte, na diagnosu individuální a typologickou mohla by znamenati pro pedagogiku, pro praktickou výchovu základy, na nichž by mohla bezpečněji vytvářeti prognosu vychovatelnosti bez újmy duševního a tělesného zdraví dětí.*[317]

Chlup byl fascinován možnostmi simplifikace mentálních vlastností člověka na indexy, pomocí nichž lze lehkým výpočtem stanovit hodnotu žáka ve výukovém procesu. Spolu s Krajníkem zahájili v roce 1938 dlouhodobou spolupráci na výzkumu dětské konstituce pražských školáků, který pak společně prováděli v průběhu druhé světové války.

K ustanovení dětské komise v rámci ČsSB došlo 30. března 1938, jejím předsedou se stal doc. V. Prošek, přednosta oddělení pro sociální hygienu na fyzikátě hl. města Prahy. Členové komise využili Šebkovu nabídku, a tak bylo primární šetření uskutečňováno na Pedologickém ústavu.[318]

4.6 Biotypologie vstříc zániku demokracie v ČSR

Poslední březnový den roku 1938 proběhla druhá valná hromada, zahájil ji Stanislav Mentl přednáškou o závislosti anginy pectoris na konstitučních činitelích. V obsáhlém zápise je též uvedeno, že společnost měla ve druhém roce své existence 111 členů. Proběhly volby nového předsednictva, složení výboru zůstalo takřka nezměněno, pouze na pozici druhého místopředsedy vystřídal Jana Kabelíka ředitel zlínské nemocnice Bohuslav Albert. Ten také navrhl, aby ČsSB zahájila užší spolupráci se Společností československých nemocnic, jíž byl Albert předsedou. Na základě této

[317] Tamtéž, s. 85.
[318] Krajník, B.: „Zpráva o druhé řádné valné hromadě Čsl. společnosti biotypologické ve Zlíně“, s. 786.

spolupráce by podle něj bylo možné dosáhnout institucionalizace biotypologického výzkumu v každé státní nemocnici. Pro toto opatření se otevíral prostor v rámci debaty ohledně navrhované reorganizace ústavní péče.

Ve Zlíně se v letních měsících pokračovalo s konstitučním výzkumem, zahájeným v roce 1936. Ze žádostí ředitele Alberta o poskytnutí podpory z BPF se dozvídáme, že v roce 1938 byl Krajníkovou skupinou prováděn výzkum psychických radikálů, kterého se účastnil i Marcel Aymonin.[319] Ve stejném roce je v Sociálně-zdravotním ústavu Baťovy nemocnice založena první biotypologická laboratoř, jejím přednostou se stal Vojtěch Tolar. Tento akt lze považovat za precedent rozšíření preventivních prohlídek o biotypologický rozměr v československé ústavní lékařské péči.[320]

Vztah ČSsB k její mateřské organizaci zůstal ve sledovaném období téměř bez dokladů. Krajník v zápise z druhé valné hromady pouze krátce uvádí, že společnost udržuje s Laugierem korespondenci a že Laugier oznámil rozšíření časopisu Biotypologie spolu s pobídkou, aby v něm čeští kolegové publikovali. Na valné hromadě bylo též odsouhlaseno odeslání zdravice do Francie, v níž čeští biotypologové ubezpečují své francouzské kolegy o vůli ke společné práci, která navzdory současné politické krizi přispěje k záchraně demokratických hodnot a evropské civilizace.[321]

Během května a června roku 1938 proběhly v Lékařském domě ještě dvě členské schůze s přednáškami,[322] pro druhou polovinu roku a zvláště po zrušení příprav na druhý pracovní sjezd již nemáme žádné doklady o aktivitě. Na začátku roku 1939 byla myšlenka sjezdu nakrátko oživena, jak jsme již psali výše, sjezd byl svolán na počátek dubna do Prahy. V předvečer sjezdu, 31. března 1939, měla proběhnout i třetí valná hromada.[323] Na 17. března byl plánován i další debatní večer k výzkumu dětské konstituce. Úvod k debatě měli pronést Krajník s Chlupem a Mentlem, zamýšleným

[319] Srov. SOkA Zlín, fond BPF, kart. 4, inv. č. 16, fol. 254, 256, 258, 260.
[320] Krajník, B.: „Zpráva o druhé řádné valné hromadě Čsl. společnosti biotypologické ve Zlíně“, s. 784.
[321] „Cousciente de la gravité de la période actuellement, elle affirme énergiquement se conviction prefonde que le salne de la démocratie et da la vérible civilisation do l'Europe est lié indissolublement à l'oeuvre commune de la France et de la Tschécoslovaquie en toutes circonstances.“ Plné znění přípisu pařížské společnosti vyšlo in: *Praktický lékař* 18/1938, č. 8, s. 202.
[322] 13. května přednášel František Kafka o konstitučním problému v psychiatrii a 17. června Eduard Bena o významu statistiky pro biotypologický výzkum. K oběma akcím máme doložené pouze pozvánky, zápisy ze schůzí chybí a tiskem tyto přednášky patrně nevyšly. Pozvánky in: *ČLČ* 77/1938, č. 18, s. 588; *ČLČ* 77/1938, č. 23, s. 737; *Praktický lékař* 18/1938, č. 11, s. 272.
[323] Pozvánka na 3. valnou hromadu in: *ČLČ* 78/1939, č. 6, s. 164; č. 8, s. 211; č. 11, s. 280–281.

účelem setkání bylo podání zprávy o provádění biotypologického výzkumu na školách.[324]

Zatímco avízo o zrušení druhého pracovního sjezdu po událostech 15. března bylo v tisku otištěno opakovaně, o přesunutí termínu valné hromady se dozvídáme až mnohem později.[325] Domníváme se, že byl zrušen i debatní večer o výzkumu dětské konstituce. První společné setkání v protektorátních podmínkách, kterým byla přesunutá třetí valná hromada, proběhlo až na počátku listopadu roku 1939. Hlavními body jednání byl přenos sídla společnosti ze Zlína do Prahy a s tím spojené významné personální změny ve výboru. Ve funkci předsedy skončil Vojtěch Tolar a funkce druhého místopředsedy se vzdal Bohuslav Albert. Společnost též znovu mění svůj název, tentokrát na Českou společnost biotypologickou (ČSB).[326] Takto pojmenována zůstane až do svého rozpuštění v roce 1959.

Ačkoliv společnost více než rok neuspořádala žádnou veřejnou akci, došlo na přelomu let 1938 a 1939 k několika významným publikačním počinům. Bohumil Krajník pokračuje ve svém popularizačním a propagačním snažení a v časopise *Sociální pracovnice* nechává otisknout práci „Co je to biotypologický výzkum a jeho význam pro sociální práci“.[327] Optimisticky popisuje užitek plynoucí ze znalosti lidské konstituce v praktických oborech, jakými jsou lékařství, pedagogika, volba povolání a organizace lidské práce.

> *Také sociální lékařství a práce sociální budou stále více těžiti z biotypologie. Práce sociální stará se jak o zdraví a sociální osud matek a dětí, tak o zlepšení hygienických zařízení a pracovních možností jednotlivců i větších celků. Proto je třeba znát především lidského jedince a vědět, co možno od něho očekávat a v jakém směru je možno řídit jeho životní dráhu.*[328]

Úkolem sociální péče může být jednak zvýšená preventivní péče o somatické typy mající výraznější sklony k žebrotě, prostituci a sebevražednosti. Dále by sociální péče měla zvláštní pozornost věnovat možnostem úpravy patologických jevů v okolí

[324] Pozvánky in: *ČLČ* 78/1939, č. 9, s. 233 a č. 10, s. 259; též in: *Praktický lékař* 19/1939, č. 5, s. 120.
[325] Pozvánka in: *Praktický lékař* 19/1939, č. 20, s. 423.
[326] Zápis ze třetí valné hromady se nedochoval. Otištěn byl jen zahajovací referát předsedy Tolara. Srov. Tolar, V.: „Některé naléhavé problémy biotypologického výzkumu“, *ČLČ* 79/1940, č. 6, s. 117–120. Některé doplňující informace jsou zaznamenány v zápise ze čtvrté valné hromady, která proběhla na konci března 1940. Srov. Krajník, B.: „Zpráva o IV. řádné valné hromadě České společnosti biotypologické“, *ČLČ* 79/1940, č.27–28, s. 599–601.
[327] Krajník, B.: „Co je to biotypologický výzkum a jeho význam pro sociální práci“, *Sociální pracovnice. Časopis organisace sociálních pracovnic* 7/1938, č. 7, s. 97–102.
[328] Tamtéž, s. 100.

jedince, protože většina sociálních chorob, jakými jsou např. syfilis či tuberkulosa, je svázána se sociálním prostředím, ve kterém se jedinec pohybuje. Proto by dle Krajníka bylo vhodné, aby se při různých sociálních (zaopatřovacích) akcích, při boji se sociálními chorobami a v poradnách, kladl důraz na rozpoznání individuálních odchylných dispozic a aby veřejná sociální péče byla postavená na znalostech individuální konstituce.[329]

V červnu 1938 se ortopedům zlínské nemocnice v čele s primářem Račanským podaří využít příležitosti konání desátého všesokolského sletu a provedou vyšetřování nohou (a celkové konstituce) u sokolských žáků.[330] Pořízeny jsou údaje dohromady o cca 930 probandech z venkova (720) a z měst (210), ve věku mezi 10 až 14 lety. Celou akci hradí Baťův podnik. Ambicí lékařů bylo zjistit nejen zdravotní stav nohou u dětí napříč republikou, ale zároveň i provedení prvotního sestavení biotypologických profilů za užití velkého množství antropometrických údajů. Lékaři se snažili zjistit: „1. poměrný výskyt jednotlivých biotypů, 2. míry a váhy vzhledem ke stáří, 3. výskyt vad nohou u různých biotypů.“[331] Ne všichni probandi byli podrobeni všem měřením, ale přesto se podařilo z velkého množství pořízeného statistického materiálu sestavit první konkrétní závěry:

> *S hlediska biotypologického bylo vyšetřeno celkem 765 žáků. Největší procento činil typ asthenický: 40,39 % u městských a 44,31 % u venkovských žáků. Leptosomních bylo 19,21 % u městských a 22,78 % u venkovských vyšetřovanců. Pykniků bylo 6,90 % z měst a jen 2,31 % z venkova. Neurčitých biotypů bylo 33,50 % u městských a 30,60 % u venkovských žáků. Pokud se týká nohou, připadá největší procento nohou s normální klenbou na atletiky (ve městech 44,31 % na venkově 41,98 %) a nejmenší jest u pykniků (ve městech 2,53 %, na venkově 1,09 %). Nejvíce plochých nohou připadá na pykniky: ve městech 28,58 %, na venku 25 %, kdežto u atletiků se vyskytovaly nejméně (ve městech 6,10 %, na venkově 7,66 %).*[332]

Zpráva dále informuje o velkém množství různě poškozených nohou (zkřivené bérce, vtočená chodidla atd.), čímž upozorňuje i na naléhavou potřebu ortopedického dohledu nad vývojem dítěte, stejně tak jako zavedení preventivních opatření (cviky, správné obutí). Ačkoliv je z výsledků patrné, že lékaři nebyli schopni typologicky

[329] Tamtéž, s. 102.
[330] Vyšetření proběhlo po nácviku sestavy dne 18. června 1938, veškeré údaje jsou pořízeny během pouhých 2 hodin skupinou 20 lékařů.
[331] Račanský, František – Beck, Karel: „Výsledky vyšetřování nohou a konstituce sokolských žáků“, *ČLČ* 79/1940, č. 51, s. 1168–1172.
[332] Tamtéž, s. 1172.

zařadit takřka třetinu probandů, přesto se jedná o významný počin. Ve válečných letech budou (již ve Zlíně) prováděny další plošná měření, kterých se budou účastnit tisíce dětí a dorostenců.

4.7 Sborník o lidské konstituci a pracovní lékařství

Na jaře roku 1939, po více než dvouleté přípravě, zdržované i vlivem politických událostí, vydává Č-sSB společně s MGL sborník *O lidské konstituci*, ve kterém jsou (s výjimkou Petráčkova referátu) otištěny všechny příspěvky ze zlínské konference. Sborník je rozdělen na teoretickou a praktickou část, přičemž obě tyto části jsou opatřeny velmi rozsáhlým francouzským resumé a místy má publikace až dvojjazyčný charakter. Hodnota příspěvků je nevyrovnaná. Některé texty, ač tematicky důležité, jsou ve svém zpracování spíše slabší,[333] jiné texty nazírají význam znalosti lidské konstituce v úzce vymezené oblasti jiné odborné problematiky.

Nejvíce prostoru je ve sborníku věnováno významu biotypologie v pracovním lékařství, s konkrétními přesahy k praktickému provádění výzkumu ve Zlíně. Obšírně o východiscích, metodice a výsledcích referují Tolar s Krajníkem. Text prvního z nich představuje pracovní lékařství jako progresivní obor, který zkoumá možnosti, jak přizpůsobit člověka práci, a naopak práci člověku.[334] Syntéza znalostí sociální i klinické medicíny a zvláště výsledků konstitučního výzkumu spolu s psychotechnickými zkouškami otevírá lékařům na platformě pracovní medicíny nové možnosti poznání individua, stejně tak jako i efektivnější dohled nad ním, jeho rodinou i širší veřejností, která je vystavena dopadům nového způsobu života v průmyslové obci a v podmínkách masové výroby.

Východiskem pracovního lékařství jsou dvě základní premisy: (I) odolnost člověka vůči dopadům průmyslového prostředí je konstitučně podmíněna, (II) člověk pracuje nejlépe tam, kde prostředí nejvíce vyhovuje jeho schopnostem. Hlavní výzvou pro pracovní lékařství musí být odhalení normálních i patologických vlastností a predispozic jedince. Podaří-li se správně identifikovat konstituční typ individua, jeho

[333] Překvapivě slabý je Vondráčkův text o klasifikaci intelektu (s. 75–80), ve kterém se autor pokouší s nadhledem přehodnocovat definice jednotlivých druhů intelektu (chytrost, rozumnost, moudrost, učenost, zkušenost, inteligence). Naproti tomu je Vondráček v jiném příspěvku představen jako autor originálního indexu robustnosti, $I = \frac{\textit{maximální obvod hrudníku v cm (měřený ve výši třetího žebra)} \times \textit{váha v kg}}{\textit{výška těla v cm}}$. Srov. Eisler, Karel: „Vondráčkův index robustnosti“, in: *O lidské konstituci…*, op. cit., s. 280–282. Stejně tak Aymoninova kapitola, která slibuje zpracovat vztah konstituce a psychologie, spíše klouže k historii a apologii psychologie jako oboru.

[334] Tolar, V.: „Konstituce v pracovním lékařství“, in: *O lidské konstituci…*, op. cit., s. 138–177, zde 138.

silné a slabé stránky, pak bude možné jej vhodně zařadit do výrobního procesu. Každý pracovník při správném zařazení bude maximálně výkonný za minimálního tělesného i duševního opotřebení. Zároveň, ruku v ruce s efektivním zařazením pracovních sil, musí být zavedena vhodná hygienická opatření. Pracovní podmínky musí být nastaveny s co největším ohledem na zdraví pracujícího.

> *Tím se vyhoví nejen pracovní ekonomii, pravý člověk na pravé místo, nýbrž zamezí se též zbytečnému vzniku různých chorob a úrazů. Také pro duševní hygienu v průmyslu je nezbytným určení a rozlišení jednotlivých konstitučních typů. […] Biotypologické metody počínají stále více a více pronikati do pracovního lékařství, protože si je přímo vynucuje racionální použití lidského činitele v industrii, profesionální výběr a racionální organisace práce.*[335]

Tolar se vrací ke zlínským zdravotním prohlídkám založeným v roce 1934. Poprvé uveřejňuje tiskopis zdravotního dotazníku, jehož vyplnění bylo součástí první zdravotní prohlídky každého jedince.[336] Tento materiál je dokladem o potřebě masivního sběru kvantifikovatelných údajů, jejichž pozdější zpracování může sloužit k efektivnímu provádění personální politiky podniku.

Pravidelné zdravotní prohlídky společně s výzkumem individuální konstituce mají být základními dvěma pilíři dohledu pracovního lékařství nad člověkem v průmyslové obci. „Posouzením zdravotního stavu pracujícího můžeme hned určovati jeho individuální schopnost pro určité zaměstnání a zařizovati včas profylaktické léčení u těch, kteří jsou postiženi skrytou nemocí nebo jsou konstitučně stigmatizováni.“[337]

Bohumil Krajník na Tolarovu práci o praktickém využití konstituční nauky v pracovním lékařství navazuje ve své vůbec nejobsáhlejší a heuristicky nejpodloženější studii.[338] Po vyčerpávajícím představení světových, konstitučně-typologických škol Krajník prezentuje výsledky zlínského pilotního výzkumu z roku 1936, kterého se účastnilo 366 probandů. Při vyšetřování byla užita Kretschmerova typologie, z níž lze vyjít při zkoumání náklonnosti k některým psychózám, ale i k tělesným chorobám.

---

[335] Tamtéž, s. 142.
[336] Vyplněný zdravotní dotazník (vzor pro ženu) přikládáme jako přílohu č. 6.
[337] Tolar, V.: „Konstituce v pracovním lékařství“, s. 153.
[338] Krajník, B.: „Program a metody biotypologického výzkumu“, in: *O lidské konstituci…*, op. cit., s. 178–235.

Nechtěně úsměvný dojem navozuje Krajníkova analýza důsledků vnějších vlivů na konečnou podobu konstitučního habitu. Nejprve sice odmítne, že by vnější vlivy mohly překrýt konstituční bázi, vzápětí ale pokračuje takto:

> *[…] je-li pyknik nucen živiti se dlouhou dobu jenom brambory a řepou, také zhubne a naopak atletik holdující nemírně jídlu a pití nabude enormních forem pyknických. Chudá, venkovská žena, která má každý rok dítě a při tom musí těžce pracovati v hospodářství, vyhlíží brzy ztrápeně a ztrhaně, i když byla dříve zdravou, kypící dívkou a na druhé straně mladí asthenici nabývají někdy značného svalového reliefu, provozují-li po léta, s vrozenou jim pedanterií, nějaký tělocvik. Některá povolání (pekaři, hostinští, řezníci aj.) podporují rozvoj pyknického habitu.*[339]

V předložené relativizaci konstitučního výzkumu víceméně banálními příčinami se ztrácí smysl výzkumu i relevance jeho využití. Ve zbytku Krajníkova textu je detailně popsána metodika konstitučního výzkumu, jak byla nastavena na základě zlínské zkušenosti. Postup se neliší od popisu, který jsme uvedli výše při interpretaci Krajníkovy práce o využití biotypologie v branné politice státu. Hlavním cílem má být efektivní sběr co největšího množství dat. U všech probandů bylo provedeno antropometrické měření spolu se sestavením čtyř konstitučních indexů (Pignetova, Bornhardtova, Lennhoffova a Jayleova[340]), které umožňovaly ověřit a vyhodnotit naměřené údaje. Zároveň byla provedena analýza genealogie individua, laboratorní vyšetření, byl pořízen fotografický materiál, subjektivně vyhodnoceny charakter a temperament probanda atd.

Zvláštní zájem měl Krajník ve výzkumu psychických radikálů, tedy elementárních forem lidské osobnosti. „Jsou to primární, dědičně podmíněné reakce celého organismu a tím i konstituce v chemicky humorálním smyslu, které se pak jeví v povaze jako veselost, těžkomyslnost, dráždivost, citlivost aj.“[341]

Experimentálně by se radikály daly zkoumat podle psychomotorických a inteligenčních testů. Pro biotypology, a Krajníka zvlášť, byly Kretschmerovy radikály v období těsně před vypuknutím druhé světové války konečným cílem teoretické části výzkumu. Pokud by se následně osvědčily jako východiska praktického výzkumu, staly by se diagnostickým nástrojem totálního poznání individuality, konečné simplifikace osobnosti, zhuštění veškeré individuality do jediného výpočtu. Dostatečně

[339] Tamtéž, s. 190.
[340] Jayleův index, zde poprvé zmíněný, má být vhodný pro měření ženské konstituce ($I = \frac{\text{šířka ramen v cm}}{\text{šířka pánve v cm}}$).
[341] Tamtéž, s. 217.

plauzibilního, aby s člověkem mohlo být kalkulováno s maximální možnou přesností. Krajník se o experimentální výzkum radikálů lidské osobnosti ve Zlíně pokoušel spolu s Aymoninem v létě roku 1938, o výsledcích výzkumu ale nebyla podána žádná zpráva.

Vojtěch Tolar ve funkci předsedy Č-sSB vydal na počátku roku 1939, ještě před vznikem Protektorátu, programový text, ve kterém biotypologii označil za vrchol preventivních lékařských snah o blaho národa. „Lékař posouzením hodnoty lidského biotypu může působiti k zdokonalení, zesílení a správné pracovní i životní orientaci individua a uchrániti ho před zklamáním a škodami materielními i mravními.“[342] Samotný biotypologický výzkum, přes vysoké hodnocení, je Tolarem subordinován pod preventivní zdravotní prohlídky. Po programových a sebevědomých větách o potřebě biotypologie tak znovu následuje známé představení institucionalizace a zdravotní matriky spolu s hodnocením zdraví zlínských pracovníků. Tolar prezentuje své přesvědčení, že po zavedení zdravotních prohlídek a zdravotní matriky, ve které se ke konci roku 1937 nacházelo již 51 600 záznamů, začala klesat nemocnost zaměstnanců i jejich fluktuace.[343]

Texty předsedy Č-sSB tak po celé doposud sledované období zůstávají u prezentace velkolepých výsledků zlínské zdravotní matriky. K obratu a tematizování skutečného významu biotypologie dojde až na samém konci Tolarova funkčního období. Při zahájení třetí valné hromady v listopadu 1939 přednesl referát „Některé naléhavé problémy biotypologického výzkumu“[344] a přibližně ve stejném období napsal popularizační stať „Biotypologický výzkum a jeho význam v průmyslovém zdravotnictví“, která se zpožděním vyšla ve *Zdravotní ročence*.[345] V obou textech je zdůrazňováno spojení antropometrického šetření, biotypologického přístupu a syntetické péče průmyslové medicíny. V náznacích Tolar popisuje chování jednotlivých lidských typů (dle Kretschmerovy typologie) v pracovním procesu.

> *Pro výcvik člověka k určité práci je důležité poznání, že cvičení působí zlepšení nervosvalového výkonu jen v omezeném rozsahu a že závisí mnoho na vrozené ‚motorické inteligenci‘. Přizpůsobení i plasticita výkonu je určována konstitucí. Schopnost naučiti se určitým pohybům je na příklad*

[342] Tolar, V.: *Výsledky preventivních lékařských prohlídek…*, (strany nečíslovány).
[343] Tamtéž.
[344] Tolar, V.: „Některé naléhavé problémy biotypologického výzkumu“, *ČLČ* 79/1940, č. 6, s. 117–120.
[345] Tolar, V.: „Biotypologický výzkum a jeho význam v průmyslovém zdravotnictví.“, in: *Zdravotnická ročenka Protektorátu Čechy a Morava /Medizinisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren (Jahrbuch für Gesundheitswesen)*. Praha 1939–1940 (XI. ročník), s. 228–233.

lepší u leptosomních než u pykniků, ačkoliv se tito dovedou na začátku rychleji vžít do situace.[346]

Vůbec poprvé jsou v bodech načrtnuty možnosti praktického užití biotypologie pro potřeby průmyslu:

1. Biotypologie je vědecké vodítko k posouzení schopností uchazečů o práci i stávajících zaměstnanců. Biotypologické šetření by se mělo provádět spolu s psychotechnickými zkouškami.
2. Biotypologie umožňuje efektivní výběr vedoucích pracovníků či pracovníků na speciálních pozicích.
3. Biotypologie zjišťuje náklonnost individua k chorobám, které se mohou rozvinout v průmyslovém prostředí.
4. Znalost biotypologického profilu individua umožňuje prevenci před pracovními úrazy.
5. Biotypologie umožňuje vypracovat předpoklady pro *nepřetržité* zlepšování osobnosti každého pracujícího.

Tolar připomíná, že mezi hlavní úkoly zlínských vyšetřovacích akcí mezi lety 1936–1939 patřilo jednak zjednodušení antropometrických měření vhodně sestaveným indexem, dále snaha odhalit psychické radikály (Tolar na tomto místě připomíná nikoliv Kretschmera, ale faktorovou analýzu Charlese Spearmana)[347] a konečně navázat spolupráci mezi skupinou provádějící antropometrická vyšetření a zlínským psychotechnickým ústavem ve věci výzkumu pracovních úrazů s cílem efektivně nastavit závodní protiúrazovou zábranu.[348]

4.8 Dílčí závěr

Krátká perioda mezi lety 1937 a 1939, kterou jsme označili jako období velkých ambicí, je uzavřena mezi dva významné momenty v životě ČsSB (Č-sSB). Na počátku je uspořádání sjezdu, na konci vydání sjezdových materiálů, které měly iniciovat diskusi ohledně lidské konstituce v československé medicíně. Nešťastné načasování vydání sborníku spolu s utlumením vědeckého života v protektorátních podmínkách

[346] Tamtéž, s. 231.
[347] Tolar se opírá o Spearmanův česky publikovaný text „Usměrnění výzkumu osobnosti“, který vyšel in: *Psychotechnická ročenka*. Praha 1936 (ročník 2), s. 7–14.
[348] Tolar, V.: „Některé naléhavé problémy biotypologického výzkumu“, s. 120.

způsobilo jeho zapadnutí.[349] Přechodně byly utlumeny pokusy o propagaci konstituční nauky v odborném i veřejném prostoru.

Zásluhou Bohumila Krajníka, který byl neobyčejně aktivní jak v publikační a propagační činnosti, tak zejména v administraci spolkového života, máme dnes plastickou představu o aktivitách společnosti, ale zejména o pokusech (byť celkově neúspěšných) postavit československé lékařství na nové, biotypologické základy. Společně sdíleným východiskem všech členů ČsSB byla snaha překonat buněčnou a orgánovou patologii, návratem k celostnímu pojetí člověka. Volání po reformě zdravotní péče na holistické bázi cirkulovala mezi biotypology a představiteli konstituční medicíny jako fundamentální předpoklad rozvoje nového oboru.

Po zlínské konferenci, která ukončila období institucionalizace, byly v zásadě známy hlavní oblasti výzkumu a publikační aktivity. Během dalších tří let vývoje sledovaných v této kapitole se počet témat navýšil z původních šesti na konečných devět.

1. Programová prohlášení a popularizační články (zde je činný zejména Krajník s Mentlem, kteří propagují význam biotypologie i mimo medicínské obory).
2. Význam konstituce v pracovním lékařství (Tolarovo a Krajníkovo téma, články se opírají o výsledky pilotního výzkumu ve Zlíně).
3. Problematika ženské konstituce (opakovaně je zdůrazňován její význam, téma však zůstává na okraji zájmu. Výjimkou jsou Saidlovy a Škerljovy[350] referáty. O Škerlju se opírá královehradecký gynekolog Stanislav Picek (v biotypologickém hnutí jinak neaktivní), který již v roce 1936 vydal článek o somatické a sexuální konstituci prostitutek. Picek reflektuje vývoj konstituční nauky, orientuje se v problematice konstitučních indexů a z jeho textu je zřejmá i obeznámenost s konstitučním výzkumem v ČSR (Picek upozorňuje na původní zlínská šetření). Hlavním přínosem článku je výzkum korelace mezi konstitucí a sexuálním chováním, kterou Picek zjišťoval na přelomu let 1935 a 1936 na materiálu 100 pražských prostitutek.[351] Z provedeného

[349] Sborník byl v odborném tisku recenzován jednou, autorem posudku byl psychiatr Otakar Janota, srov. *Praktický lékař* 19/1939, č. 17, s. 357.
[350] Božo Škerlj se měl účastnit druhého pracovního sjezdu, a ačkoliv ten byl natřikrát přesunut, Škerlj přesto v únoru 1939 přijel do Zlína a proslovil na jižní Moravě tři přednášky: „Typologie ženského těla“, „Vliv přehnané tělovýchovy na ženské tělo“ a „Vztahy mezi pohlavním, konstitučním a rasovým typem člověka.“ O přednáškách se ale dozvídáme až ex post z Tolarovy zprávy na třetí valné hromadě. Srov. Tolar, V.: „Některé naléhavé problémy biotypologického výzkumu“, s. 118.
[351] Picek se ke svému materiálu dostal díky spolupráci s represivními složkami (policejní ředitelství) a přes venerické oddělení nemocnice. To se projevilo ve statistice zdravotního stavu zkoumaných žen

měření statisticky nápadně vynikla výrazná převaha leptosomních typů (59 %), intersexualismus (62 %) a dyspareunie (70 %) spojená s frigiditou. „Nejrafinovanější a nejotrlejší prostitutky pražského podsvětí s největší moral insanity přináležely typu leptosomnímu s vysloveným intersexualismem. V této konstituci našel jsem nejvíce prostitutek oddavších se prostituci nikoli z hmotné nouze, nýbrž z vnitřní nutnosti […].“[352]

Picek z naměřených údajů vyvozuje prokazatelnou konstituční podmíněnost prostituce po vzoru Lombrosovy ženy-kriminálnice. Odmítá tedy názor, že je prostituce důsledkem bídy či nelehké sociální situace a volá po novém zákonu na potírání prostituce spolu se zvýšeným dohledem (pedagogickou a sociální péčí) o leptosomní a intersexuální ženy, „aby snáze odolaly svodům prostitučním“.[353] Picek své bio-deterministické názory bude dále rozvíjet i v poválečném období, v obou případech jeho práce zůstanou mimo pozornost členů ČSB.

4. Výzkum konstituce v psychiatrii a psychologii (zde se prozatím nepříliš úspěšně angažují Vondráček a Aymonin. Naopak významným počinem je Šebkova sborníková kapitola,[354] ve které její autor popisuje vliv dědičnosti na vznik neuropatické konstituce a vztah konstitučních typů k jednotlivým druhům psychických onemocnění).
5. Konstituční typologie a její využití v klinické medicíně (zde jsou autory několika studií a přednášek Mentl, Amerling a Petráček, kteří pojí znalost biotypologie s lékařskou praxí při diagnóze, léčbě a prevenci).
6. Hledání vhodného konstitučního indexu spolu s nastavením vhodné metodiky sběru dat (vyjma Talackova stručného přehledu není toto téma prozatím zpracováno samostatně).
7. Konstituce a brannost (opět Krajníkovo téma, během let 1936–1938 vydá tři práce, pomocí nichž usiluje o průnik biotypologického zkoumání do výběru a výchovy branců, specializovaných vojáků i armádních důstojníků).

(všechny měly pohlavní chorobu) i v hodnocení jejich profilu (všechny jsou z pohledu platné legislativy kriminálnice). Srov. Picek, Stanislav: „Somatická a sexuální konstituce prostitutek nižší sociální vrstvy. (Význam intersexualismu v sexuologii)“, *Česká dermatologie: časopis lékařský pro obor chorob kožních a pohlavních* 16/1936, č. 10, s. 301–309, zde s. 302. K proměnám státní politiky vůči prostituci srov. Lenderová, Milena: *Chytila patrola, aneb prostituce za Rakouska i republiky*, Praha 2002, s. 23–61.

[352] Picek, S.: „Somatická a sexuální konstituce prostitutek nižší sociální vrstvy…“, s. 306 n. Picek se opírá o Škerljovo vyšetřování lublaňských prostitutek a k výpočtu užívá Jayleův index.

[353] Tamtéž, s. 307–308.

[354] Šebek, Jan: „Konstituce v neuropsychiatrii“, in: *O lidské konstituci…*, op. cit., s. 236–255.

8. Konstituce dítěte a pedopsychopatologie (výzkum institucionalizovaný v rámci ČsSB na počátku roku 1938. Iniciátorem výzkumu byl opět Krajník, jemuž se pro věc podařilo angažovat Otokara Chlupa, didaktika bez lékařského vzdělání).
9. Konstituce a specifika sociální péče o typy inklinující k sociálně-patologickému chování (zde publikovali Krajník spolu s Mentlem).

Ve všech uvedených oblastech stavěli biotypologové na víře v racionalizaci péče o člověka a v možnosti jeho racionálního umístění do takového prostoru ve společnosti, který nejlépe odpovídá jeho biologické hodnotě. Úkol, který si před sebe biotypologové kladli, spočíval v podrobné analýze veškerých partikulárních spolučinitelů výsledné konstituce, která by umožňovala velkolepou syntézu v podobě založení všeobjímající každodenní péče a dohledu nad individuem.[355]

Po celé sledované období je konstituční problematika rozvíjena i na univerzitní půdě. Zatímco v počáteční fázi se angažoval především Stanislav Mentl, na konci třicátých let se ve výuce realizuje především Krajník, který v relativně krátkém období připravuje hned několik přednášek a seminářů.[356]

Technokratická opatření a instrumentální pojetí jedince byly společně sdílenými hodnotami mezi biotypology a eugeniky, přesto je ale mezi oběma skupinami rozdíl. Zatímco eugenikové na konci třicátých let otevírají ve veřejném diskurzu otázku ochrany dědičné hodnoty národa pomocí uzákonění sterilizací, biotypologové se uplatňují převážně v oblasti průmyslového zdravotnictví, ve kterém prosazují racionalizaci výběru a organizace pracovních sil. Pro následující období bude mít zvláštní úlohu ještě otázka úrazové prevence.

Biotypologové se pravidelně účastnili konferencí o preventivním lékařství, jejichž hlavním pořadatelem byl SZÚ. Spolupráce s touto státní organizací zintenzivněla poté, co se Krajník stal v září roku 1938 ústavním komisařem na Pelcově oddělení pro sociální hygienu. Přes Stanislava Mentla se rozvíjí spolupráce s Československo-francouzskou lékařskou společností při MGL. Společným dílem obou společností bylo

[355] Srov. Krajník, B.: „Program a metody biotypologického výzkumu“, s. 230.
[356] Např. v ZS 1937/1938 je to „Vztah biologické konstituce člověka k projevům duševním“, v LS téhož roku „Biologická konstituce člověka a psychologický význam lidských typů“ spolu s biologickým seminářem „Rozpravy o nové literatuře z obecné biologie, biotypologie a lidské genetiky“. Následující akademický rok (1938/1939) se v ZS Krajník vrací k „Biologickým základům biotypologického výzkumu“ a v LS opět otevírá kurz „Biologická konstituce člověka a psychologický výzkum lidských typů“. Třetí opakování „Biologických základů biotypologického výzkumu bylo otevřeno v ZS 1939/1940, kdy ale zároveň došlo k uzavření českých vysokých škol.

vydání konstitučního sborníku. Naopak problematickou se jeví komunikace mezi českými biotypology a jejich francouzskou mateřskou organizací. Uspořádání Laugierovy a Garangerovy přednášky v euforické náladě těsně po založení ČsSB je jediným reálným dokladem o spolupráci. Naprosto nevyužitou zůstala i nabízená možnost publikovat v *Biotypologii*, periodiku vydávaném mateřskou společností.[357]

Přesto lze mezi československou a francouzskou společností nalézt velké společné téma, kterým je tzv. profesiografická biotypologie, věda provádějící „dokonalé biotypologické vyšetřování od nejútlejšího mládí až do dospělosti, vzhledem k jeho aplikaci pro orientaci v povolání".[358] Ačkoliv na české straně byla metodologickým východiskem kretschmerovská konstituční typologie, vedlo užití výsledků primárního výzkumu směrem, který ukazovala francouzská biotypologie. Simplifikace lidské individuality umožňující predikci lidského osudu, přinejmenším v oblasti výchovy dětí a v profesní orientaci, kam se výzkum v protektorátním období ustálil. Zlín i přes ztrátu svého výsadního postavení jako centra ČsSB (Č-sSB) i přes částečné přenesení výzkumu do Prahy na Pedologický ústav (Šebek), Vinohradskou nemocnici (Mentl) a SZÚ (Krajník) zůstával nepostradatelný pro svou biotypologickou laboratoř, zdravotní matriku, a především pro vůli zavádět výsledky výzkumu do praxe.

[357] Učinili jsme rešerši ve všech číslech časopisu *Biotypologie*, jež vyšly mezi lety 1932–1952. Nenachází se v nich jediný publikační výstup od členů dceřiné československé společnosti. Výjimkou je již zmíněná krátká zpráva o plánovaném založení ČsSB z roku 1936, v níž jsou uvedeni zakládající členové a obhajováno umístění výzkumného centra společnosti do Zlína. „Fondation de la Société Tchécoslovaque de biotypologie, affiliée a la Société Française de biotypologie", *Biotypologie: Bulletin de la Société de Biotypologie* IV/1936, č. 4, s. 177–178.

[358] Krajník, B.: „Program a metody biotypologického výzkumu", s. 232.

5. Intermezzo: Nejprodávanější eugenik

V roce 1935 vyšla kniha *Člověk, tvor neznámý*, jejímž autorem byl světoznámý chirurg Alexis Carrel. Publikace, kterou autor současně napsal anglicky a francouzsky, se stala světovým bestsellerem, vycházela ve statisícových nákladech a během deseti let byla přeložena do dalších dvanácti jazyků.[359] Český překlad vyšel poprvé v roce 1937, následovala ještě vydání v roce 1939 a 1948.

Již v roce prvního českého vydání se o knihu začínají zajímat českoslovenští biotypologové. Ještě v prosinci 1937 je uspořádána debatní schůze, na které o knize referují Aymonin, Krajník a Mentl. V pozvánce na akci je zdůrazněno, že *Člověk, tvor neznámý* je pozoruhodné dílo, ve kterém hraje centrální úlohu otázka lidské konstituce.[360] Zájem o tuto knihu nebyl odbyt jednou debatou. Znalost Carrelova díla se na konci třicátých let stává mezi členy ČsSB povinnou intelektuální výbavou. Co přesně ale u Carrela nacházejí a proč si jím pomáhají při snaze legitimizovat konstituční výzkum v medicíně?

5.1 Alexis Carrel (1873–1944) a *Člověk, tvor neznámý*

Člověk, tvor neznámý není nikterak originálním počinem. V zásadě se jedná o filosoficko-spekulativní zamyšlení nad stavem euroamerické civilizace, kterou autor nachází v děsivém stavu úpadku. Kniha tedy na jedné straně přichází s obžalobou kapitalismu, industrializace a spotřební kultury, na druhé straně nabízí eugenické recepty k urychlené nápravě spolu s renesancí organického holismu a podřízení jedince řádu celku.[361] Dílo je možno chápat za dobový příklad široce sdíleného intelektuálního pesimismu, jaký lze najít např. u Oswalda Spenglera, Medisona Granda či José Ortegy y Gasset.[362] Přesto byl ale Carrel se svým varováním mimořádně úspěšný, neboť se kniha stala nejprodávanějším eugenickým receptem záchrany západní civilizace. Dnes je ve většině vědeckého světa polozapomenutá, avšak určité kontroverze, především ve Francii, vyvolává dodnes.

[359] Reggiani, Andrés H.: *God's eugenicist: Alexis Carrel and the sociobiology of decline*. New York 2007, s. 74 n.
[360] *ČLČ* 76/1937, č. 39, s. 1674 a č. 47, s. 1901.
[361] Lawrence, Christopher–Weisz, George (eds.): *Greater than the Parts. Holism in Biomedicine 1920–1950*. New York – Oxford 1998, s. 20.
[362] Reggiani, A. H.: *God's eugenicist*, s. 60.

Alexis Carrel byl francouzský lékař, který na počátku své kariéry proslul vývojem techniky tepenného šití a orgánovými transplantacemi, za což obdržel v roce 1912 Nobelovu cenu za fyziologii a medicínu. V roce 1902 odešel z Francie do Spojených států amerických, většinu své aktivní kariéry strávil na *Rockefeller Institut for Medical Research* v New Yorku, kde spolupracoval především se Simonem Flexnerem a Frederickem Gatesem na studiu organizace živé hmoty. V období třicátých let narůstal Carrelův zájem jak o příčiny úpadku západní civilizace a eugenické možnosti nápravy, tak i o okultní vědy, spiritismus a telepatii. Vyvrcholením těchto zájmů byla kniha *Člověk, tvor neznámý*. Rockefellerova nadace ji, i přes celosvětové kladné přijetí, shledala jako kontroverzní a Carrel byl předčasně penzionován. Na sklonku 30. let se tedy vrátil zpět do Francie a s podporou vichistického režimu spolupracoval na vytvoření Fondation Française pour l'Etude des Problèmes Humains, eugenické instituce, jež zahájila svou činnost v roce 1941. Carrel v ní měl vedoucí postavení až do srpna 1944, kdy byl po osvobození Francie suspendován. Zemřel o pouhé tři měsíce později, v listopadu 1944.[363]

Jak jsme již naznačili, východiskem Carrelovy práce je strach z degenerativních jevů, které jsou spjaty s moderním způsobem života. Symptomy úpadku jsou v poklesu mentálních schopností, morálky, porodnosti, spolu se zvýšenou mírou kriminality, prostituce a dědičných nemocí. Život v materiálním blahobytu, kterého se dostává stále většímu okruhu lidí, vede k lenivosti a rozmarnosti. Tradičně je upozorňováno na vymizení přírodního výběru, který dříve reguloval zdraví a životaschopnost společnosti.[364] „A tak se zdá, že prostředí, které pro lidi postupně vytvořila věda a technika, lidstvu nesvědčí, poněvadž bylo budováno náhodně a bez zřetele na pravou podstatu člověka."[365]

Objevují se i konzervativní a rasistické názory, zejména ve věci úkolu ženy ve společnosti, odmítání feminismu jako zvrácené ideologie a superiority bílé rasy. Pozitivní vliv na mentální úroveň příslušníků bílé rasy má mít dlouhodobý pobyt v mírném podnebí. „Civilizovaní lidé degenerují v tropickém podnebí a naopak se

[363] Stručný Carrelův životopis spolu se snahou vypořádat se s kontroverzemi jeho profesního života viz Benveniste, Glen L.: „Alexis Carrel: the good, the bad, the ugly", *ANZ Journal of Surgery* 83/2013, č. 9, s. 609–611. K *Foundation* a Carrelově roli v ní srov. Drouard, Alain: „La Fondation française pour l'étude des problèmes humains et l'organisation de la recherche en sciences sociales en France", *Cahiers pour l'histoire du CNRS* 9/1990, dostupné on-line, URL: http://www.histrecmed.fr/images/pdf/drouard.pdf [20. 11. 2018].

[364] Tento povzdech se objeví na mnoha místech v knize. Carrel, Alexis: *Člověk, tvor neznámý*. Praha 1948 (3. vyd.), s. 26, 172, 214.

[365] Tamtéž, s. 31.

rozvíjejí v mírném, nebo chladném pásmu.“[366] Bílá rasa je ale zároveň nejvíce ohrožena, a to především duševními chorobami způsobenými (opět) moderním způsobem života.

Carrel kritizuje descartovský dualismus rozdělující člověka na tělo a duši, vědecký redukcionismus a mechanicismus, který převádí mentální pochody na chemii a fyziku. Pozornost vědců musí být přenesena z fyziologie na výzkum doposud podceňovaných (a přece svébytných) projevů lidského života, jakými jsou intelekt, morální a spirituální vlastnosti, telepatické schopnosti.

Kniha je již od prvních stránek plná paradoxů. Objevuje se vedle sebe kritika přílišné specializace i ale nespecializovaného diletantství. Z pozice chirurga se sklony k mysticismu píše Carrel o nebezpečí, které společenskému pokroku způsobují vědci, mluvící na veřejnosti o věcech, v nichž nemají potřebnou specializaci. Z pozice zaměstnance Rockefellerova institutu upozorňuje na nebezpečí, které společnosti způsobují veřejně pronášené názory od různých továrníků, bankéřů, právníků a lékařů. Podobně rozporuplná je i Carrelova vize nápravy společnosti, které musí předcházet syntéza veškerých znalostí o člověku.

> *Synthesy, potřebné k pokroku našeho poznání Člověka, musí být vypracovány v jediném mozku. Nelze využíti spousty poznatků, nahromaděných odborníky. Neboť nikdo se dosud neujal práce, aby získané údaje byly srovnány a aby uvažoval o lidské bytosti v její celistvosti.[…] Nejlepší způsob, jak zvětšiti inteligenci badatelů, bylo by zmenšiti jejich počet.*[367]

Svou teorii o jediném geniálním spasitelském mozku již dále nerozvádí. Naopak se v závěru knihy objevuje požadavek, aby byla vytvořena úzká skupina nejlepších vědců, kolektivní centrum vědění pověřené vytvořením programu pro řízení civilizace.

Pozoruhodnou částí knihy je rozlišení vnitřního a vnějšího času. Zatímco vnější čas je měřitelnou fyzikální veličinou odehrávající se mimo nás, vnitřní čas je cosi jako paměť organismu. Carrel jej dělí (poněkud rozporně se svou snahou o překonání dualismu) na fyziologický a psychologický čas. Fyziologické stáří je mírou opotřebení organismu, které se děje v závislosti na dědičných předpokladech, vlivu prostředí a způsobu života. Psychologický čas je pak stupněm intelektuální vyspělosti jedince. Toto rozlišení následně hraje roli v úvahách o prodloužení života. Lékařská a hygienická opatření Carrelovy doby selhávají při pokusech život nejen prolongovat, ale především

[366] Tamtéž, s. 95.
[367] Tamtéž, s. 47 n.

ho učinit kvalitnějším, tedy prodloužit co nejvíce dobu fyziologického mládí, které by umožnilo vysoký psychologický věk, a tedy i intelektuální schopnosti. Již na tomto místě se objevují jasně proeugenické tendence, na které by měl být brán zřetel v případě, že by lékařská věda takové prodloužení umožňovala:

> *Tedy dříve, než se pokusíme prodloužiti lidský věk, musíme objeviti způsob, jak zachovati tělesnou a duševní svěžest až k samé smrti. Především jest nutno, aby se nezvyšoval počet nemocných, ochrnutých, slabých a choromyslných lidí; vedle toho nebylo by moudré dávati dlouhý život každému člověku. Proč by se měla přidávati léta životu lidí nešťastných, sobeckých, hloupých nebo neužitečných?*[368]

O lidské konstituci Carrel uvažuje pouze ve střípcích tří kapitol, ve kterých zmiňuje jednotlivé typy pomocí Sigaudových termínů. Ačkoliv je Carrel k možnostem poznání lidské konstituce skeptický, přesto považuje snahu o její rozklíčování za důležitý pokus, pomocí nějž by bylo možné jedinci určit jeho společenské postavení. „Každý mladík měl by se však včleniti do příslušné společenské skupiny podle svých schopností a podle převládajících tělesných a duševních sil.“[369]

Výdobytky moderní civilizace, které překryly výzvy a těžkosti vnějšího světa, potlačily adaptační mechanismus člověka. Ten navykl na pohodlí a ztratil přirozenou touhu po moci, poznání, lačnosti, ctižádostivosti a dobyvačnosti, které jej hnaly vpřed. V moderním světě přibývá lidí líných a slabomyslných, jejichž existence je „osudným výsledkem fyziologického a mravního úpadku, který přinesla průmyslová civilizace“.[370] Dalším nebezpečím pro moderního člověka je iluze demokratické rovnosti, která se stala vůdčí politickou ideologií liberalismu. Univerzální práva, garantovaná všem členům společnosti, jsou zločinem proti přirozenému řádu přírody. Jelikož je hodnota každého jedince biologicky předurčena, jsou si lidé od přirozenosti nerovní a nemohou si nárokovat stejná práva. S univerzálními právy, demokracií a liberalismem hyne civilizace, protože zaniká individualita a přirozená společenská elita ztrácí své výsadní postavení.

> *Rovnost v právech jest šalbou. Slabomyslný a genius nemají si být rovni před zákonem. Neinteligentní hlupák, roztržitý, neschopný soustředění a námahy nemá práva na vyšší vzdělání. Jest absurdní dávati mu stejná voličská práva jako plně vyvinutým jedincům. Také obě pohlaví nejsou stejná. Přehlížeti všechny tyto nerovnosti jest spojeno s velkým nebezpečím.*

[368] Tamtéž, s. 148. Jako jednu z možností omlazení organismu zvažuje Carrel transfuzi mladé krve.
[369] Tamtéž, s. 197.
[370] Tamtéž, s. 179.

Demokratické zásady přispěly k zhroucení civilizace tím, že se postavily proti vytvoření elity.[371]

Od ostatních historických pesimistů se Carrel odlišuje vírou v možnost záchrany civilizace. V této snaze by hlavní roli měla hrát medicína, která je nejdále s poznáním jedince a také je nejlépe vybavena k syntéze znalostí ostatních oborů. Carrel ji nazývá nadvědou a svůj vlastní obor (chirurgii) označuje za triumf biologie. Lékař – chirurg – je šíří svých znalostí a možnostmi zásahů do lidského těla podoben Bohu.[372] Proto by měl být pověřen řízením nápravného procesu. „Jeho úkolem by pak bylo nejen léčiti choroby nebo jim zabraňovati, ale také říditi vývoj všech našich tělesných, duševních i sociologických energií.“[373]

V závěru knihy předkládá Carrel svou platonskou představu o vedoucím lékařském kontemplativním řádu, jehož členové by žili v naprosté izolaci od okolního světa. Úkolem řádu, který by byl nesmrtelným mozkem celé společnosti, by bylo ustavičné generování programu nápravy a řízení celé společnosti. Předstupněm takového kolektivního lékařského mozku by mohly být tajné vědecké spolky, které by se o totéž pokoušely v malém měřítku, a jejichž činnost by vedla k rozbití starého průmyslového režimu.

Konkrétní eugenické nástroje, které mají vést k ozdravení civilizace, mají být spíše pozitivního rázu. Namísto marných pokusů odstranit slabé, je třeba silné činit silnějšími. Separovat nadané děti a dopřát jim lepší výchovu, navrátit ženu k její přirozené společenské úloze, finančně podporovat množení zdatných. Vytvořit biologickou aristokracii, novou šlechtu.[374] Rekonstruovat společnost tak, aby se společenské třídy kryly s třídami biologickými. Některé negativní nástroje jsou Carrelem doporučeny také. Zvláště předmanželské prohlídky, imigrační kvóty a dobrovolná sterilizace těch, kteří na základě úspěšné osvěty sami sebe shledají nevhodnými pro reprodukci. Téměř legendární se stala pasáž o likvidaci zvlášť nebezpečných a slabých členů společnosti „humánním a hospodárným způsobem“ v ústavech, kde by k tomuto účelu byly instalovány „komory naplněné vhodným, bezbolestně smrtícím plynem“.[375]

---

[371] Tamtéž, s. 217.
[372] Tamtéž, s. 166.
[373] Tamtéž, s. 227.
[374] Použit je termín „nedědičná šlechta“, který je však zavádějící. Carrel má na mysli nahrazení dědičnosti titulární dědičností genetickou. Srov. Tamtéž, s. 237.
[375] Tamtéž, s. 254.

Andrés Reggliani, autor Carrelovy biografie, považuje knihu *Člověk, tvor neznámý* nejen za příklad dobového pesimismu, ale zvláště za směs vědeckého holismu, alternativní medicíny, katolického konzervatismu a filosoficko-spirituálních spekulací. Nabízené řešení civilizačního úpadku pak stojí na třech pilířích: (I) integrálním pojetí člověka, o jehož univerzální poznání musí věda usilovat, (II) vytvoření technokratické bio-elity společnosti a (III) zavedení eugenických opatření.[376]

Populárním stylem je v knize prezentován konzervativní apel k návratu vlády přírodního řádu spolu s přehodnocením důsledků blahobytného života, spolu s plánem záchrany bílé rasy. Návrat k harmonickému pozitivnímu vývoji musí začít u syntetického poznání člověka, tedy u konstitučního výzkumu, který odhalí skutečnou hodnotu člověka, a určí tak i jeho místo ve společnosti. Důsledkem této představy je nadvláda biologického determinismu a aristokratismu, realizovaná lékařskou elitou.

Překvapivá je skutečnost, že ačkoliv je Carrelův text plný obdivu k autoritářství, diktátorům a vojevůdcům, z nichž nejčastěji zmiňuje Mussoliniho; ačkoliv je Carrel sám přesvědčený biologický determinista, který by slabé likvidoval v plynových komorách, a dokonce i přes kritiku „přeludů" Marxe a Lenina, vyšlo jeho dílo v Čechách naposledy ještě v roce 1948, v prostředí otevřené orientace na sovětský vědecký, politický i kulturní svět.[377]

5.2 Carrelův odkaz a československá biotypologie

V lékařském prostředí je dnes Carrel považován za kontroverzní postavu. Ačkoliv jsou jeho úspěchy v oblasti chirurgie nezpochybnitelné, s celkovým odkazem se soudobý vědecký svět vyrovnává obtížně. Zvláště na začátku 90. let, poté co Carrelovy myšlenky oživovala Národní fronta pod vedením Jean-Marie le Pena, došlo ve Francii k politickým a společenským nepokojům. V jejich důsledku proběhlo odstraňování Carrelova jména z veřejného prostoru a v následně spuštěném honu na čarodějnice se objevovaly i nařčení Carrela ze spoluodpovědnosti za vraždy nemocných během vichistického režimu.[378]

---

[376] Reggiani, A. H.: *God's eugenicist*, s. 67.

[377] Provedli jsme komparaci zvlášť kontroverzních míst druhého (1939) a třetího (1948) vydání a shledali, že překlady se nikterak neliší. Jediná drobná úprava se nachází na s. 243 (2. vydání), resp. 229 (3. vydání), kde Carrel popisuje proces zakládání eugenických institucí. Zatímco v předválečném vydání je uvedeno, že v Itálii, Německu a Rusku tyto instituce budou založeny ve shodě s vůlí diktátora, v poválečném vydání nejsou země uvedeny jmenovitě, ale pouze jako autoritativní režimy.

[378] Reggiani, A. H.: *God's eugenicist*, s. 1–3.

V knize lze vystopovat Carrelův obdiv vůči autoritářům i diktátorům, kteří mají přirozené nadání k vládnutí, a vůči režimům, ve kterých platí pevný řád a přirozená hierarchie.[379] Směsice konzervativního katolicismu, rasismu a geografického determinismu tvoří obdobný amalgám, který nacházíme v jádru autoritářských projektů řešících všudypřítomnou krizi budováním nového zdravého člověka a silného národa.[380]

Otázkou zůstává, proč se kniha, stavící na neoriginálních motivech, stala ve své době tak oblíbenou. Reggliani spatřuje možné příčiny ve vysokém renomé jejího autora, nositele Nobelovy ceny a válečného hrdiny z první světové války, který svými vynálezy posouvá možnosti medicíny. Vydání knihy též doprovázely kladné recenze od autorit v oboru, Raymonda Pearla v USA a Henri Bergsona ve Francii. Pro své spiritistické pasáže a kritiku mechanicismu byla kladně přijímána i v židovských, protestantských a katolických kruzích. *Člověk, tvor neznámý* se stal intelektuálním vyjádřením strachu střední třídy tváří v tvář své budoucnosti. Její členové si, v rámci dobové okázalé pseudo-bibliofilie, masivně pořizovali knihu do svých knihoven.[381]

V českém prostředí napsali recenze Bohumil Krajník a Vojtěch Tolar.[382] Krajník představuje Carrela jako autora, který i přes své odborné zaměření nahlíží na člověka jako na nerozbornou jednotu. Kladně hodnotí i snahu upozornit na nedostatečné vědecké poznání člověka spolu s varováním před intelektuálním, mravním a duchovním úpadkem civilizace. „Je třeba obnoviti osobnost člověka, oslabeného a normalizovaného moderním životem, a vybudovati znovu soulad mezi jeho fysiologickými vlastnostmi a duchovním já. […] Je nutno naučit se poznávati, do jakého konstitučního typu každý jedinec patří a umožniti mu jeho svéráznost.“[383] Naopak kriticky se Krajník staví k apodiktičnosti Carrelovy argumentace a k jeho křesťanskému mysticismu.

---

[379] Na tyto režimy Carrel i cílí s nabídkou eugenických opatření, neboť věří, že právě v nich by realizace proběhla bez brzdící demokratické diskuse. Srov. Carrel, A.: *Člověk, tvor neznámý*, s. 229. Dokonce pro německé vydání z roku 1934 Carrel na žádost nakladatele připsal pochvalnou pasáž o sterilizačním zákonu zavedeném nacisty v témže roce. Srov. Reggiani, A. H.: *God's eugenicist*, s. 70 n.

[380] „Closely associated with this quest for comprehensive solutions to the ‚crisis' were debates on the construction of a ‚new man'. Carrel's mix of eugenics and spiritualism may be seen as a variation on the authoritarian projects of national renewal – racist, Catholics-corporatist, communitarian – sponsored by the dictatorships of Hitler, Mussolini, Franco, Salazar, and later Pétain.“ Tamtéž, s. 60.

[381] Tamtéž, s. 76 n.

[382] Krajník, Bohumil: „Alexis Carrel: Člověk, tvor neznámý (Man the Unknown). Přel z ang. doc. Dr. Vl. Tůma. Nakl. Jul. Albert, Praha XI., 1937, *Kalich. Revue československých evangelíků* XVII/1938, s. 29–31; Tolar, Vojtěch: *Carrel: Člověk, tvor neznámý a problémy dnešního lékařství*. Praha 1940 (zvláštní otisk z *Věstníku českých lékařů*).

[383] Krajník, B.: „Alexis Carrel: Člověk, tvor neznámý…“, s. 30.

Tolar, s odkazem na českou antropologii, zvláště pak na Aleše Hrdličku, souhlasí s Carrelem, že další vývoj lidstva nepovede k rovnosti ras. Naopak bílá rasa bude stále více naplňovat svůj duševní potenciál, což ale bude vykoupeno častějším výskytem duševních nemocí u některých jejích příslušníků.[384] Pozitivně jsou v recenzi zhodnoceny všechny významné motivy Carrelovy knihy, některé její pasáže jsou dokonce přetištěny bez další úpravy. Za zvláště důležité považuje Tolar „skladebné pojetí" člověka jako předpoklad pro boj s degenerací, kterou způsobuje ztráta potřeby adaptace organismu na výzvy svého prostředí. „Lidé potřebují živobytí plné zápasů, duševní a tělesné námahy, mravní disciplíny a také odříkání."[385]

Tolarovi zvlášť konvenovalo Carrelovo nadhodnocování ústřední role lékaře v péči o moderního člověka. Rovněž tak i vytvoření centrálního lékařského poradního orgánu je nazíráno jako věc nejvyšší nutnosti. „Podařilo se nám dáti obyvatelstvu moderního města tělesné zdraví. Nepoštěstilo se nám však, přes veliké částky věnované na výchovu, plně rozvinouti jeho funkce rozumové a mravní. Vývoj *dokonalých* lidských bytostí musí býti úkolem našich snah [zvýrazněno J. M.]."[386] Názorovou shodu mezi autorem a recenzentem nacházíme i v otázce společenské role ženy či v záležitosti pracovního zařazení člověka dle jeho fyziologického stáří, kterým může být dosaženo vyšší produktivity kolektivu.[387]

Z Tolarovy recenze je zřejmé, že Carrelova kniha měla pro československé biotypology zvláštní význam. Tím, že doporučovala lepší poznání lidské individuality konstitučním výzkumem, posloužila jako intelektuální opora jejich vlastní činnosti. S Carrelovou pomocí mohli biotypologové tvrdit, že pouze důkladná znalost konstituce poskytne plauzibilní měřítko pro hodnocení individua a umožní jeho efektivní pracovní zařazení. Logicky proto konstituční výzkum musí předcházet všem aplikacím v podobě eugeniky, populační politiky či pracovního lékařství.

V recenzi není připomínán Carrelův apel na podmíněnost sociální stratifikace dle biologických předpokladů. Přesto se zdá být zřejmé, že samotné hodnocení individua podle lékařsky nastavených měřítek legitimuje v očích biotypologů jejich

[384] Tolar, V.: *Carrel: Člověk, tvor neznámý…*, s. 3, 30.
[385] Tamtéž, s. 13.
[386] Tamtéž, s. 18.
[387] Zde Tolar naráží na Carrelovu část práce, která se zabývá rozlišením vnějšího a vnitřního času. Carrel doporučuje, aby se pracovní zařazení nedělo dle fyzického věku, ale dle fyziologického stáří, tedy míry skutečného opotřebení organismu. Výkonnost pracovního kolektivu, který by byl sestaven na základě lékařského vyšetření, by nebyla snižována přítomností někoho, jehož fyzické stáří skupině sice odpovídá, ale jeho opotřebení skupinu brzdí. Srov. Tamtéž, s. 25.

ideál účelných biopolitických opatření, o které se snažili při zakládání pracovního lékařství ve Zlíně.[388]

Na konci třicátých let se ke Carrelovi vraceli biotypologové častěji, vždy jako k autoritě, o níž je možné se opřít při zdůrazňování nutnosti zdravotní kontroly nad jedincem i celou populací. Bohumil Krajník jej připomíná ve své studii o brannosti, zvláště pak ve věci nutné reflexe lidské individuality. Tu medicína doposud zanedbávala, byť se jedná o klíč ke správnému nastavení péče o člověka. Podle Krajníka jde konstituční nauka, která osobnost člověka poznává a hodnotí, v duchu Carrelova požadavku.[389] Podobné hodnocení se objevuje v pozvánce na diskusní večer, který jsme zmiňovali na začátku této kapitoly. „Jest třeba také, abychom vrátili člověku, standardizovanému moderním životem, jeho osobnost a zachránili ho tak před zkázou, která mu hrozí z nepříznivých vlivů civilizace.“[390]

Člověk, tvor neznámý, je připomínán v úvodu Mentlova sborníkového textu ohledně klinického využití konstitučních poznatků. Carrelovy výtky moderní medicíně, která zapomíná na syntetické pojetí člověka Mentl mírní s odkazem na to, že pouze v posledních sto letech bylo lékařství zasaženo buněčnou a orgánovou ideologií, která zastínila původní holistické chápání subjektu péče. Tento špatný přístup má být nyní opouštěn, čehož symptomem je nárůst důležitosti konstitučního výzkumu. „Dnešní náš zvýšený zřetel na celek, syntetické myšlení, princip totality, globálnost […], jest reakcí na předchozí analytické myšlení, atomismus, které nám přinesly bohaté poznatky ve všech vědách […]. Ale dnes se již vyžily ze svých možností.“[391]

Dokonce i v příručce *Výběr a výchova průmyslového člověka*, kterou užívalo osobní oddělení Baťových závodů, je otištěna ve zkrácené verzi celá jedna podkapitola z eugenického závěru Carrelovy knihy. Vznikla tak poněkud paradoxní situace, neboť součástí podnikové filosofie se stalo dílo, jehož kritické ostří bylo namířeno především

[388] Tolar se v roce 1940 ke Carrelovi ještě jednou vrátí, když píše narozeninovou zdravici k padesátinám ředitele Bohuslava Alberta a použije přitom distinkci vnitřního a vnějšího času. Srov. Tolar, V.: „Osobnost a dílo ředitele MUDr. Bohuslava Alberta“, in: *MUDr. Bohuslav Albert*, *Vzpomínková adresa k padesátinám*. Zlín 1940 (redakčně uspořádali V. Tolar a J. Spáčil), s. 1–6, zde s. 3. Dokonce i Albert sám odkazuje na Carrelovu práci v jedné své drobné studii, srov. Albert, Bohuslav: „Sociálně-zdravotní služba nemocnice“, *Zdravotnická revue* 20/1938, č. 5, s. 41–42.

[389] Krajník, Bohumil: *Biotypologický výzkum a brannost státu. L'étude des types humains et son importance pour la defense nationale*. Praha 1938 (Sbírka přednášek a rozprav z oboru vojenského), s. 8.

[390] *ČLČ* 76/1937, č. 47, s. 1901.

[391] Mentl, Stanislav: „Pojem a význam lidské konstituce s hlediska klinického“, in: *O lidské konstituci/La constitution humaine*. Praha 1939, s. 33–59, zde s. 34.

proti průmyslové civilizaci a rovnostářské společnosti, tedy dvěma základním stavebním kamenům, na kterých byl zlínský průmysl postaven.[392]

Během druhé světové války zájem poněkud polevil, nicméně v poválečném období, zvláště po roce 1948, se kniha *Člověk, tvor neznámý* stane jedním z důležitých bodů tvrdé ideologizující kritiky biotypologie z řad levicově orientovaných lékařů nové generace. S trochou nadsázky tak lze tvrdit, že Carrel stál jak v počátcích ČSB, tak i v období zániku společnosti.

[392] *Výběr a výchova průmyslového člověka* (instruktážní příručka). Zlín 1938, s. 59 n. Zde je přetištěn krácený úsek z Carrel, A.: *Člověk, tvor neznámý*, s. 250–253.

6. Biotypologové kří svobodu protektorátní vědy (1939–1945)

Po vynucené přestávce se na počátku listopadu 1939 biotypologové scházejí na třetí valné hromadě a aktualizují spolkové stanovy. Vyjma změny názvu a sídla společnosti se drobně mění i výzkumný záměr ČSB, do kterého přibývá, byť jen formálně, i výzkum rasové problematiky. Společnost upravuje i organizační členění, vedle již existujících dvou sekcí se objevuje instituce tzv. místní odbočky, tedy detašovaného pracoviště pro výzkum mimo sídlo spolku.[393] Zavedením odboček se ČSB snažila vyřešit dilema mezi svými dvěma centry. Zlín byl nyní plně podřízen pražskému vedení, avšak s formálně zachovanou autonomií, kterou garantovala přítomnost Tolara (předsedy odbočky) ve funkci stálého člena výboru.

V posledním paragrafu stanov je *Časopis lékařů českých* označen za oficiální orgán společnosti, alespoň dokud ČSB nezačne vydávat vlastní časopis. Zatímco v předchozím období byla publikační aktivita roztroušena do více periodik, nyní skutečně dochází k soustředění pouze do *ČLČ*. Ze stanov mizí jakékoliv spojení či návaznost na francouzskou Société de Biotypologie, ba dokonce je na předtištěném hlavičkovém papíře, který společnost užívá pro komunikaci se státními orgány, začerněn francouzský název společnosti. Od této chvíle mizí z diskurzu českých biotypologů mezinárodní přesah. Nové stanovy byly v lednu 1940 odeslány Zemskému úřadu v Praze, který je neprodleně schválil. Novým předsedou ČSB se stal Jan Šebek, na pozici tajemníka byl stále Bohumil Krajník. O dalším složení výboru bohužel v tomto přechodném období nevíme, neboť ze třetí valné hromady se nedochoval zápis.

6.1 Obnova přednáškové činnosti (1940–1942)

Na úvodu třetí valné hromady, ještě na konci rou 1939, zazněla přednáška Vladimíra Vondráčka s názvem „Konstituce a therapie a konstituční therapie“.[394] Vondráček měl na toto téma přednášet již na druhém pracovním sjezdu ve Zlíně, respektive v Praze. Ze všech avizovaných sjezdových příspěvků, jejichž výčet jsme uvedli v předchozí kapitole, je tento jediný, který vyšel tiskem.[395] Vondráček v něm připomíná potřebu respektování konstituce při stanovení terapie a zároveň zvažuje

[393] Srov. Archiv Hlavního města Prahy (AHMP), Spolkový katastr, IX/1073 Česká společnost biotypologická, Stanovy ČSB.
[394] Pozvánka in: *Praktický lékař* 19/1939, č. 20, s. 423.
[395] Vondráček, Vladimír: „Konstituce a therapie a konstituční therapie“, *ČLČ* 79/1940, č. 10, s. 209–213.

možnost upravit nevhodnou konstituci vhodně nastavenou klinickou terapií, například pomocí farmak. Je vznesen požadavek na důsledný experimentální výzkum léčiv a úzkou spolupráci mezi klinikem a farmakologem.

> *Při každé ordinaci léku musíme myslet klinicky-farmakologicky a konstitučně. Účinek farmaka je dán: (1.) specifickými vlastnostmi farmaka, (2.) terrainem na kterém působí. […] Podáme-li farmakon, musíme počítati s reakcí: (1.) individuální, (2.) rasovou, (3.) nationální, (4.) konstitutionální. […] Úkolem lékařství je zkoumati všechny tyto reakce, úkolem biotypologie je hlavně zkoumání poslední – reakce konstituční. Ideálem by bylo, kdyby se podařilo pro jednotlivé již tradované morfologické typy nalézti zákony o jejich konstitučních reakcích na jednotlivá farmaka.*[396]

Vedle farmakologie je třeba brát zřetel i na dietetiku (zvláštnosti národních kuchyní, které spoluurčují národní konstituci a charakter) a psychoterapii. „Konstituční psychoterapie musí začít již v mládí a je to vlastně správná individuální výchova.“[397] Celostní klinická péče má začít u stanovení konstitučních typů pacientů a pokračovat přes pečlivé zaznamenávání průběhu terapie a případných reakcí léčeného organismu. Obojí povede k nashromáždění statistického materiálu o reakcích jednotlivých biotypů na podávaná farmaka. Důležité je, aby sběr materiálu probíhal vždy na podkladě jediné choroby. Provedená pozorování pak umožní revidovat dosavadní klinickou terapii i profylaxi, a to včetně farmakoprofylaxe, a postaví je na konstituční platformu.[398]

Vondráčkův požadavek revize dosavadní klinické praxe generuje další linii biotypologického zájmu, kterou ve sborníku *O lidské konstituci* naznačil již Stanislav Mentl. I podle něj by bylo možné konstituci vhodně ovlivňovat lékařskými zásahy. „[…] pokrok lékařství nám přinese ještě vydatnější možnost ovlivňovati všecky složky organismu, které jsou nositeli konstitučních vlastností. Můžeme proto dnes plným právem mluviti o konstituční léčbě, o konstitučním přeladění, o biologické léčbě a p.“[399] Předpokladem takové léčby ale musí být dokonalé poznání vlastních léčivých a obraných sil organismu.

---

[396] Tamtéž, s. 211.
[397] Tamtéž, s. 212.
[398] Tamtéž, s. 213.
[399] Mentl, Stanislav: „O konstituční léčbě“, in: *O lidské konstituci* / *La constitution humaine*. Praha 1939, s. 268–279, zde s. 268.

Mezi prostředky konstituční léčby Mentl zařazuje jednak ovlivňování genetických předpokladů eugenickými nástroji,[400] dále ovlivňování složek regulačního systému organismu, tedy endokrinních žláz (pomocí hormonální léčby, dietetiky a úpravy zevních vlivů), a neuro-vegetativního systému (vhodnou medikací či psychoterapií). Cílem je obnovení a udržení harmonie regulačního systému pomocí preventivní individuální péče, která „povede člověka za fyzickým a duševním zdravím a dlouhým a činným životem".[401]

Konec roku 1939 je spojen s uzavřením českých vysokých škol, a tím i s výrazným omezením vědeckého života v Protektorátu. Veřejný i profesní život byl ovlivněn nástupem rasového zákonodárství, nicméně naprostá většina předválečných lékařských organizací, spolků i časopisů byla zachována a udržovala při životě lékařskou vědu. Po uzavření lékařských fakult stoupl význam alternativních výzkumných středisek, kterými často byly nové nemocnice a další instituce zakládané za první republiky. Patřily mezi ně zejména SZÚ, Masarykovy domy v Krči, Vinohradská nemocnice, Motol, ale i Baťova nemocnice ve Zlíně. Protektorátní vědecký život reziduálně přežíval na univerzitních klinikách, které svou činnost udržely až do roku 1943. Po uzavření vysokých škol se ve společnosti objevila skupina bezprizorních mediků, kteří, pokud nechtěli být totálně nasazeni, museli urychleně najít zaměstnání. Ve svízelné situaci sehrály významnou roli výše zmíněné instituce, které medikům poskytly útočiště.[402]

Po krátké odmlce obnovila ČSB spolkovou činnost na začátku roku 1940. Pouhé čtyři měsíce po třetí valné hromadě byla v březnu toho roku uspořádána čtvrtá, aby došlo i k obnovení periodicity jarních výročních setkání.[403] Hlavními body jednání byly informace o probíhajícím konstitučním výzkumu ve zlínské biotypologické laboratoři, na kterých pracoval tandem Tolar – Krajník, a pak zejména zpráva o vypracování

[400] Zdůrazněny jsou, vedle předmanželských prohlídek, především sterilizační zákony, které sice vyvolávají kontroverze lékařské, právní, etické atd., ale jsou účinné. „[…] genetické faktory jsou nejdůležitějšími tvůrci konstitučních vlastností a proto musíme s plným úsilím hledati a využívati všecky schůdné cesty k jejich ovládnutí." Tamtéž, s. 270.
[401] Tamtéž, s. 279.
[402] Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha 2004, s. 198, 210–214.
[403] Pozvánka in: *Praktický lékař* 20/1940, č. 6, s. 120; *ČLČ* 79/1940, č. 11, s. 241. Čtvrtá valná hromada je rovněž i první akcí, kterou biotypologové oznamují Oddělení pro spolkové záležitosti Policejního ředitelství v Praze, kde je spolek nově registrován. Krajníkova administrativní důslednost se odráží v poctivém avizování všech akcí pořádaných ČSB v období 1940–1945, což je ale patrně vynuceno obavou z případných represálií protektorátní moci. Srov. AHMP, fond Spolkový katastr, IX/1073 Česká společnost biotypologická.

programu výzkumu dětské konstituce, na kterém pracoval Krajník spolu s Otokarem Chlupem, novým předsedou dětské sekce ČSB.[404]

Podle Chlupovy zprávy bylo biotypologické studium dětí soustředěno v samostatné biotypologické laboratoři na V. oddělení SZÚ (oddělení pro sociální hygienu), kde od druhé poloviny roku 1938 působil Krajník ve funkci komisaře, následně od července roku 1943 povýšil na pozici vrchního komisaře.[405] Doprovodná klinická vyšetření měla být prováděna u primáře Mentla na interním oddělení Vinohradské nemocnice, která se SZÚ bezprostředně sousedí. Mezi prvními vyšetřovanými měli být žáci pokusné diferencované měšťanské školy v Praze-Michli.

Z dochovaných archivních materiálů SZÚ lze existenci biotypologické laboratoře potvrdit, byť až zpětně z programu její činnosti na rok 1941,[406] ve kterém je uveden následující výčet činností: (I) biotypologický výzkum žaček dvou (neurčeno) pražských středních škol, (II) konstitučně-biologická analýza školního výkonu, (III) příprava terminologického slovníku, (IV) spolupráce s biotypologickou laboratoří Baťovy nemocnice ve Zlíně a (V) studium trvalých modifikací housenek a mutačních znaků u drozofil.[407] Plán činnosti laboratoře na další roky se v archivním fondu SZÚ bohužel nepodařilo nalézt. Deklarovaná spolupráce mezi SZÚ a biotypologickou laboratoří Baťovy nemocnice byla naplňována pravidelným uvolňováním Bohumila Krajníka z Prahy do Zlína. Např. v roce 1940 mu bylo poskytnuto třítýdenní neplacené volno k provádění výzkumu úrazovosti.[408]

Podrobný program výzkumu dětské konstituce, a to včetně metodiky, uveřejnili Krajník s Chlupem bezprostředně po čtvrté valné hromadě v časopise *Úchylná mládež*.[409] Lékařskou péči o mládež autoři chápali jako předpoklad zvýšení národní výkonnosti, pro niž je třeba správného „posouzení individuální výkonnosti a stanovení, pro jaký druh povolání se vyšetřovaný jedinec nejlépe hodí“.[410] Je třeba, aby proběhl masivní sběr údajů o tělesném růstu a duševním vývoji, který umožní stanovit standardy

[404] Krajník, Bohumil: „Zpráva o IV. řádné valné hromadě České společnosti biotypologické“, *ČLČ* 79/1940, č. 27–28, s. 599–601, zde s. 600.
[405] Strouhal, Eugen: „100 let od narození profesora MUDr. RNDr. Bohumila Krajníka“, in: *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (AUC – HUCP), 35/1995, č. 1–2, s. 89–98, zde s. 90.
[406] NA, fond SZÚ, kart. 7, inv. č. 49, „Program činnosti Zdravotního ústavu na rok 1941“.
[407] Tamtéž.
[408] Srov. NA, fond MŠK, osobní spisy, kart. 96, Krajník, Bohumil. Jedná se o dopis z 21. srpna 1940, kterým ředitel SZÚ Pelc žádá po Ministerstvu sociální a zdravotní správy Krajníkovo uvolnění.
[409] Chlup, Otokar – Krajník, B.: „Jak provádět biotypologický výzkum školní mládeže a přispět tím ke zvýšení její zdatnosti“, *Úchylná mládež* XVI/1940, č. 7–8, s. 153–157.
[410] Tamtéž, s. 153.

tohoto procesu. Nalezené intervaly normálního vývoje u jednotlivých konstitučních typů by pomohly diagnostikovat případné náběhy k abnormalitám a chorobným úchylkám. Metodika výzkumu, který má pilotně začít na jedné vybrané škole, je členěna do následujících bodů:

1. Vyšetření sociálně zdravotních poměrů prostředí, ve kterém dítě roste.
2. Klinické vyšetření.
3. Vyšetření geneticko-konstituční.
4. Vyšetření psychofysiologické.

Pomocí objektivních vědeckých metod by podle autorů bylo možné odhalit nejelementárnější složky duševní i tělesné struktury a stanovit prognózu způsobilosti k určitému povolání. Výsledky takového výzkumu by byly okamžitě uplatnitelné v praxi školního lékaře, který by na jejich základě mohl zefektivnit poradenskou činnost při dohledu nad vývojem dítěte.

> *Malý národ musí pečovati o každého svého jedince. Je tedy třeba nejen zachovat jeho zdraví, ale využít u každého jedince dobrých zděděných schopností. Načrtnutý zde výzkum […] přispěje neobyčejně k zvýšení výkonnosti dětí. […] Učitelé a profesoři budou pak míti více možností než dosud správně ohodnotit individuální výkon a mohou se státi přímými spolupracovníky v péči o mládež ze širokého hlediska lékařského.*[411]

Na čtvrté valné hromadě se dozvídáme i kompletní složení výboru ČSB. Ve vedení společnosti byl potvrzen Jan Šebek coby předseda, spolu s místopředsedou Mentlem a nově zvoleným druhým místopředsedou Chlupem. Na místě jednatele zůstal Krajník, mezi dalšími členy výboru jsou uváděni Tolar (jako předseda zlínské odbočky), Vondráček, Saidl, Kafka, Hlaváček a nově též Vilém Hons ze SZÚ.[412] Vyjma valné hromady uspořádala ČSB během roku 1940 ještě pět dalších členských schůzí, na kterých zaznělo dohromady sedm referátů. Jejich seznam s odkazy na pozvánky uvádíme v následující tabulce:[413]

[411] Tamtéž, s. 156 n.
[412] Krajník, B.: „Zpráva o IV. řádné valné hromadě České společnosti biotypologické“, s. 600 n.
[413] V následujících tabulkách, objevujících se v této a další kapitole, jsou umístěny bibliografické odkazy pouze na pozvánky k jednotlivým schůzím. Odkazy na zápisy z nich (pokud se dochovaly) přikládáme v případě, že se zápisem pracujeme. Pokud byl referát přednesený na schůzi později otištěn in extenso, pak vedle odkazu k zápisu uvádíme i odkaz k plnému textu studie.

Datum	Typ akce / místo konání	Referující a název přednášky	Odkaz na pozvánku
27. 3. 1940	VI. valná hromada / Lékařský dům	Hynie, Josef.: „O sexuální konstituci“	*Praktický lékař* 20/1940, č. 6, s. 120; *ČLČ* 79/1940, č. 11, s. 241.
24. 5. a 7. 6. 1940	Diskusní večer / Lékařský dům	Psychodiagnostika podle H. Rorschacha a její použití v biotypologii (referují Zíka a Krajník)	*Praktický lékař* 20/1940, č. 10, s. 203; *ČLČ* 79/1940, č. 20, s. 424.
21. 6. 1940	Členská schůze / Lékařský dům	Saidl, Josef: „Konstituce a menstruace“ Jonáš, O.: „Vztah konstituce k menstruačnímu cyklu“	*Praktický lékař* 20/1940, č. 12, s. 244; *ČLČ* 79/1940, č. 24, s. 506.
29. 11. 1940	Členská schůze / Lékařský dům	Prokop, Jan: „Konstituce a sebevražda“	*ČLČ* 79/1940, č. 45, s. 982.
7. 12. 1940	Společná schůze ČSB a Otolaryngologické společnosti / Lékařský dům	Hlaváček, Vladimír: „Vliv konstituce u projevů nosní sliznice“ Dusbaba, Miroslav: „Případ Oslerovy nemoci (demonstrace)“	*Praktický lékař* 20/1940, č. 23, s. 463; *ČLČ* 79/1940, č. 48, s. 1067.

Po celé válečné období zůstane standardem dvojí oznamování pořádaných akcí v *ČLČ* a *Praktickém lékaři*, přičemž v *ČLČ* pak s mírným zpožděním, ale (téměř) vždy, vyjde i Krajníkem pořízený zápis. V roce 1940 byla nejvyšší návštěvnost (50 osob) zaznamenána u členské schůze 29. listopadu, na níž promluvil Jan Prokop o konstituci a sebevraždě;[414] avšak i na ostatních schůzích se účast držela vždy mezi 20–30 posluchači. Uvidíme dále, že ČSB navzdory značnému omezení společenského života v protektorátních podmínkách založila tradici pravidelných setkání a aktivně se spolupodílela na udržení vědecké činnosti uvnitř lékařské komunity.[415] Postupně tak na spolkové půdě vystupují rozličtí autoři, u nichž na jedné straně sice nelze (v mnoha případech) potvrdit či vyvrátit členství v ČSB, přesto lze na druhé straně učinit závěr, že všichni vystupující přispěli k rozšiřování biotypologické perspektivy, neboť s konstitučním výzkumem propojovali další odborná témata.

V referátu sexuologa Josefa Hynie například zaznívá, že sexuální konstituci lze měnit stimulací endokrinních žláz, neboť každý jedinec (bez ohledu na pohlaví) má v sobě infantilní, femininní a virilní komponenty. „Na utváření vývoje ve smyslu virilním nebo femininním mají význačný vliv žlázy s vnitřní sekrecí. Dívky a ženy, které se v pubertě plnocenně ženský nevyvinuly, vypadají leckdy infantilně nebo značně juvenilně. Mladíci, kteří se v pubertě nevyvinuli genitálně plně mužně, jeví velmi často ženskou modelaci těla […].“[416] Mnohdy ale stačí u jednotlivých pohlaví klást důraz na

[414] Obsáhlý zápis z členské schůze in: *ČLČ* 80/1941, č. 7, s. 253–256.
[415] Na národně-kulturní význam biotypologických setkání upozorňuje i antropolog Kadlec ve svém nekrologu na Bohumila Krajníka. Srov. Kadlec, Vladimír: „In memoriam Bohumila Krajníka“, *Zprávy Čs. společnosti anthropologické* 20/1967, č. 1–2, s. 8–10, zde s. 10.
[416] Citováno z Hynieho autoreferátu, který je součástí zápisu IV. valné hromady: Krajník, B.: „Zpráva o IV. řádné valné hromadě České společnosti biotypologické“, s. 600.

rozvinutí virilního nebo femininního životního stylu (např. u muže sportem), aby došlo k plnému sexuálnímu rozvinutí jedince dle jeho pohlavní příslušnosti. Podobným způsobem propojoval znalosti lidské konstituce s další odbornou problematikou i Vladimír Hlaváček, zkoumajíc, zda je plastická činnost nosní sliznice a náchylnost k alergiím spoluutvářena konstitučními vlivy. Na základě studia vzorku 162 probandů prokázal rozšíření alergie zvláště mezi pyknickými typy.[417]

Jan Prokop z psychiatrického oddělení prof. Myslivečka si ve svém referátu položil výzkumnou otázku, zda lze u některých konstitučních typů prokázat a priori větší tendenci k sebevražedným činům. Pomocí Kretschmerovy korelace tělesných a duševních vlastností označil leptosomní typ jako zvláště náchylný k sebevraždám, pro jejich schizothymní až schizoidní charakter. Tito lidé jsou konstitučně odsouzeni k afektivní labilitě a vnitřním konfliktům, které mohou, v nešťastné souhře s vyhrocenými vnějšími vlivy, vést až k negaci základního pudu sebezáchovy.[418] Po Prokopově referátu se rozvinula skutečně živá debata, při níž někteří zpochybňovali konstituční sebevražednou náchylnost, jiní (např. Vladimír Vondráček) polemizovali s Prokopovým tvrzením, že potlačení pudu sebezáchovy je patologickým jevem, kterého je schopen pouze nemocný člověk. Vondráček upozornil, že „výchovou, kulturou a civilizací se učíme pudy potlačovati. Kdo nepotlačuje pudy, např. pud pohlavní, ocitá se brzo v různých konfliktech“.[419] Rovněž se objevily námitky (Albína Dratvová a Vladimír Vondráček), že v referátu chybí zpracování fenoménu vynucené sebevraždy, respektive „bilanční“ sebevraždy, kterou člověk dobrovolně podstupuje tváří v tvář blížící se jisté smrti.

Trend, který ČSB na počátku roku 1940 započala, pokračoval i v následujících letech a byl přerušen až v důsledku tvrdých represivních opatření během heydrichiády v létě roku 1942. Pro toto období disponujeme zápisy ze všech proběhlých schůzí, a to včetně záznamů debat. Ve velké pravidelnosti jsou referáty jednotlivých autorů přepracovávány do podoby studií a vycházejí tiskem. Ačkoliv biotypologové již nikdy nedosáhnou míry publikační aktivity z předválečného období, lze o přelomu let 1942/1943 uvažovat jako o druhé vrcholné periodě.

[417] Srov. zprávu o členské schůzi in: *ČLČ* 80/1941, č. 17, s. 615–617, zde zvláště s. 616.
[418] Prokopova přednáška vyšla s ročním zpožděním, srov. Prokop, Jan: „O konstituci a sebevraždě“, *ČLČ* 80/1941, č. 43, s. 1627–1632 a č. 44, s. 1680–1682.
[419] Vondráčkův autoreferát v zápisu ze členské schůze in: *ČLČ* 80/1941, č. 7, s. 254.

Datum	Typ akce / místo konání	Referující a název přednášky	Odkaz na pozvánku
28. 2. 1941	Členská schůze / Lékařský dům	Krajník, B.: „Biotypologický výzkum školní mládeže. Část I. Obecné úvahy a metodika“	*ČLČ* 80/1941, č. 8, s. 290
28. 3. 1941	V. valné shromáždění / Lékařský dům	Bez přednášky	*ČLČ* 80/1941, č. 12, s. 447; *Praktický lékař* 21/1941, č. 6, s. 127; *Úchylná mládež* 17/1941, č. 4, s. 173.
6. 6. 1941	Členská schůze / Lékařský dům	Čapek, Dominik: „Konstituční momenty v únavě“	*ČLČ* 80/1941, č. 20, s. 728, č. 21, s. 770; *Praktický lékař* 21/1941, č. 10, s. 212.
6. 3. 1942	Členská schůze / Lékařský dům	Krajník, B.: „Je možno posuzovat úrazovost z hlediště příslušnosti k určitému konstitučnímu typu?“	*ČLČ* 81/1942, č. 7, s. 206; *Praktický lékař* 22/1942, č. 4, s. 80.
23. 3. 1942	VI. valné shromáždění / Lékařský dům	Mentl, S.: „Arthropathická konstituce“	*ČLČ* 81/1942, č. 11, s. 320; *Praktický lékař* 22/1942, č. 6, s. 120.
8. 5. 1942	Členská schůze / Lékařský dům	Tolar, V. – Šabat, Karel: „Violova methoda určení tělesného konstitučního typu člověka a naše modifikace anthropometrického stolu“ Šabat, K.: „Pozorování růstu a zhodnocení tělesné konstituce podle methody Violovy u skupiny 2 500 zlínských dětí, ve stáří 10–13 let“	*ČLČ* 81/1942, č. 17, s. 500.

Bohumil Krajník na počátku roku 1941 předložil kolegům z ČSB dílčí výsledky zahájeného výzkumu dětské konstituce. Příspěvek tiskem nevyšel, Krajník však nechal v *ČLČ* uveřejnit obsáhlý autoreferát.[420] Na rozdíl od programového textu z *Úchylné mládeže* byl zde v konkrétních bodech představen postup, který Krajník nazývá platformou pro tzv. organickou výchovu jedince. Velkoryse pojatému vyšetřování byli v této první fázi podrobeni dospívající chlapci z michelské pokusné měšťanky a my jeho jednotlivé body uvádíme jako doklad o posedlosti sběrem kvantifikovatelných údajů posilujících víru v distinkci mezi lidskými typy, spolu s vírou v predikci lidského osudu:

I. Vyšetření biologická
   1. Klinická vyšetření zdravotního stavu: interní, otorhinolaryngologické, okulistické a stomatologické
   2. Fotografování (celá postava, en face, profil, zezadu…)
   3. Anthropometrická měření (pořizování 21 měr)
   4. Stanovení krevní skupiny
   5. Daktyloskopické vyšetření
   6. Mikrokapilaroskopický výzkum
   7. Zhotovení dynamografických křivek

II. Vyšetření psychofysiologická

[420] Zpráva o členské schůzi in: *ČLČ* 80/1941, č. 34, s. 1316–1318.

1. Zkouška ostrosti zraku
2. Zkouška barvosleposti
3. Zkouška vnímání jemných odstínů barev
4. Stanovení individuálního psychomotorického tempa
5. Provedení konstrukčního pokusu (posouzení nervové koordinace, pozornosti a afektu)

III. Vyšetření psychologická
1. Zkouška opticko-motorické paměti
2. Zkouška akusticko-motorické paměti
3. Zkouška paměti (souvislý prozaický text)
4. Zkouška relativně trvalé paměti (vybavení si promítaného diapositivu)
5. Vyšetření pozornosti
   a. Rozsah: reprodukce promítnutého bezesmyslného slova
   b. Intenzita: hromadné (počítací) testy
6. Zkouška inteligence (hromadný test protikladů a analogií)
7. Řeč – obrazivost – estetické prvky (ústní popis obrázku, slohové cvičení)
8. Štěpení a rozsah pozornosti pro promítané zrakové vjemy
9. Psychodiagnostika dle Rorschacha

Klinická vyšetření byla provedena ve Vinohradské nemocnici, biotypologická následně v laboratoři na V. oddělení SZÚ. Psychologická vyšetření byla provedena za účasti pedagogů přímo na škole. Krajník svůj referát uzavírá tím, že nyní je třeba začít s druhou etapou výzkumu, tedy se statistickým a procentuálním vyhodnocením pořízených dat, a tedy se syntetickým zhodnocením dorostenecké konstituce.

Provedený výzkum byl v témže roce zúročen v podobě dalšího z řady popularizačních článků, tentokráte ve sborníku *Šťastné dítě*, který vydala Ženská národní rada. Publikace byla určena primárně rodičům a Bohumil Krajník zde otiskl kapitolu s názvem „Jakou úlohu má konstituce dítěte“.[421] Obvyklé motivy v podobě celostního pojetí jedince v moderní medicíně, korelace tělesných a duševních vlastností a individuality jako souhry zděděného a získaného jsou zde podány s maximálním zjednodušením a s cílem přesvědčit rodiče zejména o konstituční podmíněnosti dětské rezistence vůči chorobám.

Krajník představuje budoucí úlohu lékaře, který rozpoznává konstituční znaky, „osudové směrnice pro život dítěte“ a skrze tuto znalost napomáhá (respektive zabraňuje) rozvinutí kladných (respektive neblahých) konstitučních základů. Tak se nové medicíně bude dařit zajišťovat dítěti plnohodnotný život.[422] V záležitosti role

[421] Krajník, B.: „Jakou úlohu má konstituce dítěte“, in: Bělehrádek, Jan – Závadová, Jaroslava (eds.): *Šťastné dítě. Otázky zrodu a výchovy dítěte do šesti let*. Praha 1941, s. 45–52.
[422] Tamtéž, s. 48 n.

rodičů v konstituční výchově je ale Krajník zdrženlivý. Vzhledem k faktu, že se konstituce u dětí rychle proměňuje (a to až do překonání puberty), jen těžko lze určit skutečně trvalé konstituční znaky. V článku je sice nadneseno, že sledování a úprava činnosti některé z endokrinních žláz může napomoci usměrnit případný nerovnoměrný vývoj, avšak konkrétní rady rodičům, pro které má být publikace určena, zde chybí. Krajník se omezuje pouze na další propagaci biotypologie spolu s obhajobou potřeby soustavného lékařského dozoru. Závěrečná relativizace absolutní genetické podmíněnosti lidských vlastností a schopností je demonstrací víry o potenciálu biotypologie dotvářet individuum podle požadavků společnosti.

> *Poznati individuální vývoj a konstituci dítěte nelze jinak nežli jeho soustavným sledováním od narození až do dospělosti. […] Rodiče a často vychovatelé neuvědomují si plně, že mnohé povahové různosti u dětí jsou podmíněny také konstitucí. […] Rovněž i mravní stránka budoucí osobnosti, závislá na postoji dítěte k okolí a rodině, je ve svém vývoji založena konstitučně. […] dědičnost a jí podmíněná konstituce nejsou takovým naprosto nezvratným osudem, proti kterému by se tam, kde je toho třeba, nedalo bojovat. Lze velmi mnohé napraviti a hlavně lze použíti různých konstitučních vlastností a stavů jako mocných pomocníků při vytváření jedincovi osobnosti.*[423]

Páté valné shromáždění, svolané v březnu 1941, proběhlo sice bez úvodní přednášky, jednalo se však o velmi důležitou schůzi, neboť hlavním bodem jednání bylo založení další sekce, zaměřené tentokrát na výzkum ženské konstituce. Krajník potřebu rozšíření biotypologického portfolia obhajuje v zápise takto: „Jsou rozdíly mezi muži a ženami na straně jedné a rozdíly mezi jednotlivými ženskými jedinci na straně druhé. Týkají se nejen primárních a sekundárních pohlavních znaků a zevního habitu, ale i jednotlivých vegetativních i animálních funkcí a ovšem též života duševního v celém jeho rozsahu.“[424] Zvláště je třeba zaměřit výzkum na speciální konstituční problémy spojené s menstruací, těhotenstvím a klimakteriem, včetně analýzy úchylných jevů, které se u některých žen rozvíjí v návaznosti na výše uvedené změny.

Během rozpravy se objevily požadavky, aby bylo vyšetřování prováděno ženským personálem. Josef Hynie otevřel otázku zavedení speciálního názvosloví pro ženskou konstituci, neboť v utváření ženského těla hraje zvláštní roli podkožní tuková vrstva, a nikoliv svaly (od nichž se odvíjí Kretschmerova typologie). Vedení sekce se ujala jedna

[423] Tamtéž, s. 51 a 52.
[424] Krajník, B.: „Zpráva o pátém řádném valném shromáždění České společnosti biotypologické“, *ČLČ* 80/1941, č. 35, s. 1348–1352, zde s. 52. O vzniku sekce pro výzkum ženské konstituce je podána krátká zpráva rovněž in: *Úchylná mládež* XVII/1941, č. 4, s. 173.

z prvních promovaných lékařek v ČSR, Anna Lankašová Burianová, která společně s Boženou Slámovou přednesla i program. Jeho teoretické i praktické body se v zásadě shodují s obecným programem ČSB. Ambicí lékařek angažovaných v této sekci bylo postavit společenskou úlohu ženy na konstituční základ. „Jak u dívek při prvních projevech dospívání, tak u dospělých bych si přála rozpoznati typ tak, abych mohla usměrnit další život, dovedla např. poradit v daném případě, co by bylo pro ženu lepší, zda se připravovat na provdání či na samostatný život.“[425]

Ze zápisu se ještě dozvídáme, že pilotní výzkum mezi žákyněmi dívčího reálného gymnázia byl proveden již na přelomu let 1940 a 1941, z podnětu Stanislava Mentla. Vyšetřeno a změřeno bylo 715 žákyň, většina z nich (40 %) byla leptosomního typu. V referátech byla ale zároveň připomenuta nesnáz s určením definitivního konstitučního typu, neboť ženské tělo v důsledku hormonálních změn tenduje k mohutnění. „Vdané ženy a zejména ženy, které jednou nebo vícekrát rodily, často zdánlivě mění svůj konstituční typ, stávají se robustnějšími. Vlastně je to většinou teprve definitivní rozvoj individua, u něhož došlo k úpravě vnitřní sekrece, jejíž vývoj byl zabrzděn vlivem nepřirozeného způsobu života.“[426] Autorka referátu zde naráží na fenomén vyšší obezity u žen žijících ve městech, která je zapříčiněna nedostatkem pohybu a každodenním stykem s potravinami při jejich přípravě.

Výzkum žaček byl mezi členy ČSB chápán jako další rozšíření již započatého výzkumu dětské konstituce. K dosud probíhajícímu sběru a vyhodnocování dat naměřených u chlapců z Michelské školy tak plynule přibyl sběr a vyhodnocení dat z dívčích gymnázií. O možnostech výzkumu dětské konstituce jel na začátku března 1941 Krajník přednášet zlínským učitelům. Ve Zlíně se za Krajníkovy asistence během roku 1941 rovněž připravovaly první publikační výstupy z výzkumu konstituční náchylnosti k úrazovosti.

Společnost měla v době konání páté valné hromady 90 členů a do následujícího období zůstal její výbor takřka nezměněn. Pouze za zemřelého Josefa Saidla se do širšího vedení dostala (z pozice předsedkyně sekce) Anna Lankašová Burianová. Jako poslední bod jednání zazněl ještě Krajníkův návrh, aby ČSB v budoucnu zřídila sekci pro tělesnou výchovu, která se stala povinnou součástí výuky. Praktická aplikace výzkumu v tělovýchově je i předsedou Šebkem kvitována, zejména jako možný zdroj

[425] Autoreferát Lankašové Burianové in: Krajník, B.: „Zpráva o pátém řádném valném shromáždění České společnosti biotypologické“, s. 1349.
[426] Autoreferát Volfové Tamtéž, s. 1350.

příjmu finančních prostředků pro společnost. Návrh ale zůstal pouze v podobě tohoto námětu a do konce války se k němu členové ČSB již nevrátili.

Poslední přednáška v roce 1941 proběhla již v červnu a promluvil na ní Dominik Čapek o konstitučních momentech v únavě.[427] Čapek byl zakladatelem československého leteckého lékařství a vedoucím Leteckého zdravotnického ústavu, na kterém byly prováděny lékařské posudky ke schopnosti letecké služby. Zároveň jako důstojník československé armády velel za první republiky Letecké vyšetřovací stanici československého letectva a Zdravotnické sekci Vojenského leteckého ústavu studijního.[428]

Ve svém referátu upozornil na tendenci narůstající zátěže na mentální výkony, k nimž ale není každý jedinec uzpůsoben. V tomto ohledu považoval za více odolné proti únavě asteniky (tedy leptosomní typ), kteří jsou oproti pyknikům zvýhodněni rychlejší činností endokrinních žláz a rychlejší výměnou plynů.

> *Schopnost jedince k práci, k výkonu, k uplatnění se a jeho odolnost proti únavě jsou podmíněny silou a kvalitou základních duševních činitelů (citů, pudů, nálad), schopností (intelektu, vloh, nadání), silou, tvarem, usměrněním vůle, jakož i stupněm integrace a harmonisace těchto složek většinou konstitučně daných.*[429]

S narůstajícím požadavkem zaměstnavatelů po adaptaci zaměstnanců na pracovní prostředí je podle Čapka třeba, aby byly respektovány schopnosti a odolnost proti únavě, což jsou prvky konstitučně podmíněné. Je tedy nutné zavést výběrové metody pro určité pracovní pozice, zvlášť vhodné jsou IQ testy, neboť je každé pracovní místo definováno tzv. zónou optimální inteligence. Lze tedy vybrat kandidáta, který svým kvocientem odpovídá požadavkům zóny a nehrozí u něj ani nezvládání pracovních požadavků, ale ani případné neuspokojení z vykonané práce v případě jeho příliš vysoké inteligence. Obojí extrém mimo optimální zónu vede u jedince k rychlejšímu vyčerpání a chronickému pocitu únavy. „Naproti tomu jedinec zaměstnaný způsobem odpovídajícím jeho I. Q., pracuje při správném mentálním zatížení, jeho únava je výkonu přiměřená, fysiologická, je zdrojem spokojenosti z vykonané práce; pracuje i

[427] Zápis ze schůze in: *ČLČ* 80/1941, č. 35, s. 1352–1353. Přednáška následně vyšla in extenso. Srov. Čapek, Dominik: „Konstituční momenty při únavě“, *Praktický lékař* 22/1942, č. 2, s. 22–26. Čapek vydal k problému chronické únavy článek v tomtéž časopise již v roce 1941. Srov. Čapek, D.: „Posuzování únavy v zaměstnání“, *Praktický lékař* 21/1941, č. 12, s. 239–242 a č. 14, s. 279–282.
[428] K Čapkově kariéře srov. Dvořák, Antonín – Truska, Oldřich – Vanko, Josef: „Letecké posudkové lékařství – historie a zvláštnosti jeho rozvoje v Ústavu leteckého zdravotnictví“, *Vojenské zdravotnické listy* 72/2003, č. 2, s. 47–50, zde s. 48.
[429] Čapek, D.: „Konstituční momenty při únavě“, s. 23

objektivně dobře, nemá obtíží, neúspěchu ani komplikací z něho vznikajících; je na svém místě!“[430]

V průběhu roku 1941 docházelo ze strany protektorátní správy k prvním citelným represím, které se dotkly i činnosti ČSB. Již v květnu 1941 byl zatčen zakládající člen společnosti, ředitel Zemského ústavu pro choromyslné, František Kafka. Ten prováděl od počátku války odbojovou činnost v rámci olitického ústředí. Gestapo u něj v ústavu objevilo vysílačku a František Kafka byl po dlouhém věznění během stanného práva v říjnu 1941 popraven.[431] Obecně lze spatřovat příčinu útlumu činnosti ČSB ve druhé polovině roku 1941 v nástupu Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora v září 1941.

Na počátku roku 1942 se pozornost biotypologů přechodně obrátila zpět ke Zlínu. Po delší přestávce byly, nejprve na členských schůzích a posléze i písemně, prezentovány výsledky výzkumu zaměstnanecké úrazovosti a výzkumu dětské konstituce u zlínských školáků. Během roku 1943 a na počátku dalšího roku vyšly patrně nejrozsáhlejší studie, které jsou svědectvím o snaze učinit z konstituční klasifikace pevný základ průmyslové medicíny. Abychom podchytili činnost ve Zlíně v celé šíři, je třeba se vrátit až na počátek roku 1940, kdy byla v Baťově nemocnici zřízena poradna pro pracovní lékařství. Jejím vedením byl pověřen Jan Roubal, toho času přednosta Vědeckého ústavu pro průmyslové zdravotnictví tamtéž.

6.2 Návrat do Zlína I: Vědecký ústav pro průmyslové zdravotnictví

Počet institucí, které ve Zlíně na přelomu třicátých a čtyřicátých let vykonávaly supervizi nad životem zaměstnanců podniku, neustále narůstal. Vedle osobního oddělení, spolu s psychotechnickým a sociálním oddělením to byla od roku 1932 zdravotní matrika, od roku 1934 úrazová zábrana, dále od roku 1937 Vědecký ústav pro průmyslové zdravotnictví[432] a od roku 1940 ještě biotypologická laboratoř paralelně s poradnou pro pracovní lékařství. Mezi všemi těmito institucemi fungovala komplikovaná síť vztahů, jejíž rozpletení je obtížnější, připočteme-li k nim roli Baťova podpůrného fondu (BPF), z jehož prostředků byly hrazeny některé z aktivit či v případě Baťovy nemocnice částečně i provoz. Pohybujeme se v období, kdy všechny tyto instituce vznikaly a jejich role a umístění v organizaci závodu se teprve hledaly.

[430] Tamtéž.
[431] Vondráček, V.: *Lékař dále vzpomíná*. Praha 1978, s. 153–154.
[432] *Ročenka 1942: Vědecký ústav pro průmyslové zdravotnictví při Baťově nemocnici ve Zlíně (primář MUDr. Jan Roubal)*. Zlín 1942, s. 3.

S postavou Jana Roubala vstupuje do příběhu zlínské biotypologie nový prvek. Roubal pracoval jako závodní lékař již na konci dvacátých let, následně přechodně odešel do služeb okresní nemocenské pojišťovny. K prvnímu lednu 1937 byl přijat zpět do Vědeckého ústavu pro průmyslové zdravotnictví, který byl založen jako nové oddělení Baťovy nemocnice. V Ústavu byl původně prováděn zejména laboratorní výzkum vlivu chemikálií užívaných při výrobě na lidské zdraví,[433] Roubal ale činnost rozšířil, a v průběhu dalších patnácti let tak významně přispěl k etablování oboru průmyslové hygieny a pracovního lékařství ve Zlíně.

V jedné ze svých prvních publikovaných přednášek s názvem „Průmyslová hygiena jako součást pracovního lékařství v praksi“[434] Roubal definuje obor jako studium vzájemného vztahu člověka a práce. Jinými slovy, jde o výzkum prvků, na kterých závisí výkonnost individua, se snahou o jeho správné pracovní zařazení (tedy přizpůsobit člověka práci). Roubal ale zároveň zdůrazňuje potřebu věnovat pozornost i opačnému vztahu, tj. vlivu práce na normální fyzické a psychické založení člověka a podle toho pracovní proces modifikovat, aby jej člověk zvládal (tedy přizpůsobit práci člověku).

Součástí přednášky je diagram návrhu funkčních vztahů v průmyslovém podniku, který z osobního oddělení činí těžiště dohledu, v němž jsou soustředěny všechny ostatní servisní jednotky tak, aby personální administrativa vedla ke zvědečtění vztahu člověk ↔ práce.[435]

Primárním úkolem osobního oddělení musí být zlepšení výběrových metod, pomocí kterých se dosáhne vysokého stupně přizpůsobení jedince dané práci, a tím i jeho vysoké výkonnosti spolu s obecným snížením fluktuace zaměstnanců v závodě. Roubal připomíná Tolarovy práce o zdravotní matrice a pravidelných zdravotních prohlídkách zaměstnanců, pomocí kterých bylo tohoto cíle ve Zlíně částečně dosaženo, nyní je však třeba pokračovat dále. Při zácviku nových dělníků musí být brán zřetel na jejich úměrné zatížení: „nestačí vytvořiti rekordmany v práci, ale je třeba naučiti rovnoměrné výkonnosti při dokonalé práci, dále aby se maximum práce vykonalo s minimem námahy a aby se pracovní risiko omezilo na nejmenší míru“.[436]

[433] Srov. Roubalovu osobní složku in: SOkA Zlín, fond Baťa a. s., sign. II/2, kart. 1130, inv. č. 16.
[434] Roubal, Jan: „Průmyslová hygiena jako součást pracovního lékařství v praksi“, *ČLČ* 79/1940, č. 39, s. 815–820, č. 40, s. 842–851, č. 41, s. 868–873.
[435] Pro značnou obsahovou hodnotu otiskujeme Roubalovo schéma jako Přílohu č. 7. Tamtéž, s. 816.
[436] Tamtéž, s. 820.

Značný prostor věnuje Roubal problému úrazovosti. Užívá dobovou statistiku, ze které vyplývá, že více než 35 % úrazů je způsobeno nedostatečnými bezpečnostními opatřeními a 43 % špatným umístěním dělníka, který pracuje na pozici, pro niž nemá předpoklady. Těmito údaji Roubal potvrdil faktickou existenci individuální predispozice k úrazům. Zaměstnance je proto třeba podrobit speciálním testům v psychotechnickém oddělení závodu a zvláště je třeba se při nich zaměřit na měření inteligence, afektivity a pozornosti. Ruku v ruce s vyšetřeními musí být průběžně prováděn pečlivý sběr údajů o všech úrazech, které zaměstnanci závodu prodělají. Dvojí kartotéka, tedy znalost jedincovy dispozice na jedné straně, a klasifikace úrazovosti, tedy znalost úrazového rizika na druhé straně, umožní založit efektivní preventivní péči. Vědecky založenou úrazovou zábranu.

Součástí průmyslové hygieny má být i sledování rizika vzniku nemoci z povolání. Lékaři v podniku musí dohlížet na hygienu dílen, kontrolovat manipulaci s toxickými látkami, odhalovat vlivy pásové výroby na jednostranné opotřebení organismu.

Všechny uvedené prvky Roubal představuje jako součást programu Vědeckého ústavu pro průmyslové zdravotnictví ve Zlíně, který úzce spolupracuje s osobním oddělením. Ústav se aktivně účastní procesu zaměstnaneckých přesunů v rámci podniku, přičemž je ve všech případech kontrolován zdravotní stav přestoupivšího dělníka. Spolupráce je navázána i se zdravotní matrikou a s lékaři nemocenských pojišťoven. Přezkoumání o vhodnosti stávajícího umístění dělníka je automaticky provedeno po každém úrazu, popřípadě se o přestupu jedná v případě, že si návrh na něj podal sám zaměstnanec, anebo tak učinil jeho nadřízený či dílenský mistr. Ústavní lékaři po provedení vyšetření a vyhodnocení nálezu komunikují s osobním oddělením a doporučují další postup, ať již se jedná o hospitalizaci, nařízení dovolené, přemístění či rozvázání pracovního poměru. Pro tyto účely byla ve Zlíně vytvořena tzv. vložka pro otázky pracovního lékařství, jež se vkládala do osobní složky v kartotéce osobního oddělení závodu.[437] Vedle zdravotního dotazníku ve zdravotní matrice se tedy jednalo o paralelní dokument umožňující další rychlé zaznamenání a strojové vyhodnocení dělníkova zdraví.

Je překvapivé, že přes zjevnou paralelu k biotypologickému programu je v Roubalově textu otázka lidské konstituce připomenuta než na dvou místech. Okrajově je její význam zmíněn při konstitučních dispozicích (respektive indispozicích) k

[437] Tamtéž, s. 847.

určitému pracovnímu umístění. Ve druhém případě je zdůrazněn konstituční základ pro individuální predispozici k rozvoji nemocí z povolání. Roubal se ale v těchto otázkách vždy odkazuje na Tolara a konstituční hledisko dále nerozvíjí.[438]

Vědecký ústav pro průmyslové zdravotnictví, jemuž organizační umístění ve struktuře závodu přikazovalo být mediátorem mezi dílnou a osobním oddělením, byl jedním z oddělení Baťovy nemocnice (Roubal měl od počátku 40. let statut primáře). Vyjma stálého dozoru nad zaměstnanci a asistence u jejich výběru a umístění byl ústav pověřen dozorem nad hygienou pracovního prostředí, a především nad experimenty s novými materiály a chemickými látkami užitými ve výrobě. K tomuto účelu byla v prostorách ústavu umístěna pokusná laboratoř, ve které byly prováděny zkoušky toxicity látek (či šířeji biologických účinků průmyslového materiálu), především na zvířatech. Činnost ústavní laboratoře byla pevně svázána s činností Výzkumného a zkušebního ústavu závodu a jeho provozními laboratořemi.

V první ústavní ročence, ve které je reflektována činnost od založení instituce až do konce roku 1942, je výše naznačená metodika úrazových kontrol představena jako zavedená součást zdravotní politiky závodu. Ústav je představen jako servisní pracoviště, které se aktivizuje na základě požadavků osobního oddělení a disponuje vyšší mírou exekutivy, než jakou měl do té doby Sociálně-zdravotní ústav. Lékaři z Vědeckého ústavu pro průmyslové zdravotnictví představují zdravotně dohledový aparát (závodní zdravotní policii) a jsou nadáni mocí rozhodovat o úpravách provozu i o konečném osudu zaměstnance. Rovněž, jak vyplývá z níže uvedené ukázky, uvádějí svými doporučeními do chodu celý další systém institucí zdravotní péče.

> *Po prohlídce sdělujeme osobnímu oddělení o každém jednotlivci, zda může (s hlediska zdravotního) svou práci dále vykonávat a je-li třeba nějakých zvláštních opatření nebo přemístění pracovníka. […] Najdeme-li první příznaky pracovního poškození, doporučíme zpravidla přemístění k nezávadné práci. Zábrana úrazů pak zařídí provedení. Najdeme-li již vyvinuté poškození zdraví, doporučíme léčení, které zařídí na naši zprávu Zdravotní matrika, v těžších případech doporučíme klienta na příslušné oddělení Baťovy nemocnice, kde se konsiliárně účastníme léčení. Po vyléčení zařídíme vhodné pracovní zařazení opět prostřednictvím Zábrany úrazů*.[439]

Pracovníci Vědeckého ústavu prováděli na počátku čtyřicátých let rozsáhlý statistický výzkum, který byl svým zaměřením velice blízký biotypologickému

[438] Tamtéž, s. 819, 844.
[439] *Ročenka 1942: Vědecký ústav pro průmyslové zdravotnictví*, s. 9.

výzkumu. Obě skupiny pracovaly na výzkumu úrazovosti. Odborné veřejnosti tak byly mezi lety 1942 až 1944 paralelně předkládány výsledky šetření dvou týmů ze dvou zlínských institucí svázaných s Baťovým závodem a nemocnicí.

6.3 Návrat do Zlína II: Biotypologická laboratoř

Bohumil Krajník spolu se zlínskými lékaři Karlem Coufalem, Vojtěchem Tolarem a praktikantem Karlem Šabatem[440] postoupili ve výzkumu konstituční podmíněnosti úrazů, provedli modifikaci antropometrických metod a podle nich započali s konstitučním výzkumem zlínských školáků. V roce 1942 byly na toto téma na půdě členských schůzí ČSB uspořádány tři přednášky,[441] z nichž vzešly rozsáhlé studie publikované v letech 1943 a 1944.[442] Předložené výsledky ale opět zůstaly v rovině teoretických úvodů, byť se autoři pokoušeli o vyhodnocení dlouhodobě sbíraného materiálu z období mezi lety 1937–1941.

Ve společné studii Krajníka, Coufala a Šabata je potvrzena hypotéza o lepší schopnosti se zapracovat u leptosomů, což má být dáno vyšší houževnatostí a ovládáním afektivity schizothymního charakteru. Na druhou stranu manuální zručnost leptosomů nedosahuje míry zručnosti pykniků. Pohyby leptosomů jsou trhané, pohyby pykniků plynulé, leptosomové mají vyšší smysl pro detail, pyknikové neznervózní při vršení úkolů.[443] Tyto vlastnosti jsou podle autorů geneticky podmíněny psychickými radikály, jakými jsou např. schopnost štěpit pozornost, citlivost vůči barvám, individuální psychomotorické tempo atd. Radikály, které spoluurčují psychosomatické vlastnosti fenotypu, se projevují i v návaznosti na vnější podmínky. Tak může úrazovost u příslušníků jednotlivých typů stoupat, octnou-li se v časové tísni, mají-li řešit více úkolů naráz či je-li na ně vyvíjen tlak k okamžité adaptaci na změnu rytmu práce.

Autoři provedli výzkum úrazovosti rukou na 229 probandech, kteří prodělali jedno či dvě poranění. Učinili antropometrickou klasifikaci pomocí tří konstitučních

[440] Srov. Šabatovu osobní složku in: SOkA Zlín, fond Baťa a.s., II/2, kart. 1102, inv. č. 65, poř. č. 34. Šabat měl během války přerušené studium medicíny a ve Zlíně pracoval jako praktikant v biotypologické laboratoři.
[441] Srov. zápisy z členských schůzí in: *ČLČ* 82/1943, č. 5, s. 142–143; *ČLČ* 82/1943, č. 7, s. 196–197.
[442] Krajník, B. – Šabat, Karel – Coufal, Karel: „Je možno posuzovati úrazovost s hlediště příslušnosti ke konstitučnímu typu?“, *ČLČ* 82/1943, č. 34, s. 970–976 a č. 35, s. 1013–1018; Tolar, V. – Šabat, K.: „Violova metoda určení tělesného konstitučního typu člověka a naše modifikace anthropometrického stolu“. In: *Sborník lékařský*, sv. XLV, č. 6–7, 1943, s. 175–208; Šabat, K.: „Pozorování růstu a zhodnocení tělesné konstituce podle methody Violovy u 10–13letých zlínských dětí“, *ČLČ* 83/1944, č. 1, s. 11–16, č. 2, s. 48–52, č. 3, s. 73–80, č. 4, s. 106–108, č. 5, s. 127–129, č. 6, s. 177–178 a č. 7, s. 196–205.
[443] Krajník, B. – Šabat, K. – Coufal, K.: „Je možno posuzovati úrazovost s hlediště příslušnosti ke konstitučnímu typu?“, s. 971 a na s. 1014.

indexů (Pignetova, Lennhoffova a Bornhardtova) spolu s psychofysiologickými zkouškami, kterými se zjišťovala citlivost probandů na barvy a tvary, pozornost, jemná motorika a koordinace pohybů. Ze závěrů vyšetřování vyplývá, že konstituční úrazovostí nejvíce trpí leptosomní typy, obecnému závěru se ale autoři brání. Zpochybňují výpovědní hodnotu svých závěrů jednak pro nízký počet probandů, dále pro nestejnoměrné zastoupení jednotlivých typů (naprostý nedostatek pykniků) a konečně pro nejasnost, zda si probandi úraz způsobili sami či zda byl zaviněn poruchou stroje.[444]

Činnost biotypologické laboratoře ve Zlíně a obecný význam biotypologie byl veřejnosti (především zlínské) představen v propagační publikaci o systému zdravotní péče v podniku Baťa z roku 1940. Čtenář se mohl dozvědět, že studium konstituce je nezbytnou součástí preventivních prohlídek, při kterých lékař musí jedince správně hodnotit, poznat jeho základní vlastnosti, charakter a předpoklady a doporučit mu vhodné pracovní zařazení. Zdůrazněna je klíčová účast zdravotní matriky na Sociálně-zdravotním ústavu, která spolu se závodní pracovní hygienou a sociální kontrolou poskytuje vědecký základ pro ekonomizaci provozu.[445]

Vyvstává před námi paralela mezi ambicemi zlínských biotypologů soustředěných kolem primáře Tolara a zaměstnanců Vědeckého ústavu pro průmyslové zdravotnictví u primáře Roubala. Spolu s nárůstem center dohledu na přelomu třicátých a čtyřicátých let lze vypozorovat dva doprovodné jevy. Na jedné straně dochází k duplikaci, tedy ke vzniku dvou institucí, jejichž předmět zájmu je totožný: péče o pracujícího člověka, prevence (především úrazů) a snaha o organické srůstání s podnikovou personální politikou.[446] A zatímco Roubalova skupina slaví od počátku úspěch, biotypologové již pátým rokem hledají své místo na slunci za neustálého opakování významu znalosti lidské konstituce jako vědeckého východiska pro zefektivnění výroby. Tento stav musel na druhé straně nutně vést k meziinstitucionální rivalitě, která se odrazila na vzájemném přezírání obou skupin. Vyjma několika marginálií z roku 1942 nemáme jediný doklad spolupráce či alespoň vzájemné reflexe obou týmů.

---

[444] Tamtéž, s. 976, 1017.

[445] *Jak pečuje Baťova nemocnice o zdraví průmyslových spolupracovníků, občanů města Zlína a kraje*. Zlín 1940 (Lidová zdravotnická knihovna Baťovy služby zdraví č. 8), s. 7–9.

[446] Zdvojení vyplývá např. z další propagační tiskoviny, která shrnuje činnost Baťovy nemocnice. Srov. *Jak slouží Baťova nemocnice lidovému zdraví*. Zlín 1941 (Lidová zdravotnická knihovna Baťovy služby zdraví č. 9), s. 6–7 a 20–21. Vedle sebe se objevuje zdravotní matrika a Vědecký ústav pro průmyslovou hygienu. Účelem obou institucí je zdravotní dohled nad pracujícím. Činnost biotypologické laboratoře v této brožuře vůbec není zmíněná.

Situace mezi oběma skupinami se komplikuje, pokud znovu přihlédneme k organizačnímu řešení, umístění jednotlivých institucí a jejich vedení. Na počátku čtyřicátých let má Baťova nemocnice patnáct hlavních oddělení, z nichž vybíráme pro nás ta podstatná:[447]

1. I. interní oddělení (založeno 1927), primář Vojtěch Tolar
2. II. interní oddělení (založeno 1939), primář Václav Pejše[448]
3. XII. Vědecký ústav pro průmyslovou hygienu (založeno 1937), primář Jan Roubal
4. XIII. zdravotní matrika (založeno 1932), primář Václav Pejše

Přednostou biotypologické laboratoře byl Vojtěch Tolar, nepodařilo se nám však zjistit, pod které oddělení přesně spadala. V ročence Vědeckého ústavu pro průmyslové zdravotnictví za rok 1942 je dokonce uvedeno, že „samostatná" biotypologická laboratoř je umístěna přímo v budově ústavu, z pozdějších archivních materiálů víme, že celé biotypologické oddělení se skládalo ze dvou částí, laboratoře, která sídlila v Sociálně zdravotním ústavu a statistického a archiválního oddělení, které bylo umístěno v objektu nemocnice.[449] To by znamenalo, že Tolarova i Roubalova skupina pracovaly pod jednou střechou. Vzhledem k tomu, že Roubal činnost laboratoře v žádné další ročence nezmiňuje, nebyla patrně laboratoř součástí ústavu a Roubal ji zde pouze trpěl. Přes úzkou vazbu laboratoře a zdravotní matriky se nám nepodařilo nalézt žádný doklad o organizačním vztahu těchto dvou institucí.

S jistotou ale můžeme tvrdit, že laboratoř byla v provozu minimálně do konce roku 1941, neboť disponujeme archivovanými účetními záznamy o jejím provozu. Náklady na konstituční výzkum byly hrazeny z BPF v rámci sociálně-zdravotních akcí nemocnice. Biotypologický výzkum se tak na počátku čtyřicátých let řadil po bok širokého katalogu různých poraden, které přispívaly k rozvoji lékařské supervize a péče o zlínské obyvatelstvo.[450] Součástí laboratoře byli dva laboranti, dvě ošetřovatelky a

[447] Tamtéž, s. 3–4.
[448] Václav Pejše byl kolegou Bohuslava Alberta z nemocnice v Mukačevu. Do Zlína přišel na počátku března roku 1939, po zabrání podkarpatoruské oblasti. Srov. Pejšeho osobní složku in: SOkA Zlín, fond Baťa a.s., II/2, kart. 1030, inv. č. 16, poř. č. 35.
[449] *Ročenka 1942: Vědecký ústav pro průmyslové zdravotnictví*, s. 5; dále srov. SOkA Zlín, fond BN, kart. 3, inv. č. 11 (dopis doc. Tolara vedení BN z 1. 7. 1947).
[450] SOkA Zlín, fond BN, kart. 20, inv. č. 103, fol. 1–19 a inv. č. 104, fol. 1–21. Mezi další sociálně-zdravotní akce patřila úrazová zábrana, opětovné kontroly pracujících či provozy poraden (pro pohlavní nemoci, pro sportovce, pro duševní hygienu, pro otázky pracovního lékařství, proti TBC atd.). Ve druhém pololetí roku 1940 stál provoz biotypologické laboratoře 58 800 K, ve druhém pololetí roku 1941 pak 93 400 K. Nárůst výdajů byl způsoben rozšířením pracovní síly o dvě místa laborantů.

jedna administrativní síla. Vedle těchto stálých zaměstnanců bylo propláceno ještě 24 hodin týdně lékařům sloužícím na tomto oddělení.

V květnu 1942 referovali na schůzi ČSB Tolar společně s Šabatem o vhodnosti Violovy metody v antropometrii a stanovení konstitučního typu. Svou přednášku vydali v roce 1943 v *Lékařském sborníku*. Návrat k italské škole byl ve zlínském prostředí podněcován potřebou rychlého sběru dat o tělesných proporcích s možností přesného (objektivního) výpočtu individuálních specifik, na což dle Tolara se Šabatem dosavadní konstituční indexy nestačily.

Nekonečné kombinace variet lidských znaků jsou u Violy podřízeny Queteletovu pravidlu o rozložení individuální variability všech znaků a jejich vztahů mezi dvě extrémní hodnoty. Hodnoty distribuce znaků lze vyjádřit Gaussovou křivkou, pomocí které Viola sestavuje pro každý znak tzv. medionormální hodnotu (vrchol křivky), kterou by měl „každý jedinec, kdyby na něj nepůsobily příčiny různé povahy, např. dědičné, nebo vlivy prostředí, zvláště v době vývinu“.[451]

Vyhodnocení naměřených údajů výpočtem jejich odchylky od normálu (vrcholu křivky) nabízí Tolarovi se Šabatem jistotu přesného stanovení minima a maxima výskytu jakéhokoliv konstitučního znaku, a tedy i možnost sestavení celkové konstituce „normálního člověka“. Takový jedinec by byl tvořen pouze znaky, které se v celé populaci vyskytují s nejvyššími průměry. Od tohoto předpokladu ideální konstituční normy je možné vypočíst dvě dominantní odchylky – deformace směrem k protaženému longitypu (u kterého převládá přemíra morfologického vývinu), anebo antagonisticky k podsaditému brachytypu (u nějž převládal váhový vývoj). Obě stanovené odchylky jsou ve všech sledovaných znacích navzájem dokonale antitetické.[452]

Violova metoda spočívá v měření deseti základních lineárních měr, které se provádí na speciálně sestrojeném antropometrickém stole, na kterém proband při vyšetřování leží. Z těchto údajů se následně počítá pět kubických hodnot (např. obsah hrudníku, břicha, celého trupu) a lineární součet délky končetin. S těmito údaji jsou provedeny další výpočty až ke stanovení konečného údaje, morfologického

[451] Tolar, V. – Šabat, K.: „Violova metoda určení tělesného konstitučního typu…“, s. 180. Autoři vycházejí z Violovy studie uveřejněné v roce 1937 v časopise *Biotypologie*. Srov.: Viola, Giacinto: „L’evaluation de la constitution humaine individuelle“, *Biotypologie* 5/1937, č. 3/4, s. 85–93.
[452] Tolar, V. – Šabat, K.: „Violova metoda určení tělesného konstitučního typu…“, s. 181.

konstitučního typu spolu s nejzákladnějšími (dominantními) vlastnostmi.[453] Vznikající zlínská laboratoř jeden antropometrický stůl zakoupila již v roce 1937, ale pro dosažení větší efektivity (tj. rychlosti při měření) bylo třeba drobných zdokonalení. Proto strojírny Baťových závodů v roce 1940 vytvořily vlastní modifikovanou konstrukci Violova stolu a na něm se podařilo během rekordních dvou červnových týdnů v roce 1941 provést měření 2 500 (!) zlínských školáků.[454]

O výzkumu růstu zlínských dětí a stanovení jejich konstituce Violovou metodou bylo přednášeno na téže květnové schůzi. S mírným zpožděním vznikla rozsáhlá samostatná studie, která na sedm pokračování vyšla v *ČLČ* na počátku roku 1944. Byla v ní zpracována data o měření cca 1 260 hochů a 1 130 dívek (zbylé údaje o cca 110 dětech byly vyřazeny kvůli přílišným tělesným deformacím). Všichni probandi byli ve věku 11–13 let, věkové skupiny byly navzájem i mezi pohlavími zastoupeny přibližně rovnoměrně. Šabatova práce prezentuje metodiku spolu se statistikou veškerých naměřených údajů. Hlavním cílem bylo zaznamenání změn tělesných rozměrů (ale i váhových přírůstků) v důsledku růstu. Při porovnání zlínských dětí s Violovým normotypem dochází Šabat k závěru, že zvláště u hochů ve všech věkových skupinách převládá longitypie, tedy morfologický vývin, „s převahou končetin nad trupem, s protáhlým a plochým hrudníkem a s takovým objemem dutiny břišní, jenž harmonicky koreluje s dutinou hrudní“.[455] U dívek je longitypie ještě zřetelnější, převaha končetin nad trupem se s přibývajícím věkem zvětšuje, tělesný vývin je ale rovnoměrný.

Východiskem, normotypem, podle kterého byly míry zlínských školáků hodnoceny, byl Violův dospělý benátský člověk, neboť ve Zlíně prozatím nebyl nasbírán a vypočten protektorátní normotyp. Statistické zpracování velkého množství dat Šabat představuje jako základ dalšího výzkumu, kterým bude (I) sledování korelační závislosti mezi jednotlivými tělesnými znaky, (II) hledání změn vzestupu a sestupu jednotlivých funkcí a (III) hledání latentních vztahů mezi tělesnými znaky.[456] Oproti celkovému snažení ČSB byla tato zlínská „violovská“ epizoda krokem zpět. Tolar i Šabat se sice snažili nalézt efektivní nástroj pro rychlé měření a vyhodnocení tělesné konstituce, naprosto však pominuli obecnou biotypologickou snahu nalézat především korelace mezi tělesnými a mentálními vlastnostmi člověka.

[453] Tamtéž, schéma výpočtu je graficky znázorněno na s. 183, výpočet složených lineárních měr na s. 190 n.
[454] Tamtéž, s. 179, 184.
[455] Šabat, K.: „Pozorování růstu a zhodnocení tělesné konstituce podle metody Violovy…“, s. 200.
[456] Tamtéž, s. 204.

Během roku 1941 a 1942 nezahálela ani skupina kolem Jana Roubala. V *ČLČ* vyšlo několik studií, které sumarizovaly zkušenosti zlínské poradny pro otázky pracovního lékařství v oblasti změny práce,[457] a především prezentovaly výsledky statistického zpracování výškových a váhových měr ze zlínské zdravotní matriky. Na statistice pracoval Petr Pachner, syn židovského lékaře Františka Pachnera.[458]

Ve dvou článcích si autor vetkl za úkol nejprve stanovit aritmetický průměr váhy zlínských mužů v závislosti na jejich stáří.[459] Použil k tomu údaje ze zdravotní matriky o 21 000 mužích pracujících u Bati. Cílem Pachnerova snažení bylo nalezení normativního váhového ideálu pro příslušný věk; tedy z reálné lidské váhy zprůměrovat ideální váhu, kterou by Baťovi zaměstnanci v určených věkových intervalech měli vykazovat. Svou statistiku, postavenou na aritmetickém průměru úctyhodného množství dat, Pachner komparuje s výsledky Matiegkova měření, provedeného v roce 1895 u příležitosti pražské národopisné výstavy.[460]

V roce 1943 je statistika rozšířena o zpracování údajů o ženách – zaměstnankyních – a průměry jsou vypočteny znovu, tentokrát na základě dat o bezmála 30 000 osobách. Vedle váhových měr jsou zpracovány i údaje o výšce zaměstnanců a je vypočítáván Queletův výškováhový index. „Konečným cílem naší práce bylo sestaviti tabulky váhových norem k posuzování stavu výživy nově přijímaných zaměstnanců, ke zdravotnické kontrole starých zaměstnanců, dále pro potřebu klinickou, poradenskou a pro potřebu pracovního lékařství.“[461] Pachnerovy ambice jdou ale ještě dále. S ohledem na fakt, že mladší ročníky zlínského obyvatelstva jsou namíchány z obyvatel celých Čech a Moravy, kteří do Zlína přišli za prací, je možné sestavené výškové a váhové normy použít jako celostátní normy.[462] Stejně jako Šabat i Pachner si všímá

[457] Srov. např. Roubal, J. – Pachner, Petr: „Změna práce jako lékařský problém. Zkušenosti z Poradny pro otázky pracovního lékařství“, *ČLČ* 81/1942, č. 11, s. 309–314.
[458] Srov. Pachnerovu osobní složku in: SOkA Zlín, fond Baťa a.s., II/2, kart. 1079, inv. č. 35, poř. č. 42. Součástí složky je i vyplněný dotazník o árijském původu (z otcovy strany pozitivní) spolu s anonymním dopisem z dubna roku 1940, ve kterém pisatel žádá vysvětlení situace, jak může být Pachner jako Žid zaměstnán v poradně pracovního rizika, když se jedná o „charakter schopný největších špatností“. Za Pachnera, který byl zaměstnancem nemocnice teprve od roku 1939, se postavil ředitel Albert v důvěrném dopise přednostovi osobního oddělení Jaroňkovi. Srov. Tamtéž, fol. 8 a 14.
[459] Pachner, P.: „Váhové normy zlínských mužů“, *ČLČ* 81/1942, č. 22, s. 625–627.
[460] Pachner neuvádí zdroj, Matiegka sám publikoval výsledky obdobných antropometrických šetření častěji. Srov. např. Matiegka, J.: „Růst, vývin, tělesné vlastnosti a zdravotní poměry mládeže královského města Prahy“, *Rozpravy České akademie pro vědy, slovesnost a umění* (II. třída), roč. VI/1897, č. 17; Matiegka, J.: „Tělesná výška obyvatelstva v zemích českých dle výsledků měření při odvodech“, in: *Národopisný věstník československý* XI, s. 379.
[461] Pachner, P.: „Statistické zpracování výškových a váhových měr 29.606 osob, vyšetřených ve Zdravotnické matrice zaměstnanců firmy Baťa a. s. ve Zlíně“, *ČLČ* 82/1943, č. 45, s. 1318–1328, zde s. 1320.
[462] Tamtéž, s. 1325.

meziročního růstu a nabývání váhy, zejména u dospívajících mezi 14. a 18. rokem, avšak nesleduje při tom konstituční specifika.

6.4 Bohuslav Albert, Baťův dům zdraví a biotypologie

Než opustíme zlínské reálie, je třeba se ještě krátce zastavit u příběhu ředitele Baťovy nemocnice, Bohuslava Alberta. Ten byl v první polovině roku 1942 nucen, částečně ze zdravotních důvodů a částečně pro nespokojenost německé správy nemocnice, opustit svou funkci. V červnu téhož roku byl ředitelem na Albertovo doporučení ustanoven Václav Pejše. Ten však ve funkci vydržel pouze do srpna, kdy jej zatklo gestapo a on strávil zbytek války v koncentračním táboře Osvětim. Dalším v pořadí byl Vojtěch Tolar, s ním ale nesouhlasily německé orgány a stejně jako u Pejšeho i Tolarovi hrozilo bezprostřední zatčení. Do ředitelské funkce se nakonec dostává primář chirurgie Černošek, který v ní vydržel (s přestávkou na jaře 1945) až do roku 1946.[463]

Albert strávil druhou polovinu války jako lékař v Liticích nad Orlicí. Po celou dobu trpěl vážnými zdravotními problémy s ledvinami, v roce 1944 se musel v Hradci Králové podrobit operaci s dlouhodobou rekonvalescencí. Přes své potíže i značnou izolaci od zlínského prostředí udržoval s vedením podniku, zvláště s Dominikem Čiperou a Josefem Hlavničkou, čilou korespondenci.[464] Společným tématem v dopisech, vyjma Albertova zdravotního stavu, byla především snaha o realizaci projektu Baťova domu zdraví (BDZ). Albert jej již od prvních návrhů z roku 1936 považoval za nutný krok rozvoje zlínského léčebného ústavnictví, který by mladou moravskou metropoli opět učinil avantgardou medicíny, navzdory protektorátním podmínkám.

Odborné veřejnosti byl BDZ představen poprvé ve *Zdravotnické ročence* 1937. Přibližně od poloviny třicátých let se totiž kriticky navyšovala potřeba rozšířit zlínskou nemocnici a reorganizovat její provoz s ohledem na narůstající počet obyvatel. Rozložení ústavní péče mezi lůžkovou část nemocnice a Sociálně-zdravotní ústav se zdálo být vhodné, nicméně budova na náměstí Práce, ve které byl ústav již od svého

[463] Tato složitá rošáda ve vrcholné funkci BN bude mít svou hořkou dohru v poválečném období, kdy se naplno projeví Tolarovy ambice po ředitelské pozici. Domníváme se, že nastalá animozita mezi primáři jednotlivých oddělení BN měla svůj význam pro další osud biotypologické laboratoře po roce 1945, ke kterému se vrátíme v následující kapitole. K rozboru situace mezi lety 1942–1945 srov. SOkA Zlín, fond BN, kart. 30, inv. č. 155, fol. 29–30, 49–50. Stručně k situaci ve vedení BN rovněž srov. Bakala, Jiří: *80 let Baťovy nemocnice v obrazech, faktech a dokumentech 1927–2007*. Zlín 2007, s. 62–65.
[464] SOkA Zlín, fond Baťa a.s., sign. I/4, kart. 160, inv. č. 654 a kart. 164, inv. č. 673.

založení umístěn, byla provizorním řešením a kapacitně nestačila. V územním plánu Zlína se navíc počítalo se zvětšením náměstí, což by znamenalo sanaci této budovy.

V roce 1936 vznikl ve spolupráci Alberta a architektů Gahury a Ukleina projekt BDZ, velkoryse řešené třináctipatrové budovy umístěné v centru města. Oproti horizontálnímu řešení původní Baťovy nemocnice vznikl návrh členěné vertikální hmoty, ve které by byla soustředěna „veškerá sociálně-zdravotní péče o Baťovy zaměstnance a občany Zlína se střediskem diagnostickým a léčebným“.[465] Již v tomto raném návrhu projektu bylo zvažováno přemístění osobního oddělení závodu do spodní části nové budovy.[466] Veškerá zdravotní, sociální, pracovně-hygienická i zaměstnanecká péče o zlínského občana a „spolupracovníka“ závodu by tak byla soustředěna do jednoho místa, centra absolutního dohledu a totální kontroly člověka. Areál původní „zahradní“ nemocnice by byl ponechán pro léčbu dlouhodobě nemocných a infekčních pacientů, ošetřování starých a péči o rodičky, novorozence a kojence.[467]

Projekt od samého počátku provázely problémy. Po geologických průzkumech podloží muselo být nalezeno vhodnější místo k výstavbě tak vysoké budovy. Další zdržení bylo zapříčiněno změnami v dokumentaci, rozšiřováním některých oddělení a částí budovy. Mezitím došlo k politickým událostem, které realizaci BDZ zastavily úplně. V roce 1940 byl projektant pověřen, aby navrhl nové, úspornější a nižší řešení. Vznikl plán blokového uspořádání šestipatrových budov, které se ale ukázalo být nákladnější jak na výstavbu, tak i na provoz. V roce 1942 se nemocniční výbor a ředitelství závodu vracejí zpět k variantě centralizované péče ve výškové budově.[468]

Bohuslav Albert se v realizaci BDZ angažoval i po svém odchodu ze Zlína a během jara roku 1943 vypracoval plán reorganizace zlínské zdravotní péče, ve které je věnován velký prostor jak potřebě výstavby BDZ, tak i rekonstrukci Baťovy nemocnice, neboť její areál se patnáctiletým intenzivním užíváním značně opotřebil. Albert v úvodu svého strojopisu pozitivně hodnotí, že se ve Zlíně podařilo nastoupit skladebnou cestu

[465] Albert, Bohuslav: „Baťův dům zdraví“, in: *Zdravotnická ročenka Československá*. Praha 1937 (ročník IX), s. 258–262, zde s. 259.
[466] Srov. zprávu vypracovanou vedoucím osobního oddělení z roku 1943, ve které je představen plán reorganizace a začlenění racionalizačního a technokratického srdce podniku do struktury BDZ, a to včetně několika výkresů s návrhy na uspořádání místností. Nutné je však zdůraznit, že představená struktura se opírá o plán z roku 1936. Srov. SOkA Zlín, fond Baťa a.s., sign. II/10, kart. 1334, inv.č. 9, fol. 1–13, „Osobní oddělení a dům zdraví“.
[467] Albert, B.: *Předpoklady pro budování a organisování zlínského sociálně-zdravotního léčebného ústavnictví*. Litice nad Orlicí 1943, s. 2.
[468] Tamtéž, s. 28–35.

centralizace i zodbornění lékařské péče, která vyústila ve změnu jejího dosavadního kurativního charakteru na preventivní a sociální péči.

Nemocnice nesmí být jen střediskem akutní péče. Musí plnit roli centra pro trvalé ozdravení celé populace a zaměřovat se i na mimoústavní pacienty. Tento zdravotně-politický rozměr se ve Zlíně podařilo institucionalizovat skrze zdravotní matriku a Vědecký ústav průmyslového zdravotnictví. Albert tvrdí, že práci obou institucí by bylo možné dále zefektivnit, nalezne-li se klíč ke správnému ohodnocení lidské osobnosti. Tím postupuje ke zdůraznění významu zlínského biotypologického výzkumu. „Tak byl dán základ k příštím pracím zlínského biotypologického studia a k organizaci jeho užití jak ve směru demografickém, tak i se zřením k výběru osobnosti pro určitý úkol v průmyslu a k prevenci chorob z povolání i pro užití v klinickém smyslu.“[469] Albertův programový text činí z biotypologického studia základ vší příští preventivní i kurativní medicíny nově organizované nemocnice, která slouží potřebám průmyslového města.

Zdravotní péče v takovém prostředí musí být včleněna do organizace závodu, jako její integrující složka ve vedoucím postavení. Proto by bylo třeba, aby došlo ke sloučení osobního oddělení se zdravotní matrikou.

> *[Sloučení] sleduje plán sociálně-zdravotního (a léčebného) ústavnictví ve Zlíně, aby v nově vytvořeném ústředí Baťova domu zdraví byla úzce spojena zdravotní a preventivní péče i práce na výzkumu lidské osobnosti a aby se tak dostalo závodům při těsné spolupráci Zdravotní matriky, Ústavu pro průmyslové zdravotnictví a ústřední statistiky zdraví a nemocnosti s osobním oddělením závodů vědecky přesných hodnocení a pozorování pracujícího kolektiva a zvláště osobnosti průmyslového člověka.*[470]

Albert pro spojení argumentuje dílčími úspěchy biotypologického výzkumu, pomocí kterého se již podařilo snížit fluktuaci zaměstnanců. Složité propojení obou složek (osobní a zdravotní kartotéky) je zpracováno do přehledného schématu, ve kterém je biotypologický výzkum „primus inter pares plánující složkou a strážcem blaha pracujícího člověka“.[471] Schéma zobrazuje způsob komunikace mezi firmou, její nemocnicí a vnějším světem, ale především ústřední (a převodní) postavení zdravotní matriky. V ní jsou shromažďována data z biotypologického výzkumu, která uvádí do pohybu osobní oddělení (ozubené kolo v ose schématu) a převádí jeho rychlost na efektivitu fungování ředitelství závodu (ozubené kolo v horní části schématu).

[469] Tamtéž, s. 16.
[470] Tamtéž, s. 17.
[471] Tamtéž, s. 27. Schéma přikládáme jako přílohu č. 8.

Skutečnými biopolitickými hesly jsou slova ze závěru strojopisu, ve které Albert předjímá, že na syntéze práce příslušných oddělení s biotypologickou laboratoří bude reformovaná lékařská péče usilovat o

> *[…] skladebnost mezi teorií lékařství a užitou vědou a o nejvyšší možnou kontrolu. Současně v užití poznatků biotypologických a z nich odvozených lékařských a sociálně-zdravotních oborů při spojení Zdravotnické matriky s osobním oddělením závodů půjde o význačné uplatnění biotypologického imperativu v širším sociálním posláním Baťových závodů.*[472]

Za celé období existence biotypologického výzkumu v Československu byl tento strojopis nejdůslednější propagací biotypologie jako nezbytného vědeckého předpokladu pro efektivní nastavení správy podniku. Albert na něm pracoval na výzvu ředitele Čipery od podzimu roku 1942.[473] Na jaře roku 1943 byl elaborát odeslán všem sekčním šéfům podniku a došlo k oživení debaty ohledně vybudování BDZ. Některé další podrobnosti, jako způsob financování provozu, přesné umístění a natočení budovy či počty lůžek na jednotlivých odděleních, byly projednávány s ředitelem Čiperou ještě na počátku roku 1944, během Albertovy rekonvalescence. Mezitím, v únoru 1944, bylo zadáno architektu Ukleinovi zpracování třetí varianty BDZ s termínem pro odevzdání do konce roku 1944.[474] Další záznamy ohledně přípravy konečné verze projektu již v korespondenci Alberta s Čiperou nejsou, Albert byl na konci roku 1944 zatčen gestapem a držen v Hradci Králové. Lze předpokládat, že po bombardování Zlína v listopadu 1944 a s blížícím se koncem války se výstavba zdravotního mrakodrapu odsunuta na neurčito.

Baťův podnik byl v říjnu 1945 znárodněn na základě Benešových dekretů, Dominik Čipera musel opustit funkci ředitele i starosty města. Bohuslav Albert se do Zlína na jaře 1945 krátce vrátil, avšak vzápětí jej opouští a konec své kariéry (ve vysokých funkcích) prožívá v Praze.[475] Reforma zdravotního ústavnictví v průmyslovém městě, plánovaná v předválečném a po celé válečné období, v jejímž

[472] Tamtéž, s. 45.
[473] Viz korespondenci z ledna a března 1943 mezi Albertem a ředitelem Hlavničkou, SOkA Zlín, fond Baťa a.s., sign. I/4, kart. 160, inv.č. 654, fol. 27–29; fol. 34–35. kart. 164, inv. č. 673.
[474] Srov. korespondenci Alberta s ředitelem Čiperou z období prosinec 1943 – květen 1944, SOkA Zlín, fond Baťa a.s., sign. I/4, kart. 164, inv. č. 673, zejména fol. 54.
[475] Mášová, Hana: „Účelnost pro vyšší humanitu – Lékař a organizátor Bohuslav Albert", *Dějiny věd a techniky* 31/1998, č. 1, s. 1–23, zde s. 21–22. Albertův odchod ze Zlína, který byl motivován neshodami se správou znárodněného podniku Baťa, je popsán in: Bakala, J.: *80 let Baťovy nemocnice*…, s. 65.

středu se měl nacházet biotypologický výzkum, tak byla vlivem souhry výše uvedených okolností pohřbena, stejně jako projekt BDZ.[476]

6.5 Činnost ČSB ve druhé polovině válečného období

V březnu 1942 bylo svoláno šesté valné shromáždění do Lékařského domu.[477] Na úvod přednášel Stanislav Mentl o endogenních předpokladech pro rozvoj revmatických chorob, tedy o tzv. artropatické konstituci.[478] Z referátu vyplývá, že v populaci lze předpokládat konstituční typy s dědičně fixovaným sklonem k rozvoji kloubních onemocnění. Konstitučně podmíněná je především „reakce organismu na reumatogenní škodliviny, která má rozhodující vliv na vznik a příznakový obraz choroby, její usídlení, průběh a závěr".[479] Pro úspěšné poznání genetických dispozic je třeba pečlivé studium genealogie revmatiků spolu s určením jejich konstituční příslušnosti. Pozornosti nesmí uniknout ani vlastnosti kloubu, který je chorobou napaden. Vliv na rozvinutí revmatismu mají opět i žlázy s vnitřní sekrecí, které spoluurčují chemické prostředí v těle, růst a výživu kostí a kloubů. Podle Mentlem uveřejněné statistiky (kterou přebírá ze zahraničních studií i ze svého vlastního výzkumu) lze předpokládat konstituční dispozici k akutní revmatické polyartritidě zejména u leptosomních či atletických typů, zatímco u pyknických typů se častěji vyskytuje artróza či dna.[480]

Znalost artropatické konstituce má nabízet kvalitnější prognostické zhodnocení patologických změn v kloubu, urychlení léčeného procesu a tradičně i nastavení efektivní preventivní zábrany. Podobné motivy zazněly v Mentlově pozdější přednášce o určování konstituce skrze nález na oběhovém systému.[481] Cirkulační systém totiž citlivě reaguje na vlivy centrálních regulačních funkcí vegetativního a humorálního systému. Normální i chorobné projevy cirkulační činnosti tak mohou být vodítkem k pochopení konstitučních vlastností celého organismu.

V zápise ze šesté valné hromady je zaznamenána zpráva Otokara Chlupa, předsedy dětské sekce, který informuje o stále probíhajícím výzkumu mezi pražskými

[476] Více ke genezi projektu BDZ a jeho nezdaru viz Mášová, Hana: „Příliš velkorysý projekt Baťova domu zdraví ve Zlíně třicátých a čtyřicátých let", *Zdravotnické noviny* 48/1999, č. 29, s. 9.
[477] Krajník, B.: „Zpráva o VI. řádném valném shromáždění České společnosti biotypologické", *ČLČ* 82/1943, č. 7, s. 194–196.
[478] Přednáška později vyšla tiskem, srov. Mentl, S.: „Arthropathická konstituce s hlediska dnešní biotypologie a kliniky", *ČLČ* 82/1944, č. 20, s. 554–565, č. 21, s. 584–589 a č. 22, s. 605–611.
[479] Tamtéž, s. 556.
[480] Tamtéž, s. 611.
[481] Srov. autoreferát Mentlovy přednášky „Význam nálezu na cirkulačním ústrojí pro hodnocení konstituce" v zápise ze členské schůze in: *ČLČ* 83/1944, č. 4, s. 118.

žáky, tentokráte z reálného gymnázia na Praze VIII. Způsob provádění výzkumu a jeho rozložení mezi SZÚ a Vinohradskou nemocnici zůstává i v tomto období nezměněn. Poněkud překvapivá je změna ve vedení ČSB, do nového období již nekandiduje na post předsedy Jan Šebek, a tak je na tuto pozici zvolen dosavadní člen výboru Vilém Hons,[482] čímž se svázanost ČSB se SZÚ ještě více prohlubuje. Po březnovém valném shromáždění proběhla už jen jedna členská schůze v květnu, na níž vystoupili Tolar se Šabatem s výsledky violovského šetření ve Zlíně, o kterých jsme psali výše.

Po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinhardta Heydricha došlo k druhému přerušení spolkové činnosti ČSB, které tentokráte trvalo plný jeden rok, až do května 1943. Při bezprostřední nacistické odplatě byli ve druhé polovině roku 1942 zatčeni a popraveni představitelé vědeckého života blízcí ČSB. Jednak to byl Hynek Pelc (v té době již penzionovaný ředitel SZÚ) a dále Vladimír Bergauer, bývalý ředitel Ústavu pro národní eugeniku,[483] který byl i s jeho manželkou zastřelen v koncentračním táboře Mauthausen.

V těžkém mezidobí postupně vycházejí, převážně v *ČLČ*, některé rozšířené referáty z proběhlých schůzí v podobě článků. Mimo ně se Krajník znovu pokouší o popularizaci a propagaci oboru, tentokrát článkem „Jak se projevují různé typy lidí", otištěným v časopise *Vesmír*. Již známá Kretschmerova korelace mezi somatotypy a charakterovými vlastnostmi je nyní čtenářům ilustrativně vylíčena na srovnání historických osobností, zejména u představitelů protestantismu, Luthera a Kalvína.[484]

---

[482] Vilém Hons (1890–1969) byl profesorem fyziologie, jeden z nejvýznamnějších československých nutricionistů. V ČSB nebyl příliš aktivní a vyjma let 1942–1947 se neangažoval ani ve spolkových záležitostech. Hons není autorem jediné publikace, která by sledovala konstituční problematiku. Srov. *Biografický slovník pražské lékařské fakulty*, díl I, s. 225 n.

[483] Ústav pro národní eugeniku byl gestapem zavřen již v roce 1941. Srov. Cuřínová, Ludmila: „Ústav pro národní eugeniku", in: Janko, Jan – Těšínská, Emilie: *Technokracie v českých zemích (1900–1950)*. Praha 1999, s. 151–156, zde s. 155. K perzekucím a popravám dále srov. Svobodný, P. – Hlaváčková, L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 204.

[484] Krajník, B.: „Jak se projevují různé typy lidí", *Vesmír* 21/1942, č. 1, s. 1–10, zde na s. 8 n: „Luther jest příkladem typu pyknicko-cyklothymního, s ojedinělými rysy schizothymními, druhý [Kalvín] typu asthenicko-schizothymního. U Luthera vidíme silné kolísání nálad; jeho slova zarážejí často dvojznačným tónem a smělou bezstarostností. Byl to muž dětinsky upřímný a bezprostřední. […] Měl strach před bouřemi, převraty, novotami a násilím. Jeho velikost jako reformátora tkví v plápolajícím ohni, který tak, jak je tomu u hypomanických povah, všechno rozněcuje, zvláště v prvním zápalu, strhává s sebou ku předu a uchvátí, kdežto další výstavbu díla přenechává druhým. Jest to člověk hrdinný i prostě dětský zároveň. Jeho řeč je drsná, lidová, nalézáme u něho dobrosrdečnost i obhroublost vtipu. Lutherův postoj k církvi a k současným událostem, k lidem i k otázkám theoretickým je jiný než u Calvina, který je příkladem vystupňovaného schizothymního charakteru, s asthenickou stavbou těla. Tento jinak zakřiknutý, něžný muž dovedl býti fanaticky neústupným, tvrdým, pevným a neochvějným. Celá jeho zbožnost jest při vší vroucnosti strohá a přísná, bez sentimentality a náladovosti. Výbušnost a vznětlivost temperamentu připravila mu nejednou trpké chvíle. […] Je to člověk prostý jakékoliv mystické rozcitlivělosti a mystického sebepozorování."

Po nuceném přerušení byla spolková činnost obnovena na VII. valném shromáždění, na němž byl potvrzen výbor ve složení z předcházejícího období, v čele s Vilémem Honsem.[485] Druhá polovina válečného období byla charakteristická enormním nárůstem spolkové činnosti. Vrcholu aktivity dosáhla ČSB (a to za celou dobu její existence mezi lety 1937–1959) na přelomu let 1944/1945, mezi VIII. a IX. valným shromážděním, během kterého bylo uspořádáno deset schůzí s jedenácti referáty.

Datum	Typ akce / místo konání	Referující a název přednášky	Odkaz na pozvánku
20. 5. 1943	VII. valné shromáždění / Lékařský dům	Krajník, B.: „Genetické základy konstitučních typů“	*Praktický lékař* 23/1943, č. 9, s. 180; *ČLČ* 82/1943, č. 20, s. 563.
10. 6. 1943	Členská schůze / Lékařský dům	Kadlec, Vladimír: „Sociologie jako věda o životě“	*ČLČ* 82/1943, č. 22, s. 616.
14. 10. 1943	Členská schůze / Lékařský dům	Hynie, J.: „Rozdíly mezi mužem a ženou“	*ČLČ* 82/1943, č. 40, s. 1182.
25. 11. 1943	Členská schůze / Lékařský dům	Mentl, S.: „Význam nálezu na cirkulačním ústrojí pro hodnocení konstituce“	*Praktický lékař* 23/1943, č. 21, s. 420; *ČLČ* 82/1943, č. 46, s. 1365.
30. 3. 1944	VIII. valná hromada / Lékařský dům	Hons, V.: „Funkce a konstituce“	*Praktický lékař* 24/1944, č. 5, s. 120; *ČLČ* 83/1944, č. 11, s. 333.
11. 5. 1944	Členská schůze / Lékařský dům	Janota, Otakar: „O charakterových typech s hlediska psychiatrie“	*ČLČ* 83/1944, č. 18, s. 550
16. 6. 1944	Členská schůze / Lékařský dům	Prokop, J.: „O některých vztazích mezi tělem a duší s hlediska psychiatrického“	*ČLČ* 83/1944, č. 22, s. 672.
19. 10. 1944	Členská schůze / Lékařský dům	Vondráček, V.: „O chtění. Lékařsko – psychologická studie“ Krajník, B.: Poly a syndaktylie. Demonstrace příkladů s výkladem	*ČLČ* 83/1944, č. 41, s. 1249.
9. 11. 1944	Členská schůze / Lékařský dům	Tardy, V.: „Vztah těla a duše s hlediska psychologického a filosofického“	*ČLČ* 83/1944, č. 48, s. 1464.
7. 12. 1944	Společná schůze ČSB s Českou společností gynaekologickou	Matějka, R.: „Příspěvek k řešení problému ženské konstituce“	*ČLČ* 83/1944, č. 48, s. 1464.
18. 1. 1945	Členská schůze / Lékařský dům	Trnka, J.: „Potřeba jednotné typologie (Zásadní řešení problému typologického)“	*ČLČ* 84/1945, č. 2, s. 61.
23. 2. 1945	Společná schůze ČSB s Českou společností gynaekologickou	Trapl, Jiří: „Konstituce se stanoviska ženského lékaře“	*ČLČ* 84/1945, č. 9, s. 286–289.
15. 3. 1945	Členská schůze / Lékařský dům	Stuchlík, J.: „Sugestibilita a typologie“	*ČLČ* 84/1945, č. 10, s. 331.
26. 4. 1945	IX valné shromáždění / Lékařský dům	Podroužek, V. – Skalničková, O.: „O serologickém stanovení konstitučního typu žen“	*ČLČ* 84/1945, č. 15, s. 520.

[485] Krajník, B.: „Zpráva o VII. řádném valném shromáždění České společnosti biotypologické“, *ČLČ* 82/1943, č. 37, s. 1087–1089.

Oproti první polovině válečného období, během které autoři referátů své příspěvky přepracovávali do podoby odborných článků, klesá se závěrem války publikační činnost, a to i u členů ČSB. Výjimku tvoří série studií, které byly publikovány na přelomu let 1944 a 1945. Někteří čelní představitelé ČSB totiž slavili své padesáté narozeniny (Mentl, Krajník, Vondráček, Šebek) a navzájem si v *ČLČ* ke svým jubileím uveřejňovali práce.

Z obecných tendencí lze vypozorovat pokles významu zlínského bádání, o kterém až do konce války nebyla podána žádná zpráva. Naopak pokračoval trend propojení biotypologie s dalšími obory. Dokladem je například Kadlecova přednáška o vlivu biologických teorií (zejména evolucionismu a vitalismu) na sociologický výzkum. Kadlec zmiňuje, že v soudobé sociologii má místo především antropologie, ale i biotypologie, která poskytuje o člověku znalosti hlubšího charakteru než příliš mělká psychotechnika.[486]

V tématech referátů ale převládají dva hlavní motivy. Jedním je problematika konstituce v psychologii a psychiatrii, která se zpracovává částečně mimo rámec ČSB, a druhým pak ženská konstituce. Je s podivem, že od založení příslušné sekce v roce 1941 až do konce války nevykázala skupina pod vedením Anny Burianové-Lankašové žádnou činnost. Nicméně téma konstitučních rozdílů mezi pohlavími a otázka specifik ženské konstituce se v hledáčku biotypologů udržuje a zvláště na přelomu let 1944 a 1945 doslova ovládne členské schůze. Předehrou k tomuto období je opětovné vystoupení Josefa Hynieho v říjnu 1943, na kterém byla připomenuta distinkce mezi virilním a femininním charakterem konstituce, jenž je určen biologickou rolí příslušníka pohlaví. Žena jako producentka životní materie je často pyknického typu, muž jako producent energie je atletického či leptosomního typu. Oba charaktery jsou podmíněny dědičně, činností endokrinních žláz a rovněž i výchovou, při které „podporují technická kultura a sportovní trening charakteristiku virilní, duchovní kultura a rytmická gymnastika pak charakteristiku femininní“.[487]

Rozvinutí ženské otázky s sebou přineslo nutnost revize Kretschmerovy typologie, která se ve vztahu ke stavbě jiného než mužského těla zdála být nedostatečnou. Dříve, než přistoupíme k naznačenému posunu v klasifikační metodice, zastavme se krátce u prací, jež vznikly mimo činnost ČSB.

---

[486] Zápis ze schůze in: *ČLČ* 82/1943, č. 37, s. 1089.
[487] Srov. autoreferát z Hynieho přednášky „Rozdíly mezi mužem a ženou“ v zápise ze členské schůze in: *ČLČ* 83/1944, č. 4, s. 118.

6.6 Konstituční hledisko mimo platformu ČSB

Na počátku roku 1944 se v *ČLČ* objevila studie „Konstituční základ epilepsie“[488] od Zdeňka Servíta[489] z Hennerova oddělení pro nervové choroby Sociálního ústavu hl. města Prahy. Servít nikdy nebyl v rámci ČSB aktivní a jeho studie, ač se jednalo o ryze odborný a svým rozsahem úctyhodný počin, rovněž nebyla u členů společnosti významněji reflektována. Její těžiště spočívalo ve výzkumu 37 epileptiků – chovanců Sociálního ústavu. Servít vychází z předpokladu, že v rozvinutí epilepsie hrají významnou roli dva faktory: (I) akcidentální (též sekundární) faktor cerebrální, tedy mozkové léze jako ložiska poškození a (II) faktor konstituční, Servítem považovaný za určující. Konstituce je zde chápána jako relativně neproměnná syntéza vnitřních předpokladů a vnějších vlivů, kterou by bylo možné vhodnými zásahy spoluutvářet. Pokud by tedy dominantní příčina epileptických záchvatů spočívala v konstituci, pak by také konstituční léčba mohla plnému rozvinutí choroby zabránit.

> *Konstituční základ epileptika není tedy v celém svém rozsahu dědičný. Epileptik se (jako každý jiný jedinec) rodí se ‚směrnicemi‘ pro vývoj své konstituce. ‚Epileptogenní‘ konstituce se u něho vytváří teprve na podkladě dědičných vloh nejrůznějšími zásahy, především humorálně-endokrinními (puberta, klimakterium, gravidita, endokrinní poruchy) a centrálně nervovými (porušení humorálních center kmene mozkového porodním traumatem, encefalitidou, traumaty v pozdějším věku, zánětem leutickým, atherosklerosou aj.).*[490]

Při vhodné konstelaci epileptogenních vloh s vnějšími vlivy choroba projevuje schopnost vytvořit si vnitřní vhodné podmínky pro svůj plný rozvoj. Rozrušuje se humorální stabilita spolu s činností endokrinního systému a teprve sekundárně se utvářejí mozkové léze. Tato vnitřní disharmonie zvyšuje epileptikovu pohotovost k dalším křečím a zkracuje jejich intervaly.

Praktické vyšetřování, které Servít komparoval s výsledky zahraničních studií, jej přivádí k závěru, že zvláštní náchylnost k rozvinutí epilepsie se objevuje u morfologických skupin atletiků a leptosomů. Pro klinickou praxi a vhodné nastavení

[488] Servít, Zdeněk: „Konstituční základ epilepsie“, *ČLČ* 83/1944, č. 10, s. 279–283, č. 11, s. 322–326, č. 12, s. 349–353, č. 13, s. 377–386, č. 14, s. 406–408, č. 15, s. 445–541 a č. 16, s. 478–483.
[489] Neurolog Zdeněk Servít později v padesátých letech zakládal Fyziologický ústav ČSAV a stál v jeho čele až do konce roku 1969, kdy byl nucen v důsledku normalizačních opatření svůj post opustit. Celoživotně se zabýval výzkumem epilepsie, zvláště pak klinickým uplatněním preventivní léčby traumat hlavy. Srov. Mareš, Petr: *Prof. Zdeněk Servít a jeho působení v FGÚ*, dostupné on-line, URL: http://www.fgu.cas.cz/articles/486-prof-zdenek-servit-a-jeho-pusobeni-v-fgu [20. 11. 2018].
[490] Tamtéž, s. 480.

léčby by ale bylo třeba lepšího poznání nemocného jedince, tedy nejen jeho tělesné stavby, ale především jeho neurovegetativní (ne)rovnováhy. Servít upozorňuje na silnou korelaci mezi hormonálními změnami a rozvinutím epilepsie. Léčba by pak mohla být vedena přes vhodně nastavenou medikaci např. pomocí hypnotik.[491]

Vedle Servítovy práce byla mimo kruh ČSB v roce 1944 publikována drobná popularizační studie o *Osobnosti* z pera brněnského psychologa Ferdinanda Kratiny.[492] Autor osobnost definuje jako trvalou tělesně-duševní základnu (čili konstituci) a v práci se dále zabývá jednotlivými složkami vědomého i nevědomého duševního života, které dohromady tvoří dílčí systémy celkové konstituce.[493] Jedním z takových systémů je individuální temperament, vykazující určité obecné znaky, pomocí kterých je možné jedince (osobnost) zařadit do určité konstituční skupiny, jako to učinil např. Kretschmer se svou bipolární škálou. Kratina v závěru studie ještě představuje jednotlivé vlastnosti kretschmerovských cyklothymních a schizothymních typů.[494]

Typologií se Kratina zabýval i ve své starší práci, určené především pedagogům, jimž se pokusil objasnit konstituční předpoklady určitých lidských vlastností.[495] Typ je charakterizován jako model, pomocí kterého lze rozlišovat mezi duševními variacemi u zkoumaných osobností. Stejně jako představitelé české biotypologie i Kratina zastává potřebu celostního pojetí osobnosti. „Dnešní typologie však usiluje o vypracování typů totálních, určujících veškeré chování člověkovo. V podstatě tu jde o postižení takových znaků, kterým by náležel strukturový primát.“[496]

---

[491] Na Servítův text kriticky zareagoval neuropatolog Jaromír Hrbek, pozdější nechvalně známý normalizační ministr školství. Hrbek odmítá pojem konstituce jako příliš vágní, který tak či onak musí při užívání být specifikován jinou biostrukturální soustavou (morfologickou, psychickou, humorální atd.), tudíž je jako atribut nadbytečný. Oproti Servítovi považuje Hrbek konstituci za pojem označující statickou skutečnost. „Nelze ji dynamisovati nebo pojímati vývojově, protože konstituce nemá svůj dialektický protiklad, a jakmile ji chceme nazírati dějově, rozplyne se v celek organismu.“ Za příčinu epilepsie považuje Hrbek výhradně mozkové léze, nikoliv konstituční terén. Zároveň je Servítovi vytčeno malé množství zkoumaného materiálu, které nedovoluje generalizovat výsledky výzkumu. Srov. Hrbek, Jaromír: „Konstituční základ epilepsie. Poznámky k stejnojmenné práci kol. Z. Servíta v ČLČ 1944, č. 10–16“, *ČLČ* 83/1944, č. 36, s. 1091–1092. Později v témže roce vydal Servít smířlivou reakci na Hrbkovu kritiku, ve které zdůrazňuje především klinickou potřebu léčení epilepsie, při níž by bylo možné praktikovat konstituční hledisko (tedy ovlivňovat humorální a neurovegetativní rovnováhu jedince). Srov. Servít, Z.: „Konstituční základ epilepsie. Odpověď na poznámky dr. Jaromíra Hrbka k mé práci (ČLČ 1091, 1944, č. 36)“, *ČLČ* 83/1944, č. 43, s. 1303–1305. Tragikomického rozměru Jaromíra Hrbka, v souvislosti s jeho patafyzickou gravitační teorií a snahou o průnik lysenkismu či vulgarizované pavlovovské fyziologie do československé vědy si všímá Vladimír Borecký v již citovaném *Zrcadle obzvláštního* na s. 113–121. Hrbek se Servítem sehráli důležitou roli v procesu sovětizace československého lékařského tisku po roce 1948. Více viz následující kapitolu.

[492] Kratina, Ferdinand.: *Osobnost*. Praha 1944, s. 5 n.

[493] „Konstituci tedy chápeme jako celost dispozičního duševního života.“ Tamtéž, s. 10.

[494] Tamtéž, s. 14–15 a 24–30.

[495] Kratina, F.: *Typ a typologie*. *Úvod do typologie.* Brno 1942.

[496] Tamtéž, s. 6.

I přes nebezpečí schematičnosti a evidentní simplifikaci mentálního života Kratina doporučuje bipolární jednorozměrné soustavy, stavící na induktivním přístupu, tedy abstrakci obecného profilu osobnosti z míry korelace konkrétních vlastností. Z pouhého faktu častého společného výskytu sledovaných prvků osobnosti (např. obezita – dobromyslnost) se sestavuje ideální typový profil, který nadále slouží jako nástroj pro hodnocení dalších jedinců. „Typologie musí směřovat k postižení nejobecnějších typů s největší možnou oblastí.“[497]

Stejně jako ve studii o osobnosti i zde Kratina představuje jednotlivé prvky schizoidní (schizothymní) a cykloidní (cyklothymní) struktury osobnosti, přičemž tenduje k negativnímu hodnocení schizothymiků. Po představení metod experimentálního výzkumu osobnostních struktur přechází k závěrečné kapitole o lidských typech ve vzdělávacím procesu. A ačkoliv byl v celé předchozí části schizothymní typ zatracován, nyní je představen jako nejlépe vyhovující požadavkům a měřítkům dnešní školní výchovy. Dosahuje nejlepších výsledků (vyjma tělocviku), ve vyšších ročnících zvláště vyniká v jazycích a matematicko-přírodovědeckých oborech. Kratina tento jev poněkud brzdí námitkou, zdali nebyly „výkonové požadavky ve škole – třeba nevědomky – přizpůsobeny schizothymnímu typu“.[498]

Kratinovy texty se v bibliografiích některých biotypologických prací s koncem války objevují, s Kratinou samotným ale biotypologové kontakt neudržovali. My jeho texty připomínáme jako doklad o dobové fascinaci měřícími metodami, které slibně nabízely odhalit poslední tajemství člověka. Kratina sám zdůrazňoval, že typologie je vrcholem vývojové linie, jejímiž dřívějšími stádii byla psychomotorika, charakterologie a měření inteligence (o kraniologii a frenologii ale mlčí). Ačkoliv byla na půdě ČSB artikulována psychologická a psychiatrická témata a Kratinovy intence byly totožné s intencemi ostatních biotypologů, k navázání vzájemné spolupráce nedošlo. Důvod lze hledat ve skutečnosti, že Kratina v roce 1944, tedy relativně krátce po vydání obou studií, náhle umírá.[499]

[497] Tamtéž, s. 10.
[498] Tamtéž, s. 43.
[499] Po válce vychází Kratinova posthumní učebnice *Psychologie*, v níž je celá podkapitola věnována typologii. Je opět zmíněn Kretschmer, ale i jeho pokračovatelé Pfahler a Ach (jejichž systémy se ale od Kretschmerova příliš neliší). Zároveň je stručně připomenut experimentální psychologický výzkum, který probíhal ve 20. a 30. letech na německých a holandských klinikách. Srov. Kratina, F.: *Psychologie*. Brno 1947, s. 216–239.

6.7 Kretschmerova typologie nestačí

Osmé valné shromáždění na počátku roku 1944 nepřineslo podle Krajníkovy zprávy do života ČSB žádné změny. Poněkud ustává činnost všech tří sekcí, neboť o nich není v zápise podána žádná informace. Jak vyplývá z výše uvedené tabulky, rok 1944 byl ve znamení psychologických a psychiatrických přednášek, na jejichž základě se počal rýsovat problém s Kretschmerovým dvoupólovým systémem. První kritický výpad zazněl v květnu 1944 od Otakara Janoty, který upozornil na nebezpečí schematičnosti hodnotící osy. V případě klasifikace charakterových typů na základě ideálních schémat totiž hrozí, že se psychiatr při převádění dynamiky lidského charakteru na jmenovatele jediné tendence dopustí nepřípustného zjednodušení.[500]

V přednášce, kterou Janota následně otiskl v *ČLČ* s věnováním k padesátinám Vladimíra Vondráčka, se objevují námitky proti klouzavým typologickým řadám,[501] zvláště pak proti plynulému přechodu mezi cyklothymním normálním charakterem a cykloidní psychózou (či mezi schyzothymním a schizoidním). Podstata charakteru nebývá lékaři s konečnou jistotou přístupná, neboť se během jedincova života vyvíjí. Čím je jedinec mladší, tím úměrně méně o skutečné podstatě jeho charakteru lze zjistit. Lékař se při stanovení diagnózy nemůže a nemá spoléhat na vazbu mezi charakterem a tělesným habitem – a tedy z naměřeného tělesného indexu odvozovat jedincův mentální profil. Janota připomíná i nesnáz s pokusy nalézt pevnou korelaci mezi somatotypy (u Kretschmera čtyři typy) a typem charakteru (pouze dva extrémy a mezi nimi dlouhá klouzavá řada).[502]

Na schůzi ČSB, během které Janota své „kacířské“ myšlenky prezentoval, způsobilo jeho vystoupení rozruch. Takřka všichni význační členové (Mentl, Vondráček, Krajník, Hons) měli potřebu bránit plauzibilitu Kretschmerovy typologie.[503] Hned při následující přednášce, pořádané v červnu 1944, se proponenti biotypologie k bipolárnímu systému vrátili a zdůrazňovali pevnou psychofyzickou typovou korelaci. Přednášel Jan Prokop na téma „O některých vztazích mezi tělem a duší s hlediska

[500] Janota, Otakar: „O charakterových typech s hlediska psychiatrického“, *ČLČ* 84/1945, č. 8, s. 225–231, zde s. 227.
[501] Janota si však všímá (stejně jako před ním Kratina), že mezi psychology a psychiatry se rozmohla zvláštní obliba v tomto druhu schématu. Podobně jako Kretschmer klasifikují charakter osobnosti (mezi dva sobě protivné póly) i Jung (extrovertní a introvertní) či Jaensch (typ desintegrovaný a integrovaný).
[502] Tamtéž, s. 231.
[503] Diskuse je zaznamenána v zápise z členské schůze in: *ČLČ* 83/1944, č. 36, s. 1096–1099.

psychiatrického“ a opakoval již známé motivy o podmíněnosti temperamentu činností endokrinních žláz či o působení hormonů na vegetativní nervovou soustavu.[504]

Karteziánský dualismus a možnosti jeho překonání se staly ústředním tématem pro přednášku Vladimíra Tardyho o „Vztahu těla a duše z hlediska psychologického a filosofického“. Autor vedle lékařské empirie zdůraznil i význam filosofických spekulací v oblasti psychologického hodnocení celku lidské osobnosti. V bohaté debatě se rozvinula disputace ohledně psychologie jako samostatného oboru na pomezí medicíny a filosofie.[505]

Ve druhé půli roku 1944 byla série psychologických a psychiatrických přednášek zakončena Vondráčkovým příspěvkem o vztahu chtění a vůle.[506] Ten se pokusil, na základě projevů chtění jako regulátoru lidské aktivity a s přihlédnutím k pěti principům (dráždivost, aktivita, tonus, trvání a rezistence), klasifikovat čtyři volní typy. Paralelním dělením by mohlo podle Vondráčka být i rozlišení volních typů na základě bohatosti plánů a jejich realizace.[507] S referátem na stejné schůzi ostře polemizoval psychiatr Jaroslav Stuchlík, který Vondráčkův pokus označil za příliš subjektivní.

Vondráček svůj referát otiskl s věnováním k padesátým narozeninám Stanislavu Mentlovi v čísle *ČLČ*, které bylo z větší části věnováno Mentlovu jubileu. Součástí čísla bylo i připomenutí Mentlovy práce v různých vědeckých společnostech, ČSB nevyjímaje.[508] Článek s věnováním připravil i Bohumil Krajník a nazval jej „Základní pojetí a genetická analysa konstitučních lidských typů“.[509] V rámci metodiky biotypologického výzkumu se jedná o významný počin, ve kterém byl proveden pokus o aktualizaci (či lépe modifikaci) Kretschmerovy typologie.

Krajník v úvodu tradičně připomíná genetickou podmíněnost psychosomatické jednoty, nyní však své pojetí doplňuje o inherentní obecný princip (plán), kterým je ontogenetický vývoj jedince řízen. Krajník vychází z Haeckelova biogenetického zákona, jehož platnost rozšiřuje z prenatálního na postnatální období, a to až do puberty. Individuální vývoj probíhá v cyklech, které jsou uvedeny přechodnými fázemi, a mezi nimiž lze vysledovat následující tendenci:

---

[504] Zápis ze členské schůze in: *ČLČ* 83/1944, č. 44, s. 1337–1339.
[505] Zápis ze členské schůze in: *ČLČ* 84/1945, č. 2, s. 62–63.
[506] Zápis ze členské schůze in: *ČLČ* 83/1944, č. 49, s. 1492–1493.
[507] Referát byl přepracován do podoby článku: Vondráček, V.: „Několik poznámek k problému chtění a vůle“, *ČLČ* 83/1944, č. 45, s. 1347–1351, zde s. 1351.
[508] Krajník, B.: „Prof. dr. Stanislav Mentl a Česká společnost biotypologická“, *ČLČ* 83/1944, č. 45, s. 1364.
[509] Krajník, B.: „Základní pojetí a genetická analysa konstitučních lidských typů“, *ČLČ* 83/1944, č. 45, s. 1355–1358 a č. 46, s. 1373–1380.

Od období malého dítěte přes školní věk a pubertu přibývá stále štíhlých, leptosomních nebo asthenických forem a ubývá forem kulatých, pyknických, eurysomních. Jak souvisí tato změna individuálních typů s existencí konstitučního typu v genetickém slova smyslu, čili jinými slovy s příslušností jedincovou k určitému základnímu typu?[510]

S odkazem na Kretschmerova žáka Klause Conrada[511] je za hlavní projev genetické determinace považována rychlost fixace konstitučního typu v postnatální fázi ontogenetického vývoje.[512] Konkrétně se má jednat o rychlost přechodu mezi fylogeneticky ranějším, pyknickým stupněm a pozdějším stupněm leptosomním, přičemž celý tento proces závisí na přítomnosti jediného genu/alely, Conradem označeným za S-faktor. Ten určuje, jakého stupně konstituce (a jak rychle) dosáhne ontogenetický vývoj jedince při změně tělesných proporcí.

Variační řada mezi pyknicko-cyklothymním (Conrad užívá termínu pyktomorfní) a leptosomně-schizothymním (schizomorfním) je tak zobrazením vývojové řady celého druhu. Jednotlivci se na této škále umisťují v závislosti na genetickém předurčení konečného stupně jejich individuálního konstitučního vývoje.[513] Krajník připomíná Conradovu snahu o doplnění Kretschmerovy typologie zpřesňujícími klasifikačními termíny, které by umožnily lepší distinkci mezi jednotlivými typy. Jak uvidíme dále, stane se tato nomenklatura na přelomu let 1944 a 1945 významnou součástí diskuse nad problémem ženské konstituce, poslední oblasti biotypologického zájmu ve válečném období.

Během závěru války se podařilo statisticky zpracovat materiál z vyšetřování dospívajících dívek, jenž byl proveden v roce 1941 z Mentlova podnětu ve Vinohradské nemocnici. V prosinci 1944 byly na společné schůzi ČSB a společnosti gynekologické prezentovány výsledky v řadě referátů. Otevřeně se v nich upozorňovalo na nedostatečnost Kretschmerova systému, který v hodnocení ženské konstituce selhává. Zatímco u muže je za normu považován atletický typ, u ženy tomu tak být (s ohledem na její biologickou roli, a tedy i na větší vrstvu podkožního tuku) nemůže. Referující, a mezi nimi především Krajník, si proto pomáhají tzv. sekundární variační řadou, zavedenou Conradem v roce 1941.

---

[510] Tamtéž, s. 1358.
[511] Stěžejní dílo, v němž Conrad reviduje Kretschmerův systém, vychází během 2. sv. války. Srov. Conrad, Klaus: *Der Konstitutionstypus als genetisches Problem. Versuch einer genetischen Konstitutionslehre.* Berlin 1941.
[512] Krajník, B.: „Základní pojetí a genetická analysa…“, s. 1373.
[513] Tamtéž, s. 1376, též v závěru na s. 1378.

Původní Kretschmerovo lineární rozlišení pyknik – atlet – leptosom (a dysplastik) pozměňuje Conrad na linii pyktomorf – mesomorf – leptomorf, tvořící primární variační řadu. Tu následně doplňuje o růstové tendence k hyperplasicitě, resp. hypoplasticitě, které tvoří sekundární variační řady prvého řádu: hyperplasticko-atletickou a hypoplasticko-asthenickou. K nim jsou ještě zavedeny sekundární variační řady druhého řádu: dysplasie a dysmorfie. Jedinci se mohou pohybovat v obou řadách a to jak v rámci normy, tak i mimo ni (to v případě modifikace somatotypu v rámci sekundární variační řady druhého řádu).[514]

Výsledky výzkumu ženské konstituce na členské schůzi prezentoval Robert Matějka, první placený pomocný vědecký pracovník ČSB, spolu s medičkou Miladou Strupkovou. Na základě vyhodnocených dat došli k poznání, že u žen se v rámci somatotypu projevuje větší konstituční variabilita spolu s dysplasiemi. Výzkumem se však nepodařilo potvrdit souvislost mezi příslušností k primární variační řadě a náchylností k nemocem pohlavních orgánů. Přesto je na téže schůzi přednesen prostřednictvím Jana Jerie názor gynekologů, že konstituční hledisko je zvláště potřebné pro ohodnocení způsobilosti ženy k mateřství. „Zvláštní méněcenností se vyznačuje stav hypoplastický, při němž dlužno počítat s nedostatečnou svalovinou děložní, která nezaručuje ani nezbytnou dilataci dělohy v těhotenském vývoji, ani dostatečnou funkční činnost při porodu.“[515]

Pro velký zájem (schůze se účastnilo 60 osob), bylo v únoru 1945 uspořádáno pokračování, na kterém přednesl hlavní referát gynekolog Jiří Trapl.[516] I on uvítal konstituční přístup jako potřebný návrat k celostnímu pojetí člověka, na jehož základech lze postavit prevenci a předcházet mnohdy zbytečným invazivním chirurgickým zásahům. Trapl uvedl příklady některých konstitučních okolností v projevech funkcí ženského pohlavního ústrojí, například odlišný průběh menstruace, děložní deviace či průběh některých pohlavních chorob v návaznosti na biotyp ženy. Dokonce se objevuje tvrzení, že příslušnost k typu určuje intenzitu pohlavního života a sociální postavení ženy.[517]

---

[514] Zápis ze společné schůze ČSB a České společnosti gynaekologické, in: *ČLČ* 84/1945, č. 9, s. 286–289, zde s. 287.
[515] Tamtéž, s. 288.
[516] Zápis ze společné schůze ČSB a České společnosti gynekologické, *ČLČ* 84/1945, č. 17, s. 597. Traplova přednáška vyšla in extenso v posledním válečném čísle *ČLČ*. Srov. Trapl, Jiří: „Konstituce se stanoviska ženského lékaře“, *ČLČ* 84/1945, č. 18, s. 606–612.
[517] Trapl zde naráží na problém konstituční podmíněnosti ženské prostituce, kterému se v této práci budeme věnovat v následující kapitole. Tamtéž, s. 608.

Trapl dále zmiňuje obtíže, které jsme výše uvedli již u Hynieho a Krajníka. Žena má metabolismus od muže odlišný, odlišná je i její biologická role a s ní spojená činnost žláz s vnitřní sekrecí a neurovegetativního systému. Tato fakta nedovolují, aby byla žena hodnocena podle stejných měřítek jako muž. Proto Trapl s odkazem na Krajníka schvaluje zavádění Conradova pojmosloví spolu s jeho teorií o geneticky podmíněném vývoji somatotypu. U žen je častější pyktomorfie, protože se jejich fylogenetický vývoj zaráží v ranější fázi ontogenetického vývoje. Vývoj mužského těla je naopak progresivně posunut k leptomorfnímu pólu. Toto tvrzení koreluje s výše uvedenou Hynieho teorií o muži jako producentu energie a ženě jako producentce materie. „Tak je potvrzen intuitivně zjištěný názor řeckého lékařství, že žena se nachází vývojem své konstituce mezi mužem a dítětem.“[518]

V závěru Traplova textu je připojena ještě důležitá poznámka, totiž že biotyp je vlastně platonskou ideou a že konstituce je pouhou fikcí. Trapl z této úvahy neodvozuje žádný závěr, ale mimoděk upozorňuje na samu podstatu ohromného nebezpečí, které z konstituční nauky vyplývá a na nějž stejným způsobem upozornil i Kratina. Lidská konstituce je abstrahovaná z reality, je pouhým aritmetickým průměrem víceméně náhodně vybraných měr, a přesto se stává měřítkem – biologickou normou, pomocí níž se hodnotí subjekt a určuje se jeho místo ve společnosti.

26. dubna 1945, týden před vypuknutím Pražského povstání, bylo uspořádáno IX. valné shromáždění. Úvodní přednáška byla opět věnována ženské konstituci, tentokráte ale mělo jít o představení pokusu o klasifikaci nikoliv antropometricky, ale na základě endokrinologicko-serologického rozboru.[519] Autoři užili polarografické metody (mezi posluchači byl přítomen Jaroslav Heyrovský) k vyšetřování substrátů jednotlivých endokrinních žláz a dalších tělesných šťáv a moků. „Získávali tak biologické křivky vyjadřující funkční výkyvy žlázové, případně ilustrující těmito funkčními výkyvy korelační vztahy jednotlivých inkrečních žláz.“[520]

Autoři svůj pokus nazvali funkční titrací endokrinního aparátu a na vyšetřovaném pitevním materiálu zjistili endokrinní labilitu leptosomního typu, respektive stabilitu atletického typu. Tento postup je členy ČSB v bezprostřední debatě vysoce hodnocen, neboť je v něm tušen potenciál exaktní diagnózy různých psychopatologických výkyvů.

[518] Tamtéž, s. 610.
[519] Přednášku „Pokus o endokrinologicko-serologické hodnocení konstitučních typů žen“ přednesli společně Vilém Podroužek a Olga Skaličková. Srov. Krajník, B.: „Zpráva o IX. řádném valném shromáždění České společnosti biotypologické v Praze“, *ČLČ* 84/1945, č. 35, s. 1274–1276.
[520] Tamtéž, s. 1274.

Pouze Krajník namítá, že by bylo lépe při klasifikaci užívat Conradovu terminologii namísto Kretschmerovy.

Zápis z IX. valného shromáždění uvádí statistiku návštěvnosti proběhlých akcí pořádaných ČSB, ze které lze vypočíst průměrnou účast cca 44 osob. Toto číslo podepírá naše tvrzení z úvodu kapitoly, že navzdory protektorátním podmínkám přispěla ČSB k udržení vědeckého života tehdejší české medicíny. Ovšem mimo členské schůze klesá s postupem času ostatní spolková aktivita. Krajník při rekapitulaci činnosti za období od května 1944 do dubna 1945 pouze zmiňuje, že se pokračuje ve výzkumu v SZÚ, ve Vinohradské nemocnici i ve Zlíně, ale neuvádí nic konkrétního. Všechny tři sekce ČSB se jeví být hibernovány. Z nomenklaturní nevznikla za celou dobu její existence jediná práce, o činnosti dětské sekce od roku 1942 rovněž nejsou žádné zprávy (ani publikace).[521] Ženská sekce vyvíjí aktivitu až v samém závěru války, ačkoliv bez jakéhokoliv přispění sekční předsedkyně. Od vystoupení Tolara se Šabatem v květnu 1942 se odmlčuje i zlínská skupina.

Součástí zápisu jsou ještě dvě důležité informace. Společnost zaměstnává svou první pomocnou vědeckou sílu, Roberta Matějku, se kterým Krajník prováděl v uplynulém období zvláštní biotypologický výzkum ve Zdravotním úřadu hl. města Prahy u Jana Šebka a v pražském městském ambulatoriu u Rudolfa Petera. Nic bližšího k tomuto výzkumu v zápise ale není uvedeno. Naopak je v samém závěru zprávy zdůrazněn finanční dar, který společnosti poskytl Stanislav Mentl. Ten již o rok dříve na osmém valném shromáždění daroval do provozu 5 000 korun a nyní, patrně v očekávání konce války, přišel s velkorysým obnosem 50 000, který má sloužit jako základ nového fondu pro biotypologické studium v sociálně-zdravotním oboru.[522] Vedení společnosti do devátého roku činnosti zůstalo nezměněno a zápis je zakončen pozitivním výhledem do budoucnosti, ve které je očekáváno plné rozvinutí biotypologie v medicíně osvobozeného Československa.[523]

---

[521] Pouze Eugen Strouhal připomíná v Krajníkově biografii, že mezi lety 1943–1945 prováděli Krajník s Chlupem výzkum asociálních dětí a dětí postižených prodělanou poliomyelitidou v Pedologickém ústavu hl. města Prahy. Srov. Strouhal, E.: „100 let od narození…“, s. 96.

[522] Krajník, B.: „Zpráva o IX. řádném valném shromáždění…“, s. 1276.

[523] Jen pro doplnění výčtu publikací uvádíme, že v rámci speciálního čísla *ČLČ*, které sestávalo z prací vyšetřovacích a léčebných lázní Poděbrady, publikoval Stanislav Mentl zajímavou studii o konstituční podmíněnosti hypotenze. Všímá si, že nízký tlak není mnohdy symptomem poruchy kardiovaskulárního systému, ale že má své příčiny ve většině případů v psychických poruchách. Nízký tlak se mnohdy projevuje jako doprovodný jev různých panických atak, a má tedy svůj konstituční základ v poruše rovnováhy endokrinního a vegetativně-nervového systému. S ohledem na odhalení příčiny je třeba změnit postup léčby. Namísto zvyšování krevního tlaku uklidnit nervová centra příslušnými sedativy. S ohledem na zvláštní náchylnost schizothymní struktury osobnosti k psychické nevyrovnanosti lze rovněž

6.8 Dílčí závěr

Na konci války slaví ČSB osm let své existence, přičemž ale většinu své spolkové činnosti prováděla v nesvobodných podmínkách. Potřikrát došlo k dobrovolnému přerušení aktivity, poprvé v období mezi zářím 1938 a listopadem 1939, podruhé mezi červnem 1941 a březnem 1942 a potřetí mezi květnem 1942 a květnem 1943. Přesto, jak jsme ukázali výše, lze válečné období považovat za periodu enormního nárůstu pořádaných členských schůzí. Dohromady jich bylo uspořádáno 26, včetně valných shromáždění, a zaznělo na nich 28 referátů a mnoho dalších diskusních námětů.

Předchozí kapitolu jsme uzavírali výčtem oblastí zájmu a publikační aktivity členů ČSB. Tento zůstává během války nezměněn, pouze dochází k poklesu vydaných prací v oblasti popularizační a (logicky) i v oblasti branné, naopak se navyšuje aktivita v oblastech psychologie, psychiatrie a výzkumu ženské konstituce. Na počátku čtyřicátých let vykazuje aktivitu i zlínská skupina kolem Vojtěcha Tolara a vznikají práce ke konstitučnímu hledisku v pracovním lékařství.

Zde je nutné upozornit hned na dvojí nesnáz. Odkryli jsme, že ve Zlíně pracovaly vedle sebe dvě skupiny pracovního lékařství, přičemž ta biotypologická byla zjevně méně úspěšná. Nejenže nejsme schopni určit organizační zařazení biotypologické laboratoře, ani její agendu, ale nemáme ani zprávy o konkrétním protnutí konstituční nauky se zaměstnaneckou politikou podniku, což byl hlavní bod biotypologických ambicí. Druhá, zlínská pracovní skupina, soustředěná na Vědeckém ústavu pro průmyslové zdravotnictví pod vedením Jana Roubala, svůj podíl na zdravotním dozoru jednoznačně měla, stejně jako pevně určené místo v těle Baťovy nemocnice.

Druhým problémem, který ale postupně přesáhl hranice Zlína, byla sama otázka typologie. Tolar a jeho spolupracovníci učinili návrat k Violově metodě, tím se ale omezili na pouhý výzkum somatotypu a rezignovali na psychofyzickou korelaci. Stejně tak v Praze proběhla těsně před koncem války diskuse o nové klasifikační metodice. Biotypologové se tak po mnoha letech existence ocitli v situaci nekončícího hledání standardů vlastního výzkumu.

Konečný pokus Bohumila Krajníka o modifikaci Kretschmerovy bipolární klouzavé řady Conradovým variačním modelem také nepůsobil přesvědčivě. Základním

---

předpokládat korelaci k hypotonii, jíž Mentl u leptosomů na základě statistiky prokazuje. Srov. Mentl, S.: „Konstitucionální arteriální hypotonie“, *ČLČ* 84/1945, č. 14, s. 447–453.

předpokladem typové klasifikace má být jednoduchost výpočtu a vysoká míra zobecnění spolu s vysokou mírou predikce. Vyhodnocování ženské konstituce podle Conradovy metody tyto předpoklady nesplňovalo. Neúměrné množství variet a složitost stanovení výsledného typu rozpouštělo pevné kontury klasifikace konstitučních typů a nepřinášelo významné výsledky.

Do dalšího období, ke kterému členové jistě vzhlíželi s velkým očekáváním, vstupovala ČSB značně oslabena. Zlínská skupina byla izolována a rovněž ani jedna ze tří pražských sekcí nebyla v dobré kondici. Nadto klesala publikační aktivita obecně a byl přerušen (byť i formální) mezinárodní styk. Biotypologové uvízli v přípravné fázi, kterou se jim nedařilo překonat aplikací poznatků ze svého výzkumu. Po devíti letech existence tak sice byla v masivní míře sbírána různá data o dětech, dělnících a ženách, byly prováděny výpočty podle různých indexů (Viola, Kretschmer, Conrad), avšak s nulovým uplatněním. Ambice ovlivňovat školní výuku, výběr branců a pracovníků závodu, stejně tak jako ambice být základem preventivní léčby, úrazové zábrany či sociálního lékařství zůstávaly dlouhodobě nenaplněny.

7. Dlouhé období zániku (1945–1959)

Těsně po skončení druhé světové války se aktivizovala i ČSB a její členové využili revoluční nálady ve společnosti ke svévolnému převzetí části majetku Německé univerzity v Praze. Z lékařské knihovny umístěné ve Švehlově koleji „zachránili od zkázy" 357 knih a 226 učebních skript.[524] Nově nabyté knihy byly přičleněny k vlastní spolkové knihovně, která doposud čítala 342 exemplářů (včetně separátů). Do dalšího období tedy společnost vstupovala metodologicky a teoreticky značně posílená. Bohužel tatáž revoluční situace, ruku v ruce s prudkými společenskými a politickými změnami v osvobozeném státě, zapříčinila, že činnost ČSB byla po válce obnovena pouze částečně a že po roce 1948 nastává dlouhé období jejího zániku.

Předchozí kapitolu jsme zakončili reflexí dubnového IX. valného shromáždění, které ale do života společnosti nepřineslo prakticky žádné změny. Období útlumu se prakticky okamžitě po skončení války pokusili členové překonat, proto již na konec června svolali mimořádné shromáždění, tradičně zahájené přednáškou. Tentokráte promluvil Ivan Lesný, který prezentoval výsledky svých pokusů se zaváděním stejnosměrného proudu do rukou vyšetřovaných probandů. Vyšetřil celkem 144 děvčat (ve věku mezi 14–16 roky) a stanovil dva hlavní typy křivek vodivosti u zdravých lidí, které se ale mohou charakteristicky měnit v návaznosti na patologické stavy nervového aparátu. Lesný v závěru svého vystoupení odmítl souvztažnost mezi naměřenými typy křivek a konstitučními typy. Odmítavé stanovisko sdílel v následné diskusi i psychiatr a člen ČSB Jaroslav Stuchlík.[525]

Ačkoliv měla hlavním bodem programu být diskuse ohledně personálních změn ve vedení společnosti, výsledkem mimořádné schůze je téměř status quo. Předsedou společnosti byl potvrzen Vilém Hons ze SZÚ,[526] prvním místopředsedou Stanislav

[524] Jako záchrana je převzetí majetku popsáno v předávacích protokolech vztahujících se k rozejití společnosti v roce 1959. Srov. AHMP, fond Spolkový katastr, IX/1073 ČSB, „Předávací protokol majetku bývalé Čs. biotypologické společnosti v Praze", (4. 11. 1959); dále srov. Tamtéž, doporučený dopis prof. Krajníka adresovaný Odboru pro vnitřní věci rady ÚNV hl. města Prahy (16. 2. 1959). Jako přílohu č. 9 připojujeme soupis veškerého majetku ČSB, z něhož největší část tvoří právě knižní fond.
[525] Krajník, Bohumil: „Zpráva o mimořádném valném shromáždění České společnosti biotypologické v Praze", *ČLČ*, 84/1945, č. 36, s. 1312–1314, zde především autoreferáty na s. 1313.
[526] Vilém Hons se v květnu 1945 stal rovněž i ředitelem SZÚ, kterým zůstal až do roku 1952, kdy došlo k reorganizaci ústavu a jeho rozdělení na menší složky. Srov. Kříž, Jaroslav – Beranová, Renata: *Historie Státního zdravotního ústavu v Praze*. Praha 2005 (zvláštní číslo ACTA HYGIENICA, EPIDEMIOLOGICA ET MICROBIOLOGICA), s. 116n.

Mentl. Změna nastala u druhého místopředsedy, kde odstoupivšího Otokara Chlupa[527] vystřídal Jan Šebek. Jednatelem společnosti zůstal nadále Bohumil Krajník. Ke drobným změnám dochází v širším výboru. Staronovými členy jsou Tolar, Vondráček, Hlaváček a Borovanský, novými členy jsou psychiatr Jaroslav Stuchlík,[528] školní lékařka Jaroslava Lukášová, gynekolog Jiří Trapl a sociolog Vladimír Kadlec. Ze složení výboru je jasné, že otázka významu ženské a dětské konstituce se dostává na okraj zájmu, oba hlavní sekční předsedové (Chlup a Lankašová-Burianová) již nadále ve výboru nepůsobí.[529] Na závěr schůze je projednáno možné obnovení zájmu o konstituční výzkum sportovců. Výrazem nového politicko-kulturního směřování Československa je i usnesení, aby ČSB přistoupila za člena Společnosti pro kulturní a hospodářské styky se Sovětským svazem.[530]

Do konce roku 1945 byly uspořádány ještě dvě členské schůze. Na první z nich, konané v říjnu 1945, byla rekordní účast 68 osob a zazněly zde dva referáty. Jedním z nich byla pietní vzpomínka na zakládajícího člena ČSB, psychiatra Františka Kafku, který byl v říjnu 1941 popraven nacisty za přechovávání vysílačky v Zemském ústavu pro duševně choré, jehož byl ředitelem. Druhý příspěvek přednesl Jiří Semotán a zpochybnil v něm možnost stanovit na základě objektivního měření čistý konstituční typ. Statistické kvantifikační hodnocení individua nevede podle Semotána k uspokojivým výsledkům a mnozí vědci za účelem klasifikace intuitivně podceňují některé znaky, či naopak přeceňují jiné. Semotán doslova hovoří o zatemňování

[527] Otokar Chlup, blízký spolupracovník nového ministra školství Zdeňka Nejedlého, byl již v říjnu 1945 pověřen zřizováním a personálním obsazením nově se rodících institucí, pedagogických fakult. Srov. Devátá, Markéta – Olšáková, Doubravka: „Ideologizace vědy a školství, 1945–1960“, in: Devátá, M. (a kol.): *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*, Praha 2010 (Práce z dějin vědy, sv. 23), s. 9–96, zde s. 30.

[528] Jaroslav Stuchlík (1890–1967) studoval botaniku a medicínu v Curychu, kde se seznámil s Jungem, a později i v Praze. V závěru první světové války slouží na neuropsychiatrickém oddělení Reinerovy vojenské nemocnice ve Vídni a seznamuje se s Freudem. Po válce pomáhá (obdobně jako Albert) institucionalizovat lékařskou péči na republikové periferii – v Košicích, kde vede neurologické oddělení. Jako vůbec první v ČSR odděluje otevřené neurologické a psychiatrické oddělení od uzavřeného oddělení pro choromyslné. Navazuje přeshraniční vědecké kontakty, např. i s Toulousem z Paříže. Do Prahy se Stuchlík přesouvá v roce 1937 a na ministerstvu je pověřen organizací postgraduálního studia lékařů. Během okupace nejprve přednášel na vyšších i středních školách, působil i v Ústavu pro národní eugeniku (až do jeho uzavření v roce 1942). Po roce 1945 byl redaktorem *Zdravotnické revui*, činný na Ministerstvu zdravotnictví, habilitoval se a v roce 1948 obdržel profesuru (vše na Slovensku). Na konci 40. let byl přednostou psychiatrické kliniky na LF v Plzni, v roce 1949 byl penzionován. Na konci života se věnoval studiu neofázií (proslavil ho případ Jana Lukeše, autora 16 umělých jazyků). Dlouhodobě se osobnosti Jaroslava Stuchlíka věnoval Vladimír Borecký, který jej představoval jako zakladatele psychiatrie a psychohygieny v ČSR. Borecký, Vladimír – Vymětal, Jan: *Studie k dějinám psychoterapie v Československu – prof. MUDr. Jaroslav Stuchlík (1890–1967)*. Praha 1985 (Psychoterapeutické sešity č. 13); popř. Borecký, V.: *Jaroslav Stuchlík, Neofatické polyglotie psychotiků*. Praha 2006.

[529] Úplné složení výboru viz AHMP, fond Spolkový katastr, IX/1073 ČSB, „Č. spol. biotypologická – nové složení správního výboru“ (4. 7. 1945).

[530] Krajník, B.: „Zpráva o mimořádném valném shromáždění…“, s. 1313 n.

problému lidské typologie, které je způsobeno užíváním primitivních statistických metod a nedostatečně objektivním přístupem.

Členové ČSB byli Semotánovým příspěvkem vystaveni kritice, která útočila na základní východiska konstitučního výzkumu. Proto v následující diskusi zdůrazňovali, že samotné typy jsou objektivní fakta, a nikoliv jen subjektivně stanovená norma. Semotána naopak podpořil Václav Příhoda, který rozlišil dva přístupy ve snaze klasifikovat jedince do jednotlivých typů. Lze tak činit buď intuitivně, anebo analyticky. První možnost Příhoda odsoudil jako nebezpečnou, dogmatickou a tendující k „totalitarismu ve vědě". Nejznámějším příkladem takové nebezpečné, zpolitizované typologie byla podle něj německá rasová typologie, která rozmanitost lidstva převedla na kvalitativní typy. Aby se takovému nebezpečí konstituční výzkum vyhnul, je třeba intuitivní a analytický přístup kombinovat: „Hypothesy intuitivně stanovené musí však býti verifikovány analytickým vědeckým postupem". Proti námitce o nebezpečí ze zpolitizování klasifikace vystupuje předseda Hons s odkazem, že ČSB navazuje na francouzskou typologii (sic!). Diskuse se dále dostává na obecnou rovinu, nakolik pokusy o klasifikaci jedince podle stanovených norem vykazují plauzibilní hodnoty a zda samotné uměle stanovené typy jsou součástí reality a zda jimi může být realita poměřována.[531]

V prosinci 1945 uspořádala ČSB přednáškovou schůzi mimořádně v posluchárně neurologické kliniky prof. Karla Hennera. Svůj již třetí referát na půdě společnosti přednesl Jan Prokop, tentokráte o konstituční podmíněnosti zločinného chování. Účast byla znatelně nižší, přišlo pouze 28 zájemců.[532] Prokop si položil otázku, zda lze vystopovat souvztažnost mezi zločinností a psychickými poruchami. Příspěvek je úvodem do forenzní psychiatrie, přičemž ústředním východiskem je zde teze o provázání biologických (konstitučních) a sociálně patologických předpokladů, vytvářejících vhodný terén pro rozvinutí zločinného chování.

> *Zločin je výslednicí společného působení faktorů endogenních, disposic psychopathologických a faktorů exogenních, formulujících a zpracovávajících tento pathologický terén. Zločinnost je především nežádoucím vedlejším produktem civilisace, následkem jejího nepřirozeného a protipřírodního působení, jež vede ke vzniku duševních*

[531] Autoreferát včetně záznamu diskuse in: *ČLČ* 85/1946, č. 13, s. 465–467.
[532] Schůze s Prokopovou přednáškou nesoucí název „Zločinnost s hlediska psychiatrického", je jednou z posledních, z níž byl pořízen zápis. Srov. *ČLČ* 85/1946, č. 31, s. 1098–1100.

úchylek, duševní disharmonie i vzestupu počtu duševních chorob a psychopathií.[533]

Zločin je představen jako odchylka od normálu, jako civilizační nemoc. Prokop naprosto přehlíží možný racionální kalkul pro zločinné chování a zločince představuje jako nemocného, který je pro své společensky nepřijatelné jednání předurčen příznivou shodou různých patologických vlivů, nejčastěji ve formě psychických poruch. V závěru referátu jsou přítomné carrelovské motivy: „Úpadkové zjevy v civilizaci, jako jsou duševní choroby, psychopathie a slabomyslnost, sebevraždy, prostituce a zločinnost, pramenní všechny z jednoho degenerativního základu; s pokračující civilizací stávají se den ode dne častějšími.“[534]

Na druhou stranu Prokop zpochybňuje, že by existovaly typické zločiny ve formě doprovodného jevu při průběhu určitých duševních chorob. Nabídnuta je ale možnost zločinnému chování zabránit terapií, v případě těžkých psychických poruch formou izolace v psychiatrickém ústavu, v případech lehčích pak izolací a nápravou ve vězení. Mezi další nástroje pro potírání kriminality je tradičně zahrnuta i profylaxe ve formě výchovy.

7.1 Krajník odchází z Prahy

Ve druhé polovině roku 1945 došlo k významné události, která intenzivně zasáhla do spolkové činnosti ČSB. Po sedmi válečných letech byly znovu otevřeny české vysoké školy, do nichž proudily davy předválečných i nových studentů. Doprovodnými jevy překotné obnovy byla i částečná výměna učitelského sboru, velký počet nových profesorských a docentských jmenování či zrušení poplatků za studium. V říjnu 1945 byly dekretem prezidenta republiky zřízeny pobočky lékařské fakulty UK v Hradci Králové a v Plzni, čímž mělo dojít k decentralizování výuky lékařů mimo Prahu.[535] Předpoklady pro založení hradecké odbočky vznikaly již na konci druhé světové války, při společných jednáních lékařů královehradecké nemocnice, ale třeba i Bohuslava Alberta, který byl toho času v Hradci na rekonvalescenci, či Bohuslava Vacka, tehdejšího ředitele SZÚ. Pro založení instituce bylo třeba personálně zajistit fungování standardních ústavů, na což vedoucí lékaři hradecké nemocnice nestačili. Osloveni byli

[533] Autoreferát Tamtéž, s. 1099.
[534] Tamtéž, s. 1100.
[535] Havránek, Jan – Pousta, Zdeněk (eds.): Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918–1990). Praha 1998, zde zvláště na s. 235–262.

tedy i někteří pražští lékaři působící na UK.[536] Jedním z nich byl i Bohumil Krajník, který byl výnosem Ministerstva školství z listopadu 1945 pověřen vedením nově založeného Ústavu obecné biologie.

Krajník byl jedním z vytížených přednášejících, který v akademickém roce 1945/1946 v Praze přednášel dvousemestrální kurz „Vztah biologické konstituce člověka k jeho psychologickým projevům“, přesto se rozhodl k přesunu do Hradce Králové, který uskutečnil v půlce prosince 1945 a do Prahy nadále pouze dojížděl.[537]

V březnu roku 1946 podal přednosta Biologického ústavu LF UK v Praze a toho času i rektor UK, Jan Bělehrádek, návrh, aby byl docent Krajník jmenován profesorem pro hradeckou pobočku. Ke jmenování došlo v srpnu 1947 (se zpětnou platností k březnu 1946) a Bohumil Krajník se stal významným členem profesorského sboru nově se formující fakulty ve východních Čechách, od října 1947 byl i řádně ustanoveným přednostou Ústavu pro obecnou biologii.[538] Na zdejším pracovišti, vedle pokládání základů nového ústavu, suploval Krajník přednášky z histologie a embryologie a vedl přednášky z genetiky, v rámci kterých prosazoval tematické zaměření na problematiku dědičné podmíněnosti lidské konstituce. V rané fázi budování pracoviště byl jako asistent na ústavu přítomen i Karel Šabat, s nímž Krajník coby s praktikantem zlínské biotypologické laboratoře spolupracoval již v protektorátním období.

„Výzkumné zaměření ústavu bylo plně v intencích šéfa soustředěno na antropologické a biotypologické zkoumání školní mládeže. Ústav měl kontakty nejen se základními školami v Hradci Králové a blízkých městech, ale i s učňovským

---

[536] K historii vzniku LF v Hradci Králové srov. Plášilová, Libuše: *50. výročí založení fakulty v roce 1995*. Hradec Králové 1995, dostupné on-line, URL: https://www.lfhk.cuni.cz/Fakulta/O-fakulte/Historie/historie_50vyroci.aspx/ [20. 11. 2018], s. 13–16; Vrtiš, Vlastimil: *Vzpomínky na vznik a vývoj Lékařské fakulty v Hradci Králové*, Hradec Králové 1971 (příloha Sborníku vědeckých prací LF UK v Hradci Králové).

[537] V Praze Krajník přednášel ještě v AR 1946/1947, avšak od ZS 1947/1948 už ve výročním soupisu kurzů jeho jméno nenacházíme. Naopak v soupisu kurzů otevíraných na LF v Hradci Králové se stejnojmenný Krajníkův kurz objevuje od ZS 1946/1947 a nalézáme jej i v obou semestrech AR 1947/1948. Srov. příslušné seznamy přednášek zimních a letních běhů na LF UK (tzv. karolinky). Ke Krajníkově přesunu srov. AUK, fond LF, kart. 27, inv. č. 637, dopis adresovaný Bohumilu Krajníkovi z Ministerstva školství a osvěty ze dne 14. 11. 1945; tentýž je uložený v NA, fond Ministerstvo školství a kultury (MŠK), osobní spisy, kart. 96, Krajník Bohumil. Ke Krajníkovu přesunu do Hradce Králové viz Strouhal, Eugen: „100 let od narození profesora MUDr. RNDr. Bohumila Krajníka“, in: *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (AUC – HUCP), 35/1995, č. 1–2, s. 89–98, zde na s. 90–93.

[538] AUK, fond LF, kart. 27, inv. č. 637. Vládní návrh na jmenování z června 1947, adresovaný prezidentu republiky, je uložen in: Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), fond Kancelář prezidenta republiky, protokol O, kart. 22, inv. č. 98, sign. O 4582/1947. Další související písemnosti, např. protokoly ze zasedání jmenovací komise, jsou uloženy in: NA, fond MŠK, osobní spisy, kart. 96, Krajník, Bohumil.

školstvím.“[539] Výsledky měření měly být poskytovány zejména textilním podnikům produkujícím konfekční oděvy. V období konce čtyřicátých let se tak Krajník plně zaměřil na výzkum růstu dospívající mládeže, což ho následně v polovině padesátých let přivedlo do užšího kontaktu s antropology.

Působení Krajníka v Hradci Králové však nemělo dlouhého trvání. Pro svou snahu rozvinout na novém působišti genetický výzkum opřený o genovou teorii dědičnosti na Mendelových a Morganových teoretických východiscích se po roce 1948 dostával stále intenzivněji do sporu s oficiální biologií, která byla po sovětském vzoru ideologicky opřena o lysenkismus a teorii o fixaci získaných vlastností.[540] Po reformě vysokoškolského studia, která byla provedena na základě zákona č. 58/1950 Sb. z 18. května 1950, byly zavedeny pevné studijní plány, a tím došlo i k rozlišení povinných a nepovinných kurzů.[541] Toto rozlišení nalézáme již v seznamu kurzů na akademický rok 1949/1950, přičemž Krajníkovy kurzy k biotypologii byly zahrnuty pouze mezi volitelné.[542]

V roce 1951 došlo k převedení nově vzniklé LF pod Ministerstvo národní obrany a zřízení (opět podle sovětského vzoru) Vojenské lékařské akademie.[543] Krajník byl nucen fakultu opustit a výměnou za doc. Hluchovského se dostal na Lékařskou fakultu do Plzně, kde pokračoval ve výzkumu somatotypů u učňů plzeňské Škodovky (tehdy již Závodů V. I. Lenina). Od roku 1952 zastával pozici vedoucího katedry biologie a fyziologie a zároveň byl i přednostou Biologického ústavu. V polovině padesátých let se Krajník seznámil s mladým asistentem Eugenem Strouhalem, s nímž zahájil spolupráci trvající až do konce jeho kariéry v roce 1959.[544]

---

[539] Jedná se o vzpomínky Krajníkova asistenta Františka Bartoše, přetištěné v materiálu k historii Biologického ústavu LF v Hradci Králové. Autorem historického medailonu je Miroslav Červinka, bývalý přednosta ústavu. Srov. Červinka, Miroslav: *Období 1945–1951. Prof. MUDr. et RNDr. Bohumil Krajník*. [rukopis, 5 s.], dostupné on-line, URL: http://www.biologie-lfhk.cz/index.php?s=prehled&c=8 [20. 11. 2018].

[540] Byť ještě v létě 1948 vykonal Krajník takřka měsíc trvající zahraniční cestu do Švédska na mezinárodní genetickou konferenci. Obsáhlou zprávu o pobytu lze nalézt v Krajníkově osobní složce uložené in: NA, fond MŠK, osobní spisy, kart. 96, Krajník, Bohumil.

[541] K rozsáhlým změnám ve vysokém školství srov. např. Devátá, M. – Olšáková, D.: „Ideologizace vědy a školství…“, s. 22–96; Morkes, František: „Zákony o vysokých školách z let 1948–1989“, *Pedagogika* 49/1999, s. 115–127.

[542] Kurz nesl název „Samostatné práce z biologie, biotypologie a genetiky“ a byl vyučován v ZS. Krajník jej vyučoval i v AR 1950/1951, tedy v posledním roce svého působení na LF v Hradci Králové. Srov. příslušné seznamy přednášek LF v Hradci Králové (tzv. karolinky).

[543] Plášilová, L.: *50. výročí založení fakulty v roce 1995*, s. 18.

[544] Strouhal, E.: „100 let od narození…“, s. 93–94. V závěru svého působení v Plzni publikoval Krajník spolu s Jaroslavem Sovou práci o růstu a pohlavním vývoji adolescentních plzeňských učňů. Jedná se o jednu z posledních Krajníkových prací vůbec. Srov. Krajník, B. – Sova, Jaroslav: „Růst a pohlavní vývoj hochů během puberty“, *Plzeňský lékařský sborník* 13/1960, s. 25–44.

Krajníkův odchod z Prahy spolu s novou etapou jeho kariérního života se výrazně projevil v poklesu pořádaných členských schůzí, z nichž navíc od roku 1947 chybějí zápisy. Osvobození republiky a nové vědecké a pedagogické možnosti spojené se založením dvou nových poboček Lékařské fakulty tak paradoxně vedly k útlumu spolkové činnosti.

Biotypologové v tomto období hledali vhodné místo pro pořádání schůzí. Z Lékařského domu se krátkodobě přesunuli do Neurologické kliniky (přelom 1945/1946) a následně se usadili v Anatomickém ústavu UK. Od počátku roku 1946 až do XI. valného shromáždění v polovině roku 1949 bylo uspořádáno pouze osm setkání. Jelikož nám není známo, že by některý z pronesených referátů byl zpracován do tištěné podoby, usuzujeme z toho na další pokles již tak řídké publikační aktivity.

Datum	Typ akce / místo konání	Referující a název přednášky	Odkaz na pozvánku
31. 1. 1946	Členská schůze / posluchárna neurologické kliniky prof. K. Hennera	Kadlec, Vladimír: „Použití biotypologické metody v ethnosociologii“	*ČLČ* 85/1946, č. 3, s. 103.
21. 3. 1946	Členská schůze / posluchárna neurologické kliniky prof. K. Hennera	Úlehla, Vladimír: „Konstituční typy rostlin“	*ČLČ* 85/1946, č. 10, s. 354.
23. 1. 1947	Členská schůze / posluchárna neurologické kliniky prof. K. Hennera	Šilink, Karel: „Vztah genotypu k endokrinním poruchám“	*ČLČ* 86/1947, č. 2, s. 56.
12. 12. 1947	X. valné shromáždění / posluchárna Anatomického ústavu LF UK	Tománek, Ferdinand: „Vztah nádorů k určitým typům“ Promítání filmu o biologii drápkaté žáby druhu Xenopus laevis s výkladem o jejím významu pro endokrinologický výzkum[545]	*ČLČ* 86/1947, č. 45, s. 1380.
22. 10. 1948	Společná schůze ČSB a Psychologické spol. v Praze / Anatomický ústav LF UK	Morávek, Zdeněk: „Heymansova psychotypologie“ Šilink, Karel: „Demonstrace vývojových anomálií“	*Praktický lékař* 28/1948, č. 18, s. 418; *ČLČ* 87/1948, č. 39, s. 1035.
17. 12. 1948	Přednášková schůze / anatomický ústav LF UK	Apetaur, Josef: „Biologická (biotypologická) kriteria pro psychiatrické posouzení mladistvých“	*ČLČ* 87/1948, č. 48, s. 1268.[546]
21. 1. 1949	Přednášková schůze / Anatomický ústav LF UK	Dratvová, Albína: „O typech přírodovědců“	*ČLČ* 88/1949, č. 2, s. 54.
20. 5. 1949	XI. valné shromáždění / Anatomický ústav LF UK	Krajník, Bohumil: „Konstituční typy a puberta“	*ČLČ* 88/1949, č. 17, s. 483.

Poslední zápis ze schůze Krajník vypracoval na počátku roku 1946 z referátu sociologa Kadlece o propojení etnologie s biotypologií. Na příkladu polynéské civilizace usiloval Kadlec o důkaz korelace mezi fyzickými a psychickými vlastnostmi

[545] Domníváme se, že iniciátorem pro promítání tohoto filmu byl Krajník, neboť se během svého působení v Hradci Králové věnoval experimentům (a chovu) těchto žab. Srov. Červinka, Miroslav: *Období 1945–1951…,* [nestránkováno].
[546] Schůze měla být původně uskutečněna již v listopadu (pozvánka in: *ČLČ* 87/1948, č. 43, s. 1133).

podle Kretschmerovy typologie.[547] S ohledem na přílišnou stručnost zápisu nejsme schopni odhadnout význam tohoto tématu, avšak s ohledem na nízkou účast (pouze 14 osob) lze předpokládat nízký zájem i u samotných členů společnosti.[548]

Následující, takřka čtyřleté období (leden 1946 – listopad 1949) historie společnosti lze rekonstruovat jen na základě fragmentů ve formě pozvánek na přednášky. Žádná ze tří ustanovených sekcí ČSB prokazatelně nevyvíjela svou činnost. K nepravidelnostem došlo i v pořádání valných shromáždění. Ve sledovaném období proběhla pouze dvě, personální složení výboru na nich ale bylo poněkud změněno. V prosinci roku 1947 se na jubilejním desátém shromáždění stal předsedou plzeňský psychiatr Jaroslav Stuchlík, na postech místopředsedů se sešli bývalí předsedové Hons a Šebek. Krajník si i přes svou vytíženost ponechal funkci jednatele. Z širšího výboru vypadly všechny dosavadní členky a jedinou nově zvolenou ženou ve vedení byla filosofka Albína Dratvová. Další jména jsou známá: Vondráček, Borovanský, Trapl, Tolar, Hynie. Překvapivá je skutečnost, že po deseti letech existence ČSB z vedení odchází Stanislav Mentl, v době jejího vzniku nejagilnější člen, který ještě na konci války věnoval do spolkového majetku 55 000 K.[549] Jedenácté valné shromáždění konané v květnu 1949 pak do života společnosti nepřineslo nic nového.[550]

7.2 Problém lidské konstituce po druhé světové válce

Ačkoliv došlo k útlumu činnosti samotné biotypologické společnosti, zájem o lidskou konstituci v poválečném Československu se setrvačností existoval dále. Ve druhé půlce čtyřicátých let byly na toto téma stále publikovány studie. Některé spíše kazuistického charakteru, u jiných se ale otevírají témata, jež budou mít dohru v nově se objevující kritice vědy o lidské konstituci po roce 1948.

V poděbradských lázních, kde přednostou Prvního léčebného a vyšetřovacího ústavu byl až do konce války Stanislav Mentl, se zkoumala fyziologie a patologie cirkulačního ústrojí, konkrétně konstituční podmíněnost funkce krevního oběhu.

[547] Zápis in: *ČLČ* 85/1946, č. 31, s. 1100.
[548] Náš závěr se opírá o lakonický záznam z debaty, v níž Krajník „zdůrazňuje nutnost exaktního výzkumu těchto nám vzdálených plemen místo spekulací“. Tamtéž.
[549] Na rozdíl od Krajníka, který byl ve sledovaném období na vrcholu své kariéry, zažil Mentl prudký pád. Přišel o místo vedoucího kardiovaskulárního oddělení na Vinohradské nemocnici, skončil jako přednosta lázeňských vyšetřovacích a léčebných ústavů v Poděbradech a k 1. 9. 1948 mu byl odebrán i venia legendi na UK, tudíž přišel i o funkci mimořádného profesora. Srov. slovníkové heslo in: *Biografický slovník pražské lékařské fakulty*, díl II, s. 172. Důvod Mentlova odchodu z vedení ČSB nám není znám.
[550] Zprávy o valných shromážděních in: AHMP, fond Spolkový katastr, IX/1073 ČSB, příslušné zprávy z valných shromáždění.

Vzniklo tak několik drobných prací (některé byly vydány ještě v průběhu války), jejichž autoři ale patrně nebyli členy ČSB a svůj výzkum podnikli čistě pod Mentlovým vlivem.[551]

Roku 1947 došlo k přechodnému navrácení problematiky lidské konstituce do veřejného prostoru. Na počátku května byl v Hradci Králové uspořádán kurz o školní zdravotní službě, kterého se zúčastnil i přednosta biologického ústavu, (nyní již) profesor Krajník s přednáškou „Biotypologie a škola".[552] Referát je vystavěn v duchu předválečných popularizačních statí a biotypologie je znovu propagována jako vhodná metoda vědeckého poznání člověka. Krajník vycítil příležitost vstoupit s konstituční optikou do veřejného prostoru, v němž v rámci poválečné obnovy zaznívaly argumenty po státem řízené populační kontrole.

Jádrem Krajníkova referátu je myšlenka plošného sběru dat o dětské konstituci, kterou by mohli na každé škole provádět místní školní lékaři. Jejich rozmístění by dovolovalo nově postavit státní populační politiku na objektivní znalosti zdravotního stavu celé republiky. Školní lékař je naprosto ideální institucí pro realizaci takového masivního sběru, neboť má každodenní kontakt se školou, s rodinou vyšetřovaných, zná i místní poměry, a tudíž je schopen vytvořit celkový obraz o dětech svého okrsku.[553]

> *Vývoj dítěte není nikdy náhodný, nýbrž zákonitý. Tato zákonitost vyplývá z mohutného dědictví, které je především podmíněno fylogeneticky. Vývoj rodu lidského určuje především jednotlivé vývojové fáze každého individua […]. Okolí, sociální prostředí a určitá kulturní epocha vytváří ponenáhlu osobu dítěte, na jejímž pozadí stojí genotypický základ. Vedle dědičnosti se uplatňuje výchova. […] Školní lékař má příležitost nahlédnouti velmi dobře do těchto složitých poměrů a může se svého hlediska pozorovati objektivně vliv školního prostředí na rozvoj konstitučního typu.*[554]

---

[551] Např. válečný referát Jana Badala o konstitučně podmíněné odolnosti kapilár vůči tlaku (úderu). Zvláště náchylní pro podkožní krvácení se zdají být pyknici (a všeobecně ženy). Srov. Badal, Jan: „Kapilární resistence jako konstituční znak", *ČLČ* 83/1944, č. 6, s. 162–165. Po válce vyšla krátká zpráva Josefa Svobody, ve které byly sumarizovány výsledky pozorování vlivu horkých rašelinových koupelí na tep a tělesnou teplotu. I tomuto autorovi vychází, že rozdílné somatotypy (členěné dle Kretschmera) reagují odlišně na koupel. Zatímco u leptosomů stoupá teplota i tlak pozvolně a dlouhou dobu po koupeli pozvolně klesá, cirkulační ústrojí pykniků reaguje na horkou koupel prudce, avšak do několika minut po koupeli se vrací tep, tlak i teplota zpět k normálu. Srov. Svoboda, Josef: „Chování se cirkulace a tělesné teploty po celkové rašelinné koupeli u jednotlivých konstitučních typů", *ČLČ* 85/1946, č. 14, s. 491–493.

[552] Oznámení o pořádání kurzu in: *Praktický lékař* 27/1947, č. 8, s. 185. Krajníkova přednáška byla přepracována do podoby sborníkové kapitoly a téhož roku byla publikována. Srov. Krajník, B.: „Biotypologie a škola", in: *Sborník přednášek o školním zdravotnictví*. Hradec Králové 1947, (Královehradecké lékařské spisy, svazek druhý), s. 149–159.

[553] Instituce školních lékařů byla v Československu postupně zaváděna již v období první republiky. Srov. Vaculík, Jaroslav: „Instituce školních lékařů v meziválečném Československu", *Škola a zdraví* 21/2011, s. 25–30.

[554] Krajník, B.: „Biotypologie a škola", s. 153.

Krajník si představuje, že do takového výzkumu budou zahrnuty i sociální pracovnice a případně i další síť poraden. Nově vytvořený dohlížecí aparát by pravidelně vyšetřoval děti od okamžiku jejich narození až do maturity. S postupem výzkumu by byly sestaveny vývojové normy u jednotlivých konstitučních typů, pomocí kterých by vyšetřující lékař mohl sestavovat odhad vývoje u konkrétního vyšetřovaného jedince.

Apoteózou biotypologických metod je závěrečné poselství o budování nových zdatných generací, u nichž bude možné na pevných základech „zvyšovati schopnost výkonu a obrany proti škodlivinám ve smyslu podpory o zdravý vývoj a péče o příznivé vrody".[555] Školní lékař je prognostik, který pomocí plasticky sestaveného profilu probanda může spoluurčit jeho budoucnost: „Školní lékaři mohou […] podati přesné direktivy, jak má vypadat dítě somaticky i psychicky normální. Prognosa vývoje je pak do značné míry prognosou individuální konstituce, při níž nutno počítati s možností manifestace vrodů dosud latentních."[556]

Hovoříme-li o populačně-politických ambicích biotypologů, nelze opomenout navázání ČSB na SZÚ. Na konci třicátých let se výzkum lidské konstituce stal pevnou součástí každoročních konferencí o preventivní medicíně, které ústav pořádal. Po válce byla tradice výjezdních zasedání obnovena a v roce 1946 proběhl jedenáctý ročník, v němž byla tematizována preventivní péče o národní zdraví. K této příležitosti nechává Vojtěch Tolar spolu s bývalou kolegyní, pediatričkou Arnoštkou Ripkovou, připravit překlad staršího společného článku z předválečného období, který byl původně připraven pro Mezinárodní sjezd nemocnic v roce 1939.[557] V příspěvku je kladen důraz na propojení léčebného, preventivního a sociálního hlediska v lékařské praxi a na kombinaci individuální a kolektivní zdravotně-sociální péče, při níž je důležitá kooperace mezi lékařem a sociální pracovnicí. Autoři předkládají tezi o osmi prvcích, které spoluurčují zdravotní a sociální status jedince, a ty zakreslují do grafu, spolu s funkční pozicí biotypologického vyšetření.[558] Příspěvek je zakončen výzvou ke

[555] Tamtéž, s. 158.
[556] Tamtéž, s. 159.
[557] Mezinárodní sjezd nemocnic se měl konat v září 1939 v Torontu, nepodařilo se nám dohledat, zda skutečně proběhl. Tolar s Ripkovou zde měli vystoupit s příspěvkem „Social health work before, during and after hospital care". Český překlad srov. Tolar, Vojtěch – Ripková, Arnoštka: „Úkoly sociálně-zdravotní služby před, během a po ukončení nemocniční péče", *Československá nemocnice* 14/1946, č. 1–2, s. 39–48.
[558] Jedná se o následující prvky: 1) dědičné předpoklady, 2) zdravotně sociální poměry rodiny v době vývinu, 3) tělesná a duševní konstituce s genotypickým a fenotypickým základem, 4) soukromý život, 5) pracovní život, 6) finanční situace, 7) společenské a kulturní prostředí, 8) přírodní poměry. Tolar, V. – Ripková, A.: „Úkoly sociálně-zdravotní služby…", s. 41 n. Graf přikládáme jako přílohu č. 10.

statistickému zpracování veškerých ústavních záznamů, které umožní vědecké vyhodnocení výsledků individuální i kolektivní zdravotně-sociální péče.[559]

Potřebu statistiky v lékařské praxi obhajoval Tolar, tentokráte spolu se svým asistentem Ivo Pavlíkem, na téže konferenci.[560] Statistika je představena jako klíčová věda zajišťující relevantní informace o kolektivní nemocnosti pro zřizovatele zdravotní péče. Již zde je předpokládáno, že po roce 1945 bude zdravotnictví přecházet pod jednotné státní řízení. Statistiky nemocnosti by v centrálně řízené ústavní péči hrály významnou roli jako jedna z klíčových oblastí vědeckého řízení lidské společnosti. Autoři proto doporučují začít se zavedením jednotné klasifikace nemocí a jednotné podoby chorobopisů, které by bylo možné strojově zpracovávat. Spolu s tím by bylo třeba zavést jednotnou zdravotní knížku pro všechny občany, do níž by byla zaznamenána veškerá historie zdravotního stavu jedince.[561] V závěru je pak popsán mechanismus zavádění statistických oddělení ke stávajícím nemocničním archivům, jejich strojové vybavení, prostorové požadavky a personální složení s rozpisem jednotlivých úkonů. Motivy z Tolarova a Pavlíkova textu jsou pak jednoznačně promítnuty do konferenční rezoluce, v níž je na několika místech požadováno doškolování v oblasti lékařské statistiky a zřizování statistických oddělení nemocnic.[562]

V roce 1947 byl uskutečněn dvanáctý ročník konference k preventivní medicíně, tematicky věnovaný přímo populační politice a roli státu v péči o kolektivní zdraví. Ačkoliv součástí sjezdového programu, stejně jako v předešlém roce, již není biotypologie sama o sobě, konference se přesto její členové účastní. Krajník dokonce přednáší závěrečný sjezdový příspěvek „Materiální a mravní hodnoty národa zárukou jeho vývoje“.[563] V krátkém období druhé poloviny čtyřicátých let, v němž se téma

[559] Tamtéž, s. 47.
[560] Tolar, V. – Pavlík, Ivo: „Statistické a archiválni oddělení nemocnice“, *Československá nemocnice* 14/1946, č. 9–10, s. 147–152.
[561] Tamtéž, s. 149–150. Ve všech případech se jedná o požadavky, které Tolar prosazoval již před válkou. Jednotná klasifikace nemocí, přejatá z amerického prostředí, byla zavedena v Baťově nemocnici již v roce 1935. Srov. Tolar, V.: „Logie-ova klasifikace nemocí“, *Československá nemocnice* 8/1938, č. 3, s. 65–69, zde zejména na s. 67 n. Klasifikace vychází z Logie, Henry B. (ed.): *A Standard Classified Nomenclature of Disease*. New York 1935[2] a je založena na topografickém a etiologickém členění nemocí, které je katalogizováno pomocí desetinného systému. K zavádění zdravotních knížek viz Tolar, V.: „Lékařské prohlídky zdravých“, *Zdravotnická revue: věstník Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy* 18/1936, č. 10, s. 166–167. Zvláště k normalizaci chorobopisu se Tolar pravidelně vracel. Srov. např. Tolar, V.: „Problematika ústavního chorobopisu“, *Československá nemocnice* 18/1950, č. 2, s. 42–49.
[562] Srov. „Resoluce XI. konference preventivního lékařství“, *Československá nemocnice* 14/1946, č. 1–2, s. 24–30, č. 3–4, s. 57–59, zde především na s. 27.
[563] Pozvánka a program XII. konference preventivního lékařství „Zdraví lidu a populační politika“ in: *Praktický lékař* 27/1947, č. 3, s. 71–72; *ČLČ* 86/1947, č. 8, s. 256; *Československá nemocnice* 15/1947, č. 1, s. 25–26. Krajníkův referát vyšel v roce 1947 tiskem v časopise *Zdravý lid* 27/1947, s. 7–10, 33–37.

dohledu nad národní kondicí vrací do lékařského i politického diskurzu, vyjadřují biotypologové skrze Krajníka svou ambici na tomto proudu participovat a legitimizovat oprávněnost snah po celostním pojetí a poznání člověka. V závěrečném eseji se k načrtnutému oblouku před a poválečné vědecké supervize vrátíme, neboť jej považujeme za projev paralely mezi eugenikou a biotypologií v Československu.

Na platformě pokračujících kurzů pro praktické lékaře, které pořádala Lékařská fakulta v Hradci Králové, učinil Krajník ještě v roce 1947 další popularizaci oboru, tentokráte na téma vztahu konstituce k chorobným úchylkám.[564] Krajník v přednášce upozornil, že konstitučně jsou podmíněny nejen dispozice k funkčním orgánovým poruchám, ale že je takto podmíněna i celková vnímavost či vztah organismu k vnějšímu světu.

> *Pyknický typ má disposice k otylosti, cukrovce, lithiasám, chorobám jater, dně, arteriosklerose a apoplexii. […] Leptosomní typ má určité disposice k chorobám dychadel, anemii, dále k některým neurosám, zejména s účastí vegetativního nervového systému. […] Asthenický habitus, který je typem sui generis, jeví i úchylné vnitřní orgány. Srdce je obyčejně malé, slabé a visí dolů. […] Atletický typ má určité sklony k chorobám arteriálního systému, zejména aorty, k angině pectoris, onemocnění kloubů, chorobám hypofysy, epilepsii, aj.*[565]

Zvláštní skupinou jsou odchylky od normy u individuální konstituce, které se projevují ve formě vzniku tzv. dysplastií a distrofií. A právě těmto příčinám individuálních poruch má být do budoucna věnovaná pozornost, která vyústí v konstituční terapii i prevenci.

V roce 1947 dochází ke zvláštnímu jevu. Zatímco publikační aktivita tradičních proponentů biotypologie (pomineme-li Krajníka) obecně klesá, narůstá na druhé straně počet studií s konstituční tematikou od autorů, kteří nebyli s ČSB doposud spjati. V *ČLČ* se nečekaně objevil článek „Somatická a sexuální konstituce prostitutek“, ve kterém hradecký gynekolog Stanislav Picek popsal konstituční podmíněnost prostitučního chování.[566] Picek odkazuje na svou starší stejnojmennou práci, která vyšla

[564] Krajník, B.: „Vztah konstituce k chorobným úchylkám“, in: *Sborník přednášek prvního pokračujícího kursu pro praktické lékaře*. Třebechovice pod Orebem 1947, s. 84–90. V září téhož roku Krajník vystoupil i na druhém pokračování s přednáškou „Vztah endokrinní soustavy ke vzniku normálních i odchylných konstitučních typů“. Srov. pozvánku na druhý, pokračující kurs in: *ČLČ* 86/1947, č. 31, s. 965.
[565] Krajník, B.: „Vztah konstituce k chorobným úchylkám“, s. 88, 89.
[566] Picek, Stanislav: „Somatická a sexuální konstituce prostitutek v r. 1936–1946 (Cassus rarissimus nymphomaniae)“, *ČLČ* 86/1947, č. 27, s. 820–825.

v časopise *Česká dermatologie* v roce 1936[567] a navrací se k odhalování psychosomatických základů kriminálního chování u žen. Na základě provedené klasifikace sta českých a sta světových prostitutek stanovil ideální představitelku prostitučního biotypu, která má podle jeho šetření být absolutně frigidní a vykazovat intersexuální znaky.

Picek použil Kretschmerovu typologii a konstituční příslušnost stanovil pomocí Jayleova indexu (poměr šířky ramen k šířce pánve). Zjistil, že čím více převládá šířka ramen (tedy výsledný poměr je větší než 1), tím více tělo vyšetřované vykazuje intersexuální znaky.[568] Intersexualita byla prokázána u 62 % (pražské prostitutky), respektive 79 % (světové, nespecifikováno) vyšetřovaných žen. Dominantním úkazem byla i příslušnost k leptosomnímu typu, doložená u 59, respektive 62 % vyšetřovaných. Picek sestavil zvláštní fenogram, mající vyjádřit profil prostitutky včetně jejích psychických radikálů a charakteru, pomocí kterého „by bylo možno lépe pochopit sexualitu individua a co nejlépe ji ovlivňovat“.[569]

Způsob hodnocení prostitutek jako by byl reminiscencí na Lombrosovu kriminalistickou antropologii. U všech vyšetřovaných žen Picek dokazuje morální pokleslost, alkoholismus a kuřáctví, u většiny z nich i obhroublé (mužsky agresivní) jednání a absenci mateřského pudu. Hlavním závěrem článku však zůstává ona pevná konstituční vazba mezi intersexualitou a prostitucí. Je nutné dodat, že u biotypologů zůstaly Pickovy práce bez odezvy. On sám rovněž nikdy na půdě ČSB nevystoupil.

Dalším příkladem produkce autorů mimo ČSB je článek „Endokrinní biotypologie“ od brněnského středoškolského profesora Rudolfa Součka.[570] Text je v zásadě popularizací Pendova systému a objevuje se v něm známá teze o provázanosti formy s funkcí. Důraz je položen na vliv žláz s vnitřní sekrecí na konečnou podobu somatotypu. Souček po italském vzoru doporučuje zavedení biotypologické zdravotní knížky, do níž by se zaznamenávaly veškeré pozorované relevantní údaje ze širokého okolí jejího vlastníka. „Taková knížka, neustále doplňovaná podle pozorování rodičů, lékaře, učitelů, podle pozorování v továrnách, v dílnách, ve službě vojenské a v úřadech sociálních, byla by dokumentem a nezbytnou pomůckou k postupnému zlepšování

[567] Viz podkapitolu 4.8, s. 111 n.
[568] Ve stejném roce vyšla Pickovi ještě jedna studie, která je věnována užití Jayleova indexu k prokázání intersexuálních znaků. Při vypočtené hodnotě indexu vyšší než 1,1 jsou podle Picka v daném fenotypu vždy přítomny další intersexualismy. Srov. Picek, S.: „Jayleův index (Příspěvek ke konstituci ženy)“, *ČLČ* 86/1947, č. 51, s. 1536–1538.
[569] Picek, S.: „Somatická a sexuální konstituce prostitutek…“, s. 821.
[570] Souček, Rudolf: „Endokrinní biotypologie“, *Věda a život* 1948, s. 359–365.

jedince a k jeho spravedlivému ocenění v rodině i ve společnosti.“[571] Neméně významným momentem je připomenutí Alexise Carrela, Souček si jím pomáhá při obhajobě Pendova systému. Tři roky po válce se tak v populárním časopise objevuje stať vystavěná na práci dvou lékařů spjatých se dvěma fašistickými, respektive kolaborantskými režimy.

Vliv činnosti žláz s vnitřní sekrecí na utváření konstituce byl diskutován i na Druhém celostátním sjezdu pracovního lékařství, konaném v Praze v roce 1947. Josef Charvát, zakladatel Československé endokrinologické společnosti[572] si ve svém příspěvku kladl otázku po konstitučním základu endokrinopatií, nemocech jednotlivých žláz s vnitřní sekrecí, spolu s vlivem takového onemocnění na pracovní schopnost postiženého a s doporučením, jak by měl být v konkrétních případech upraven rytmus práce.[573]

Konstituční podmíněnosti psychických poruch si všímá i psychiatr Otakar Janota, který na půdě ČSB v závěru války kritizoval bipolární typologický systém a tzv. klouzavé řady.[574] V roce 1947 vydal v časopise *Neurologie a psychiatrie Česko-slovenská* článek o psychopatické konstituci, v němž opět vedl polemiku s Kretschmerovou charakterovou typologií. „Ukázalo se však nejen pochybným, nýbrž i nepravděpodobným, že by pojem schizoidie a schizothymie plynule souvisel se schizofrenií, že by šlo jen o kvantitativní rozdíly a stupně, ba, že by i pojem cykloidie a cyklothymie splýval takto s psychózou manicko-melancholickou.“[575] Jeho vlastní pokus o definici psychopatické osobnosti pak vypadá takto:

---

[571] Tamtéž, s. 365.

[572] Charvát byl jedním z nejvýznamnějších představitelů rodícího se oboru endokrinologie v Československu. Československá endokrinologická společnost byla založena ve stejném roce jako ČSB (1937), přičemž obě společnosti měly mezi svými funkcionáři shodné členy, např. Josefa Saidla a Bohumila Krajníka. Charvát v roce 1950 bude na vůbec poslední valné hromadě ČSB držet přednášku o vztahu činnosti žláz s vnitřní sekrecí k biotypům. K postavě Charváta a částečně k historii oboru srov. Schreiber, Vratislav: „Internista a endokrinolog Josef Charvát (1897–1984)“, in: *Učenci očima kolegů a žáků*. Praha 2004 (uspořádal František Šmahel), s. 153–160; dále viz slovníkové heslo in: *Biografický slovník pražské lékařské fakulty*, díl I, s. 235 n.

[573] Článek vyšel se dvouletým zpožděním, srov. Charvát, Josef: „Konstituce. Choroby žláz s vnitřní sekrecí“, in: *Přednášky a rozpravy II. celostátního sjezdu pracovního lékařství v Praze roku 1947*. Praha 1949, s. 17–27.

[574] Janota v roce 1939 na stránkách *ČLČ* recenzoval biotypologický sborník. Vedle Vondráčka a Marie Špringlové byl jedním ze tří žáků a pokračovatelů Antonína Heverocha, zakladatele psychiatrie v Československu. K Janotovi, jeho osobnímu i profesnímu profilu, viz Vondráček, Vladimír: *Lékař dále vzpomíná (1920–1938)*. Praha 1977, s. 148–153; *Biografický slovník pražské lékařské fakulty*, díl I, s. 242 n.

[575] Janota, O.: „Psychopathie, psychopathická konstituce, psychopathická osobnost“, *Neurologie a psychiatrie Česko-slovenská* 9/1947, s. 167–180, zde s. 168.

O psychopathické osobnosti, o psychopathické konstituci čili o psychopathii mluvíme, jsou-li – většinou hlavně na podkladě vrozeného založení – některé vlastnosti a sklony, zejména v oblasti pudové, citové a volní neobyčejně silně vyvinuty a jiné zakrnělé, takže celek je hrubě nevyvážen a nesplývá hladce s průměrem sociálního okolí.[576]

Následuje klasifikace jednotlivých „tvarů psychopathické konstituce", do nichž jsou ale započítávány i charakterové vlastnosti. Janota sestavuje modelové profily psychopatů, věnuje se etiologii a popisuje vznik, první projevy a případnou léčbu příčin psychopatické konstituce. Zvláště u lehčích případů klade velký důraz na prevenci formou správné výchovy, pomocí které lze plnému rozvinutí psychopatií předejít. Vedle dědičných příčin zmiňuje i zevní škodlivé vlivy (úrazy, onemocnění), které sekundárně rozvíjejí různé psychózy a neurózy u jedinců vhodně konstitučně predisponovaných. V závěru se objevují tradiční eugenické motivy, jako např. lékařské zabránění sňatku tam, kde hrozí velká pravděpodobnost narození úchylného jedince.[577]

7.3 Nová klasifikace

Hovoříme-li v souvislosti s kritickou reflexí typologického systému u Janoty o eugenicky motivovaných intervencích, nesmí být v poválečném období opomenuti ani samotní představitelé československé eugeniky. U nich byl doposud zájem o klasifikaci tělesného typu a výzkum psycho-fyzických korelací spíše okrajový. V kritickém roce 1948 ale došlo ke změně, neboť přední představitel ozdraveného hnutí, Karel Hrubý, vydal knihu *Eugenika. Člověk v zrcadle dědičnosti*. Ta se spolu s knihou Bohumila Sekly *Dědičnost v přírodě a ve společnosti* stala nadlouho poslední popularizačně-apologickou prezentací oboru. Hrubý hned v úvodu, vedle rasové klasifikace, představil i hlavní konstituční školy (Sigaud, Kretschmer a Conrad). Rasové i konstituční hledisko pak označil za nutný předpoklad úspěšného zlepšování lidstva.[578] Byť jsou jednotlivé systémy představeny se značným zjednodušením, přesto se jedná o první nám známý případ explicitně vyjádřeného eugenického zájmu o konstituční klasifikaci.

Jestliže se ve výše uvedené popularizační publikaci Hrubý opírá ponejvíce o Kretschmerův bipolární systém, pak ještě v tomtéž roce vydává samostatný článek, v němž toto východisko reviduje a představuje americkou klasifikaci W. H. Sheldona,

[576] Tamtéž, s. 170.
[577] Tamtéž, s. 179.
[578] Hrubý, Karel: *Eugenika. Člověk v zrcadle dědičnosti*. Praha 1948, s. 24–29.

vyvinutou v období 2. světové války na univerzitách v Harvardu a Chicagu.[579] Na rozdíl od Kretschmerových ideálních, uměle postulovaných typů je totiž Sheldonův systém založen na kombinaci a interakci genotypově podmíněných složek, které spoluurčují výslednou konstituci. Při klasifikaci dle Kretschmera hrozil problém s nezařazením velké skupiny vyšetřovaných, kteří se neblížili ani k jednomu ideálnímu typu, a spadli tak do kategorie různých dysplasií. Ačkoliv se tento problém pokusil částečně vyřešit Conrad, vznikl zásadní problém s příliš složitým určováním typu, na což jsme upozornili v předchozí kapitole.

Sheldon naopak odvodil jednotlivé typy podle dominance tělesných partií (orgánů), které ontogeneticky odpovídají třem zárodečným listům. Postuloval tak tři základní typy: endomorfní, ektomorfní a mezomorfní, podle endodermu (z nějž se vyvíjejí vnitřní orgány), mezodermu (kostra, svaly) a ektodermu (kůže, nervová soustava). U každého jedince byla hodnocena míra zapojení jednotlivých složek a počítán trojmístný index. Dohromady je v tomto systému (po značném zjednodušení) 19 skupin, které jsou rozlišeny do čtyř hlavních somatotypických tříd.[580] Hrubý vyzdvihl jak vysokou výpovědní hodnotu systému, tak i metodiku měření a počítání výsledného somatotypu na základě kombinace kvalifikovaného odhadu s výpočtem měr z pořízeného fotografického materiálu.

> *Sheldon nepřináší do biotypologické klasifikace jen snad nová jména pro staré, již stávající pojmy. Třebaže na první pohled se typ endomorfní kryje s pyknickým, mezomorfní s atletickým a ektomorfní s asthenickým, nejsou to jen nová jména – mimochodem řečeno jména lepší, protože organicky vývojově skloubená s pojmy, které mají vyjadřovati – nýbrž jde zde o zcela nové pojetí. Sheldonova klasifikace nevychází ze schematizovaných extrémních typů, které jsou v přirozené populaci jen velmi málo frekventovány, nýbrž z plynulé variability tří složek, kombinujících se vzájemně s vymezenou volností v rámci korelací.*[581]

[579] Sheldon, William H.: *The Varieties of Human Physique. An Introduction to Constitutional Psychology*. London–New York 1940, s. xi-xii. Pro stručné seznámení se Sheldonovým systémem viz Greenwood, Davydd J.: *The Taming of Evolution. The Persistance of Nonevolutionary Views in the Study of Humans*. Ithaca – New York 1984, s. 93–96.

[580] Popis jednotlivých typů dle dominance zárodečného listu viz Sheldon, W. H.: *The Varieties of Human Physique*…, s. 37–46. Fotografie extrémních variant tří základních somatotypů přikládáme jako přílohu č. 11.

[581] Hrubý, K.: „Nová typologická klasifikace“, *Československá gynaekologie* 13/1948, č. 27, s. 533–554, zde s. 545.

V závěru článku je ještě zdůrazněna potřeba zaměřit pozornost na ženskou konstituci, kterou Sheldon ve své knize prakticky opomíjí,[582] pro niž by ale bylo třeba sestavit nové tabulky, což byla součást ambiciózního plánu Hrubého. Stanovení somatotypu chápal jako nový začátek pro výzkum psychóz, psychopatií a dalších patologických stavů, a ten by se stal východiskem pro praktickou terapii.[583] Přes Hrubého snahu o propagaci Sheldonova konceptu již nedošlo k jeho přijetí mezi biotypology. Hlavní důvod zde ale hrály především politické změny a zpolitizování vědeckého světa po roce 1948, které definitivně přetrhlo kontinuitu biotypologického výzkumu v Československu.

Posledním, tak trochu přechodným článkem mezi konstituční biologií, psychopatologií a nově se objevující sovětskou fyziologií je práce Františka Zulegera, primáře ze Zemského ústavu pro péči o dítě, věnovaná neuropatické konstituci.[584] Ve shodě s výše uvedenými autory i on píše o potřebě brát ohled na konstituční hledisko a sociální milieu při diagnostikování choroby, zvláště při vyšetřování dítěte. „Neurotikem se dítě rodí. Ovšem neuropathická i psychopathická vloha, která je dědičnou, může zůstati trvale, anebo delší dobu latentní a projeviti se za zcela určitých situací či vlivem zcela určitých podnětů.“[585] Výchovu (správnou i špatnou) Zuleger chápe jako fixaci podmíněných reflexů, a tedy může na jedné straně přispět k harmonickému rozvinutí osobnosti člověka, na druhé straně, při nesprávných asociacích, může trvale poškodit jedince a přispět k plnému rozvinutí neurotismu dítěte v neuropatickou osobnost. Dítě vlivem špatné výchovy (a tedy fixací patologických podmíněných reflexů) neprospívá, a může dojít k rozvinutí paradoxních poruch, např. anorexie. Takto stižený jedinec s oslabenou imunitou se následně stává vhodným objektem infekční nákazy.

Skrze Zulegera se poprvé do konstitučního diskurzu dostává Pavlovův mechanisticky orientovaný výklad o podmíněných reflexech, který předznamenává nastupující změnu odborné orientace československé medicíny směrem k sovětské

[582] Až na výjimku ve druhém dodatku. Srov. Sheldon, W. H.: *Varieties of Human Physique…*, s. 290–299.
[583] Vazba na tyto jevy, stejně jako na korelace somatotypu s temperamentem, sexualitou, delikvencí a dalšími jevy, zůstala v tomto svazku jen v náznaku (srov. Tamtéž, s. 216–264). Zvláště otázka temperamentu byla rozpracována v dalším svazku (Sheldon, W. H. – Stevens, S. S.: *The Varieties of Temperament. A Psychology of Constitutional Differences*. New York – London 1942), Sheldonovi se na základě dotazníků podařilo stanovit tři základní komponenty temperamentu (viscerotonii, somatotonii a cerebrotonii), které mají korelovat se vzorovými somatotypy, ale opět v kombinacích. Pokud je nám známo, zůstalo toto dílo v českém prostředí bez povšimnutí.
[584] Zuleger, František: „Infekční choroby ve světle neuropathické konstituce (Význam infekčních chorob v neurotisaci dítěte)“, *Pediatrické listy* 2/1947, č. 1, s. 9–15.
[585] Tamtéž, s. 10.

biologii a fyziologii. Dříve, než přistoupíme k analýze procesu sovětizace československé medicíny, který uspíšil zánik ČSB, představíme výsledky šetření zlínské biotypologické větve. Ty byly prezentovány až po únorovém převratu a ideologičtí odpůrci jimi byli vyprovokováni k sepsání prvních velkých kritik, v nichž bylo obecně polemizováno s relevancí konstitučního výzkumu.

7.4 Zlínská měření a první kritika

V červenci roku 1948 probíhal v Praze VII. mezinárodní kongres tělovýchovného lékařství, na němž zazněly referáty týkající se studia konstituční podmíněnosti tělesného výkonu.[586] Mezi mnohými zazněly dva referáty spjaté s biotypologickou laboratoří ve Zlíně. Bedřich Krákora[587] představil výsledky z antropologického šetření zlínských dětí a dorostu z roku 1944, při kterém byla ověřována míra korelace mezi tělesnou proporcí a mírou sportovní výkonnosti. Pomocí složitého výpočtu (regresivní rovnice a stanovení koeficientu parciální korelace) jsou ale prezentovány triviální výsledky: „shledáme, že výška sama o sobě má k výkonům vztah mnohem těsnější, než váha, vztah mezi váhou a výkony je v mnoha případech dokonce obrácený, větší váha sama o sobě se jeví jako znak pro velikost výkonů nepříznivý“.[588] Na stejné konferenci promluvil i Karel Šabat, který na základě měření hráčů odbíjené stanovuje dva ideální typy, smečaře a nahrávače. „Srovnáním absolutních měr ukázala se převaha smečařů nad nahrávači. Tito potřebují jemnost a přesnost prstovou, oni sílu. Smečaři mají všechno větší, jsou větší, mají širší trup, delší ruce, delší nohy atd.“[589]

---

[586] Pozvánka na kongres in: *ČLČ* 87/1948, č. 26, č. 786. Program kongresu spolu s krátkými anotacemi vyšel až s ročním zpožděním in: *ČLČ* 88/1949, č. 18, s. 512–515 a č. 19, s. 544–545. Všeobecné rozšíření studia konstituční problematiky dokládá i zahraniční referát rumunských lékařů Milca a Ulmeanu, kteří přednesli příspěvek, v němž dokazují svázanost mezi atletickými výkony a morfologickou a endokrinní konstitucí. Srov. Milco, St.-M. – Ulmeanu, Fl.: „Etudes sur la constitution morphologique et endokrinienne des Athlétes“, in: *VII. Mezinárodní kongres tělovýchovného lékařství v Praze*. Praha 1948, s. 252–254.

[587] Nepodařilo se nám dohledat vazbu Krákory na zlínskou nemocnici. Z prezentovaného materiálu je ale zjevné, že se zlínského šetření aktivně účastnil.

[588] Krákora, Bedřich: „Praktické využití výšky a váhy těla pro stanovení sportovní výkonnosti“, *ČLČ* 87/1948, č. 26, s. 777–778, zde s. 777.

[589] Zpráva o referátu in: *ČLČ* 87/1948, č. 26, s. 786, obdobně též in: *ČLČ* 88/1949, č. 18, s. 514. Referát vyšel in extenso v časopise *Tělesná výchova: vědecký časopis pro tělesnou výchovu* 1/1946–47, č. 3 (v roce 1947), s. 46–51. Šabat měl na konferenci ještě referát o měření sportovní výkonnosti ve Zlíně. Z uvedeného materiálu vyplývá, že na konci války provedl měření 5 000 dorostenců ve věku od 10 do 19 let a zjistil, že nejvyššího výkonu dosahují osmnáctiletí chlapci a patnáctiletá děvčata. Srov. *ČLČ* 88/1949, č. 19, s. 544–545.

Ve stejném roce publikoval zlínský lékař Ivo Pavlík[590] práci, v níž se vrací k Violově metodě výpočtu konstitučních typů.[591] V úvodu článku je propagován konstituční či slovy Pavlíka komplexně korelační přístup v lékařské praxi, který je příkladem celostního pojetí medicíny. Dále je zdůrazněna konstituční podmíněnost odolnosti proti nemocem, ale i sociálního postavení jedince. Proto se i v Pavlíkově argumentační výbavě nachází Alexis Carrel a jeho arzenál eugenických opatření.

V duchu dobové produkce je zdůrazněna dominantní úloha činnosti endokrinních žláz: „mnohobarvá duha hormonální formule se základním tónem hypofysy a vegetativní ústředí subthalamická jsou sudičkami, které nám dávají do vínku základní rysy, od stavby těla přes chuť k jídlu a pití až k temperamentu a různé odolnosti vůči chorobám […]“.[592] Hlavním cílem textu je ale opětovné představení Violova výpočtu somatotypu, který byl ve Zlíně zaveden na počátku 40. let. Měření tisíců dětí spolu se složitým propočítáváním konečného indexu si vyžádalo usnadnění metody výpočtu. Pavlík proto namísto logaritmických pravítek zavádí nomografii, která umožňuje provádění výpočtů pomocí jednoduchých geometrických konstrukcí a jejich čtení přímo v grafu. Podle Pavlíkových zkušeností má zavedení této metody vést až k 50% časové úspoře.

Na Pavlíkův text vyšla ve stejném ročníku *ČLČ* ostrá kritická reakce Valtera Ehrlicha.[593] Zatímco Pavlík zdůraznil činnost endokrinních žláz, Ehrlich namítl, že hlavní úlohu v konstitučním profilu hrají vnější faktory, především pracovní a sociální podmínky. „Způsob života, nejen výživa, ale i bydlení a oblékání závisí na práci, na podmínkách práce, na organisaci lidského spolužití, krátce na sociálních podmínkách té

[590] Pavlík byl přijat do Zlína v roce 1940 na pozici laboratorního praktikanta, po skončení války dokončil lékařské vzdělání. Srov. SOkA Zlín, fond Baťa a.s., II/2, kart. 1102, inv. č. 65, poř. č. 24. Z uvedené práce je patrná silná vazba na Tolara a Krajníka, o jejichž autoritu se Pavlík v textu nepřímo opírá.
[591] Pavlík, Ivo: „Konstituce v lékařství a nomografický výpočet Violových somatických typů“, *ČLČ* 87/1948, č. 40, s. 1048–1053.
[592] Tamtéž, s. 1051.
[593] Valter (častěji Walter) Ehrlich (1915–2016) byl československo-americký lékař židovsko-německého původu. Medicínu studoval na Karlově univerzitě (s válečným přerušením, které strávil v řadách československé armády v exilu ve Francii a Anglii), promoval v roce 1947. Celoživotně se zabýval problematikou hypertenze, na počátku padesátých let spoluzakládal Ústav pro choroby oběhu krevního. V roce 1966 opustil s celou svou rodinou Československo a usadil se v Baltimoru v USA, kde od roku 1967 až do svého penzionování v roce 1985 působil na School of Hygiene Univerzity Johna Hopkinse. Srov. biografické heslo Waltera Ehrlicha v databázi *American Physiological Society*, dostupné on-line, URL: http://www.the-aps.org/mm/Membership/Obituaries/Walter-Ehrilch.html [20. 11. 2018].
V Ehrlichově kariéře bývá zamlčováno období padesátých let, během kterého byl zjevně ovlivněn dialektickým materialismem a se svými názorovými oponenty vedl ideologický zápas, čehož dokladem je i souboj s Pavlíkem na stranách *ČLČ*.

které doby.“[594] Ehrlich označil Pavlíka za nekritického eklektika, který se pro své měření inspiroval u nacistů. K takovému hodnocení Ehrlicha přiměla předpokládaná vazba mezi typologií a rasismem, stejně tak jako Pavlíkovo citování Carrela, který je Ehrlichovi proponentem fašismu. Kritika je doprovozena ideologickými hesly marxistického slovníku. Nejde jen o tvrzení, že konstituci člověka určuje jeho vztah k výrobním prostředkům, Ehrlich jde dále i v otázce odborných východisek:

> *Lidské přírodě ještě předpisovat nemůžeme, ale můžeme změnit hmotné předpoklady čili sociální poměry, za kterých lidé žijí, a tím změníme i projevy lidské přírody. […] V pracích Mičurinových a jeho žáků je východisko každé úvahy o typech v biologii, jsou to ovšem exaktní vědecké práce na základě konkrétních pokusů a zkušeností, plných tvořivého elánu a bez mystického determinismu [sic!].*[595]

Reakce na sebe nenechala dlouho čekat. Pomineme-li velké množství vyprovokovaného sarkasmu, pak se Pavlík s pomocí citací z prací sovětských biologů (včetně Mičurina) snažil s Ehrlichem vést boj jeho vlastními zbraněmi. Jeden druhého osočují z nedostatečného přivyknutí dialektickému myšlení. Pavlík brání konstituční nauku před nařčením z rasismu, obhajuje Violovu antropometrickou metodu a zdůrazňuje, že se při zkoumání konstituce zohledňuje i hledisko vnějších vlivů.[596]

Ani Ehrlich neotálel a na počátku roku 1949 uveřejnil v *ČLČ* obsáhlejší a obecněji laděný výpad s názvem „O biotypologii a biotypolozích“. V něm označuje celé hnutí za neplodnou pseudovědu a pro boj s ním si vyjma Mičurina nyní přibírá i Lysenka a Lenina. Ehrlichova kritika stojí na tezi, že základ biotypologie tkví v biologickém determinismu, z něhož vyrostl i rasismus a genetika, tedy dva příklady imperialistické vědy jdoucí proti zájmům proletariátu. Nejzřejmějším důkazem o reakčnosti Pavlíkova myšlení má být jeho metodické ukotvení výhradně v literatuře německé provenience. Ehrlich naopak za pomoci Mičurina a Lysenka demonstruje svou víru v dědičnost získaných vlastností a v možnost řídit vývoj organismu zvnějšku, bez ohledu na vrozené predispozice.

> *Sovětská akademie zemědělských věd a sovětská akademie lékařská prohlásily shodně s Lysenkem, že základní myšlenky Mičurinovy genetiky – jak byly v praxi dokázány – platí o každém odvětví biologie, tj. i o biologii*

[594] Ehrlich, Valter: „Konstituce v lékařství. K článku asistenta dr. I. Pavlíka“, *ČLČ* 87/1948, č. 45, s. 1185–1186, zde s. 1185.
[595] Tamtéž.
[596] Pavlík, I.: „Konstituce v lékařství. Odpověď na kritiku dr. Valtera Ehrlicha“, *ČLČ* 87/1948, č. 49–50, s. 1302–1304.

lidské […]. Nenachází-li pan asistent [Pavlík, pozn. JM] – zřejmě povolaný stoupenec biotypologie – styčné body mezi Mičurinovým prohloubením vědecké genetiky a svou biotypologií, potvrzuje to jenom starou zkušenost, že mezi vědou a pavědou styčných bodů není.[597]

V závěru se ještě Ehrlich ostře vypořádává s Alexisem Carrelem, odhaluje nejkřiklavější místa jeho eugenicko-rasistického protekcionismu, aby potvrdil, že v základu biotypologického hnutí stojí pokřivená autorita, jejíž myšlení je barbarské a reakční.

Skrze tuto parciální polemiku se vyjevuje ideologický rozpor mezi tradiční genetikou položenou na základech mendelismu a morganismu a nově importovaným teoretickým východiskem, které staví na ideologizované formě lamarckismu. Ehrlichova práce je dokladem o probíhající sovětizaci československé vědy, o novém, tzv. pokrokovém přístupu, který se starým řádem (i na poli vědy) vede nesmiřitelný třídní boj.[598]

7.5 Ideologická proměna *ČLČ* a druhá kritika

V roce 1949 proběhla na stránkách *ČLČ* ještě jedna Ehrlichova polemika, tentokrát vedená s psychoanalytikem Ladislavem Haasem, který se zamýšlel nad rolí průmyslové psychologie ve zvýšení motivace jednotlivců k pracovnímu nasazení. Zatímco Haas se snaží obhájit přítomnost psychologů při výběru a umístění pracovníků v závodech, Ehrlich naopak označí psychologii (kterou ovšem směšuje s psychoanalýzou) za reakční a nevědeckou. Ehrlichovy argumenty jsou křečovitě stavěny tak, aby se celek Haasovy práce stal fackovacím panákem třídní nenávisti. Je demonstrována těsná souvislost mezi reakčními a nebezpečnými pověrami, jakými jsou psychoanalýza, psychotechnika a biotypologie, a které do našeho prostředí importovaly imperiální mocnosti, aby zhatily vítězný boj proletářů za své osvobození.[599]

---

[597] Ehrlich, V.: „O biotypologii a biotypolozích“, *ČLČ* 88/1949, č. 3, s. 78–81, zde s. 79.
[598] Tamtéž, s. 80. „O determinismu krevním, hormonálním nebo jiném nemohla být ve vědecké diskusi biologů v SSSR ani zmínka […]. Takovéto pseudovědy však nevznikly náhodou, nýbrž mají své kořeny v zoufalé brutální obraně odumírající třídní společnosti.“
[599] Celou polemiku viz Haas, Ladislav: „Lidský faktor v průmyslu a zvýšení výrobnosti. Nové úkoly průmyslové psychologie“, *ČLČ* 88/1949, č. 9, s. 240–241; Ehrlich, V.: „Lidský faktor v průmyslu a zvýšení výrobnosti“, *ČLČ* 88/1949, č. 24, s. 687–688; Haas, L.: „Lidský faktor v průmyslu. Odpověď na diskusní článek dr. Ehrlicha“, Tamtéž, s. 688–690; Ehrlich, V.: „Lidský faktor v křivém zrcadle idealismu“, *ČLČ* 88/1949, č. 49, s. 1435–1437. Jako doklad Ehrlichovy vyhrocené ideologické argumentace namátkou vybíráme: „Problém zvýšení výrobnosti není vůbec problém psychologický, nýbrž hlavně a výhradně problém třídní a politický. […] Průmyslová psychologie jako nástroj vládnoucí třídy zastírá třídní vztahy, pobízí dělníka, aby zvýšením pracovního výkonu zpevnil své vlastní okovy a

Za jediný faktor ovlivňující psychologický vývoj člověka označí Ehrlich „práci“. Průmysl nestojí o psychologické teorie, ale o zdravé pracovní kolektivy, které jako jediné mohou oprávněně pečovat o tzv. lidský faktor ve výrobě. Zvýšení produktivity má být docíleno správným výběrem kádrů, a nikoliv teorií, které podle Ehrlicha slouží vykořisťovatelským úmyslům kapitalistů.[600]

Haas i biotypologie se dočkali kritiky ještě od slovenského dermatologa Adolfa Měsky, který ironicky odmítl Haasův pojem „lidský činitel ve výrobě“, neboť „je pouze člověk, který může být předmětem bádání ‚vědeckého činitele‘“.[601] Z poněkud nejasné Měskovy argumentace je „práce“ chápána jako funkce člověka, jako projev i podmínka lidského života. Termín lidský činitel je proto nadbytečný a měl by „v zájmu úcty k pracujícímu člověku již dávno zmizet“.[602] Z toho samého důvodu Měska kritizuje i ČSB, která dle něj pojem „lidský činitel“ do lékařského diskurzu zavedla.

Všechny tři polemiky dokládají postupnou obsahovou proměnu *ČLČ*, která probíhala od počátku 1949. Již první číslo tohoto ročníku bylo otevřeno ryze ideologickým textem Zdeňka Servíta „Socialistická výstavba naší lékařské vědy“, [603] v němž se poprvé objevila agitace k boji s reakcí a přebudování lékařské vědy z buržoazní na socialistickou vědu, která se stane avantgardou politických „pokrokových“ změn.

Zatímco v celém předchozím období (a to i za protektorátních podmínek) si časopis udržel svůj apolitický a ryze odborný ráz, na konci čtyřicátých let se z *ČLČ* stal orgán strany, v němž byla odborná témata podřizována oficiální marxisticko-leninské ideologii. Vládnoucí strana si skrze časopis rozšiřovala oblast mobilizace společnosti a pomocí bipolárního slovníku politických antagonismů byla prováděna indoktrinace lékařů k bezvýhradné orientaci na sovětskou vědu. Dokladem je právě Ehrlichova kritika, která nesleduje odbornou stránku věci, ale naopak ji pomíjí a vulgárním způsobem, za pomoci militantních a agitačních hesel, překrucuje a denunciuje práci oponentů. Ti jsou obecně osočováni z nedostatečné ideové vyhraněnosti a neznalosti potřeb nové doby.

Stejně tak jako exponovanější vědní obory (historie a filosofie), byla i oblast zdravotnictví přinucena akceptovat nový slovník, nová teoretická východiska a

---

okovy koloniálních národů, aby zvýšil svou vlastní bídu, aby nahromadil víc zbraní proti jiným národům a proti vlastnímu osvobození.“ (s. 688).

[600] Ehrlich, V.: „Lidský faktor v křivém zrcadle idealismu“, s. 1436 n.

[601] Měska, Adolf: „Lidský faktor“, *ČLČ* 88/1949, č. 15, s. 422.

[602] Tamtéž.

[603] Servít, Zdeněk: „Socialistická výstavba naší lékařské vědy“, *ČLČ* 88/1949, č. 1, s. 1–5.

vykazovat politickou angažovanost ve věci revoluční proměny společnosti. Přísně vědecký diskurz byl stále častěji kontaminován politickými hesly. Prostor v jednotlivých číslech časopisu byl věnován článkům nekriticky velebícím úspěchy sovětské vědy, často ve formě úvodníků a často přejatým ze sovětských časopisů. Stejně tak bylo omezeno referování o zahraniční literatuře pouze na sovětskou produkci. V roce 1950, podle sovětského vzoru, přibývá do obsahu čísel nepravidelná rubrika „kritika a sebekritika".[604]

Počátek 50. let je spojen s tzv. sovětizací vysokoškolského, vědeckého, hospodářského i kulturního života v Československu. Za obecná východiska vědecké práce byly přijímány na poli biologie a genetiky teorie Lepešinské o původu a vývoji buněk z nebuněčné živé hmoty, Oparinův koncept vzniku života a Lysenkova teorie o dědičnosti získaných vlastností a přetváření organismu úpravou vnějších podmínek.[605] Všechny sdílely společné východisko materialistického chápání skutečnosti, která se skokově vyvíjí. Opírají se tedy o stejnou filosofickou motoriku jako dialektický a historický materialismus, stojící v základu vědeckého komunismu. Československí lékaři byli od roku 1949 vystaveni tvrdému tlaku k přijetí výše zmíněných teorií jako východisek pro svůj výzkum, ale i výkon praxe.[606]

Na poli neurologie a psychologie došlo k plnému přijetí zideologizované podoby fyziologie I. P. Pavlova,[607] jejímž východiskem je zrušení karteziánského dualismu mezi duší a tělem pomocí substituce duševna pod materiální předpoklady. Psychický

[604] „Sebekritika" byl ryze sovětský fenomén a součást stalinistické politiky, účelem mělo být urychlení pokrokového vývoje. „Kritikou a sebekritikou se v naší společnosti řeší ustavičně vznikající rozpory mezi starým a novým, napomáhá zakotvení nového, usnadňuje vítězství nového nad starým. Kritika a sebekritika, říká soudruh Stalin, je klíčem, jímž odhalujeme a odstraňujeme nedostatky socialistické výstavby a jdeme vpřed." Kovalev, S.: „O zdolání přežitků kapitalismu ve vědomí lidí", *ČLČ* 79/1950, č. 51, s. 1443–1449, zde s. 1449. Vědecký pracovník byl vystaven nutnosti vykázat schopnost kvalitativního posunu svého myšlení k vyšším (uvědomělým) stadiím. Součástí sebekritiky byla povinnost pokorně a veřejně vykazovat své vlastní omyly. Vědecký pracovník tak byl nucen k permanentnímu rozporu se sebou samým a k trapné demonstraci inkonzistence vlastního myšlení. Nezřídka tato vynucená sebereflexe oscilovala mezi formalismem na jedné straně a flagelantstvím na druhé straně.

[605] Turbulentní vývoj sovětské biologie a medicíny srov. Graham, Loren R.: *Science in Russia and the Soviet Union*. Cambridge 1993, zvláště s. 235–251.

[606] K problematice sovětizace vědecko-akademického života v Československu viz např. Devátá, M. – Olšáková, D.: „Ideologizace vědy a školství…", s. 9–96; Hermann, Tomáš – Olšáková, D. (eds.): *Plánování socialistické vědy. Dokumenty z roku 1960 ke stavu a rozvoji přírodních a technických věd v Československu*. Praha 2013, zde zejména na s. 15–19; Janko, Jan: *Vědy o životě v českých zemích 1750–1950*, Praha 1997, zde na s. 359–361 a 483 n; k procesu zestátňování zdravotní péče po roce 1945 (znárodňování některých odvětví bylo zahájeno již v roce 1947) a zejména pak k budování socialistického zdravotnictví srov. Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha 2004, s. 217–230.

[607] K ideologizaci Pavlovovy fyziologie a významu reflexologie pro budování nového sovětského člověka viz Rüting, Torsten: *Pavlov und der Neue Mensch. Diskurse über Disziplinierung in Sowjetrussland*. München 2002.

život organismu jsou podle Pavlova jen reflexy, fixované odpovědi na vnější (či vnitřní) podráždění, udržující rovnováhu v organismu jako celku (nižší nervová činnost) a mezi organismem a jeho prostředím (vyšší nervová činnost). Duševní rozměr organismu (a tedy i člověka) je Pavlovem chápán jako funkce velkého mozku, jako odvozenina z materiální základny ve vztahu k vnějším podmínkám.[608] Zkoumat duševní život individua znamená zkoumat reflexivní fyziologii nervové soustavy.

V Sovětském svazu se Pavlovovy teorie, ve spojení s materialistickými a dialektickými principy marxismu-leninismu, staly standardním metodologickým východiskem pro celou medicínu zvláště po tzv. pavlovovské konferenci, která se konala na přelomu června a července 1950 v Moskvě. Výsledkem zasedání byla deklarace adresovaná Stalinovi, která Pavlovovo „učení" prohlásila za základ fyziologie, psychologie, medicíny, racionální dietetiky, tělovýchovy a lázeňské péče.[609] Paralelně s bezvýhradnou akceptací v Sovětském svazu je Pavlov přijat (pouze s minimálním zpožděním) i v Československu, a to jak za pomoci překladů sovětských autorů, tak i úpěnlivou prací našich vlastních pavlovovských hagiografů. Klíčovou roli v tomto procesu sehráli neurologové Jaromír Hrbek a Zdeněk Servít.[610] První ze jmenovaných v rámci agitace sovětské biologie připojuje i kritiku konstituční nauky. O té se vyjadřuje jako o pseudovědecké, idealistické a dualistické, statické a nedialektické teorii, která nesprávně odděluje genotyp a fenotyp.[611]

---

[608] K roli Pavlovovy teorie podmíněných reflexů a vyšší nervové činnosti ve vývoji sovětské biologie viz Payne, T. R.: *S. L. Rubinštejn and the Philosophical Foundations of Soviet Psychology*. Dordrecht 1968. Za zdařilou považujeme část, v níž je vysvětlena syntéza materialistické tradice ruské psychologie (Sečenov, Pavlov) s dialektickým materialismem a marx-leninskou teorií poznání, která sama v sobě zakládá rozpor. Srov. s. 29 n.

[609] Tamtéž, s. 53. O konferenci byli informováni i čtenáři *ČLČ*, srov. „Vědecké zasedání, věnované problémům fysiologického učení akademika I. P. Pavlova", *ČLČ* 89/1950, č. 35–36, s. 1003–1009 a č. 37, s. 1035–1039. Rovněž i v *Praktickém lékaři* vyšel jako úvodník 31. ročníku text legitimující „velkou revizi dosavadního učení ve všech lékařských oborech", opřenou o kánon sovětské biologie a fyziologie. Srov. „Naše cesta k nové medicíně", *Praktický lékař* 31/1951, č. 1, s. 1–3.

[610] Srov. např. Hrbek, Jaromír: „Dialektický materialismus a Pavlovova reflexologie", *ČLČ* 88/1949, č. 38, s. 1108–1110. Horváth, Milan – Servít, Z.: „Osobnost a učení I. P. Pavlova s hlediska filosofického a mravního a pavlovovská tradice v sovětské medicíně", Tamtéž, s. 1110–1113; Servít, Z.: „Sovětská neurofysiologie", *ČLČ* 89/1950, č. 5, s. 121–124. Celé číslo 38 *ČLČ* 88/1949 je věnováno připomínce stého výročí narození I. P. Pavlova, stejně tak se v roce 1951 objevuje množství článků psaných u příležitosti 15 let od jeho smrti. Srov. Servít, Z.: „I. P. Pavlov, jeho život a dílo", *ČLČ* 90/1951, č. 10, s. 289–293; Matoušek, Miloslav: „Poznámky o I. P. Pavlovovi s hlediska dějin lékařství", *ČLČ* 90/1951, č. 7, s. 213–216; Bykov, K. M.: „Na cestě pavlovovské fysiologie", *ČLČ* 90/1951, č. 33, s. 981–985. V únoru 1952 proběhla v Liblicích celostátní fyziologická konference, na které vystoupil Servít s referátem, v němž zdůrazňuje zdárné ukončení procesu přijímání Pavlovovy fyziologie jako jediného vědeckého východiska. Srov. Servít, Z.: „Současný stav a perspektivy vývoje čsl. fysiologie", *ČLČ* 91/1952, č. 17, s. 505–514.

[611] Hrbek, J.: „Příspěvek k sovětské biologické diskusi", *ČLČ* 89/1950, č. 3, s. 83–87, zde s. 84. Mezi další ideologicky laděné počiny prosazující sovětskou biologii a „genetiku" lze uvést např. Chruščev, G. K.: „Nové úspěchy sovětské vědy", *ČLČ* 90/1951, č. 7, s. 193–213 (úvodník čísla).

Import a násilná implementace nové, *ideologicky korektní vědy* (ICS),[612] ruku v ruce s ofenzivním chápáním vědecké činnosti jako formy nesmiřitelného třídního boje, ohrozily na existenci nejen dosavadní tradici původního výzkumu, ale i celé obory. Přijetím nových materialistických teorií se československá věda měla odvrátit od nesprávných kapitalistických teorií, v jejichž zájmu je udržení nespravedlivého společenského řádu. Proti sobě byly stavěny dva světy oddělené propastí. Na jedné straně Mičurin, Oparin, Lepešinská, Lysenko a Pavlov, jejichž „učení" je kryto autoritou geniálního koryfeje vědy, J. V. Stalina, na straně druhé stojí vysmívaní a denunciovaní Weismann, Virchow, Mendel a Morgan. Tato čtyři jména se zpravidla objevují jako příklady jedné linie reakčního myšlení, která dala vzniknout rasismu, eugenice, ale i konstituční medicíně a biotypologii.[613]

Přes výše uvedené kritické momenty došlo ještě na konci roku 1949 ke krátkému zintenzivnění spolkové činnosti a v *ČLČ* se znovu objevují zápisy ze schůzí a valných shromáždění, byť v daleko omezenějším rozsahu a s častými odkazy na pavlovovskou fyziologii jako na obecné východisko.

Datum	Typ akce / místo konání	Referující a název přednášky	Odkaz na pozvánku
4. 11. 1949	Přednášková schůze / Anatomický ústav LF UK	Vondráček, V.: „K typologii mimořádných afektivit"	*Praktický lékař* 29/1949, č. 20, s. 424; *ČLČ* 88/1949, č. 43, s. 1260.

[612] Ideologicky korektní vědu (Ideologically correct science, ICS) vykládají současní autoři jako produkt snah politického prostředí ovlivnit vědecký provoz k legitimizování vlastních cílů. Jedná se o fenomén spjatý zejména s autoritativními/totalitními režimy 20. století. „ICS often followed the same pattern: (1) purge of unaceptable scientist and purge or transformation of unacceptable scientific institutions; (2) the enlistment/recruitment of acceptable scientists; the training of new scientist and creation of new institutions; and (4) the production of ICS." Gordin, Michael – Grunden, Walter – Walker, Mark – Wang, Zuoyue: „Ideologically Correct Science", in: Walker, Mark (ed.): *Science and Ideology: a Comparative History*, London – New York 2003, s. 35–65, zde s. 36. Lysenkismus a proletkult jako nejtypičtější příklady ICS, spolu s popisem procesu ideologizace vědy v sovětském svazu, jsou popsány Tamtéž na s. 39–43. Lysenkismu ve vztahu k zániku sovětské genetiky je věnován prostor in: Adams, Mark B.: „Eugenics in Russia 1900–1940", in: Tentýž (ed.): *The Wellborn Science. Eugenics in Germany, France, Brazil, and Russia*. New York – Oxford 1990, s. 153–216, zde zvláště 197–200.

[613] Vyjma výše zmíněných (Ehrlich, Měska, Hrbek) např. Málek, Ivan: „Sovětská lékařská věda – náš vzor", *ČLČ* 90/1951, č. 45, s. 1318–1319 (článek byl publikován v čísle připomínajícím 34. výročí VŘSR). Ivan Málek byl československý mikrobiolog a stál u vývoje antibiotik, v padesátých letech byl fanatickým marxistou. V roce 1952 zakládal Biologický ústav ČSAV. Stejně tak v *Praktickém lékaři* byla přetištěna část z knihy sovětského sociálního hygienika Grigorie A. Batkise *Organisace zdravotnictví* (vyšlo v českém překladu v Praze v roce 1951), v níž se autor ideologicky vypořádává s imperialistickým mysticismem, jehož výsledkem má být i idealistická představa o neměnnosti konstituce. „Správně chápaná nauka o konstituci není naprosto založena na fatální předurčenosti dědičnosti, protože konstituce je souhrnem všech psychických a fysiologických zvláštností člověka, které jsou ve stálém vzájemném působení a jsou produktem jeho individuálního vývoje. […] Konstituce je produktem vývoje člověka a mění se vlivem stálého působení organismu a prostředí." Srov. Batkis, G. A.: „Eugenika a rasová hygiena", *Praktický lékař* 31/1951, č. 18, s. 389–392, zde s. 391.

25. 11. 1949	Přednášková schůze / Anatomický ústav LF UK	Laufbergerová, D.: „Užití probitových čísel v typologii“ (referát přednášel za nemocnou Laufenbergerovou prof. Laufenberger) Stuchlík, J.: „Psychosomatická medicína a psychobiotypologie“	*Praktický lékař* 29/1949, č. 21, s. 446; *ČLČ* 88/1949, č. 45, s. 1317.
16. 12. 1949	Přednášková schůze / Anatomický ústav LF UK	Šebek, J.: „Některé typy vegetativní dráždivosti v dětských neuropathiích“	*ČLČ* 88/1949, č. 48, s. 1406.
27. 1. 1950	Přednášková schůze / Anatomický ústav LF UK	Dratvová, A.: „Příspěvek k psychologickému rozboru hysterického typu“ Bena, E.: „Vývojová dynamika u různých biotypů v pubertě“	*Praktický lékař* 30/1950, č. 2, s. 44; *ČLČ* 89/1950, č. 3, s. 88.
24. 2. 1950	Přednášková schůze / Anatomický ústav LF UK	Šilink, K.: „Nulové soustavy typů a pathotypy v endokrinologii“	*Praktický lékař* 30/1950, č. 3, s. 62; *ČLČ* 89/1950, č. 6, s. 178.
24. 3. 1950	Přednášková schůze / Anatomický ústav LF UK	Livorová, A.: „Biotypy ve výtvarném umění od starověku až po současnou dobu“	*Praktický lékař* 30/1950, č. 6, s. 124; *ČLČ* 89/1950, č. 10, s. 299.
28. 4. 1950	XII. valné shromáždění / Anatomický ústav LF UK	Charvát, J.: „Ukázky vztahu vnitřní sekrece k biotypům“	*ČLČ* 89/1950, č. 15, s. 439.
2. 6. 1950	Přednášková schůze / Anatomický ústav LF UK	Kadlec, V.: „Použití biotypologie pro trestně právní oblast“	*Praktický lékař* 30/1950, č. 10, s. 208; *ČLČ* 89/1950, č. 19, s. 560.
26. 1. 1951	Přednášková schůze / Anatomický ústav LF UK	Krajník, B.: „Dosavadní práce České společnosti biotypologické ve výzkumu lidské konstituce a jeho vztah k učení I. P. Pavlova“	*Praktický lékař* 31/1951, č. 1, s. 20; *ČLČ* 90/1951, č. 2, s. 61.
23. 2. 1951	Přednášková schůze / Anatomický ústav LF UK	Stýblová, V.: „Konstituce pod zorným úhlem učení I. P. Pavlova“	ČLČ 90/1951, č. 6, s. 188.

Ve shodě s dobovou proměnou orientace československé medicíny se i Vladimír Vondráček při referátu o výrazech vzteku, při němž demonstroval 26 kazuistik, opřel o Pavlovovu typologii psů a experimentální vyvolávání dráždění.[614] Rovněž Stuchlík připomněl, že nastává doba obratu k syntetickým vědeckým koncepcím, mezi které zahrnuje dynamickou fyziologii a představil koncepci psychosomatické jednoty, která by měla najít uplatnění v typologii.[615]

Některé z referátů sledují otázku nového výpočtu typů (Laufenbergerová, Šilink) a byly přijaty kladně, jiné referáty (Dratvové pokus o postulování hysterického typu) se setkaly s odmítavou reakcí. Za povšimnutí též stojí, že i Krajník se pokusil o položení základů pro bezrozpornou syntézu Pavlovovy fyziologie s geneticky fundovanou biotypologií. Dodejme, že žádný z referátů již nebyl přepracován do podoby článku a na počátku roku 1950 zápisy ze schůzí přestávají vycházet, tentokrát již nadobro. Na posledním zaznamenaném řádném valném shromáždění, které proběhlo 28. dubna 1950, byl Bohumil Krajník zvolen předsedou ČSB. Na pozici jednatele jej vystřídal asistent

[614] Zpráva in: *ČLČ* 88/1949, č. 51, s. 1494.
[615] Zpráva in: *ČLČ* 89/1950, č. 6, s. 178–179.

František Bartoš z Katedry biologie LF v Hradci Králové.[616] Ten ale vzápětí nastoupil základní vojenskou službu, takže byl dočasně zastoupen sociologem Vladimírem Kadlecem. Pro celá padesátá léta nedisponujeme prameny, na nichž by bylo možné rekonstruovat spolkový život.

Biotypologii se v průběhu 50. let dostalo ideologické kritiky i z vojensko-lékařského prostředí, v němž byla důrazně odmítnuta jakákoliv konstituční nauka, která není založena na zásadách pavlovovské fyziologie. Autorem jednoho z textů je Miroslav Štercl z Vojenské lékařské akademie v Hradci králové, který uměle vyhrocuje protiklad mezi tzv. reakční typologií, jež nerespektuje vliv prostředí, proti pokrokové typoogii, v níž jsou jednotlivé typy definovány podle míry schopnosti přizpůsobit se podmínkám. Článek se opírá o Pavlovovu kritiku Kretschmerova systému, který tím, že byl vystavěn na klinické zkušenosti s nemocnými, by neměl být brán jako východisko pro hodnocení vlastností zdravých lidí.[617]

O rok později byl v *ČLČ* otištěn text opakující obdobné motivy, byl však doplněn již o konkrétní výpady proti členům ČSB. Jeho autor, Vladimír Dufek z Ústřední vojenské nemocnice, svou argumentaci založil na práci sovětského patofyziologa Lva Naumoviče Karlika.[618] Konstituční nauku spolu s Karlikem představil jako ryze antropometrickou či morfologickou metodu zkoumání, která je navíc u mnohých autorů mylně založena na ztotožnění konstituce s genotypem, a tedy i na tvrzení o její neměnnosti. Podle Dufka se paralelně s takovýmto pojetím objevilo i pojetí „dualistické“, které organismus „falešně“ rozděluje na idioplasmu a tělo, což reakčním autorům dovoluje ospravedlnit genetickou podmíněnost reaktivity organismu na vnější podněty. Mezi takové autory patří i proponenti biotypologie. Dufek přímo cituje Krajníka a Mentla a poukazuje na nesprávnost jejich důrazu na trvalost vlastností tvořících konstituční základ. Kriticky jsou v druhém sledu představeny i systémy

[616] AHMP, Spolkový katastr, IX/1073 ČSB, „Hlášení složení nového správního výboru“ ze 3. 5. 1950.
[617] Štercl, Miroslav: „Typologie lidí podle I. P. Pavlova a reakční typologie“, *Vojenské zdravotnické listy* 22/1953, č. 5, s. 215–216.
[618] Vladimír Dufek (1919–2008) byl volyňský Čech, který na konci 2. sv. války dorazil jako dobrovolník spolu s čs. armádou do Prahy. Zde vystudoval medicínu a jako vojenský lékař – kardiolog – strávil celý svůj profesní život na interním oddělení Ústřední vojenské nemocnice. Lev Naumovič Karlik (1898–1975) se vedle patofyziologie a endokrinologie zabýval i historií vědy. Je autorem biografií o I. Mečnikovovi a C. Bernardovi. Článek, na který Dufek odkazuje, se nám pro neúplnost bibliografického údaje nepodařilo dohledat. Srov. Dufek, Vladimír: „Význam učení o lidské konstituci pro klinickou medicínu“, *ČLČ* 93/1954, č. 46, s. 1265–1271.

Pendeho, Kretschmera, Sigauda a dalších, o jejichž upotřebitelnosti v lékařské praxi Dufek pochybuje.

> *Statistiky o částečně větším výskytu některých onemocnění u toho kterého typu nejsou vždy přesvědčivé a ztrácejí tak pro klinickou medicínu absolutní hodnotu. Vždyť výskyt těchto typů ‚v čisté formě' není tak častý […]. Ani pro prognosu se nám typologický výzkum vždy přesvědčivě neosvědčil. O tom nerozhoduje, podle nových prací, biotyp, chápaný Kretschmerovsky, ale spíše životospráva, stravování, vliv okolí.*[619]

Proti této tradici, založené na anatomickém a morfologickém chápání konstituce, staví Dufek konstituci jako fyziologické studium organismu. Stejně jako u Štercla i zde se jedná o úkrok směrem k Pavlovovi. Tělo je funkční celek a reaguje na zevní vlivy. „Vidíme tedy, že pod dojmem konstituce nelze chápat pouze trvalé nebo pomalu měnitelné vlastnosti a stavy organismu, ale také téměř každodenní jeho stav, jeho reaktivitu, závislou především na stavu nervové soustavy",[620] která řídí veškeré funkce organismu a je zodpovědná za jeho reaktivitu. Podle míry reaktivity sestavil Pavlov čtyři základní typy, které jsou v důsledku adaptací Hippokratova humorálního systému.

Udržitelná je pouze taková konstituční nauka či biotypologie, která nebude stavět na antropometrii, ale na výzkumu funkcí nervové soustavy, či spolu s Pavlovem na studiu vyšší nervové činnosti. Mimosovětské typologické školy (a tedy i česká) jsou podle Dufka mylné, protože uvízly u měření tělesných rozměrů a žádná z nich se nezabývala korelací mezi somatotypem a reakčním typem stanoveným podle funkce nervové soustavy.

Všechny uvedené polemické články sdílejí několik společných motivů. Součástí ideologické ofenzívy je vždy simplifikace konstituční nauky na morfologii a s ní spojené metody (somatometrie, antropometrie). A především konstituční věda je vždy prezentována jako ideologický nástroj reakcionářů, jako nedialektická, nepokroková vědecká úchylka, která zanedbává vliv prostředí, a tedy i vývoj organismu vnějšími zásahy. Ehrlich, Dufek i Štercl zamlčují, že biotypologové vždy kladli důraz na vliv prostředí v utváření konstituce. Připomeneme-li Mentlův válečný text o arthropathické konstituci, objevíme v něm pasáže o lidském těle jako funkční účelné jednotce, v níž hraje hlavní roli hormonální a neurovegetativní systém. Lékařovým úkolem je poznat

[619] Tamtéž, s. 1268.
[620] Tamtéž, s. 1269.

složky regulačního systému a jejich vztah, aby mohl porozumět fyziologickým dějům v organismu, a podle toho volit léčebný postup.[621]

Mentl zopakuje tytéž stavební kameny biotypologie i v článku o konstituční podmíněnosti ke kornatění tepen, který vyšel francouzsky v Mezinárodní kardiologické ročence v roce 1957.[622] Zde je představena ateroskleróza jako onemocnění typicky podmíněné geneticky a konstitučně. Vyskytuje se totiž v celých rodech (u jednotlivých rodin je dokonce často i lokalizována na stejném místě) a postihuje zejména atletické a pyknické typy, zatímco vyskytne-li se u leptosomů, pak až ve vyšším věku, s pomalejším průběhem a v mírnější formě. Stejně tak jsou díky specifickým hormonům tohoto onemocnění ušetřeny ženy, tedy alespoň do doby menopauzy. U pykniků a atletů si Mentl všímá i korelace mezi aterosklerózou a arteriální hypertenzí, častějším výskytem infarktů či metabolických poruch.[623]

Krajník opakovaně zmiňoval faktor vlivu vnějšího prostředí na vývoj konstituce ve všech svých studiích. Nejinak je tomu i v textu, který vydává ve druhé polovině padesátých let, v němž obhajuje genetiku jako nutný základ preventivní lékařské praxe. Svou apologii staví účelově tak, aby genetický výzkum (a výzkum lidské konstituce) byl viděn jako součást pavlovovské fyziologie. Opírá se přitom o již zapomenutou meziválečnou koncepci progenní konstituce Vladislava Růžičky, která dovoluje uvažovat spolupůsobení zevních činitelů na genovou výbavu, a tedy i na dědičnost získaných znaků.[624]

> *Učení Pavlovovo o typech vyšší nervové činnosti nestojí nikterak v cestě výzkumu biotypologickému a jeho aplikaci v preventivní i kurativní medicíně, naopak v mnohém ohledu mu může napomoci. Práce Pavlovova a jeho následovníků znamená ovšem jen jednu stránku výzkumu konstituce. Pojem konstituce zahrnuje v sobě, jak už bylo řečeno, vlastnosti somatické, funkční i psychické.*[625]

---

[621] Mentl, Stanislav: „Arthropathická konstituce s hlediska dnešní biotypologie a kliniky“, *ČLČ* 82/1944, č. 20, s. 554–565, č. 21, s. 584–589 a č. 22, s. 605–611, zde s. 555 n.

[622] „[…] nous voyons dans la constitution individuelle un ensemble des caracteres morphlogiques, des tendances fonctionnelles et des reactions contre le milieu extérieur, resultant á la fois du patrimonie héréditaire et des caraktéres acquis, tant qu'ils sont pernaments et en relation avec la réactivité générale. Mentl, S.: „Lïmportance de l'hérédité et du type constitutionelle dans la pathogénie de l'arthérosclérose“, in: *L'Anné cardiologique internationale*. Paris 1957, s. 175–182, zde s. 179.

[623] Tamtéž, s. 179 n; 181 n.

[624] Růžičkova koncepce v důsledku popírá chromozomovou teorii dědičnosti a je úkrokem od mendelovského preformismu k epigenetice. Po Růžičkově smrti tuto teorii odmítají i jeho žáci (Sekla, Bergauer). Srov. Janko, J.: *Věda o životě v českých zemích*, s. 422, 439 n.

[625] Krajník, B.: „Prevence vyplývající z výzkumu genetiky a konstituce člověka“, in: *Acta Universitatis Carolinae. Medica. Supplementum*, č. 4. Praha 1957, s. 26–40, zde s. 29.

Krajník opakuje, že konstituční badatelé vždy kritizovali tradici medicíny 19. století, která přestala na člověka nahlížet jako na celek. V konstitučním výzkumu sice hraje důležitou roli morfologie a somatometrie, avšak vždy ve vztahu k funkčním projevům. „Tvar a funkce jsou dva aspekty téže věci.“[626] Aby bylo možné individuum skutečně poznat, nestačí jen výzkum činnosti nervové soustavy. Je třeba rozšířit jej i o výzkum dispozic, tedy konstituční výzkum celých rodů a dědičných předpokladů jedince pro rozvoj anomálií a patologií. „Dědičná vloha určuje, který vývoj je možný, prostředí realisuje některou z daných možností. Schopnost organismu přizpůsobit se prostředí je vždy zděděná, ale stav fenotypu vyplývající z adaptace může nebo nemusí být dědičný.“[627] I silně působící vnější podmínky nezmění základní habitus těla. Pro Krajníka zůstává genetika východiskem pro poznání člověka a měla by se opět stát základem preventivní medicíny, neboť jen se znalostí základních pravidel dědičnosti může být podporován rozvoj normální konstituce.

> *Často se pohlíží na vlivy dědičnosti jako na statické, neměnné činitele, kdežto o vlivech prostředí se všeobecně předpokládá, že jsou přístupné účelným zásahům. Ve skutečnosti není žádná síla v lidském životě mocnější a dramatičtější než síla pramenící z dynamiky lidské dědičnosti.*[628]

Krajník nesouhlasí s ideologickou námitkou, že by dědičné predispozice byly výmyslem, pomocí něhož západní biologové obhajují nezvratnost lidského osudu. Člověk není jen objektem, a to ani zděděného, ale ani vnějších sil. Člověk je tvořivá bytost a správně mířenými zásahy, se znalostí genetických zákonitostí a zděděných předpokladů, lze za vhodné úpravy prostředí, výchovou a správným pracovním zařazením pozitivně ovlivnit vývoj konstituce. Překvapivé je, že Krajník do článku zahrnuje i obhajobu eugeniky (opět účelově opřené o Růžičku), byť více než negativní nástroje doporučuje především osvětovou činnost a více zdůrazňuje i ohled na lidskou svobodu a důstojnost.

Jedním z doprovodných jevů přijetí sovětského modelu v československém prostředí byla i důsledná centralizace vědního života do mamutích institucí a svazů. Tento proces se nevyhnul ani lékařským společnostem, které byly roku 1949 přinuceny ke vstupu do jednotné *Společnosti československých lékařů a vědeckých pracovníků*

[626] Tamtéž, s. 28.
[627] Tamtéž, s. 30.
[628] Tamtéž, s. 34.

Jana Evangelisty Purkyně (název byl ale v institucionalizačním období vícekrát změněn). Sjednocení mělo vést ke zefektivnění plánování lékařské práce podle potřeb národní zdravotní politiky, stejně tak jako k zjednodušení výkonu stranické kontroly shora. Návrh stanov společnosti se objevil v polovině roku v *ČLČ* a mezi čtyřiceti sekcemi (tj. do té doby samostatnými vědeckými společnostmi) je uvedena i ČSB.[629]

Vlastní ustavení ústřední organizace bylo provedeno na bázi Spolku českých lékařů (při řádné valné hromadě) a stalo se tak 30. června 1949. Předsedou nově vzniklé instituce byl zvolen Ladislav Borovanský.[630] S týdenním předstihem vyšel v *ČLČ* obsáhlý úvodník obhajující potřebu jednotně organizovaného vědeckého života, který povede k zintenzivnění vědecké práce, výchově nových lékařských kádrů a hospodárnějšímu chodu vědeckého života vůbec.[631] Faktické sjednocení bylo provedeno s výrazným zpožděním, až v roce 1951. První sjezd delegátů všech sekcí nově vzniklé společnosti proběhl 9. května a zde se také ustálil název na *Československou lékařskou společnost J. E. Purkyně* (ČSLSJEP). Do stanov přibyl významný paragraf, na jehož základě již nebyla připuštěna samostatná existence vědecké společnosti mimo centrální organizaci:

> *Aby bylo ve všech oborech lékařské vědy zajištěno plánovité rozvíjení vědecké práce, vyrůstající ze světového názoru marxismu-leninismu a aby jejich výsledků bylo účelně využito pro výstavbu socialismu v naší zemi, je třeba, aby činnost všech lékařských vědeckých společností byla jednotně plánována, řízena a koordinována vrcholnou organisací.*[632]

První pokus o včlenění ČSB do ČSLSJEP proběhl v dubnu roku 1952, zřízení biotypologické sekce bylo ale předsednictvem ČSLSJEP zamítnuto. Druhý pokus byl proveden v roce 1958. I ten byl neúspěšný a vedl k rychlému zániku ČSB.[633]

---

[629] „Návrh stanov Spolku čs. lékařů J. E. Purkyně“, *ČLČ* 88/1949, č. 25, s. 717–719; „Návrh stanov vědeckých lékařských společností, sekcí Spolku čsl. lékařů J. E. Purkyně“, Tamtéž, s. 719–721.
[630] Zpráva o založení Společnosti in: *ČLČ* 88/1949, č. 28, s. 811–812; proces centralizace je stručně popsán in: Svobodný, P. – Hlaváčková, L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 229.
[631] Vojta, Miroslav: „Nové úkoly a nová organisace lékařských vědeckých společností“, *ČLČ* 88/1949, č. 25, s. 695–698, zde s. 697.
[632] Zpráva in: *ČLČ* 90/1951, č. 18, s. 559–560, zde s. 560.
[633] Srov. AHMP, Spolkový katastr, IX/1073 ČSB, „Usnesení valného shromáždění o společnosti“ ze dne 24. 4. 1952 a dále oznámení sekretariátu Československé lékařské společnosti J. E. Purkyně z 21. 2. 1959 o zamítnutí zřízení biotypologické sekce.

7.6 Nejasný konec biotypologické laboratoře ve Zlíně

Jak již bylo uvedeno v přechozí kapitole, došlo po skončení války ve Zlíně k mnohým politickým i hospodářským změnám. Podnik byl znárodněn, Jan Antonín Baťa zůstal v emigraci, ze Zlína musel po válce odejít Dominik Čipera a z lékařů odešli Bohuslav Albert, Karel Šabat, Petr Pachner a v roce 1946 i Václav Pejše.[634] Rovněž v nemocnici došlo k personálním změnám. Dr. Černošek, doposud pověřený vedením, v květnu 1945 na svou funkci rezignoval a nabídl ji Pejšemu, který se mezitím vrátil z koncentračního tábora. Nemocniční výbor však do funkce zvolil zpátky Černoška. Rozhořel se spor mezi ním a Tolarem, který si místo ředitele nárokoval na základě válečného příslibu od Bohuslava Alberta a volbu rozporoval.[635] V následující korespondenci z konce roku 1945 Tolar podal na Národní správu podniku Baťa udání na Černoška o jeho kladném vztahu k německému vedení během války. Zástupci národní správy ale přesto Černoška ve funkci potvrdili. V dokumentu, který reflektuje tuto napjatou situaci, se objevilo hodnocení Tolara jako kariéristy, který si „upravuje také ve svém pracovním prostředí takové pracovní podmínky, aby cíl, který sleduje, mu nebyl nijak rušen i za cenu neúnosnosti pro BN (biotypologická laboratoř, statistické odd.)“.[636] Pro úplnost dodáváme, že Černošek byl ve funkci ředitele vystřídán v roce 1946 chirurgem Vojtěchem Loutockým.[637]

Ke spojení biotypologické laboratoře a statistického oddělení (obojí pod vedením Tolara) došlo patrně během 2. světové války, název oddělení je ale v dochovaných materiálech z období 1945–48 uváděn nejednotně. V náznacích je syntéza biotypologie a statistiky naznačena již v Albertově strojopisu k reorganizaci zdravotní péče z roku 1943,[638] o zakládání příslušného oddělení se dozvídáme ze závěru Tolarova a Pavlíkova textu o lékařské statistice.[639]

Na konci roku 1945 vyšla dvojročenka Vědeckého ústavu pro průmyslové zdravotnictví, v níž primář Roubal otiskl hned tři články, v nichž popisuje, jak průmyslové zdravotnictví zkoumá a vylepšuje pracovní prostředí člověka a

[634] SOkA Zlín, fond Baťa a. s., II/2 Osobní oddělení, kart. 1030, inv. č. 16, poř. č. 35 (osobní složka Pejše); Tamtéž, kart. 1079, inv. č. 35, poř. č. 42 (osobní složka Pachner); Tamtéž, kart. 1102, inv. č. 35, poř. č. 34 (osobní složka Šabat).
[635] Je ale třeba dodat, že ze 333 odevzdaných platných hlasů jich 193 bylo pro Černoška a pouze 2 pro Tolara. SOkA Zlín, fond BN, kart. 30, inv. č. 155, fol. 53.
[636] Tamtéž, fol. 50.
[637] Bakala, Jiří: *80 let Baťovy nemocnice v obrazech, faktech a dokumentech 1927–2007*. Zlín 2007, s. 69, 158.
[638] Albert, Bohuslav: *Předpoklady pro budování a organizování zlínského sociálně zdravotního a léčebného ústavnictví*. Litice nad Orlicí 1943, s. 17 a 20.
[639] Srov. Tolar, V. – Pavlík, I.: „Statistické a archiválni oddělení nemocnice“, s. 152.

racionalizuje nejen výrobu, ale celý život pracovníka tak, aby bylo docíleno co nejdelší produktivní doby. „Zaměstnanec je tedy nejen zařazován do práce, ale je třeba jej zařadit tak, aby nebyl na svém zdraví poškozován, aby byly co nejlépe využity jeho schopnosti, aby prací tyto schopnosti byly stále rozvíjeny, aby pracovní výkonnost a jakost byla udržena co nejdéle.“[640] Zájmem Vědeckého ústavu je tedy vykonávat přesně takovou supervizi, po níž volali biotypologové. Roubal opakuje, že nejdůležitějším úkolem je správný výběr a zařazení pracovníka, kterému musí předcházet zevrubná klasifikace jeho zdraví. Opírá se přitom o práci podnikového psychotechnického oddělení, naprosto ale zamlčuje výsledky konstitučního výzkumu a o existenci biotypologické laboratoře není v článku podána jediná zmínka. Jádro textu leží ve správném ohodnocení zdravotních předpokladů člověka ve vazbě na náročnost práce. Výsledkem má být takové zařazení pracujícího, které zamezí rozvinutí nemoci z povolání. Role prostředí je u Roubala obzvláště zdůrazňována na příkladu sociálních podmínek, v nichž se pracující nachází, a které ovlivňují jeho výkonnost a pozornost.

V jiném otištěném textu Roubal dokonce vyjmenovává veškeré složky nemocnice a podniku, které mají být v součinnosti při plnění svých úkolů v pracovním lékařství. Opět chybí biotypologická laboratoř, která v poválečném čase prokazatelně byla součástí nemocnice.[641] V dokumentech vztahujících se k provozním nákladům jednotlivých oddělení (zdravotních akcí nemocnice) je laboratoř uvedena ještě v roce 1947.[642]

Pro úplnost je třeba doplnit, že výše uvedený Tolarův (a Ripkové) text o úkolech zdravotně sociální služby, ač ze stejného období, ač vystavěn na stejných motivech o zdravotní kontrole, o ochraně pracujících před rizikem, o snížení fluktuace zaměstnanců, zůstal přesto bez jediné zmínky o práci Vědeckého ústavu pro průmyslové zdravotnictví. Jev okázalého přehlížení nás znovu utvrzuje v domněnce o konkurenčním boji mezi jednotlivými pracovišti BN.

Na konci června roku 1947 posílá ředitel nemocnice (již Vojtěch Loutocký) primáři Tolarovi oznámení, že v biotypologické laboratoři a statistickém oddělení, které doposud tvořilo pět pracovních sil, dojde k restrikci a do 2. pololetí budou zachována

[640] Roubal, Jan: „Práce jako sociálně zdravotní fenomén“, in: *Vědecký ústav pro průmyslové zdravotnictví při Baťově nemocnici ve Zlíně: Ročenka 1944–1945*. Zlín 1945, s. 3–13, zde s. 5.
[641] Roubal, J.: „Úkoly pracovního lékařství v průmyslovém podniku“, in: *Vědecký ústav pro průmyslové zdravotnictví*, op. cit., s. 14–22, zde s. 14 n.
[642] SOkA Zlín, fond BN, kart. 17, inv. č. 85, fol. 75–79. V dokumentu je zaznamenáno navýšení provozních nákladů, které v prvním pololetí roku 1947 mají činit 178 000 Kčs, což je takřka dvojnásobek ve srovnání s posledním nám známým údajem z druhého pololetí roku 1941, v němž se uvádějí náklady na provoz „biotypologické stanice“ 93 400 K.

pouze čtyři administrativní místa. Tyto změny jdou ruku v ruce se snižováním personálu nemocnice poté, co nemocnice převzala Ústřední ambulatorium Okresní nemocenské pojišťovny do své režie.[643] S ohledem na fakt, že hlavní pracovní náplní biotypologického oddělení bylo zpracovávání statistiky pro pojišťovnu, pak již vedení nemocnice nevidělo důvod, aby tato činnost byla nadále vykazována.

Tolar se proti restrikci okamžitě ohradil a ve své reakci popisuje, jak prudce mu byl od května 1945 na jeho oddělení snižován personál. Zatímco za války pracovalo v laboratoři 6 mediků, 1 ošetřovatelka a 16 přidělených administrativních sil a ve statistickém a archiválním oddělení (které pod Tolara rovněž spadá) bylo zaměstnáno dalších 7 osob, pak během dvou let poválečných let z celkového počtu 30 osob zůstalo Tolarovi pouhých 5 a žádost o další snížení.[644] I přes Tolarovu odmítavou reakci ke snížení skutečně došlo a v roce 1948 vykazuje oddělení pro lékařskou statistiku a lidskou biotypologii skutečně jen čtyři zaměstnankyně.

V říjnu roku 1947 píše Tolarův praktikant z válečného období, Ivo Pavlík (nyní již lékař), dopis vedení Baťovy nemocnice, v němž se ohrazuje proti plánovanému přestěhování oddělení pro lékařskou statistiku a lidskou biotypologii do podzemního protileteckého krytu v nemocničním areálu. Tento návrh označuje Pavlík za likvidační, neboť by v umělém světle a velkém vlhku zaměstnanci odmítli pracovat, a došlo by k poškození jak písemností, tak především i laboratorního vybavení. Pavlík v dopise naznačuje, že celé oddělení, personálně velice slabé, se v činnosti omezilo pouze na vypracovávání statistiky vykazované úřadům a že po válce nedošlo k obnovení původního konstitučního výzkumu, v němž má zlínská nemocnice republikové prvenství. Pavlík konečně připomíná i původnost metody nomografického výpočtu, na jejíž prezentaci v té době pracoval, a odkazuje i ke článku, jenž inicioval plošné zavádění lékařské statistiky do provozu nemocniční péče.[645]

Paralelně k peripetiím s umístěním laboratoře je v *ČLČ* otištěna krátká studie Petra Pachnera, v níž jsou prezentovány věkové a pohlavní rozdíly mezi zlínskými pracovníky. Autor k tomu užívá statistickou metodu korelace výšek a vah a průměruje antropometrické údaje obřího počtu probandů (cca 30 000). V závěru předkládá výsledný graf zobrazující proměnu koeficientu závislosti změny výšky a váhy

[643] SOkA Zlín, fond BN, kart. 18, inv. č. 88, fol. 146–152.
[644] Tamtéž, kart. 3, inv. č. 11 (dopis doc. Tolara vedení BN z 1. 7. 1947).
[645] Tamtéž, kart. 18, inv. č. 88, fol. 46–47. Jedná se o výše uvedené texty: Pavlík, I.: „Konstituce v lékařství a nomografický výpočet Violových somatických typů“, *ČLČ* 87/1948, č. 40, s. 1048–1053 a Tolar, V. – Pavlík, I.: „Statistické a archiválni oddělení nemocnice“, *Československá nemocnice* 14/1946, č. 9–10, s. 147–152.

v průběhu lidského života u mužů a žen.[646] Pavlíkovy a Pachnerovy studie jsou dokladem o aktivním zavádění statistiky do lékařského vyšetřování.

Posledním dokumentem, v němž je doložena existence biotypologického oddělení, jsou materiály vztahující se k procesu zestátnění Baťovy nemocnice. Až do roku 1949 byla BN organizační součástí (již zestátněného) podniku, což s sebou neslo potíže ve financování provozu, funkčního umístění jednotlivých oddělení a rozsahu poskytované péče. Konečné a úplné oddělení nemocnice od podniku bylo připravováno během roku 1948, stejně jako reorganizace jednotlivých oddělení. Nemocnice ruší Vědecký ústav pro průmyslové zdravotnictví, zdravotní matriku, tovární ambulanci a jedná s podnikem, aby tato oddělení přešla od roku 1949 pod nově zřízené centrální zdravotní oddělení podniku, jehož šéflékařem byl jmenován Jan Roubal. Naopak statistické a biotypologické oddělení má zůstat zachováno pod nemocnicí a má být tedy zrušeno v rámci podniku.[647] Zde ale archivní stopa končí. Nepodařilo se nám objevit jakýkoliv další doklad o existenci biotypologické laboratoře, ani o pokračujícím výzkumu lidské konstituce ve Zlíně po roce 1948. Podle publikovaných údajů k historii nemocnice měl ale Tolar setrvat ve funkci primáře interny až do roku 1962.[648]

V listopadu 1948 je Zlín přejmenován na Gottwaldov, k 1. lednu 1949 je nemocnice zestátněna a přejmenována na Státní oblastní nemocnici v Gottwaldově, ke stejnému dni je podnik přejmenován na národní podnik Svit Gottwaldov.

7.7 Zánik ČSB

K obnovení spolkové činnosti ČSB dochůzí na samém konci padesátých let a pojí se s navázáním spolupráce mezi ČSB a Antropologickou sekcí Společnosti národního muzea, jejímž zakládajícím členem byl Stanislav Mentl. Členové ČSB se účastní I. sjezdu československých antropologů, který byl uspořádán v roce 1958 v Opavě. Vystoupil zde Krajník spolu se svým plzeňským studentem (a později asistentem) Eugenem Strouhalem. Společně prezentovali výsledky z měření 456 dospívajících chlapců mezi 11.–16. rokem věku, které Krajník provedl ještě během hradecké etapy.[649]

[646] Pachner, P.: „Věkové a pohlavní rozdíly v korelaci výšek a vah“, *ČLČ* 86/1947, č. 22, s. 668–670.
[647] SOkA Zlín, fond BN, kart. 13, inv. č. 69, fol. 105–108. K zestátnění nemocnice a přerozdělení jednotlivých oddělení dále srov. SOkA Zlín, fond. BN, kart. 18, inv. č. 90, fol. 3–6; fond Obuvnický průmysl – Svit s. p., Zlín, sign. I/1, kart. 2, inv. č. 5, fol. 535–550.
[648] Bakala, J.: *80 let Baťovy nemocnice*…, s. 162.
[649] Krajník, B. – Strouhal, E.: „Výzkum tělesných proporcí a somatotypů 11-ti až 16-ti letých hochů“, in: *Sborník sjezdových materiálů 1. sjezdu československých antropologů*. Opava 1958, s. 157–167. In

K výpočtům byla použita Violova metoda a zhodnocoval se především růst výšky a tělesné váhy. Jak již bylo popsáno v předchozích kapitolách, jedná se o metodu normativní, v níž jsou jednotlivé průměry (a odchylky od normy) stanoveny na základě výzkumu benátského obyvatelstva., což z ní ve středoevropských poměrech činí metodu značně problematickou. Krajník se Strouhalem docházejí k závěru, že všichni měření chlapci ve všech věkových kategoriích jsou longitypy, rozložení hmoty těla je tedy vertikální a naše populace je v průměru vyšší než benátská populace. V referátu jsou následně porovnávány naměřené průměry s výsledky, které v *ČLČ* prezentoval v roce 1944 Karel Šabat ze svého zlínského šetření. Celkově však práce nepřináší žádné, pro biotypologický program významnější, závěry; oba autoři se omezili pouze na prezentaci antropometrické metody a naměřených výsledků.

Sjezdu se dále zúčastnil i Stanislav Mentl,[650] který (stejně jako Krajník v apologickém článku z roku 1957) obhájil relevanci výzkumu konstituce i v podmínkách rostoucího zájmu o výzkum vlivu prostředí, jako určujícího faktoru na vývoj lidského organismu. Mentl zdůrazňuje, že i přes tuto změnu ve vědeckém přístupu se nesmí ztratit antropometrie, pomocí níž je možné objektivně určit míru korelace funkčních a biochemických konstitučních znaků se zevními morfologickými rysy.[651] Jako základního tvůrce konstitučních vlastností, ať již morfologických, funkčních, či biochemických, uvádí Mentl, opět shodně s Krajníkem, hereditární, genotypický základ. „Není ovšem pochyby, že tento genotypický základ podléhá v průběhu života četným vlivům životního prostředí, jejichž účinkem mohou vzniknout nové vlastnosti dědičně dále přenosné […].“[652]

Mentl využívá antropologickou platformu, aby obnovil zájem o konstituční výzkum, a opakuje zde zásady celostní preventivní medicíny a syntézu dědičných předpokladů s vnějšími vlivy. Zároveň kompromisně přijímá dobový vědecký diskurz, více zdůrazňuje význam činnosti nervového systému a teoretickým východiskem je mu sovětská vědecká produkce.

---

extenso byla práce vydána o rok později. Srov. Krajník, B. – Strouhal, E.: „Výzkum tělesných proporcí a somatotypů 11 až 16letých hochů“, *Plzeňský lékařský sborník* 10/1959, s. 187–228.

[650] Mentl se v roce 1955 stal členem nově vzniklé Antropologické sekce Přírodovědeckého sboru Národního muzea. I mezi antropology se pokoušel dále propojovat své znalosti kardiologa s antropometrickým výzkumem. Srov. Prokopec, Miroslav: „Stanislav Mentl – antropolog“, *Vesmír* 73/1994, č. 10, s. 557.

[651] Mentl, S.: „Vývoj tělesné robustnosti a konstitučního typu v průběhu života u mužů a žen“, in: *Sborník sjezdových materiálů*…, op. cit., s. 189–195, zde s. 189.

[652] Tamtéž, s. 190.

Nositelem a tlumočníkem konstitučních vlastností je základní regulační systém tělesný: nervový, endokrinní a elektrolytický, spjatý funkčně v celek. […] Důležitou úlohu v utváření konstitučních vlastností hraje vrozený tonus a dráždivost vagosympatiku, který spoluurčuje periferní tkáňovou reakci na podnět nervové, hormonální a biochemické.[653]

Krajníkův i Mentlův text, ač oba autoři hledají prostor pro další rozvoj svého oboru v rámci preventivní medicíny, se ale stávají labutí písní v publikační i spolkové činnosti ČSB. V průběhu padesátých let, po odeznění ideologické kritiky, zájem o biotypologii obecně upadá. V odborném tisku se nám podařilo dohledat pouze několik drobných návratů k této problematice, vesměs se ale jedná o slovníková hesla, práce bez širšího dosahu či studie zaměřené pouze na morfologický výzkum tělesných vlastností.[654]

V roce 1959 se intenzivně řešila otázka další činnosti ČSB. Stále byla nabíledni snaha zařadit společnost do těla ČSLSJEP. Zároveň se biotypologové snažili pojistit svou existenci navázaným kontaktem s československými antropology. V dopise Bohumila Krajníka z února 1959, adresovaném odboru pro vnitřní věci rady Ústředního národního výboru hl. města Prahy, je uvedeno, že v případě neúspěšného vřazení ČSB mezi sekce ČLSJEP bude proveden pokus o vřazení společnosti do Antropologické sekce Přírodovědeckého sboru Národního muzea v Praze.

Ze stejného dopisu vyplývá, že ČSB má stále sto registrovaných členů, od kterých ale údajně nikdy nebyly vybírány členské příspěvky, a tudíž je veškerý majetek společnosti pouze hmotné povahy. Toto Krajníkovo tvrzení je ale v přímém rozporu se zprávou z 22. 12. 1949 (umístěnou v téže složce), že jmění společnosti činí 54 680 Kčs.[655] Ze zápisů z valných shromáždění taktéž víme, že společnost členské příspěvky vybírala. Krajníkova potřeba zamlčet majetek společnosti mohla být motivována devalvací po měnové reformě z roku 1953, případně se nabízí vysvětlení (na

[653] Tamtéž, s. 193.

[654] Např. k otázce vlivu konstituce na průběh porodu a vlivu porodu na změnu konstituce viz Janeček, J.: „Praktik vyšetřuje v praenatální péči", *Praktický lékař* 30/1950, č. 2, s. 35–36. Rozsáhlejší studie Zdeňka Nováka „Biotypologické vyšetření československých zápasníků" je i přes svůj slibný název a proklamovanou iniciaci biotypologického výzkumu národní sportovní reprezentace pouhou dílčí prezentací statistických údajů o osmi zápasnících (z každé váhové kategorie vždy po jednom zástupci). Autor poměřuje poměry výšky, váhy a tělesných měr mezi jednotlivými zápasníky, počítá celkový tělesný stav (a příslušnost ke konstitučnímu typu) pomocí Kauplova indexu ($\frac{váha\ x\ 100}{výška^2}$) a srovnává výsledky svého měření s údaji ze dvacátých let z Německa a Nizozemí. Srov. Novák, Zdeněk: „Biotypologické vyšetření československých zápasníků", *Sokol* 70/1950, s. 97–116. Ve druhé polovině padesátých let vyšla dvě slovníková hesla v *Encyklopedii praktického lékaře*. Srov. Klimková-Deutschová, Eliška: „Konstituce", in: *Encyklopedie praktického lékaře*, roč. 10/1956, č. 313/316, s. 191–196; Krajník, B.: „Pendovy konstituční typy", in: *Encyklopedie praktického lékaře*, 13/1958, č. 425/428, s. 541–543.

[655] Tamtéž, „Zpráva o Č. společnosti biotypologické" z 23. prosince 1949.

spekulativní úrovni), že byly finance ČSB využity k nákupu antropometrického vybavení na pracovištích v Hradci Králové či v Plzni, kam měl Krajník ambice přenést výzkum.[656]

Naposledy se členové ČSB scházejí 15. května 1959. Činí tak s vědomím, že jim bylo předsednictvím ČSLSJEP napodruhé zamítnuto přičlenění do jednotné lékařské společnosti a usnášejí se k dobrovolnému rozejití ČSB a výmazu ze spolkového katastru. Hmotný majetek (měřicí přístroje, knihovna) a archiv společnosti,[657] v té době uložený v Biologickém ústavu LF v Plzni, byl v listopadu téhož roku předán Antropologické sekci Přírodovědeckého sboru Společnosti Národního muzea v Praze, byl převzat Vojtěchem Fetterem a Jaroslavem Suchým. Z protokolu o předání vyplývá, že celý majetek byl Fettrem provizorně uložen v Antropologickém ústavu Přírodovědecké Fakulty UK, v budově PřF na Viničné ulici. Naše snaha po dopátrání majetku, a zvláště pak archivu společnosti a uložené korespondence, byla doposud neúspěšná.[658]

Souběžně s likvidací ČSB se Krajník na počátku roku 1959 dozvídá, že na jeho pracovní pozici bylo vypsáno výběrové řízení a že záměrem plzeňského pracoviště je urychleně docílit Krajníkova penzionování. On sám situaci vyhodnotil jako nedůstojnou a do řízení se nepřihlásil. K 1. lednu 1960, po několika neúspěšných pokusech přejít na jiné vědecké pracoviště, ukončuje Krajník svou kariéru.[659] Domníváme se proto, že urychlená potřeba rozpustit společnost šla ruku v ruce s životní situací, v níž se Krajník na samém konci padesátých let ocitl. Definitivní tečkou za Krajníkovou prací v oblasti vědy o lidské konstituci je publikovaný referát o růstu a pohlavním vývoji učňů, v němž je shrnuto dvouleté plzeňské šetření provedené na konci 50. let.[660]

---

[656] O Krajníkových nákupech přístrojového vybavení pro hradeckou pobočku LF se zmiňuje jeho asistent František Bartoš. Srov. Červinka, M.: *Období 1945–1951*..., [nestránkováno].

[657] AHMP, Spolkový katastr, IX/1073 ČSB. Předávací protokol, soupis archivu ČSB a seznam předaných publikací včetně majetku přikládáme jako přílohu č. 9.

[658] S dotazem po vystopování majetku a archivu ČSB jsme oslovili Antropologickou sekci Společnosti Národního muzea i Hrdličkovo muzeum člověka na Přírodovědecké fakultě UK, tedy dvě instituce, s nimiž byl přebírající Vojtěch Fetter spjat. Neobjevili jsme však jedinou indicii, která by vedla k úspěšnému nalezení majetku.

[659] Ke Krajníkovým peripetiím spojeným s koncem jeho kariéry viz Strouhal, E.: „100 let od narození…“, s. 94–95.

[660] Krajník, B. – Sova, Jaroslav: „Růst a pohlavní vývoj hochů během puberty“, *Plzeňský lékařský sborník* 13/1960, s. 25–44. Na konci roku 1959 byl článek odeslán do tisku, v březnu 1960 pak Krajník výsledky šetření představil na půdě Antropologické sekce. Stejně jako v případě prací, které Krajník publikoval spolu se Strouhalem, i zde se jedná o prezentaci průměrů váhového a výškového přírůstku mezi čtrnáctým a sedmnáctým rokem u chlapců. Autoři zkoumají i stupeň sexuální zralosti u jednotlivých věkových skupin. Z provedeného šetření vyplývá, že váhové i výškové průměry jsou vyšší než hodnoty celostátních tabulek, a že se v populaci častěji vyskytují pyktomorfní a atletické typy.

Po svém penzionování Krajník ještě spolupracoval s Bohumilem Seklou na nové učebnici *Obecné biologie*. Sekla, který se po dlouhé odmlce v 50. letech mohl vrátit ke genetickému výzkumu, vypracoval první díl, zatímco Krajník je podepsaný pod druhým dílem. V něm nalezneme i pasáž k nauce o konstituci a konstitučních typech.[661] Jedná se o přehledový učební text s úlitbami k pavlovovské typologii. Překvapivé je zdůrazňování konstituční typologie Nicoly Pendeho, a především pak se objevuje, u Krajníka vůbec poprvé, i popis Sheldonova systému, byť s douškou, že se v důsledku neliší od Kretschmerova systému.[662]

7.8 Dílčí závěr

Příběh dvaadvacetileté existence biotypologické společnosti, který jsme právě uzavřeli, je jednou z mnoha dílčích sond do vývoje československé medicíny ve dvacátém století. Prolamování biotypologického hlediska do lékařského diskurzu i samotná existence ČSB mohou být periodizovány na podkladě turbulentního vývoje politických událostí. Konec třicátých let byl spojen s počátečním nadšením a vymezováním prostoru pro nový obor. Ten paralelně se sociálním lékařstvím, průmyslovým zdravotnictvím, preventivní péčí a eugenikou tvořil osnovné body v linii směřující k úběžníku státem prováděné populační kontroly a péče o národní zdraví. Ve válečném období se ČSB stala platformou, na níž byl zachován a rozvíjen původní vědecký výzkum. Poválečný vývoj, i přes slibné možnosti, ale možná že právě pro ně, zapříčinil stagnaci ve spolkovém životě, a to i přes krátkodobé oživení zájmu o státem řízenou populační kontrolu. Od počátku padesátých let, ruku v ruce se sovětizací československé medicíny, můžeme hovořit již jen o zdlouhavém zániku celého hnutí.

Je zde však ještě jedna rovina, s níž je biotypologický příběh svázán. Padesátá léta byla totiž obdobím, v němž mnoho klíčových proponentů ukončilo svou profesní dráhu.[663] Již jsme upozornili na skutečnost, že vůdčí postavy ČSB patřily ke stejné generaci lékařů, promovaných těsně po první světové válce. Jelikož institucionalizace konstituční medicíny proběhla v době, kdy tito lékaři byli na vrcholu své kariéry, a

[661] Krajník, B.: *Obecná biologie*, díl II. Praha 1962, s. 401–424.
[662] Tamtéž, s. 412 n.
[663] Vyjma Krajníka, který byl penzionován v roce 1960, odchází do penze i Stuchlík (1949), Hons (1953) Tolar (částečně od 1958, plně od 1967), Mentl (1960). Někteří z protagonistů ČSB v průběhu 50. let umírají, např. Albert (1952) a Šebek (1959). Srov. příslušná hesla in: *Biografický slovník pražské lékařské fakulty*.

naopak zánik společnosti je spojen s jejich odchodem do penze, nelze než uzavřít, že zájem o biotypologii byl generační záležitostí.

Máme-li rekapitulovat klíčové momenty poválečného vývoje v životě společnosti, pak je v prvé řadě třeba zdůraznit, že již od léta 1945 se ČSB potýká s personální krizí. Ta se velice rychle projevila v útlumu spolkového života. Obnova samostatného státu a s tím spojené úkoly zatížily především Krajníka s Chlupem, ale i Bohuslava Alberta a celou skupinu zlínských lékařů. Krajník se sice pokoušel přenést výzkum i publikační činnost na nové působiště v Hradci Králové, nicméně dařilo se mu to jen částečně. Po osvobození nebyla obnovena činnost žádné ze sekcí ČSB a patrně došlo k úplnému ustrnutí základního výzkumu v Pedologickém ústavu, v biotypologické laboratoři SZÚ, i ve Vinohradské nemocnici. V reziduální formě byl konstituční výzkum zachován jen ve Zlíně.

Jestliže bylo válečné období typické pro velké množství pořádaných akcí, v poválečném (a zejména v poúnorovém) období jsme svědky regresu. Až do začátku roku 1951 lze sice spatřovat snahu o udržení spolkové činnosti, následujících osm let ale ČSB prožívá ve stavu hibernace. K referátům z poválečného období je třeba dodat, že jsou stále častěji diskutována parciální témata mimo tradiční oblasti zájmu, jak byly formovány na konci třicátých let.

Od roku 1945 se rovněž objevuje první kritika typologického určení individuality. Nejprve uvnitř společnosti v reakcích na referáty, při nichž je napadána existence čistého konstitučního typu či je zpochybňována korelace mezi konstitučním typem a zkoumaným doprovodným jevem. Po roce 1948 se kritika stává otevřenou a vyhraněnou. Biotypologové s Krajníkem v čele se dostávají mimo rámec ideologicky korektní vědy (ICS), neboť nejsou ochotni opustit teoretická východiska genetiky a zároveň nevykazují plné akceptování sovětské biologie.

Zvláštním fenoménem je opakovaný výpad ze strany ideologických kritiků, kteří obviňují biotypology z ignorování vlivu prostředí na konečné utváření fenotypu. Takové tvrzení je ale při znalosti teoretických východisek biotypologů nepodložené. Mentl, Tolar i Krajník opakovaně zdůrazňují, že okolí jedince má podstatný vliv na formování konstituce a významně ovlivňuje individuální i kolektivní zdraví. Proto jsme i v této kapitole představili Krajníkovy a Mentlovy apologické texty z konce padesátých let, které dokazují úpěnlivou snahu představit konstituční vědu jako syntézu dědičného i získaného faktoru. I přes veškerou snahu otců zakladatelů ztrácela biotypologie svou

relevanci. To se naplno projevilo při opakovaném odmítnutí zahrnout ČSB jako jednu ze sekcí do jednotné vědecké společnosti.

Bylo by ale zkratkovité šmahem odmítnout veškerou kritiku jako pouhý výraz politického boje s třídním nepřítelem. I Ehrlich upozornil na momenty, které byly biotypologům vyčítány již na konci války, totiž na značnou blízkost k biologickému determinismu (z něhož vyrostl i rasismus) a na nebezpečí spočívající v konstrukci ideálních typů na základě domněle objektivní metody. Zatímco tyto ideální typy nemají s realitou nic společného, stávají se přesto normou, pomocí které je realita zpětně poměřována.[664]

Ačkoliv v 60. letech došlo k tichému opuštění lysenkismu a k postupné rehabilitaci genetiky, jednotliví představitelé ČSB již nestihli svou činnost obnovit v předválečných intencích. Úplný konec hnutí je spojen se snahou o udržení oboru, která vedla k navázání spolupráce s antropology a k omezení konstitučního výzkumu na pouhou morfologii, tedy antropometrický sběr dat o tělesných rozměrech a jejich proměnách. Nesetkáváme se již s původními ambicemi racionalizovat výrobu s ohledem na konstituční typy pracujících, ani se snahou užít poznatky o konstituci pro normalizaci zdravotní péče. Tato hypotéza se nám potvrdila po neúspěšné snaze vypátrat činnost biotypologické skupiny ve Zlíně, kde i přes racionální syntézu biotypologické laboratoře a statistického oddělení došlo s největší pravděpodobností k zastavení činnosti skupiny již na konci 40. let.

Paradoxem doby je, že dva roky po rozejití společnosti vyšel český překlad (pořízený Strouhalem) Grimmovy příručky ke konstituční biologii a antropometrii, v němž je pro českého čtenáře doplněna i literatura tuzemské provenience. Jedná se ovšem o čistý popis tělesných změn v jednotlivých životních obdobích a prezentaci metodiky sběru dat. Výjimku tvoří jen poslední kapitola, v níž se autor zaměřuje na korelaci mezi konstitucí a sportovní kondicí. Zde je, shodně s tradicí konstitučního výzkumu v ČSR, zdůrazněn rozdíl mezi genotypem a konstitucí, stejně jako somatotypem a konstitucí. Konstituční diagnóza se neopírá jen o poznatky genetiky, ani se neomezuje na měření tělesných bodů a vzdáleností na lidském těle. Daleko větší roli v diagnostikování hrají, i pro východoněmeckého biologa, funkční charakteristiky jedince a snaha o průkaz korelace mezi tvarem těla a dalším zkoumaným jevem

[664] „K podpoře těchto nehorázností je zapotřebí sestavit libovolné tabulky nejrůznějších rozměrů lidského trupu, vymýšlet si nadpřirozené nezměnitelné horoskopy a sudičky v hypofyzárně-subthalamické krajině, odmítat platnost Mičurinových objevů v lidské genetice a falešně je interpretovat.“ Ehrlich, V.: „O biotypologii a biotypolozích“, s. 80.

(výkonnost, reaktivita, psychologický profil atd.). Konstituci Grimm označuje za výslednici celé historie jednotlivce, započaté prenatálním vývojem, za výslednici interakce vývojových potencí a vlivů zevního prostředí.[665]

Ukončeme základní část naší práce spolu s Grimmovým poetickým závěrem o lékařském úkolu usměrňovat rozvoj jedince k harmonickému rozvoji zdravé konstituce:

> *Člověk proto musí být uveden do kondice, která ho učiní schopným k optimálnímu využití těchto prostředků, aniž ho tím oloupí o jeho lidství […]. To lze učinit jedině na základě možností ležících v jeho dědičných vlohách a při nejpřísnějších znalostech podpůrných a brzdících vlivů prostředí. Tak se k sobě mají konstituce a kondice jako hudební motiv a jeho variace, z nichž vyrostlo i při nejprostším tématu díky tvůrčí síle našich velkých hudebních skladatelů téměř nekonečné bohatství tónů, akordů a rytmů.*[666]

[665] Grimm, Hans: *Základy konstituční biologie a antropometrie*. Praha 1961, s. 122.
[666] Tamtéž, s. 128.

O blahodárném jhu rozumu, neomylné vědě a kolektivním štěstí. Závěrečný esej

> *A což není absurdní, že stát (opovažoval se nazývat se státem) mohl ponechat bez jakéhokoliv dozoru pohlavní život? Kdo, kdy a kolik chtěl… Naprosto nevědecky, jako zvířata. A jako zvířata, slepě, rodili děti.*[667]

> *[…] je-li svoboda člověka rovna nule, pak nepáše zločinů. To je jasné. Jediným prostředkem, jak zbavit člověka zločinů, je, zbavit jej svobody.*[668]

> *A tu jsou „dvě misky vah“: na jedné gram, na druhé tuna, na jedné „já“, na druhé „my“, Jediný Stát. Není-li jasné: připustit, že „já“ může mít nějaká práva vůči státu, a připustit, že gram může vyvážit tunu, - to je jedno a totéž. Z toho vyplývá přirozené rozdělení: tuna má práva, gram povinnosti; a přirozená cesta od nicotnosti k majestátnosti jest: zapomenout, že jsi gram a uznávat sebe za miliontý díl tuny…*[669]

Nacházíme se na konci příběhu o pronikání konstituční perspektivy do československé medicíny. Příběhu, v němž se střetávají momenty symbiotického spojení vědy a politiky, racionálního (technokratického) řízení společnosti, sociálního inženýrství a biomocenských strategií populačního dohledu. Přestože ve sledovaném období nebyly ambice většiny československých vědců a lékařů souměřitelné s utopickými projekty nacistického Německa, s budováním nového sovětského člověka či s uniformovaným technokratickým hnutím ve Spojených státech, dobový diskurz s těžištěm v programu reformy lidské společnosti a revizi liberálních principů cirkuloval i v našem prostředí.

Děsivý obraz vědecky řízené totalitní společnosti, v níž se z lidí stali dobrovolní otroci státního rozumu, beletristicky zpracoval Jevgenij Zamjatin v dystopii s prostým názvem *My*, která byla poprvé vydána již roku 1921. Ačkoliv je literárními historiky připomínáno, že intencemi autora byla obžaloba porevolučního sovětského Ruska, Zamjatin spíše přichází s alegorií společnosti jako obřího stroje a kritizuje idealizaci vědeckého řízení. Demiurgem nového řádu je mu Frederick Taylor a s taylorismem je v románu pracováno jako s oficiální státní ideologií. Absurdita strojového rytmu je ukázána na absolutní ztrátě individuality a redukci jedince na funkci celku, na pouhé číslo. Svoboda je chápána jako nemoc, jako nepředvídatelnost rušící automatizovanou racionalitu. Tomu odpovídá i míra kontroly, kterou v Zamjatinově „Jediném Státě“

[667] Zamjatin, Jevgenij: *My*. Praha 2015, s. 14.
[668] Tamtéž, s. 29.
[669] Tamtéž, s. 83.

vykonává „úřad strážců“, jakási novodobá vědecká inkvizice, aktivně vyhledávající jakékoliv zárodky náhody a svobodné vůle. Proto též příběh vrcholí „velkou operací“, při níž je všem „číslům“ chirurgicky odstraněno mozkové centrum fantazie – neužitečný rudiment, který je poslední biologickou překážkou uskutečnění vědeckého ráje.

Román, který poněkud zapadl vlivem úspěšnější Orwellovy postapokalyptické vize roku 1984, odkrývá důsledky vědeckého sebevědomí. Zamjatinův svět, na rozdíl od Orwellova, není světem špíny, bídy a permanentního válečného konfliktu. Naopak je světem sterilní čistoty, blahobytu a harmonie. Zamjatin odhaluje jiné aspekty života v totalitě, než na jakých vystavěl svůj příběh Orwell. Jde totiž o jasné vyjádření pevné vazby mezi utopickým programem, evangeliem o lepších zítřcích a automatizovanou nelidskostí života v totalitních systémech. Utopie o kolektivním štěstí je příčinou vzniku ideologií, které člověku v důsledku amputují samu podstatu jeho lidství.

Zamjatinovu alegorii, která pregnantně vystihuje hrozící nebezpečí, jemuž člověk 20. století čelí, lze užitečně doplnit Foucaultovou interpretací změny strategie v praxi vládnutí, k níž došlo v průběhu předchozích století. Oba autoři totiž svět představují jako obří vězení, v němž je člověk kontrolován, disciplinován, drezurován, převychován. Foucaultova práce *Dohlížet a trestat*, která je věnovaná zrodu vězení, jde nad pouhý popis této instituce. Proměna společnosti z tradiční na moderní, která má své těžiště v revolučním zrodu občana na konci 18. století, při němž důležitou roli hrála kontraktualistická politická teorie, dala vzniknout otázce po přirozených právech člověka a lidské přirozenosti vůbec.

Moderní stát, který svůj vznik interpretuje jako výsledek společenské smlouvy svobodných a rovných občanů, se též zavazuje k povinnosti garantovat přirozená práva každého jedince. Jelikož je vznik takového tělesa výrazem kolektivní vůle, budou v něm ale zároveň upřednostňovány kolektivní zájmy. Ruku v ruce s liberální ekonomií, fetišizací výkonu a maximalizací užitku se změní i postavení člověka. Již není poddaným suveréna, ale zodpovědnou součástí celku. Není poslušen cizí, nýbrž vlastní vůli, neboť zájmy celku se zrcadlí v jeho vlastních zájmech. V konkurenčním prostředí moderní společnosti je kladen důraz na normalizaci potřeb i chování, stejně jako na úzkostlivé hledání zárodků vší slabosti, příčin kriminality, nemocnosti, neposlušnosti, které jsou pro společenské těleso bezprostředním ohrožením. Kriminální (či v důsledku jakékoliv nenormální) chování není chápáno jako revolta, ale jako nemoc, jako nedostatek přirozené lidskosti a odpovědnosti. Společnost si uzurpuje právo distribuce norem a preventivních opatření, které odhalí každý náznak přečinu. Rozšiřuje se oblast

kriminalizovaného chování a stanovují se tresty, které nemají vést ke zničení jedince, ale k vynucení jeho konformity, k normalizaci jeho chování, ke splacení dluhu, který kolektivu způsobil porušením normy.

Rozšiřování svobody jedince je tak spojeno s rozšiřováním kontrolních mechanismů, kázeňských, dohlížecích a nápravných institucí. Foucault označí nově vznikající společnost za panoptikální – za společnost permanentního dohledu a zkoušky. Intenzivní dohled nad jedincem vykonává doslova armáda odborníků. Od učitelů přes katechety, vojenské velitele, policisty, dozorce, lékaře. Od 18. století se rodí vědy o člověku a člověk se stává objektem vědeckého poznání. Čím méně je na člověku skryto, tím snáze je možné jej disciplinovat, jeho potenciál užitečně usměrnit a jeho síly využít k prospěchu celku.

Vězení, které v tomto procesu hraje klíčovou roli, má ale svůj hlavní cíl jinde, než v nápravě kriminálníka či v zužitkování jeho síly při galejní práci. Vězení je především místem *produkce* delikventa – typického představitele deviantního typu individuality, reprezentanta nebezpečí. Vězení vytváří nepřítele: stigmatizovaného, patologického jedince, jehož existence zpětně legalizuje a legitimizuje celý kázeňský aparát. Trestní systém produkuje užitečnou nezákonnost. Pauperizuje část populace, a tím ospravedlňuje praktiky dohledu. Občané, účastníci společenské smlouvy, jsou udržováni ve strachu před nenormálním, přičemž jedinou důvěru mohou pociťovat k orgánům kontroly, které je ochraňují.[670]

Ve vězení i mimo něj postupně narůstá počet odborníků na normalizaci lidského života a kázeňské mechanismy se stanou pevnou součástí nejen povinné školní docházky a kasárenského drilu, ale především i odborné lékařské péče na nově konstituovaných klinikách. Moc trestat se již neliší od moci léčit nebo moci vzdělávat. Ve všech případech je založena na odbornosti a distinkci mezi normálním a patologickým, kterou sama vytváří.[671]

V průběhu devatenáctého století pak dochází k další proměně mocenské strategie, ke zrození biopolitiky. Nová technologie moci se již neomezuje na kontrolu a disciplinaci jedince, ale na regulaci celé populace.

> *A jde především o stanovení regulačních mechanismů, které dokážou v celkové populaci s jejím nahodilým polem zajistit určitou rovnováhu, udržovat průměr, stanovit jistou homeostazi, zajistit různá vyrovnání;*

[670] Foucault, Michel: *Dohlížet a trestat*. Praha 2000, s. 382 nn.
[671] Tamtéž, s. 417.

krátce, zavést bezpečnostní mechanismy, jež by chránily před nahodilostí, […] Nejedná se totiž na rozdíl od kázeňských mechanismů o individuální drezuru, jež by zpracovávala samotné tělo, nýbrž jde naopak o to, aby globální mechanismy působily tak, aby bylo dosaženo globálních stavů vyrovnání, pravidelnosti […].[672]

Již nejde o užitečnou pauperizaci vybraných jedinců, kriminalizaci chování a řízenou produkci delikventa. V populačním měřítku jde o biologickou klasifikaci lidskosti, která oddělí ty, jež mají právo žít, od těch, kteří ve státním zájmu musí zemřít – anebo lépe – nesmějí se vůbec narodit.

Čím více podřadných druhů bude mizet, čím více bude odstraněno nenormálních jedinců, tím méně bude degenerovaných lidí v poměru k druhu, tím více já – nikoliv jako jedinec, nýbrž jako druh – budu žít, budu silný, zdatný, budu se moci množit. […] Jinak řečeno, usmrcovat – imperativ smrti – je v systému biomoci přijatelné jen tehdy, jestliže jeho účelem není vítězství nad politickým protivníkem, nýbrž vyloučení biologického nebezpečí a posílení druhu nebo rasy, vázané přímo na toto vyloučení.[673]

Populační regulaci Foucault zahrne do strategie „státního rasismu“. Tímto termínem označuje politické programy obecně založené na biologickém redukcionismu. Tím se ve svých úvahách o povaze a proměnách moci dostává až do 20. století a popisu legislativních změn, které měly lidský druh ochraňovat před nebezpečnou, parazitující, nenormální, neužitečnou či obecně méněcennou lidskou menšinou. K legitimizaci represivních opatření je třeba označit slabého jedince za méně lidského, nerovného, a tím jej vyloučit z těla společnosti a připravit jej o práva a svobodu. Nová mocenská strategie si před sebe staví úkol pečovat o kvalitu celku, kterého ale není možné docílit bez diskvalifikace všech, kteří neodpovídají normě. Princip vyloučení byl v populačním měřítku doplněn o princip zábrany samotného vzniku všech odchylek a rozšířil se jak v prostředí států ovládaných totalitní ideologií, tak i ve státech stojících na demokratických principech.

Syntéza vědy a politiky, která vyústila ve státem řízenou regulaci biologických základů populace, povolala lékaře ke spoluúčasti. Lékaři byli pasováni do role arbitrů lidskosti a mohli začít snít sen o nikdy nekončícím vyšetřování, o odkrývání podstaty lidství a typizaci lidské komplexity. Sen, který ústí v racionální normalizaci lékařské péče nad typizovanými lidmi a v direktivní zásahy především do reprodukční oblasti.

[672] Foucault. M.: *Je třeba bránit společnost*. Praha 2006, s. 220 n.
[673] Tamtéž, s. 228.

Ačkoliv je tedy možné evropský historický vývoj v 19. století interpretovat jako příběh o emancipaci člověka a rozšiřování jeho občanských práv, je totéž období příběhem o zotročení člověka tyranií rozumu. Jedinec, o němž se hovoří jako o „svobodném“, je s přispěním lékařské vědy nucen k odpovědnosti za kondici populačního celku. Individuální práva, která nabývá, jsou s pomocí vědeckých argumentů revidována a podřizována tomu, co lékař (vědec) či politik nazve společným zájmem. V tomto momentu se sbíhá Foucaultova interpretace minulého vývoje se Zamjatinovou vizí života v budoucnosti. Svět se stal racionálním žalářem, v němž lékař vykonává funkci dozorce. Tyranie rozumu nepřipouští iracionální, nepředvídatelné a nenormální. Vše, co není možné regulovat, drezurovat a instrumentalizovat; vše neukázněné, nedisciplinované a neužitečné musí být odstraněno.

Československí biotypologové zformovali své hnutí až na samém konci 30. let 20. století. Učinili tak v prostředí státu, v němž byl kladen velký důraz na ekonomizaci lidského kapitálu. Dokladem je institucionalizace rozličných lékařských společností a ústavů, hnutí a názorových proudů, v jejichž středu shodně stála otázka budoucnosti nacionálně definované populace a péče o její biologickou hodnotu. Státní interes se projevil v rozvíjení systému zdravotního a úrazového pojištění, ve snaze decentralizovat a normalizovat ústavní péči. Byla rozšiřována i ambulantní péče, zaváděly se ozdravné programy boje proti epidemiím a infekčním chorobám, byly masivně zakládány nové ústavy, kliniky, stavovské a profesní organizace. V našem výkladu jsme si povšimli zejména České eugenické společnosti (založené v roce 1915), Československého ústavu pro národní eugeniku (1924), Masarykovy akademie práce (1920) a jejího Psychotechnického ústavu (později Ústavu lidské práce) nebo Státního zdravotního ústavu (formálně otevřen 1925, dokončen 1930), klíčového centra pro rozvoj veřejného zdravotnictví a sociální medicíny. Nadto se objevily i svérázné programové koncepty, často privátního rázu: eubiotika Stanislava Růžičky,[674] militantní biosofický a

[674] Janko, Jan: „Eubiotické hnutí v Československu“, *Dějiny věd a techniky*, 31/1998, č. 4, s. 209–218.

biopolitický projekt Lva Borského[675] či somato-antropologická filosofie Jindřicha Matiegky.[676]

Poslední ze jmenovaných, zakladatel československé antropologie, prováděl somatotypická vyšetřování mládeže již na konci 19. století a výsledky jeho práce byly reflektovány zvláště u zlínské pracovní skupiny biotypologů. Zmíněný projekt somaticko-antropologické filosofie vydal Matiegka na konci svého života a antropologii v něm označil za syntetický nástroj poznávání člověka. Několikrát je zmíněna i potřeba výzkumu vazby tělesných a duševních vlastností či vlivu prostředí na jejich změnu, samotný obor konstituční typologie a medicíny ale poněkud překvapivě zůstane neakcentován.[677]

Kumulace poznání o lidské bytosti se má stát předpokladem správných osobních i celospolečenských rozhodnutí: „Poznej sama sebe a podle toho se zachovej!“[678] Vrcholem knihy je Matiegkova snaha objektivně ocenit život: skutečná hodnota jedince má být určena návratností investic, které do něj společnost vložila:

> *Hodnota, kterou představuje náklad vynaložený na udržování a výchovu individua, jest dluhem splatným ve lhůtách po dosažení jeho dospělosti, dluhem splatným ne jen rodičům, nýbrž celé lidské společnosti.*[679]

Obdobná hesla cirkulovala po celé meziválečné období i mezi eugeniky, kteří důsledně odlišovali mezi právem na život a právem život dát. Vznášeli požadavek na státem řízenou regulaci plození podle zdravotní (a tedy i ekonomické) hodnoty individua.

> *Požadavek, aby lidé, zatížení dědičnými defekty, v zájmu společnosti neměli dětí, nutně vyvolává především úvahy morálně-právního rázu o právu na děti. […] Právo na děti však je možno nejenom teoreticky popírat, nýbrž také skutečně odnímat prostředky veřejnými, tak jako je možno popřít i odnít právo na další život.*[680]

---

[675] Borský, Lev: *Vůdcové lidstva a jeho svůdci*. Praha 1935. Jedná se o svébytné dílo psané v duchu Spenglera či Nietzscheho. Borský substituuje filosofii dějin na „zákon přírody“ a tuto novou vědu nazývá biosofií. Její praktickou část nazývá biopolitikou – tedy politikou postavenou na přírodních zákonech, jejímž cílem je zabránit degeneraci bílého plemene (s. 5 n). K Borskému více viz Šimůnek, Michal – Kostlán, Antonín (et al.): *Disappeared science. Biographical dictionary of Jewish scholars from Bohemia and Moravia – victims of Nacism 1939–1945*. Červený Kostelec 2013, s. 25–30.
[676] Matiegka, Jindřich: *Filosofie somaticko-anthropologická*. Praha 1941.
[677] Až na několik krátkých poznámek o existenci konstitučních typů a připomenutí starších typologií Claude Sigauda a MacAuliffa. Matiegka zůstává spíše u typologie stavící na rozdílech pohlavních, věkových a rasových. Srov. Tamtéž, např. na s. 161 n; 169 n; 185; 260 nn.
[678] Tamtéž, s. 281.
[679] Tamtéž, s. 217.
[680] Sekla, Bohumil: *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. Praha 1937, s. 306.

[Eugenická opatření] hájí tedy jen plně oprávněný prospěch celku. Neníť dnes již plození potomstva pouhou soukromou záležitostí jednotlivce, toho měl by si každý býti vědom. Společnost a stát mají přímý a hluboký zájem existenční na regulaci plození.[681]

Jeví se tedy provedení sterilisace jako pouhé odnětí práva na rodičovství, kterého se ostatně tito lidé ve většině případů ochotně vzdávají.[682]

Jedná se o uzavřený kruh: stát reguluje porodnost a člověk je státu vděčný za svou existenci, a proto mu splácí svůj existenciální dluh. Požadavek na revizi individuálních svobod a zavedení rozličných restrikcí narůstal s politickým napětím a s důsledky hospodářské krize ve 30. letech. Eugenikové záměrně vyvolávali strach z degenerace ohrožující budoucnost národní existence, čímž legitimizovali své požadavky na legislativní změny: „Zachování biologické kvality lidu je otázkou budoucnosti národa.“[683] Nejznámější se v československém případě stala snaha o zavedení předmanželských prohlídek a následně diskuse o zavedení sterilizací a příprava sterilizačního zákona v období těsně před mnichovskou krizí.[684]

Byť v otázce sterilizace zůstali biotypologové zdrženliví, přesto s eugeniky sdíleli řadu témat a motivů. Předně se obě progresivní hnutí zrodila z partnerství mezi vědou, medicínou a státem, obě se chápala za nositelky evangelia o lepší, bohatší a zdravější společnosti. V programových textech obou lze vystopovat kolektivistický akcent na podřízení práv individua zájmům (národního) celku. „Tělo jedince se stalo synekdochou těla národa.“[685] Argumentace obou skupin byla direktivní, technicistní. Lidskou individualitu chápali jednotliví proponenti značně reduktivně, s pomocí zdravotních a výkonnostních norem hodnotili užitečnost člověka. Obě hnutí se rozmohla zejména mezi lékaři a biology, kteří svou snahu interpretovali jako výraz loajality novému státu, jako snahu posilující budoucnost demokracie v Československu. A především: obě

[681] Růžička, Vladislav: „Zlepšení stavu národa plemennou hygienou či eugenikou?“, in: Weigner, Karel (ed.): *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování*. Praha 1934, s. 75–88, zde s. 87.
[682] Sekla, B.: *Potřeba eugenické populační politiky*. Praha 1934, s. 14.
[683] Tamtéž, s. 16.
[684] Československí eugenikové sice zpočátku pozitivně hodnotili zavedení sterilizací v nacistickém Německu, nicméně zároveň vystupovali proti principům rasové hygieny. Nejdůležitějším počinem bylo vydání programových sborníků o rovnocennosti evropských ras, respektive o nebezpečné politizaci pojmu rasy. Srov. Weigner, Karel: *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich zušlechťování*. Praha 1934; *Rasse in Wissenschaft und Politik*. Praha 1935. První jmenovaný sborník vyšel též v německé a francouzské jazykové mutaci: Weigner, K.: *Die Gleichwertigkeit der europäischen Rassen und die Wege zu ihrer Vervollkommnung*. Prag 1935; Brožek, A. (et al.): *L'égalité des races européennes et les moyens de les améliorer*. Maestricht 1935.
[685] Turda, Marius: *Modernism and Eugenics*. New York 2010, s. 6 (vlastní překlad).

hnutí byla příkladem státní populační politiky, která se etablovala v ČSR během meziválečného období.

V centru systematizace a racionalizace veřejného lékařství stál SZÚ, byť velkolepé ambice učinit z něj centrum reformy zdravotnictví a soustředit v něm i výuku sociální medicíny zůstaly nenaplněny.[686] Populační otázky byly řešeny během 30. let na pravidelných konferencích k preventivní medicíně, které SZÚ pořádal. Poukázali jsme, že tyto konference se staly důležitou platformou i pro artikulaci programu ČSB. Ve druhé půli třicátých let, ještě před založením samotné biotypologické společnosti, vznikla též jediná společná platforma eugeniků a biotypologů, Komise pro populační politiku při odboru pro branné zdravotnictví na Vědeckém ústavu vojenském.

V populační problematice se na konci 30. let zvláště angažovali Bohumil Sekla, Hynek Pelc, Jan Bělehrádek, významní představitelé biologie, eugeniky a sociální medicíny, stejně tak jako Bohumil Krajník či gynekolog Jiří Trapl, členové ČSB. Napříč dobovými programovými články se objevují dva hlavní problémy, s nimiž musí být veden boj: diferenční porodnost a kontraselekce. Demografický pokles ve vyšších třídách společnosti spolu s přemnožením defektních jedinců byl v období první republiky sledován politiky, ekonomy, žurnalisty, právníky či sociology. Ti všichni hledali příčiny úpadku národního biologického potenciálu v krizi rodinného života, nízké životní úrovni, či nezaměstnanosti. Expanze odborné i neodborné angažovanosti v sociálních, demografických a populačních otázkách vyvrcholily v roce 1938 ve snaze založit Populační ústav.[687]

Projevů státního zájmu v otázce populační kontroly a péče, ve formě různých stimulů a opatření lze v daném období najít celou řadu. Byly zavedeny zákonné přídavky na děti, povinná vakcinace, byly zřízeny poradny pro rodičky, rozšířilo se sociální a zdravotní pojištění. Dokonce i v soukromé sféře narůstal zájem o bioregulaci – což jsme demonstrovali na příkladu zlínské iniciativy v zavádění preventivních prohlídek a ve snaze o zavedení lékařských knížek. Ačkoliv válečná léta diskusi o řešení populačního problému Československa přerušila, takřka okamžitě po skončení války se lékaři k požadavku vědecky regulovat obyvatelstvo vrátili.

[686] Srov. Barona-Vilar, Joseph L.: *Health Policies in Interwar Europe*. New York 2018, s. 84.
[687] Šubrtová, Alena: *Dějiny populačního myšlení v českých zemích*. Praha 2006, s. 166–194. Reprezentativní výčet dobové bibliografie viz na s. 177; k okolnostem zakládání ústavu viz s. 185. Úsilí založit instituci pro populační otázky bylo vynaloženo i v poválečném období, poslední pokus byl učiněn ještě v roce 1950. Srov. Tamtéž s. 205.

František Pachner, otec Petra Pachnera ze zlínské nemocnice a významný český gynekolog a porodník, vydal již v říjnu 1945 v *Praktickém lékaři* studii s názvem „Plán populační politiky pro nejbližší léta“.[688] Dlouhodobě nízký populační přírůstek navrhuje Pachner řešit pomocí systému daňových úlev, zejména tzv. populační daně, která by zvýhodnila početnější rodiny (s třemi a více dětmi). Součástí podpory rodin ze strany státu mají být i bezúročné půjčky, zajištění levného bydlení, poskytnutí slev na spotřebu energií či úprava dědické daně. Ve společnosti je podle něj třeba vykonávat osvětovou činnost a zavést systém poraden (předmanželských, pro těhotné, kojeneckých) a ústavů (porodnice, kojenecké ústavy). Vše je třeba doplnit i důslednou výchovou porodnického personálu a racionalizací jeho umístění. Pachnerův příspěvek byl v následujících číslech *Praktického lékaře* živě komentován a lze hovořit o celkově pozitivním přijetí. Mezi reagujícími byli i Jiří Trapl či Stanislav Picek, taktéž gynekolog, kterého jsme již připomněli v souvislosti s výzkumem intersexualismů a konstituční podmíněnosti prostitučního chování. Ve svém textu oživuje myšlenku předsňatkových eugenických poraden a zavedení formuláře, který nazve „eugenicum“. Jedná se o zdravotní kartu každého snoubence, na jejímž základě by bylo vystaveno povolení ke sňatku.[689] Picek nenavrhuje nic nového – požadavek po uzákonění předmanželského lékařského vyšetření byl mantrou československých eugeniků po celou dobu existence hnutí.

Obtížná poválečná situace, divoké i řízené odsuny, miliony lidí v pohybu, drancování pohraničí, postátňování průmyslu a obecná snaha o konsolidaci politického i občanského života vytvořily tlak na maximalizaci státního zájmu v populační otázce a na reformování lékařské péče. V úzkostlivých obavách o budoucnost národní existence a státní samostatnosti vynikala zejména témata státní podpory porodnosti, snižování novorozenecké úmrtnosti a užití lékařské statistiky.[690] Za důležité počiny považujeme XI. a XII. konferenci preventivního lékařství, jejichž tématy byla *preventivní péče o*

[688] Pachner, František: „Plán populační politiky na nejbližší léta“, *Praktický lékař* 25/1945, č. 12, s. 245–252. Pachnerovi se podařilo i přes židovský původ a špatný zdravotní stav přežít celou válku v ústraní ve Zlíně. Po válce se stal referentem pro populační politiku při Zemském výboru v Brně. Výše zmíněnou studii připravil již před válkou pod názvem „Otázka potomstva otázkou národního bytí“. Kvůli politickým změnám po roce 1938 ji ale nemohl publikovat a studie vyšla pod jménem Emilie Lukášové. Srov. Lukášová, Emilie: *Otázka potomstva otázkou národního bytí (Problémy populační s hlediska lékařského)*. Praha 1939. Více viz Šubrtová, A.: *Dějiny populačního myšlení*, s. 181 n.

[689] Picek, Stanislav: „Předsňatkové eugenické poradny a jejich sociálně sexuologické poslání“, *Praktický lékař* 26/1946, č. 1, s. 21–22.

[690] Např. Holečková, Eva: „Populační statistika a populační politika“, *Věda a život* 13/1947, s. 266–270; Pachner, František: „Předpoklady populační politiky“, Tamtéž, s. 390–399. Pachner zde porovnává úspěchy populační politiky v demokratických i totalitních režimech; Tolar, Vojtěch – Ripková, Arnoštka: „Úkoly sociálně-zdravotní služby před, během a po ukončení nemocniční péče“, *Československá nemocnice* 14/1946, č. 1–2, s. 39–48.

národní zdraví, respektive *populační politika jako základ zdravotní a sociální obrody státu*. Na platformě výročních setkání se střetávali strůjci poválečného směřování československého zdravotnictví a nabídl se jim prostor pro hledání základů velkolepé syntézy parciálních návrhů na maximalizaci lékařského dohledu a racionalizaci péče.

Zvláště na XII. konferenci v roce 1947 se na jednom místě setkali takřka všichni proponenti reformy. Byli zde vrcholní představitelé eugeniky (Sekla), biotypologie (Krajník), biologie (Bělehrádek), gynekologie (Trapl, Pachner) a další. Důsledky války přinutily některé k opatrnému přehodnocení biologického redukcionismu. Zvláště Jan Bělehrádek, toho času rektor UK, se staví odmítavě k odvozování mravních a morálních hodnot člověka z jeho biologických (rasových) předpokladů. Zároveň ale zdůrazňuje oprávněnost v péči o kvalitu i kvantitu národa a staví se proti přílišnému zdůrazňování kulturního vývoje, který v člověku dusí pohlavní pud, způsobuje stárnutí populace a neplodnost.[691] Biologická podstata lidstva je mu nezpochybnitelnou podmínkou kultury. Biologie, která tuto podstatu zkoumá, se tak stává politickou vědou. Ovlivnila chápání nemocí a jejich léčení, dala vzniknout hygieně, vakcinaci, změnila postavení ženy ve společnosti, změnila přístup k chápání duševních nemocí, kriminality. Bělehrádek jednoznačně obhajuje proces biologizace politiky, tedy podřízení politické správy společnosti přírodním zákonům, jímž je vlastní řádovost a účelnost.[692]

Zcela v duchu dobového kolektivistického diskurzu vystoupil na XII. konferenci i Jiří Trapl, který zdůrazňoval jak individuální opatření (včasné manželství, dobré podmínky pro rodinný život), tak především zestátnění odpovědnosti za předškolní, školní, i volnočasovou výchovu dětí ke správnému – zdravému a odpovědnému – myšlení.[693] Konsenzus ve zvyšování role státu sdíleli i biotypologové. Bohumilu Krajníkovi připadlo na stejné konferenci proslovit závěrečnou řeč.[694] Vystoupil s programovou výzvou, opřenou o normativní chápání ozdravné role vědy. Podle Krajníka je úkolem státu umožnit občanům zakládat rodiny a vychovávat potomstvo se zdravou (harmonicky vyvinutou) konstitucí. Lékař a biolog mají této státní snaze o plnohodnotnou rodinnou politiku poskytovat směrnice, a proto nová populační péče vyžaduje reformu lékařského studia.

---

[691] Bělehrádek, Jan: „Populace jako biologický problém národa“, *Žena a populace*, 1947, s. 17–30.
[692] Takto Bělehrádek ospravedlňoval biologizaci politiky ve svém starším článku. Srov. Bělehrádek, J.: „Biologie a politika“, *Věda a život* 3/1937, s. 49–53, zde s. 52.
[693] Trapl, Jiří: „Populační politika jako základ zdravotní a sociální obrody státu“, *Zdravotnická revue* 22/1947, s. 97–98.
[694] Krajník, Bohumil: „Materiální a mravní hodnoty národa zárukou jeho vývoje“, *Zdravý lid* 27/1947, s. 7–10, 33–37.

Krajník dokonce zdůrazní potřebu zavádění eugenických opatření, která chápe jako pevnou součást preventivní péče. Volá po poradnách, předmanželských prohlídkách a pronatalitní politice a překvapivě neodmítá ani uzákonění sterilizací a jejich provádění pod státním dozorem.

Již jsme připomněli Krajníkovu popularizační přednášku „Biotypologie a škola", proslovenou ve stejném roce v Hradci Králové,[695] v níž se objevuje návrh na konstituční výzkum dětí prostřednictvím školních lékařů, opatření vedoucí k zajištění permanentního dohledu a regulace vývoje dětí ve všech koutech republiky po celou dobu jejich růstu a dospívání.

Krajníkovy texty dokládají poválečnou symbiózu eugenického a biotypologického myšlení na platformě státní populační politiky. Zrcadlí se v nich všechny uvedené dobové argumentační figury: nadřazenost kolektivních zájmů, apel na zdokonalování života, zdravotní a sociální obroda státu, vedení obyvatelstva k loajalitě a odpovědnosti za celek. U příspěvku na XII. konferenci je poněkud překvapující militantní rétorika o boji proti vnějšímu i vnitřnímu nepříteli, anebo snaha o filosofické úvahy nad mravností a etickými ideály, podle nichž lze stanovit *hodnotu* člověka. Stát má mít své minimální mravní požadavky, které mají být reprezentovány oficiální autoritou, jíž se člověk přirozeně podřizuje. Byť tedy výše uvedená Krajníkova programová prohlášení netematizují přímo konstituční typologii, jejich význam je značný. S odkazem na ně lze v poválečném období hovořit o vytvoření přechodné aliance mezi eugeniky a biotypology, mezi lékaři a biology, kteří se hlásili ke spoluúčasti na centrálně řízené reformě zdravotnictví k vylepšení národní kondice. Skrze Krajníka vyjadřují biotypologové svou ambici na tomto proudu participovat.

V období třetí republiky stihli eugenikové vydat dva zásadní spisy. Bohumil Sekla připravil reedici *Dědičnosti v přírodě a společnosti* a Karel Hrubý publikoval dílo *Eugenika: Člověk v zrcadle dědičnosti*. V obou jsou pasáže k populační problematice, hrozícímu úpadku a eugenickým nástrojům, které mu mají zabránit. I přes důsledky válečného konfliktu oba autoři nepolevují a stále prosazují revizi individuálních práv a zavedení dohledu nad reprodukcí. Karel Hrubý z balíku negativních opatření otevřeně prosazuje izolaci nemocných v ústavech a předmanželské prohlídky.[696] Argumentuje bezprostředním hospodářským užitkem, který se projeví již příchodem následující

[695] Krajník, B.: „Biotypologie a škola", in: *Sborník přednášek o školním zdravotnictví*. Hradec Králové 1947 (Královehradecké lékařské spisy, svazek druhý), s. 149–159.
[696] Hrubý, Karel: *Eugenika. Člověk v zrcadle dědičnosti*. Praha 1948, s. 206–210.

generace. Připomene i sterilizaci, která, ač zdiskreditovaná vinou nacistické legislativy, nabízí nejúčinnější řešení – Hrubý ji nazve přímo dobrodiním. Paradoxně za nepřípustný zásah do individuálních práv označí pozitivní eugenické nástroje:

> *U člověka by to znamenalo potlačovat docela projev jeho svobodné vůle při volbě partnera v manželství. My sice trochu tuto svobodnou vůli ovlivňujeme už při postupu eliminačním, jenže tam nepředpisujeme, koho si kdo má či musí vzíti, nýbrž jen vylučujeme určité spojení, ponechávajíce jinak volbu docela svobodnou.*[697]

Zcela v duchu dobového milieu považují Sekla i Hrubý za nejpalčivější problémy poválečného Československa diferenční porodnost, kontraselekci, úbytek a stárnutí populace. Pokles porodnosti má být zapříčiněn zejména špatnou hospodářskou situací a mravním úpadkem. Ve společnosti prý vládne sexuální neukázněnost a nízká míra odpovědnosti, jejímiž symptomy jsou rozmach pohlavních chorob a interrupcí. Aniž by Hrubý zmínil Pachnera, zopakuje jeho program: v zájmu národa je podpora reprodukce zdravých, a proto je třeba finančně podpořit početné rodiny, zavést systém úlev a pojištění, které by umožňovaly jejich včasné zakládání.[698]

Jakkoliv byla v období třetí republiky akcentována péče o obyvatelstvo a opakovaně byl deklarován státní zájem na ovlivňování biologické hodnoty národa, jednalo se o období krátké, během kterého nedošlo k přijetí významných legislativních změn. Byla otevřena diskuse z první poloviny 30. let o revizi §§ 144–148 trestního zákona, tedy ohledně legalizace potratů, stejně tak byla oživena debata nad úplným zestátněním lékařské péče. K obojímu ale došlo až po únorovém převratu v roce 1948. Populační politiku stát prováděl nadále, byť ve výrazně odlišných podmínkách a bez účasti hlavních aktérů poválečné debaty. Zatímco na jedné straně byla denunciována eugenika (Společnost ukončila činnost v roce 1952) a biotypologie skomírala, na druhé straně byla zákonem legalizována interrupce a byla založena Státní populační komise (obojí zákonem č. 68/1957 Sb.) či byly uzákoněny novomanželské půjčky (zákon č. 56/1948 Sb.) a zestátněna ústavní péče (zákon č. 185/1948 Sb.).

Zde náš výklad o České společnosti biotypologické v politickém a vědeckém dobovém kontextu uzavíráme. Vědu o lidské konstituci – biotypologii – jsme představili jako snahu o racionalizaci lidského života, jako vědecké šetření, které povede

[697] Tamtéž, s. 211.
[698] Tamtéž, s. 218–219.

k plnohodnotnému rozvinutí osobnosti dle zděděných předpokladů, při respektování vazby individua na jeho prostředí. Ukázali jsme, že se ve vědě o lidské konstituci – biotypologii – snoubí prvky holistické medicíny a preventivní péče, endokrinologie, antropometrie (somatoskopie, frenologie, kraniologie), pracovního a sociálního lékařství, hygieny, technokratických modelů řízení lidské společnosti, statistiky a v neposlední řadě i vizionářství.

ČSB nebyla izolovanou institucí na okraji vědeckého světa. V naší práci jsme naopak prokázali, že se mezi jejími členy nacházely špičky svých oborů a že konstituční hledisko zasáhlo do mnoha oblastí. Postupně jsme představili pronikání typologie do klinické medicíny, pracovního a průmyslového zdravotnictví, sociální práce, ale také do pedagogiky a psychologie. Poněkud záhadnou je vazba na antropologii. Mezi významnými členy ČSB nenacházíme jediného antropologa a z dohledaných pramenů nelze prokázat jakýkoliv pokus o navázání spolupráce, byť podstatnou součástí biotypologického zkoumání byla antropometrie. Tato situace se mění až v období zániku ČSB v závěru 50. let, kdy je konstitučnímu hledisku poskytnut prostor na antropologických konferencích.

Společnost byla založena s vírou v měřitelnost hodnoty člověka a s ambicemi tuto hodnotu účelně navyšovat. Biotypologie v Československu proto byla příkladem ozdravného vědeckého programu, který sleduje státní zájem na racionalizaci populační péče k regulaci populačního celku. ČSB stála na principech, které spolu s Foucaultem můžeme nazvat jako biomocenské.

V úvodu práce jsme naznačili rozdíl mezi eugenikou a biotypologií, který je do jisté míry geopolitického charakteru, neboť biotypologie je interpretována jako latinská forma eugeniky. Tuzemská paralelní existence obou programů učinila z Československa most mezi anglosaským a latinským chápáním lékařské péče ve službách státu. Není jasné, nakolik si obě hnutí mohla být vzájemnou konkurencí, upozornili jsme ale na fakt důsledného oddělení obou společností. Aktivní protagonisté jedné skupiny nebyli činní v druhé skupině.

Na závěr si dovolíme krátkou úvahu o podstatné odlišnosti eugeniky od biotypologie, která je typická pro československé prostředí právě kvůli paralelní existenci obou skupin vedle sebe. Eugenikové byli proponenty regulačních opatření zaměřených na rodinu a sexualitu. Svou pozornost tudíž často omezovali na reprodukční otázky. Zdůrazňovali přitom zájem na dosažení zdraví příštích generací. Biotypologové měli oproti eugenikům velkolepější ambice. Chtěli na základě odhalené

konstituční korelace ovlivnit výchovu člověka, výběr zaměstnání, zdravotní péči, sociální i přírodní podmínky, v nichž se proband pohybuje. Prosazovali zvědečtění organizace pracovních sil. Chtěli sledovat člověka od začátku až do konce jeho života. S tím je též spojené zacílení jejich zájmu – provádět kontrolu a péči především nad aktuálně existující generací. Osud budoucích zajímal biotypology až sekundárně.

Ačkoliv byla hlavní témata výzkumných i aplikačních záměrů ČSB artikulována již během konce 30. let a ačkoliv se i v nepříznivém čase války podařilo alespoň formálně vytvořit pracovní skupiny, zůstal ambiciózní program společnosti nenaplněn. Po celou dobu existence ČSB byla sice v masivní míře sbírána různá data o dětech, dělnících a ženách, byly prováděny výpočty podle různých indexů, vše ale zůstalo bez praktických dopadů na ovlivňování školní výuky, výběr branců, pracovníků závodů anebo reformu lékařské péče. Československí biotypologové uvízli v přípravné fázi, kterou se jim nikdy nepodařilo překonat. Tím se však příliš neliší od biotypologických společností zejména v latinskoamerickém světě, které postihl podobný osud. Nenaplněny byly i počáteční snahy o zapojení do mezinárodní biotypologické sítě – vazba na mateřskou francouzskou společnost byla pouze formální.

Na tomto místě je třeba ještě připomenout ojedinělou úlohu Zlína, města průmyslové modernity, které se stalo platformou pro racionalizaci a normalizaci lékařské péče, a především pak platformou reformy medicíny. Zlín byl mikrokosmem panoptikálního světa, vězením, v němž je drezírován člověk, v němž se uchytila myšlenka klasifikace individuality. Zlín byl předobrazem Zamjatinovy vize světa racionálního teroru i realitou Foucaultovy genealogie moci a jejích strategií. Avšak i přes mimořádně vhodné podmínky pro rozvinutí biotypologického programu byl i zde podniknut pouze základní výzkum.

Na hlavní nebezpečí, vyplývající ze simplifikace rozmanitosti individuality, jsme upozorňovali průběžně. Lidská konstituce je abstrahována z reality, je pouhým aritmetickým průměrem víceméně náhodně vybraných měr, a přesto se stává měřítkem – biologickou normou, pomocí níž se hodnotí subjekt a určuje se jeho místo ve společnosti. I Ferdinand Kratina, který konstituční typologii uváděl do psychologie, si uvědomoval obtíž spočívající ve zjednodušení člověka na ideální číslo:

> *Typologicky nezachytíme nikdy celý život, ani organický, ani duševní. Každá osobnost je vždy bohatší, úplnější, životnější a také záhadnější nežli typ. Typ je spojka mezi obecným a jedinečným, je nástroj, kterým postihujeme mnohotvárnost života. Typ je ideální forma, které se jednotliví*

lidé jen více nebo méně blíží. Zařazením pod určitý typ není také nikdy určena celá individualita. Skutečný, živý člověk je vždy víc nežli typ […].[699]

Takové zjednodušení s sebou přináší těžko odolatelné pokušení v podobě předpovědi lidského osudu a jeho ovlivňování. Biologické chápání identity či přímo biologický determinismus, měřítko ekonomické užitečnosti individuální existence a autorita objektivně platných, byť uměle stanovených konstitučních norem, tvořily dohromady fundamenty toho, co Foucault nazval státním rasismem. I biotypologie stanovila normu, s jejíž pomocí hodnotila individuální míru okamžité upotřebitelnosti a patřila mezi vědecké proudy uzurpující si právo rozhodovat o míře individuální svobody. Ambicí ČSB nebylo nic menšího než uskutečnění ideálu racionálně prováděné lékařské péče nad společností, jejíž členové žijí dobrovolně pod blahodárným jhem rozumu. A byť byl skutečný význam tohoto hnutí marginální, ČSB zůstává důležitým dokladem politizace vědy a etatizace lékařské péče, ale i vědecké snahy učinit ze státu stroj na kolektivní štěstí.

[699] Kratina, Ferdinand. *Psychologie*. Brno 1947, s. 218.

Seznam literatury

1. Archivní prameny

Národní archiv (NA)
fond Ministerstvo školství a kultury (MŠK).
fond Státní zdravotní ústav (SZÚ).
fond Ústav lidské práce (ÚLP).

Archiv kanceláře presidenta republiky (AKPR)
fond Kancelář prezidenta republiky (KPR), protokol O, sign. O 4582/1947.

Archiv Hlavního města Prahy (AHMP)
Spolkový katastr, IX/1073 Česká společnost biotypologická.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Zlín (SOkA Zlín)
fond Baťa, a.s., sign. I/4; sign. II/1; sign. II/2; sign. II/10.
fond Baťova nemocnice (BN).
fond Baťův podpůrný fond (BPF).
fond Obuvnický průmysl – Svit, s. p., Zlín, sign. I/1.

Archiv Univerzity Karlovy (AUK)
fond Lékařská fakulta (LF).
Seznamy přednášek zimních a letních běhů.

Vojenský ústřední archiv, Vojenský historický archiv (VHA), 1. čs. odboj; čs. armáda v letech 1918–1939
fond Vojenské ústavy.

Archiv Zdravotnického muzea Národní Lékařské knihovny (NLK)
fond Jan Šebek.

2. Tištěné prameny

Comptes rendus publiés par le comité national d'organisation (VIIIe Conférence internationale de psychotechnique. Tenue à Prague du 11 au 15 septembre 1934 sous la présidence du Dr. F. Šerarký, professeur à l'Université Charles IV). Prague 1935.

„Doc. Dr. Vojtěch Tolar ve Zlíně překročil právě padesátku", *ČLČ* 87/1948, č. 36, s. 967–968.

„Naše cesta k nové medicíně", *Praktický lékař* 31/1951, č. 1, s. 1–3.

„Návrh stanov Spolku čs. lékařů J. E. Purkyně", *ČLČ* 88/1949, č. 25, s. 717–719.

„Návrh stanov vědeckých lékařských společností, sekcí Spolku čsl. lékařů J. E. Purkyně", *ČLČ* 88/1949, č. 25, s. 719–721.

„Resoluce XI. konference preventivního lékařství“, *Československá nemocnice* 14/1946, č. 1–2, s. 24–30, č. 3–4, s. 57–59.

„Vědecké zasedání, věnované problémům fysiologického učení akademika I. P. Pavlova“, *ČLČ* 89/1950, č. 35–36, s. 1003–1009 a č. 37, s. 1035–1039.

Albert, Bohuslav – Tolar, Vojtěch: *Několik zajímavých čísel z naší zdravotní statistiky* [rukopis 7s., nestránkováno, bez datace].

Albert, Bohuslav: „Baťův dům zdraví“, in: *Zdravotnická ročenka Československá*, Praha 1937 (ročník IX), s. 258–262.

Albert, Bohuslav: „Sociálně-zdravotní služba nemocnice“, *Zdravotnická revue* 20/1938, č. 5, s. 41–42.

Albert, Bohuslav: „Spolupráce Baťovy nemocnice s Okresní nemocenskou pojišťovnou ve Zlíně. Sociálně-zdravotní ústav Baťovy nemocnice“, in: *Zdravotnická ročenka československá*, roč. VI, Praha 1934, s. 283–285.

Albert, Bohuslav: *Předpoklady pro budování a organisování zlínského sociálně-zdravotního léčebného ústavnictví*. Litice nad Orlicí 1943.

Badal, Jan: „Kapilární resistence jako konstituční znak“, *ČLČ* 83/1944, č. 6, s. 162–165.

Baťa, Jan A.: *Budujme stát pro 40 000 000 lidí*. Zlín 1938.

Batkis, Grigorij A.: „Eugenika a rasová hygiena“, *Praktický lékař* 31/1951, č. 18, s. 389–392.

Bělehrádek, Jan: „Biologie a politika“, *Věda a život* 3/1937, s. 49–53.

Bělehrádek, Jan: „Populace jako biologický problém národa“, *Žena a populace*, 1947, s. 17–30.

Bergauer, Vladimír*: Obecná biologie*, díl druhý. Praha 1936 (Řada spisů lékařských, svazek 2.).

Borský, Lev: *Vůdcové lidstva a jeho svůdci*. Praha 1935.

Brožek, Arthur (et al.): *L'égalité des races européennes et les moyens de les améliorer*. Maestricht 1935.

Bykov, K. M.: „Na cestě pavlovovské fysiologie“, *ČLČ* 90/1951, č. 33, s. 981–985.

Carrel, Alexis: *Člověk, tvor neznámý*. Praha 1939 (2. vyd.); Praha 1948 (3. vyd.).

Conrad, Klaus: *Der Konstitutionstypus als genetisches Problem. Versuch einer genetischen Konstitutionslehre.* Berlin 1941.

Čapek, Dominik: „Konstituční momenty při únavě“, *Praktický lékař* 22/1942, č. 2, s. 22–26.

Čapek, Dominik: „Posuzování únavy v zaměstnání“, *Praktický lékař* 21/1941, č. 12, s. 239–242 a č. 14, s. 279–282.

Drastich, Ludvík: „Je sociální lékařství jen činností ve službách soc. pojištění?“, *Praktický lékař* 14/1934, č. 9, s. 276–279.

Dufek, Vladimír: „Význam učení o lidské konstituci pro klinickou medicínu“, *ČLČ* 93/1954, č. 46, s. 1265–1271.

Ehrlich, Valter: „Konstituce v lékařství. K článku asistenta dr. I. Pavlíka“, *ČLČ* 87/1948, č. 45, s. 1185–1186.

Ehrlich, Valter: „Lidský faktor v křivém zrcadle idealismu“, *ČLČ* 88/1949, č. 49, s. 1435–1437.

Ehrlich, Valter: „Lidský faktor v průmyslu a zvýšení výrobnosti“, *ČLČ* 88/1949, č. 24, s. 687–688.

Ehrlich, Valter: „O biotypologii a biotypolozích“, *ČLČ* 88/1949, č. 3, s. 78–81.

Eisler, Karel: „Vondráčkův index robustnosti“, in: *O lidské konstiuci/La Constitution humaine*. Praha 1939, s. 280–282.

Encyklopedie výkonnosti. Praha 1932–1934.

Fleischner, Jindřich: *Technická kultura*. Praha 1922.

Gilbreth, Frank B.: *Motion study: A method for increasing the efficiency of the workman.* New York 1911.

Gilbreth, Frank B: *Základy vědeckého řízení práce*. Praha 1924.

Grimm, Hans: *Základy konstituční biologie a antropometrie*. Praha 1961.

Haas, Ladislav: „Lidský faktor v průmyslu a zvýšení výrobnosti. Nové úkoly průmyslové psychologie“, *ČLČ* 88/1949, č. 9, s. 240–241.

Haas, Ladislav: „Lidský faktor v průmyslu. Odpověď na diskusní článek dr. Ehrlicha“, *ČLČ* 88/1949, č. 24, s. 688–690.

Holečková, Eva: „Populační statistika a populační politika“, *Věda a život* 13/1947, s. 266–270.

Horváth, Milan – Servít, Zdeněk: „Osobnost a učení I. P. Pavlova s hlediska filosofického a mravního a pavlovovská tradice v sovětské medicíně“, *ČLČ* 88/1949, č. 38, s. 1110–1113.

Hrbek, Jaromír: „Dialektický materialismus a Pavlovova reflexologie“, *ČLČ* 88/1949, č. 38, s. 1108–1110.

Hrbek, Jaromír: „Konstituční základ epilepsie. Poznámky k stejnojmenné práci kol. Z. Servíta v ČLČ 1944, č. 10–16“, *ČLČ* 83/1944, č. 36, s. 1091–1092.

Hrbek, Jaromír: „Příspěvek k sovětské biologické diskusi“, *ČLČ* 89/1950, č. 3, s. 83–87.

Hrubý, Karel: „Nová typologická klasifikace“, *Československá gynaekologie* 13/1948, č. 27, s. 533–554.

Hrubý, Karel: *Eugenika. Člověk v zrcadle dědičnosti*. Praha 1948.

Charvát, Josef: „Konstituce. Choroby žláz s vnitřní sekrecí“, in: *Přednášky a rozpravy II. celostátního sjezdu pracovního lékařství v Praze roku 1947*. Praha 1949, s. 17–27.

Chlup, Otokar – Krajník, Bohumil: „Jak provádět biotypologický výzkum školní mládeže a přispět tím ke zvýšení její zdatnosti“, *Úchylná mládež* XVI/1940, č. 7–8, s. 153–157.

Chlup, Otokar: „Konstituce dítěte s hlediska pedagogického a sociologického“, *Úchylná mládež* XIV/1938, č. 3–4, s. 81–85.

Chruščev, G. K.: „Nové úspěchy sovětské vědy“, *ČLČ* 90/1951, č. 7, s. 193–213.

Jak pečuje Baťova nemocnice o zdraví průmyslových spolupracovníků, občanů města Zlína a kraje. Zlín 1940 (Lidová zdravotnická knihovna Baťovy služby zdraví č. 8).

Jak slouží Baťova nemocnice lidovému zdraví. Zlín 1941 (Lidová zdravotnická knihovna Baťovy služby zdraví č. 9).

Janeček, J.: „Praktik vyšetřuje v praenatální péči“, *Praktický lékař* 30/1950, č. 2, s. 35–36.

Janota, Otakar: „O charakterových typech s hlediska psychiatrického“, *ČLČ* 84/1945, č. 8, s. 225–231.

Janota, Otakar: „O lidské konstituci“ (recenze), *Praktický lékař* 19/1939, č. 17, s. 357.

Janota, Otakar: „Psychopathie, psychopathická konstituce, psychopathická osobnost“. *Neurologie a psychiatrie Česko-slovenská* 9/1947, s. 167–180.

Karel Šabat: „Biotypologická charakteristika hráčů odbíjené“, *Tělesná výchova: vědecký časopis pro tělesnou výchovu* 1/1946–47, č. 3, s. 46–51.

Kettner, Josef: „Československá společnost biotypologická“, *Úchylná mládež* XIII/1937, č. 5–6, s. 134–135.

Klimková-Deutschová, Eliška: „Konstituce“, in: *Encyklopedie praktického lékaře*, roč. 10/1956, č. 313/316, s. 191–196.

Kovalev, S.: „O zdolání přežitků kapitalismu ve vědomí lidí“, *ČLČ* 79/1950, č. 51, s. 1443–1449.

Krajník, Bohumil – Sova, Jaroslav: „Růst a pohlavní vývoj hochů během puberty“, *Plzeňský lékařský sborník*, 13/1960, s. 25–44.

Krajník, Bohumil – Strouhal, Eugen: „Výzkum tělesných proporcí a somatotypů 11-ti až 16-ti letých hochů“, in: *Sborník sjezdových materiálů 1. sjezdu československých antropologů*. Opava 1958, s. 157–167.

Krajník, Bohumil – Strouhal, Eugen: „Výzkum tělesných proporcí a somatotypů 11 až 16letých hochů“, *Plzeňský lékařský sborník* 10/1959, s. 187–228.

Krajník, Bohumil – Šabat, Karel – Coufal, Karel: „Je možno posuzovati úrazovost s hlediště příslušnosti ke konstitučnímu typu?“, *ČLČ* 82/1943, č. 34, s. 970–976 a č. 35, s. 1013–1018.

Krajník, Bohumil: „Alexis Carrel: Člověk, tvor neznámý (Man the Unknown). Přel. z ang. doc. Dr. Vl. Tůma. Nakl. Jul. Albert, Praha XI., 1937“, *Kalich. Revue československých evangelíků* XVII/1938, s. 29–31.

Krajník, Bohumil: „Biotypologie a škola“, in: *Sborník přednášek o školním zdravotnictví*. Hradec Králové 1947 (Královehradecké lékařské spisy, svazek druhý), s. 149–159.

Krajník, Bohumil: „Biotypologie a výzkum dítěte“, *Úchylná mládež*, XIII/1937, s. 93–96.

Krajník, Bohumil: „Co je to biotypologický výzkum a jeho význam pro sociální práci“, *Sociální pracovnice. Časopis organisace sociálních pracovnic* 7/1938, č. 7, s. 97–102.

Krajník, Bohumil: „Genetické základy preventivní péče o biologickou zdatnost národa“, in: *Prevence a brannost. Soubor prací VI. konference preventivního lékařství v Jánských Lázních ve dnech 31. ledna a 1.–3. února 1936*. Praha 1936, s. 11–20.

Krajník, Bohumil: „Jak se projevují různé typy lidí“, *Vesmír* 21/1942, č. 1, s. 1–10.

Krajník, Bohumil: „Jakou úlohu má konstituce dítěte“, in: Bělehrádek, Jan – Závadová, Jaroslava (eds.): *Šťastné dítě. Otázky zrodu a výchovy dítěte do šesti let*. Praha 1941, s. 45–52.

Krajník, Bohumil: „Konstituční nauka v biologii“, in: *O lidské konstituci*/*La constitution humaine*. Praha 1939, s. 15–32.

Krajník, Bohumil: „Lékařský sjezd o výzkumu lidské konstituce konaný ve Zlíně v listopadu 1936“, *Biologické listy* 22/1937, č. 1, s. 26–39.

Krajník, Bohumil: „Lékařský sjezd o výzkumu lidské konstituce, konaný ve Zlíně v listopadu 1936“, *Zdravotnická revue* 1/1937, s. 36–38.

Krajník, Bohumil: „Materiální a mravní hodnoty národa zárukou jeho vývoje“, *Zdravý lid* 27/1947, s. 7–10, 33–37.

Krajník, Bohumil: „O lidských typech“, *Věda a život* 3/1937, s. 141–153.

Krajník, Bohumil: „Pendovy konstituční typy“, in: *Encyklopedie praktického lékaře*, 13/1958, č. 425/428, s. 541–543.

Krajník, Bohumil: „Prevence vyplývající z výzkumu genetiky a konstituce člověka“, in: *Acta Universitatis Carolinae. Medica. Supplementum*, č. 4, Praha 1957, s. 26–40.

Krajník, Bohumil: „Prof. Dr. Henri Laugier hostem Čsl. společnosti biotypologické“, *ČLČ* 76/1937, č. 20, s. 633–634.

Krajník, Bohumil: „Prof. Dr. Stanislav Mentl a Česká společnost biotypologická“, *ČLČ* 83/1944, č. 45 s. 1364.

Krajník, Bohumil: „Program a metody biotypologického výzkumu“, in: *O lidské konstiuci/La Constitution humaine*. Praha 1939, s. 178–235.

Krajník, Bohumil: „Výzkum konstituce a její význam pro lékařství“, *Biologické listy* 19/1934, č. 3, s. 117–128.

Krajník, Bohumil: „Výzkum konstituce dítěte s hlediska genetického“, *Úchylná mládež* XIV/1938, č. 3–4, s. 71–81.

Krajník, Bohumil: „Výzkum lidské konstituce a brannost“, *Vojenské rozhledy* 18/1937, č. 7–8, s. 740–746 (172–178).

Krajník, Bohumil: „Vztah konstituce k chorobným úchylkám“, in: *Sborník přednášek prvního pokračujícího kursu pro praktické lékaře*. Třebechovice pod Orebem 1947, s. 84–90.

Krajník, Bohumil: „Základní pojetí a genetická analysa konstitučních lidských typů“, *ČLČ* 83/1944, č. 45, s. 1355–1358 a č. 46, s. 1373–1380.

Krajník, Bohumil: „Zpráva o druhé řádné valné hromadě Čsl. společnosti biotypologické ve Zlíně“, *ČLČ* 77/1938, č. 25, s. 784–786.

Krajník, Bohumil: „Zpráva o IV. řádné valné hromadě České společnosti biotypologické“, *ČLČ* 79/1940, č. 27–28, s. 599–601.

Krajník, Bohumil: „Zpráva o pátém řádném valném shromáždění České společnosti biotypologické“, *ČLČ* 80/1941, č. 35, s. 1348–1352.

Krajník, Bohumil: „Zpráva o VI. řádném valném shromáždění České společnosti biotypologické“, *ČLČ* 82/1943, č. 7, s. 194–196.

Krajník, Bohumil: „Zpráva o VII. řádném valném shromáždění České společnosti biotypologické“, *ČLČ* 82/1943, č. 37, s. 1087–1089.

Krajník, Bohumil: „Zpráva o IX. řádném valném shromáždění České společnosti biotypologické v Praze“, *ČLČ* 84/01945, č. 35, s. 1274–1276.

Krajník, Bohumil: „Zpráva o mimořádném valném shromáždění České společnosti biotypologické v Praze“, *ČLČ*, 84/1945, č. 36, s. 1312–1314.

Krajník, Bohumil: *Biotypologický výzkum a brannost státu. L'étude des types humains et son importance pour la defense nationale*. Praha 1938 (Sbírka přednášek a rozprav z oboru vojenského).

Krajník, Bohumil: *Obecná biologie*, díl II. Praha 1962.

Krajník, Bohumil: *Úvod do nauky o dědičnosti*. Zlín 1936 (Příručky Studijního ústavu ve Zlíně, č. 10).

Krákora, Bedřich.: „Praktické využití výšky a váhy těla pro stanovení sportovní výkonnosti“, *ČLČ* 87/1948, č. 26, s. 777–778.

Kratina, Ferdinand: *Psychologie*. Brno 1947.

Kratina, Ferdinand: *Osobnost*. Praha 1944.

Kratina, Ferdinand: *Typ a typologie*. *Úvod do typologie.* Brno 1942.

Kretschmer, Ernst: *Körperbau und Charakter*. Berlin 1922[2].

Loeb, Harold: *Life in a Technocracy: What it Might Be Like*. New York 1996[2].

Lukášová, Emilie: *Otázka potomstva otázkou národního bytí (Problémy populační s hlediska lékařského)*. Praha 1939.

Málek, Ivan: „Sovětská lékařská věda – náš vzor“, *ČLČ* 90/1951, č. 45, s. 1318–1319.

Mandl, Vladimír: *Přírodovědní národohospodářská teorie*. Praha 1936.

Mandl, Vladimír: *Technokracie, hospodářský systém budoucnosti?*. Praha 1934.

Matiegka, Jindřich: *Filosofie somaticko-anthropologická*. Praha 1941.

Matiegka, Jindřich:„The testing of physical efficiency“, *American Journal of Physical Anthropology* 4/1921, č. 3, s. 223–230.

Matoušek, Miloslav: „Poznámky o I. P. Pavlovovi s hlediska dějin lékařství“, *ČLČ* 90/1951, č. 7, s. 213–216.

Mentl, Stanislav: „Arthropathická konstituce s hlediska dnešní biotypologie a kliniky“, *ČLČ* 82/1944, č. 20, s. 554–565, č. 21, s. 584–589 a č. 22, s. 605–611.

Mentl, Stanislav: „Konstitucionální arteriální hypotonie“, *ČLČ* 84/1945, č. 14, s. 447–453.

Mentl, Stanislav: „Konstituční nauka a biotypologie se zřetelem k lékařské praxi v pojištění“, in: *Věstník Jednoty pro vědy pojistné*. Praha 1937, s. 9–19.

Mentl, Stanislav: „L‘importance de l’hérédité et du type constitutionelle dans la pathogénie de l’arthérosclérose“, in: *L’Anné cardiologique internationale*. Paris 1957, s. 175–182.

Mentl, Stanislav: „Nauka o konstituci a její cena pro lékaře v praxi“, *Praktický lékař* 14/1934, č. 20, s. 545–548.

Mentl, Stanislav: „Návštěva prof. Henri Laugiera z Paříže v Praze“, *Praktický lékař* 17/1937, č. 10, s. 271.

Mentl, Stanislav: „O ceně konstituční nauky pro sociálně-lékařskou práci“, *Zdravotnická revue. Věstník Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy* XVIII/1936, č. 10, s. 161–162.

Mentl, Stanislav: „O konstituční léčbě“, in: *O lidské konstituci/La constitution humaine*. Praha 1939, s. 268–279.

Mentl, Stanislav: „Oživení a prohloubení československo-francouzských lékařských styků“, *Praktický lékař* 17/1937, č. 6, s. 158–160.

Mentl, Stanislav: „Pojem a význam lidské konstituce s hlediska klinického“, in: *O lidské konstituci*/*La constitution humaine*. Praha 1939, s. 33–59.

Mentl, Stanislav: „Poslání a program Československé společnosti biotypologické“, *Úchylná mládež* XIII/1937, č. 5–6, s. 89–93.

Mentl, Stanislav: „Vývoj tělesné robustnosti a konstitučního typu v průběhu života u mužů a žen“, in: *Sborník sjezdových materiálů 1. sjezdu československých antropologů*. Opava 1958, s. 189–195.

Měska, Adolf: „Lidský faktor“, *ČLČ* 88/1949, č. 15, s. 422.

Milco, St.- M. – Ulmeanu, Fl.: „Etudes sur la constitution morphologique et endokrinienne des Athlétes“, in: *VII. Mezinárodní kongres tělovýchovného lékařství v Praze*. Praha 1948, s. 252–254.

MUDr. Bohuslav Albert. Vzpomínková adresa k padesátinám. Zlín 1940 (redakčně uspořádali V. Tolar a J. Spáčil).

Novák, Zdeněk: „Biotypologické vyšetření československých zápasníků“, *Sokol* 70/1950, s. 97–116.

Pachner, František: „Plán populační politiky na nejbližší léta“, *Praktický lékař* 25/1945, č. 12, s. 245–252.

Pachner, František: „Předpoklady populační politiky“, *Věda a život* 13/1947, s. 390–399.

Pachner, Petr: „Statistické zpracování výškových a váhových měr 29.606 osob, vyšetřených ve Zdravotnické matrice zaměstnanců firmy Baťa a. s. ve Zlíně“, *ČLČ* 82/1943, č. 45, s. 1318–1328.

Pachner, Petr: „Váhové normy zlínských mužů“, *ČLČ* 81/1942, č. 22, s. 625–627.

Pachner, Petr: „Věkové a pohlavní rozdíly v korelaci výšek a vah“, *ČLČ* 86/1947, č. 22, s. 668–670.

Pavlík, Ivo: „Konstituce v lékařství a nomografický výpočet Violových somatických typů“, *ČLČ* 87/1948, č. 40, s. 1048–1053.

Pavlík, Ivo: „Konstituce v lékařství. Odpověď na kritiku dr. Valtera Ehrlicha“, *ČLČ* 87/1948, č. 49–50, s. 1302–1304.

Pelc, Hynek: „Jak se u nás vyvíjel pojem a obsah sociálního lékařství jako vědy“, *ČLČ* 74/1935, č. 46, s. 1277–1283.

Pelc, Hynek: „Jaké místo přísluší preventivnímu a sociálnímu lékařství v programu Spolku českých lékařů“, *ČLČ* 78/1939, č. 1, s. 7–9.

Pende, Nicola – Martiny Marcel: *Traité de médicine biotypologique*. Paris 1955.

Pende, Nicola: *Constitutional Inadequacies: An Introduction to the Study of Abnormal Constitution*. Philadelphia 1928.

Petráček, Emil: „Vliv konstituce na utváření klinického obrazu chorob kožních“, *ČLČ* 73/1934, č. 50, s. 1385–1389.

Picek, Stanislav: „Jayleův index (Příspěvek ke konstituci ženy)“, *ČLČ* 86/1947, č. 51, s. 1536–1538.

Picek, Stanislav: „Předsňatkové eugenické poradny a jejich sociálně sexuologické poslání“, *Praktický lékař* 26/1946, č. 1, s. 21–22.

Picek, Stanislav: „Somatická a sexuální konstituce prostitutek nižší sociální vrstvy. (Význam intersexualismu v sexuologii)“, *Česká dermatologie: časopis lékařský pro obor chorob kožních a pohlavních* 16/1936, č. 10, s. 301–309.

Picek, Stanislav: „Somatická a sexuální konstituce prostitutek v r. 1936–1946 (Cassus rarissimus nymphomaniae)“, *ČLČ* 86/1947, č. 27, s. 820–825.

Prokop, Jan: „O konstituci a sebevraždě“, *ČLČ* 80/1941, č. 43, s. 1627–1632 a č. 44, s. 1680–1682.

Psychotechnická ročenka I. Praha 1934 (redigují František Šerackýa Jan Doležal).

Račanský, František – Beck, Karel: „Výsledky vyšetřování nohou a konstituce sokolských žáků“, *ČLČ* 79/1940, č. 51, s. 1168–1172.

Rasse in Wissenschaft und Politik. Praha 1935.

Ripková, Arnoštka: „Zlínský pokus o řešení lékařské služby v rámci moderně organisované nemocnice“, in: *Zdravotnická ročenka československá*. Praha 1936 (roč. VIII), s. 263–268.

Ročenka 1942: Vědecký ústav pro průmyslové zdravotnictví při Baťově nemocnici ve Zlíně (primář MUDr. Jan Roubal). Zlín 1942.

Roubal, Jan – Pachner, Petr: „Změna práce jako lékařský problém. Zkušenosti z Poradny pro otázky pracovního lékařství“, *ČLČ* 81/1942, č. 11, s. 309–314.

Roubal, Jan: „Práce jako sociálně zdravotní fenomén“, in: *Vědecký ústav pro průmyslové zdravotnictví při Baťově nemocnici ve Zlíně: Ročenka 1944–1945*. Zlín 1945, s. 3–13.

Roubal, Jan: „Průmyslová hygiena jako součást pracovního lékařství v praksi“, *ČLČ* 79/1940, č. 39, s. 815–820, č. 40, s. 842–851, č. 41, s. 868–873.

Roubal, Jan: „Úkoly pracovního lékařství v průmyslovém podniku“, in: *Vědecký ústav pro průmyslové zdravotnictví při Baťově nemocnici ve Zlíně: Ročenka 1944–1945*. Zlín 1945, s. 14–22.

Scott, Howard: *Introduction to technocracy*. New York 1933.

Sekla, Bohumil: *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. Praha 1937.

Sekla, Bohumil: *Potřeba eugenické populační politiky*. Praha 1934, s. 14.

Servít, Zdeněk: „I. P. Pavlov, jeho život a dílo“, *ČLČ* 90/1951, č. 10, s. 289–293.

Servít, Zdeněk: „Konstituční základ epilepsie. Odpověď na poznámky dr. Jaromíra Hrbka k mé práci (ČLČ 1091, 1944, č. 36)“, *ČLČ* 83/1944, č. 43, s. 1303–1305.

Servít, Zdeněk: „Konstituční základ epilepsie“, *ČLČ* 83/1944, č. 10, s. 279–283, č. 11, s. 322–326, č. 12, s. 349–353, č. 13, s. 377–386, č. 14, s. 406–408, č. 15, s. 445–541 a č. 16, s. 478–483.

Servít, Zdeněk: „Socialistická výstavba naší lékařské vědy“, *ČLČ* 88/1949, č. 1, s. 1–5.

Servít, Zdeněk: „Současný stav a perspektivy vývoje čsl. fysiologie“, *ČLČ* 91/1952, č. 17, s. 505–514.

Servít, Zdeněk: „Sovětská neurofysiologie“, *ČLČ* 89/1950, č. 5, s. 121–124.

Sheldon, William H. – Stevens, S. S.: *The Varieties of Temperament. A Psychology of Constitutional Differences*. New York – London 1942.

Sheldon, William H.: *The Varieties of Human Physique. An Introduction to Constitutional Psychology*. London – New York 1940.

Schreider, E.: „Une mission biotypologique au Mexique“, *Races et Racisme* 1/1937, č. 5, s. 24–26.

Souček, Rudolf: „Endokrinní biotypologie“, *Věda a život* 1948, s. 359–365.

Spearman, Charles: „Usměrnění výzkumu osobnosti“, in: *Psychotechnická ročenka* II. Praha 1936, s. 7–14.

Svoboda, Josef: „Chování se cirkulace a tělesné teploty po celkové rašelinné koupeli u jednotlivých konstitučních typů“, *ČLČ* 85/1946, č. 14, s. 491–493.

Šabat, Karel: „Pozorování růstu a zhodnocení tělesné konstituce podle methody Violovy u 10–13letých zlínských dětí“, *ČLČ* 83/1944, č. 1, s. 11–16, č. 2, s. 48–52, č. 3, s. 73–80, č. 4, s. 106–108, č. 5, s. 127–129, č. 6, s. 177–178 a č. 7, s. 196–205.

Šebek, Jan: „Konstituce v neuropsychiatrii“, in: *O lidské konstituci/La constitution humaine*. Praha 1939, s. 236–255.

Šerackỳ, František: „Zpráva o činnosti Ústředního psychotechnického ústavu Čsl. za rok 1933“, in: *Psychotechnická ročenka* I. Praha 1934 (redigují František Šerackỳ a Jan Doležal), s. 102–108.

Štercl, Miroslav: „Typologie lidí podle I. P. Pavlova a reakční typologie“, *Vojenské zdravotnické listy* 22/1953, č. 5, s. 215–216.

Talacko, Josef: „O nejobvyklejších indexech konstituce“, *Praktický lékař* 16/1936, č. 9, s. 200–202.

Taylor, Frederick W.: *Poselství Taylorovo o zásadách vědeckého řízení – jak dosíci úspěchu*. Praha 1931.

Taylor, Frederick W.: *Zásady vědeckého vedení*. Praha 1926.

Taylor, Frederick, W.: *The Principles of Scientific Management*. New York – London 1911.

Tolar, Vojtěch – Pavlík, Ivo: „Statistické a archivální oddělení nemocnice“, *Československá nemocnice* 14/1946, č. 9–10, s. 147–152.

Tolar, Vojtěch – Ripková, Arnoštka: „Úkoly sociálně-zdravotní služby před, během a po ukončení nemocniční péče“, *Československá nemocnice* 14/1946, č. 1–2, s. 39–48.

Tolar, Vojtěch – Šabat, Karel: „Violova metoda určení tělesného konstitučního typu člověka a naše metoda anthropometrického stolu“, *Sborník lékařský*, sv. XLV/1943, sešit 6–7, s. 175–208.

Tolar, Vojtěch: „Biotypologický výzkum a jeho význam v průmyslovém zdravotnictví.“, *Zdravotnická ročenka Protektorátu Čechy a Morava /Medizinisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren (Jahrbuch für Gesundheitswesen)*. Praha 1939–1940 (XI. ročník), s. 228–233.

Tolar, Vojtěch: „Konstituce člověka“, *Zlín. Časopis spolupracovníků Baťa* (páteční vydání), ročník XIX, č. 44 (6. 11. 1936), s. 4.

Tolar, Vojtěch: „Konstituce v pracovním lékařství“, in: *O lidské konstituci/La constitution humaine*. Praha 1939, s. 138–177.

Tolar, Vojtěch: „Lékařské prohlídky zdravých“, *Zdravotnická revue: věstník Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy* 18/1936, č. 10, s. 166–167.

Tolar, Vojtěch: „Logie-ova klasifikace nemocí“, *Československá nemocnice* 8/1938, č. 3, s. 65–69.

Tolar, Vojtěch: „Některé naléhavé problémy biotypologického výzkumu,“ *ČLČ* 79/1940, č. 6, s. 117–120.

Tolar, Vojtěch: „Posuzování zdravotního stavu a tělesné konstituce ve zjišťovací a vyšetřovací akci Baťovy nemocnice ve Zlíně“, in: *Zdravotnická ročenka československá*. Praha 1935 (V. roč.), s. 258–261.

Tolar, Vojtěch: „Problematika ústavního chorobopisu“, *Československá nemocnice* 18/1950, č. 2, s. 42–49.

Tolar, Vojtěch: „Zkušenosti z vyšetřovací akce u zaměstnanců fmy Baťa a.s. ve Zlíně vzhledem k tuberkulose. Předběžné sdělení“, *ČLČ* 73/1934, č. 40, s. 1110–1113.

Tolar, Vojtěch: *Carrel: Člověk, tvor neznámý a problémy dnešního lékařství*. Praha 1940 (zvláštní otisk z *Věstníku českých lékařů*).

Tolar, Vojtěch: *Výsledky preventivních lékařských prohlídek u 3.432 zaměstnanců prodejního oddělení fy Baťa a.s. v ČSR*. Praha 1939 (zvláštní otisk z rozprav Jednoty pro vědy pojistné č. 19, 20 tiskových stran, strany nečíslovány).

Tolar, Vojtěch: *Základy zdravotní péče o pracující*. Zlín 1936 (zvláštní otisk z časopisu „Příroda“ a „Zlín“).

Trapl, Jiří: „Konstituce se stanoviska ženského lékaře“, *ČLČ* 84/1945, č. 18, s. 606–612.

Trapl, Jiří: „Populace a brannost“, *Vojenské rozhledy* 19/1938, č. 4, s. 417–421 (97–101).

Trapl, Jiří: „Populační politika jako základ zdravotní a sociální obrody státu“, *Zdravotnická revue* 22/1947, s. 97–98.

Vanický, Josef: „Poznámky ku článku prof. MUDr. St. Mentla: ‚Nauka o konstituci a její cena pro lékaře v praxi‘. Zkušenosti z dětské školní praxe“, *Praktický lékař* 14/1934, č. 23, s. 620–621.

Verunáč, Václav (ed.): *Laboretismus*. Praha 1934.

Viola, Giacinto: „L’evaluation de la constitution humaine individuelle“, *Biotypologie* 5/1937, č. 3/4, s. 85–93.

Vojenský ústav vědecký v Praze. Výroční zpráva o činnosti ústavu v pracovním období 1936–37. Praha 1937 (Zprávy z Vojenského ústavu vědeckého, příloha „Vojenských rozhledů“), s. 17–18.

Vojta, Miroslav: „Nové úkoly a nová organisace lékařských vědeckých společností“, *ČLČ* 88/1949, č. 25, s. 695–698.

Vondráček, Vladimír: „Konstituce a therapie a konstituční therapie“, *ČLČ* 79/1940, č. 10, s. 209–213.

Vondráček, Vladimír: „Několik poznámek k problému chtění a vůle“, *ČLČ* 83/1944, č. 45, s. 1347–1351.

Výběr a výchova průmyslového člověka (instruktážní příručka). Zlín 1938.

Výroční zpráva o činnosti Vojenského ústavu vědeckého v pracovním období 1937–38. Praha 1938 (Zprávy z Vojenského ústavu vědeckého, příloha „Vojenských rozhledů“), s. 17–19.

Weigner, Karel (ed.): *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování*. Praha 1934.

Weigner, Karel: *Die Gleichwertigkeit der europäischen Rassen und die Wege zu ihrer Vervollkommnung*. Prag 1935.

Zuleger, František: „Infekční choroby ve světle neuropathické konstituce (Význam infekčních chorob v neurotisaci dítěte)“, *Pediatrické listy* 2/1947, č. 1, s. 9–15.

Žmavc, Ivan: *Energetické základy sociotechniky*, Praha 1923.

3. Excerpta z dobových periodik (pozvánky, drobná sdělení a zápisy z členských schůzí):

Biotypologie: Bulletin de la Société de Biotypologie
1/1932, č. 1, s. 40–48.
4/1936, č. 4, s. 177–178.

Časopis lékařů českých (ČLČ)
74/1935, č. 28, s. 781–782.
76/1937: č. 5, s. 159; č. 15, s. 475; č. 18, s. 575; č. 20, s. 637; č. 22, s. 953–954; č. 29, s. 1400; č. 39, s. 1674; č. 47, s. 1901.
77/1938: č. 10, s. 345; č. 18, s. 588; č. 23, s. 727 a s. 737; č. 38, s. 1157; č. 42, s. 1253.
78/1939, č. 6, s. 164; č. 8, s. 211; č. 9, s. 233 a č. 10, s. 259; č. 11, s. 280–281; č. 12 s. 302 a č. 13, s. 331.
79/1940, č. 11, s. 241; č. 20, s. 424; č. 24, s. 506; č. 45, s. 982; č. 48, s. 1067.
80/1941, č. 7, s. 253–256; č. 8, s. 290; č. 12, s. 447; č. 17, s. 615–617; č. 20, s. 728, č. 21, s. 770; č. 34, s. 1316–1318; č. 35, s. 1352–1353.
81/1942, č. 7, s. 206; č. 11, s. 320; č. 17, s. 500.
82/1943, č. 5, s. 142–143; č. 7, s. 196–197; č. 20, s. 563; č. 22, s. 616; č. 37, s. 1089; č. 40, s. 1182; č. 46, s. 1365.
83/1944, č. 4, s. 118; č. 11, s. 333; č. 18, s. 550; č. 22, s. 672; č. 36, s. 1096–1099; č. 41, s. 1249; č. 44, s. 1337–1339; č. 48, s. 1464; č. 49, s. 1492–1493.
84/1945, č. 2, s. 62-63; č. 9, s. 286–289; č. 10, s. 331; č. 15, s. 520; č. 17, s. 597.
85/1946, č. 3, s. 103.; č. 13, s. 465–467; č. 10, s. 354; č. 31, s. 1098–1100.
86/1947, č. 2, s. 56; č. 8, s. 256; č. 31, s. 965.; č. 45, s. 1380.
87/1948, č. 26, č. 786; č. 39, s. 1035; č. 43, s. 1133; č. 48, s. 1268.
88/1949, č. 2, s. 54; č. 17, s. 483; č. 18, s. 512–515; č. 19, s. 544–545; č. 28, s. 811–812; č. 43, s. 1260; č. 45, s. 1317; č. 48, s. 1406; č. 51, s. 1494.
89/1950, č. 3, s. 88; č. 6, s. 178; č. 10, s. 299; č. 15, s. 439; č. 19, s. 560.
90/1951, č. 2, s. 61; č. 6, s. 188; č. 18, s. 559–560.

Československá nemocnice
15/1947, č. 1, s. 25–26.

Praktický lékař
18/1938: č. 8, s. 202; č. 11, s. 272; č. 18, s. 427; č. 20, s. 460.
19/1939, č. 1, s. 18–21; č. 5, s. 120; č. 6, s. 140; č. 20, s. 423.
20/1940, č. 6, s. 120; č. 10, s. 203; č. 12, s. 244; č. 23, s. 463.
21/1941, č. 6, s. 127; č. 10, s. 212.
22/1942, č. 4, s. 80; č. 6, s. 120.

23/1943, č. 9, s. 180; č. 21, s. 420.
24/1944, č. 5, s. 120.
27/1947, č. 3, s. 71–72; č. 8, s. 185.
28/1948, č. 18, s. 418.
29/1949, č. 20, s. 424; č. 21, s. 446.
30/1950, č. 2, s. 44; č. 3, s. 62; č. 6, s. 124; č. 10, s. 208.
31/1951, č. 1, s. 20.

Úchylná mládež
XV/1939, č. 3–4, s. 92.
XVII/1941, č. 4, s. 173.

Zlín. Pondělník zlínského kraje (pondělní vydání)
VI/1936, č. 45 (16. 11. 1936), s. 1 a 3.

Zlín. Časopis spolupracovníků Baťa (páteční vydání)
XIX/1936, č. 45 (13. 11. 1936), s. 1.

4. Literatura

Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939, díl I. A–K. Praha 1988 (red. Adamec, Josef – Hlaváčková, Ludmila).

Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939, díl II. L–Ž. Praha 1993 (red. Hlaváčková, Ludmila – Svobodný, Petr).

Adams, Mark B. (ed.): *The Wellborn Science. Eugenics in Germany, France, Brazil, and Russia*. New York – Oxford 1990.

Akin, William E.: *Technocracy and the American Dream: The Technocracy Movement 1900–1941* (disertační práce). University of Rochester: New York 1971.

Appelbaum, Nancy P. – Macpherson, Anne S. – Rosemblatt, Karin A.: *Race and Nation in Modern Latin America*. Chape Hill 2003.

Bakala, Jiří (ed.): *Baťova nemocnice ve Zlíně 1927–2002*. Zlín 2002.

Bakala, Jiří: *80 let Baťovy nemocnice v obrazech, faktech a dokumentech 1927–2007*. Zlín 2007.

Barona-Vilar, Joseph L.: *Health Policies in Interwar Europe: a transnational perspective*. New York 2018.

Bartošová, Jiřina: *Využití antropologické biotypologie v pedagogickém vyučování* (bakalářská práce). Univerzita Hradec Králové: Hradec Králové 2009.

Bashford, Alison – Levine, Philippa (eds.): *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*. New York 2010.

Benveniste, Glen L.: „Alexis Carrel: the good, the bad, the ugly“, *ANZ Journal of Surgery* 83/2013, č. 9, s. 609–611.

Blümlová, Dagmar (a kol.): *Čas optimismu a ctižádostivých nadějí. Prezentace a reprezentace české vědy a kultury v prvním desetiletí samostatného státu (1918–1929)*. České Budějovice 2009 (Jihočeský sborník historický – Supplementum 1).

Borecký, Vladimír – Vymětal, Jan: *Studie k dějinám psychoterapie v Československu – prof. MUDr. Jaroslav Stuchlík (1890–1967)*. Praha 1985 (Psychoterapeutické sešity č. 13).

Borecký, Vladimír: *Jaroslav Stuchlík, Neofatické polyglotie psychotiků*. Praha 2006.

Borecký, Vladimír: *Zrcadlo obzvláštního (z našich mašíblů)*. Praha 1999.

Borovanský, Ladislav: „In memoriam J. M. prof. dra Karla Weignera“, *ČLČ* 76/1937, č. 47, s. 1881–1888.

Brožek, Josef: „Božo Škerlj (1904–1961)“, *American Journal of Physical Anthropology* 35/1971, č. 1, s. 1–12.

Budil, Ivo T.: *Jitro Árijců. Život a dílo Arthura Gobineaua, zakladatele árijské ideologie*. Praha 2009.

Budil, Ivo T.: *Triumf rasismu*. Praha 2015.

Budil, Ivo T.: *Úsvit rasismu*. Praha 2013.

Budil, Ivo T.: *Za obzor západu, Proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Praha 2001.

Burrow, John W.: *Krize rozumu. Evropské myšlení 1848–1914*. Brno 2000.

Cassata, Francesco: *Building the New Man. Eugenics, Racial Science and Genetics in Twentieth-Century Italy*. Budapest – New York 2011.

Clarke, Jackie: *France in the Age of Organisation: Factory, Home and Nation from the 1920s to Vichy*. New York – Oxford 2014[2].

Devátá, Markéta (a kol.): *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha 2010 (Práce z dějin vědy, sv. 23).

Doleshal, Zachary A.: *Life and Death in the Kingdom of Shoes: Zlín, Bat'a, and Czechoslovakia, 1923–1941* (Disertační práce). University of Texas: Austin 2012.

Dracklé, Dorin – Edgar Iain – Schippers, Thomas K. (eds.): *Educational Histories of European Social Anthropology* (Learning Fields, Vol. 1). New York – Oxford 2003.

Dvořák, Antonín – Truska, Oldřich – Vanko, Josef: „Letecké posudkové lékařství – historie a zvláštnosti jeho rozvoje v Ústavu leteckého zdravotnictví“, *Vojenské zdravotnické listy* 72/2003, č. 2, s. 47–50.

Eliška, Oldřich: „140 let od narození prof. MUDr. Karla Weignera“, *ČLČ* 153/2014, č. 6, s. 284–294.

Eraso, Yolanda: „Biotypology, Endocrinology, and Sterilization: The Practice of Eugenics in the Treatment of Argentinian Women during the 1930s“, *Bulletin of the History of Medicine* 81/2007, s. 793–822.

Fejfar, Zdeněk: „Stanislav Mentl (1894-1981)“, *Sborník lékařský* 95/1994, č. 3, s. 253–260.

Foucault, Michel: „La naissance de la médicine sociale“ (1977), in: *Dits et Éctits* II (1976–1988). Paris 2001, s. 207–228.

Foucault, Michel: *Dohlížet a trestat*. Praha 2000.

Foucault, Michel: *Je třeba bránit společnost*. Praha 2006.

Foucault, Michel: *Vůle k vědění. Dějiny sexuality I*. Praha 1999.

Foucault, Michel: *Zrození biopolitiky*. Praha 2009.

Fredrickson, George M.: *Rasismus – stručná historie*. Praha 2003.

Functional Biotypology. Second International Symposium on Human Biology. Budapest 1980 (Anthropologiai Közlemények 24).

Garner, John S. (ed.): *The Company Town. Architecture and Society in the Early Industrial Age*. New York 1992.

Gehlen, Arnold: *Duch ve světě techniky*. Praha 1972.

Gobineau, Arthur de: *O nerovnosti lidských plemen*, díl I a II. Praha 1942.

Gould, Stephen J.: *Jak neměřit člověka: Pravda a předsudky v dějinách hodnocení lidské inteligence*. Praha 1997.

Graham, Loren R.: *Science in Russia and the Soviet Union*. Cambridge 1993.

Greenwood, Davydd J.: *The Taming of Evolution. The Persistance of Nonevolutionary Views in the Study of Humans*. Ithaca – New York 1984.

Gröschlová, Olga: *Systém péče o zdraví ve firmě Baťa a.s. Zlín do roku 1945*. Zlín 1999.

Häfner, Hans: „Ernst Kretschmer (1888–1964)“, *Psychological Medicine* 1990, č. 20, s. 487–492.

Hálek, Jan: „Otokar Chlup“, *Akademický bulletin* 2015, č. 5, s. 25.

Hau, Michael: *The Cult of Health and Beauty in Germany: A Social History, 1890-1930*. Chicago – London 2003.

Havránek, Jan – Pousta, Zdeněk (eds.): *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918–1990)*. Praha 1998.

Hermann, Tomáš – Olšáková, Doubravka (eds.): *Plánování socialistické vědy. Dokumenty z roku 1960 ke stavu a rozvoji přírodních a technických věd v Československu*. Praha 2013.

Hermann, Tomáš (ed.): *Věda mezi mnohými. Multikulturní a multinacionální souvislosti vědy a vzdělanosti v Československu 1918–1948* (v tisku).

Historia - medicina - cultura: sborník k dějinám medicíny. Praha 2006.

Holubec, Stanislav: „Silní milují život. Utopie, ideologie a biopolitika baťovského Zlína“, *Kuděj* 2/2009, s. 30–55.

Hoskovcová, Simona – Hoskovec, Jiří – Heller, Daniel: *Dějiny české a slovenské psychologie*. Praha 2016.

Chamberlain, Houston, S.: *Základy devatenáctého století*, díl I a II. Praha 1910.

Janko, Jan – Těšínská, Emilie (eds.): *Technokracie v českých zemích (1900–1950)*. Praha 1999.

Janko, Jan (ed.): *Postátňování, profesionalizace a mecenášství ve vědě Českých zemí 1860–1945*. Praha 1996 (Studie z dějin techniky, sv. 2).

Janko, Jan: „Diskuse k eugenickému hnutí v Českých zemích“, *Dějiny věd a techniky* 30/1997, č. 4, s. 237–249.

Janko, Jan: „Eubiotické hnutí v Československu“, *Dějiny věd a techniky* 31/1998, č. 4, s. 209–218.

Janko, Jan: „Společnost, život a zdraví. K biologií ovlivňovanému sociálnímu inženýrství v 1. polovině 20. století“, *Dějiny věd a techniky* 33/2000, č. 4, s. 177–192.

Janko, Jan: *Vědy o životě v českých zemích 1750–1950*. Praha 1997.

Jennins, H. S.: „Biographical Memoir of Raymond Pearl (1879–1940)“, in: *National Academy of Sciences of the United States of America. Biographical Memoirs*, vol. XXII (14th Memoir), s. 295–347.

Kabelík, Jan: „Ze začátků konferencí preventivního lékařství. Kol. Albertovi k šedesátce“, *Praktický lékař* 30/1950, č. 5, s. 100–101.

Kadlec, Vladimír: „In memoriam Bohumila Krajníka“, *Zprávy Čs. společnosti anthropologické* 20/1967, č. 1–2, s. 8–10.

Kardoš, Rudolf – Musil, Jan: „Za republiku a demokracii: Karel Weigner mezi zednáři a eugeniky“, *Dějiny věd a techniky* 50/2017, č. 4, s. 259–280.

Kevles, Daniel J.: *In the Name of Eugenics. Genetics and the Uses of Human Heredity*. Berkeley – Los Angeles 1985.

Keynes M. (ed.): *Sir Francis Galton, FRS. Studies in Biology, Economy and Society*. London 1993.

Klingan, Katrin – Gust, Kerstin (eds.): *A Utopia of Modernity: Zlín. Revisiting Baťa's Functional City*. Berlin 2009.

Kříž, Jaroslav – Beranová, Renata: *Historie Státního zdravotního ústavu v Praze*. Praha 2005 (zvláštní číslo ACTA HYGIENICA, EPDEMIOLOGICA ET MICROBIOLOGICA).

Kühl, Stefan: *For the Betterment of the Race: The Rise and Fall of the International Movement for Eugenics and Racial Hygiene*. New York 2013.

Larson, Edward J.: *Evoluce. Pozoruhodný příběh dějin vědecké teorie*. Praha 2009.

Lawrence, Christopher – Weisz, George (eds.): *Greater than the Parts. Holism in Biomedicine 1920–1950*. New York – Oxford 1998.

Lenderová, Milena – Hanulík, Vladan – Tinková, Daniela (eds.): *Dějiny těla: prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec 2013.

Lenderová, Milena – Tinková, Daniela – Hanulík, Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou. Proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha 2014.

Lenderová, Milena: *Chytila patrola, aneb prostituce za Rakouska i republiky*. Praha 2002.

Linhartová, Věra (ed.): *Jan Bělehrádek a jeho cesta ke svobodě ducha*. Praha 2003.

Loewenstein, Bedřich: *Víra v pokrok. Dějiny jedné evropské ideje*. Praha 2009.

Logie, Henry B. (ed.): *A Standard Classified Nomenclature of Disease*. New York 1935[2].

MacKenzie, Donald: *Statistic in Britain 1865-1930. The Social Construction of Social Knowledge*. Edinburgh 1981.

MacMillan, Kurt T.: *Hormonal Bodies: Sex, Race, and Constitutional Medicine in the Iberian-American World, 1900-1950* (Disertační práce). University of Carolina: Irvine 2013.

Marek, Martin – Strobach, Vít: „Batismus, urychlená modernita a průkopníci práce. Personální přesuny zaměstnanců v letech 1938–1941", *Moderní dějiny: sborník k dějinám 19. a 20. století* 18/2010, č. 1, s. 103–153.

Marek, Martin: *Baťovy závody, batismus a Sovětský svaz v letech 1918–1938. Konfrontace a kontakty na pozadí specifik československo-sovětských hospodářských vztahů* (disertační práce). Masarykova Univerzita: Brno 2011.

Marès, Antoine (ed.): *Lieux de mémoire en Europe centrale*. Paris 2008.

Marès, Antoine: „Opravdová láska k Francii. Francouzský institut v Praze", *Dějiny a současnost* 30/2008, č. 2, s. 30–32.

Mareš, Petr: „Sonda do kultury města – Zlín, modelové město modernity“, *Sociologický časopis* 49/2013, č. 5, s. 681–701.

Marino, Francesco: „Biotypology II: Modern Concepts“, *British Homeopathic Journal* 88/1999, s. 178–183.

Martiny, Marcel: *Essay de Biotypologie humaine*. Paris 1948.

Mášová, Hana: „Nemocnice v průmyslových centrech Československé republiky“, *Dějiny věd a techniky* 34/2001, č. 1, s. 63–89.

Mášová, Hana: „Příliš velkorysý projekt Baťova domu zdraví ve Zlíně v třicátých a čtyřicátých letech“, *Zdravotnické noviny*, 48/1999, č. 29, s. 9.

Mášová, Hana: „Účelnost pro vyšší humanitu – Lékař a organizátor Bohuslav Albert“, *Dějiny věd a techniky* 31/1998, č. 1, s. 1–23.

Míšková, Alena – Franc, Martin – Kostlán, Antonín (eds.): *Bohemia docta: K historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha 2010.

Morkes, František: „Zákony o vysokých školách z let 1948–1989“, *Pedagogika* 49/1999, s. 115–127.

Nakonečný, Milan: *Psychologie osobnosti*. Praha 1995.

Niklíček, Ladislav: *Systém veřejného zdravotnictví a nemocenského pojištění za první Československé republiky*. Praha 1994.

Novák, Pavel: *Zlínská architektura 1.: 1900–1950*. Zlín 2008 (2. rozšířené vydání).

Olson, Richard: *Scientism and technocracy in the twenteeth century: the legacy of scientific management*. Lanham 2016.

Olšáková, Doubravka: „V krajině za zrcadlem. Političtí emigranti v poúnorovém Československu a případ Aymonin“, *Soudobé dějiny* 14/2007, č. 4, s. 719–743.

Patnáct let práce Vojenského ústavu vědeckého. Snahy a cíle do budoucnosti, 1920–1935. Praha 1935.

Payne, T. R.: *S. L. Rubinštejn and the Philosophical Foundations of Soviet Psychology*. Dordrecht 1968.

Porter, Roy: *Dějiny medicíny od starověku po současnost*. Praha 2013.

Prokopec, Miroslav: „Stanislav Mentl – antropolog“, *Vesmír* 73/1994, č. 10, s. 557.

Quine, Maria S.: „Racial ‘Sterility’ and ‘Hyperfecundity’ in Fascist Italy. Biological Politics of Sex and Reproduction“, *Fascism. Journal of Comparative Fascist studies* 1/2012, s. 92–144.

Quine, Maria S.: *Population Politics in Twentieth Century Europe. Fascist dictatorships and liberal democracies*. London – New York 1996.

Reggiani, Andrés H.: *God's eugenicist: Alexis Carrel and the sociobiology of decline*. New York 2007.

Rüting, Torsten: *Pavlov und der Neue Mensch. Diskurse über Disziplinierung in Sowjetrussland*. München 2002.

Scott, James: *Seeing like a State. How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Heaven – London 1998.

Segal, Howard P.: *Utopias. A Brief History from Ancient Writings to Virtual Communities*. Chichester 2012.

Servant, Catherine (ed.): *Skrznaskrz. Les Tchèques et la France au cours des siècle*. Prague 2002.

Schneider, William H.: „Henri Laugier, the Science of Work and the Workings of Science in France, 1920–1940", *Cahiers pour l'historie du CNRS* 5-1989, s. 7–34.

Schneider, William H.: „The Scientific Study of Labor in Interwar France*", French Historical Studies* 17/1991, č. 2, s. 410–446.

Simões, Ana – Diogo, Maria P. – Gavroglu, Kostas (eds.): *Sciences in the Universities of Europe, Nineteenth and Twentieth Centuries*. New York 2015.

Smrček, Otto: „Labor-ethics. A Czechoslovak analogy of technocracy", *Acta historiae rerum naturalium necnon technicarum* 21/1989, s. 145–173.

Steinführer, Annet: „Stadt und Utopie. Das Experiment Zlin 1920–1938", *Bohemia* 43/2002, č. 1, s. 33–73.

Stepan, Nancy L.: *The Hour of Eugenics. Race, Gender, and Nation in Latin America*. Ithaca – London 1991.

Stoll, F. (ed.): *Die Psychologie des 20. Jahrhunderts*, (Vol. 13), Anwendungen im Berufsleben. Zürich 1981.

Storchová, Lucie (ed.): *Conditio humana. Konstanta (č)i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha 2007.

Strouhal, Eugen: „100 let od narození profesora MUDr. RNDr. Bohumila Krajníka", *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (AUC – HUCP), 35/1995, č. 1–2, s. 89–98.

Strouhal, Eugen: „Odešel profesor Krajník", *Anthropologie* 4/1966, č. 3, s. 102–105.

Strouhal, Eugen: „Prof. MUDr. RNDr. Bohumil Krajník (13. 6. 1895–23. 2. 1966)", in: *50 let Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Plzni 1945–1995*. Praha 1995 (Plzeňský lékařský sborník), s. 47–48.

Svoboda, Karel: „Prof. MUDr. Stanislav Mentl padesátníkem", *ČLČ* 83/1944, č. 45, s. 1361–1362.

Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha 2004.

Ševeček, Ondřej: *Zrození Baťovy průmyslové metropole: Továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900–1938*. České Budějovice – Ostrava 2009.

Šimsa, Martin (ed.): *Náboženství a filosofie v sekulární demokracii*. Ústí nad Labem 2016.

Šimůnek, Michal – Kostlán, Antonín (et al.): *Disappeared science. Biographical dictionary of Jewish scholars from Bohemia and Moravia – victims of Nacism 1939–1945*. Červený Kostelec 2013.

Šimůnek, Michal: „‘Biotypologie‘ Der tschechische Beitrag zur Konstitutionswissenschaft der 30er un 40er Jahre des 20. Jahrhunderts“, in: Preuß, Dirk–Hoßfeld, Uwe–Breidbach, Olaf (Hg.): *Anthropologie nach Haeckel*. Stuttgart 2006, s. 195–219.

Šimůnek, Michal: „Pro et Contra: Debaty o zavedení tzv. eugenické sterilizace v Československu 1933–1938“, *Speciální pedagogika* 22/2012, č. 3, s. 224–240.

Šramo, Ján: *Způsob úpravy povahy*. Praha 2014.

Štikar, Jiří – Rymeš, Milan – Riegel, Karel – Hoskovec, Jiří: *Psychologie ve světě práce*. Praha 2003.

Šubrtová, Alena: *Dějiny populačního myšlení v českých zemích*. Praha 2006.

Timmermann, Carsten: „Constitutional Medicine, Neoromanticism, and the Politics of Antimechanism in Interwar Germany“, *Bulletin of the History of Medicine* 75/2001, č. 4, s. 717–739.

Tomáš Baťa: Doba a společnost (Sborník příspěvků ze stejnojmenné zlínské konference pořádané ve dnech 30. listopadu – 1. prosince 2006. Brno 2007.

Tracy, Sarah W.: „George Draper and American Constitutional Medicine, 1916–1946: Reinventing the Sick Man“ *Bulletin of the History of Medicine* 66/1992, č. 1, s. 53–89.

Trask, April: „Remaking Men: Masculinity, Homosexuality and Constitutional Medicine in Germany, 1914–1933“, *German History* 36/2018, č. 2, s. 181–206.

Tucker, William B. – Lessa, William A.: „Man: A Constitutional Investigation“, *The Quarterly Review of Biology* 15/1940, č. 3, s. 265–289 a č. 4, s. 411–455.

Turda, Marius – Gillette, Aaron: *Latin Eugenics in Comparative Perspective*. London 2015.

Turda, Marius – Weidling, Paul J. (eds.): *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe 1900–1940*. Budapest 2007.

Turda, Marius (ed.): *The History of East-Central European Eugenics, 1900–1945, Sources and Commentaries*. London – New Delhi – New York – Sydney 2015.

Turda, Marius: *Modernism and Eugenics*. New York 2010.

Učenci očima kolegů a žáků. Praha 2004 (uspořádal František Šmahel).

Vaculík, Jaroslav: „Instituce školních lékařů v meziválečném Československu“, *Škola a zdraví* 21/2011, s. 25–30.

Vimiero Gomes, Ana C.: „Science, Constitutional Medicine and National Bodily Identity in Brazilian Biotypology during the 1930s“, *Social History of Medicine* 30/2016, č. 1, s. 137–157.

Vondráček, Vladimír: *Lékař dále vzpomíná*. Praha 1978.

Votava, Miroslav: „MUDr. Jan Kabelík, první český profesor lékařské mikrobiologie“, *Universitas. Revue Masarykovy univerzity* 42/2009, č. 3, s. 56–58.

Vrtiš, Vlastimil: *Vzpomínky na vznik a vývoj Lékařské fakulty v Hradci Králové*. Hradec Králové 1971 (příloha Sborníku vědeckých prací LF UK v Hradci Králové).

Walker, Mark (ed.): *Science and Ideology: a Comparative History*. London – New York 2003.

Weber, Max: „Die protestansische Ethik und der Geist des Kapitalismus“, in: Tentýž: *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Band 1, Tübingen 1986[8], s. 17–206.

Weber, Max: *Metodologie, sociologie a politika*. Praha 2009.

Zamjatin, Jevgenij: *My*. Praha 2015.

5. Internetové odkazy a prameny

„Scénář k publicistickému pořadu Reportéři ČT ze dne 7. 5. 2007“, dostupné on-line, URL: www.ceskatelevize.cz/pub/reporterict/207-452-80124-0016.doc [20. 11. 2018].

„Stříbrný Bludný balvan kategorii jednotlivců za rok 2015 - Prof. M.D. Tp.D. PhDr. Ján Šramo, Ph.D., za renezanci neomylné antropologické biotypologie; s úžasem nad jeho akademickou kariérou“, dostupné on-line, URL: https://www.sisyfos.cz/clanek/726-stribrny-bludny-balvan-kategorii-jednotlivcu-za-rok-2015-prof-m-d-tp-d-phdr-jan-sramo-ph-d-za-renezanci-neomylne-antropologicke-biotypologie-894-s-uzasem-nad-jeho-akademickou-karierou [20. 11. 2018].

„Walter Ehrlich“, biografické heslo in: *American Physiological Society*, dostupné on-line, URL: http://www.the-aps.org/mm/Membership/Obituaries/Walter-Ehrilch.html [20. 11. 2018].

„Životní moudra převzatá od prof. Šrama“, dostupné on-line, URL: https://zivotni-moudra.webnode.cz/moudra-od-prof-j-srama/ [20. 11. 2018].

Beccalossi, Chiara: „Italian sexology, Nicola Pende’s biotypology and hormone treatments in the 1920s“, *Histoire, médecine et santé* 12/2017, dostupné on-line, URL: https://journals.openedition.org/hms/1173 [20. 11. 2018].

Červinka, Miroslav: *Období 1945–1951. Prof. MUDr. et RNDr. Bohumil Krajník*. [rukopis, 5 s.], dostupné online, URL: http://www.biologie-lfhk.cz/index.php?s=prehled&c=8 [20. 11. 2018].

Drouard, Alain: „La Fondation française pour l'étude des problèmes humains et l'organisation de la recherche en sciences sociales en France“, *Cahiers pour l'histoire du CNRS* 9/1990, dostupné on-line, URL: http://www.histrecmed.fr/images/pdf/drouard.pdf [20. 11. 2018].

Mareš, Petr: *Prof. Zdeněk Servít a jeho působení v FGÚ*, dostupné on-line, URL: http://www.fgu.cas.cz/articles/486-prof-zdenek-servit-a-jeho-pusobeni-v-fgu [20. 11. 2018].

Plášilová, Libuše: *50. výročí založení fakulty v roce 1995*. Hradec Králové 1995, dostupné on-line, URL: https://www.lfhk.cuni.cz/Fakulta/O-fakulte/Historie/historie_50vyroci.aspx/ [20. 11. 2018].

Web „Antropologická biotypologie“, dostupné on-line, URL: http://www.antropologickabiotypologie.cz/prehled-sluzeb.html [20. 11. 2018].

Seznam zkratek

AAV	Archiv akademie věd
AHMP	Archiv hlavního města Prahy
AKPR	Archiv Kanceláře prezidenta republiky
AR	akademický rok
AUK	Archiv Univerzity Karlovy
BDZ	Baťův dům zdraví
BN	Baťova nemocnice
BPF	Baťův podpůrný fond
ČLČ	Časopis lékařů českých
ČR	Česká republika
ČSAV	Československá akademie věd
ČSB	Česká společnost biotypologická
ČSLSJEP	Československá lékařská společnost Jana Evangelisty Purkyně
ČSR	Československá republika
ČsSB	Československá společnost biotypologická
Č-sSB	Česko-slovenská společnost biotypologická
ICS	Ideologically correct science (ideologicky korektní věda)
LF	Lékařská fakulta
LS	letní semestr
MAP	Masarykova akademie práce
MGL	Mladá generace lékařů
MŠK	Ministerstvo školství a kultury
NA	Národní archiv
NLK	Národní lékařská knihovna
RANOK	Racionalizační a normalizační komise
SOkA	Státní okresní archiv
SSSR	Sovětský svaz socialistických republik
SZÚ	Státní zdravotní ústav
UK	Univerzita Karlova
ÚLP	Ústav lidské práce
USA	United States of America (Spojené státy americké)
VHA	Vojenský historický archiv
VŘSR	Velká říjnová socialistická revoluce
ZS	zimní semestr

Seznam příloh

Příloha č. 1 Tři základní tělesné typy podle Ernsta Kretschmera.

Příloha č. 2 Pendeho graf komplexity biotypu.

Příloha č. 3 Seznam konstitučních indexů.

Příloha č. 4 Klasifikační systémy konstitučních typů.

Příloha č. 5 Vyplněný psychotechnický dotazník pro firmu Baťa a.s.

Příloha č. 6 Vyplněný zdravotní dotazník (varianta pro ženy) ze zdravotní matriky firmy Baťa a.s.

Příloha č. 7 Roubalovo schéma zapojení zdravotních institucí do organizace závodu.

Příloha č. 8 Albertovo schéma včlenění osobního oddělení závodů do zdravotní matriky Baťova domu zdraví.

Příloha č. 9 Soupis majetku ČSB.

Příloha č. 10 Graf prvků ovlivňujících zdraví jedince podle Tolara a Ripkové.

Příloha č. 11 Tři extrémní varianty tělesných typů podle Williama Sheldona.

Příloha č. 1, Tři základní tělesné typy podle Ernsta Kretschmera

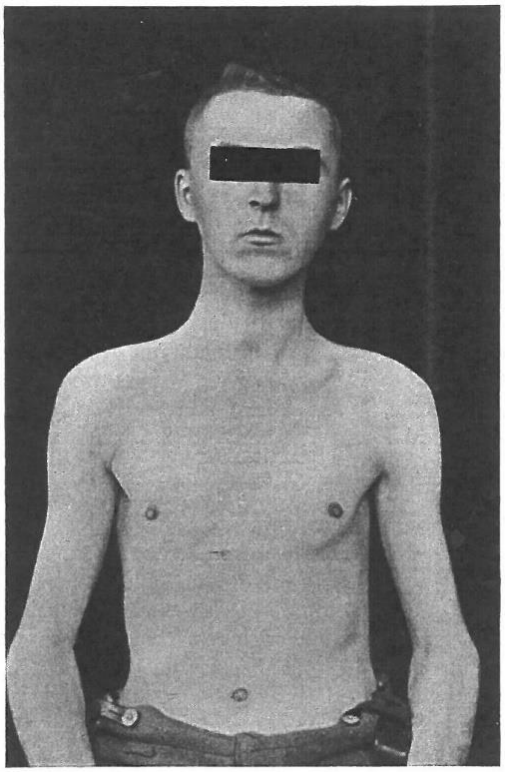

Abb. 1. Asthenischer Typus. Frontal.
(Schizoider Psychopath.)

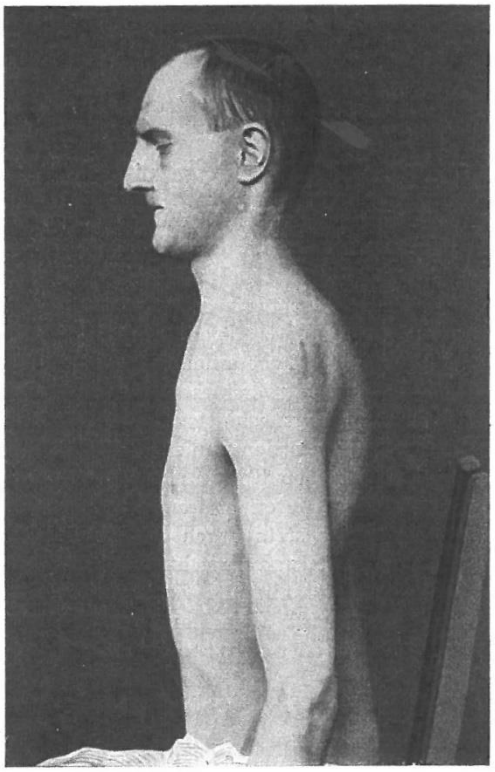

Abb. 2. Asthenischer Typus. Profil.
(Schizophrenie.)

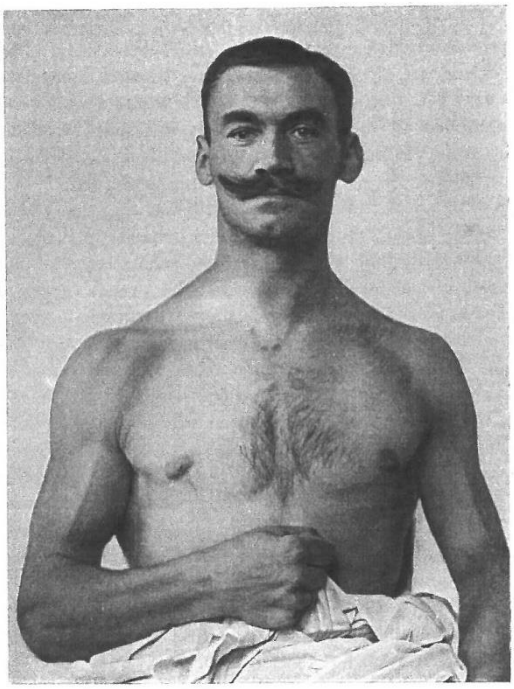

Abb. 3. Athletischer Typus. Frontal.
(Schizophrenie.)

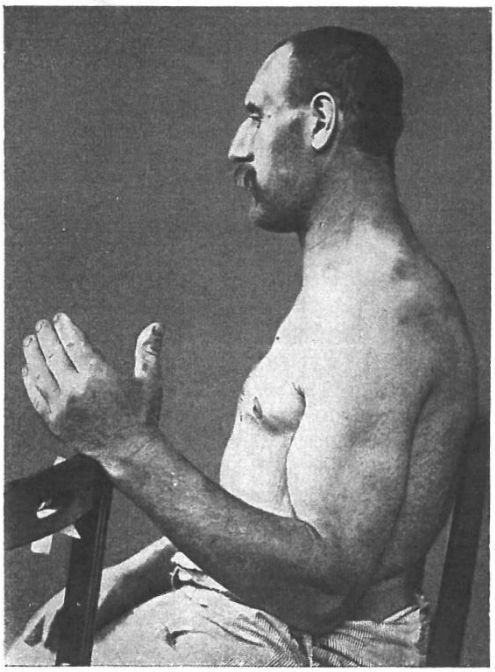

Abb. 4. Athletischer Typus. Profil.
(Akromegalie.)

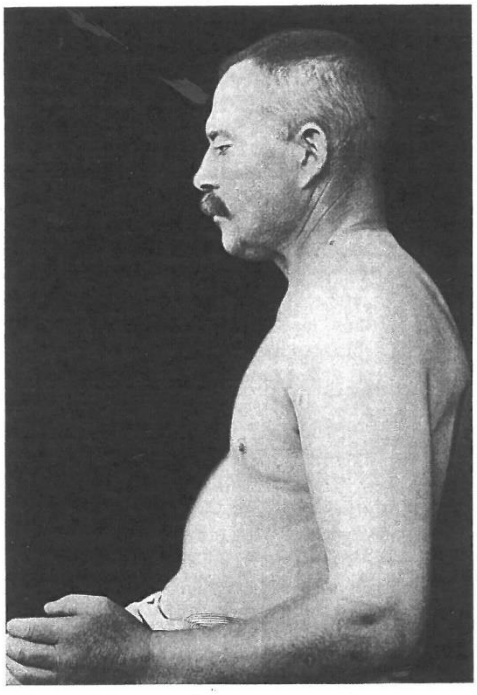

Abb. 6. Pyknischer Typus. Profil.
(Circulär.)

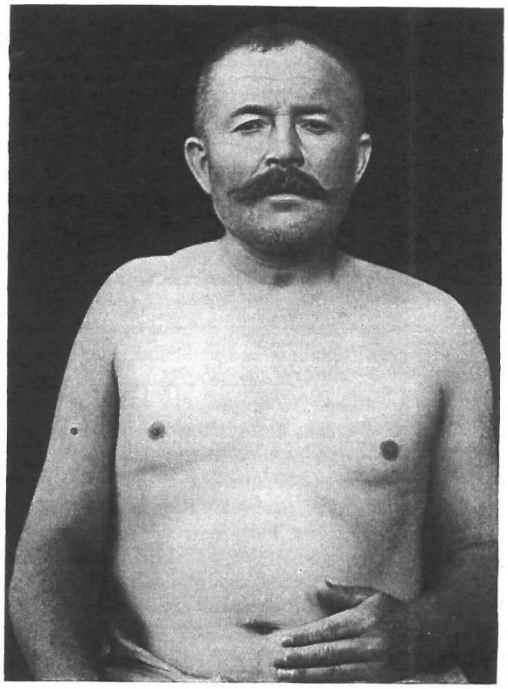

Abb. 5. Pyknischer Typus. Frontal.
(Circulär.)

Převzato z: Kretschmer, Ernst.: *Körperbau und Charakter*. Berlin 1922, s. 12–13; 20–21; 24–25.

Příloha č. 2, Pendeho graf komplexity biotypu

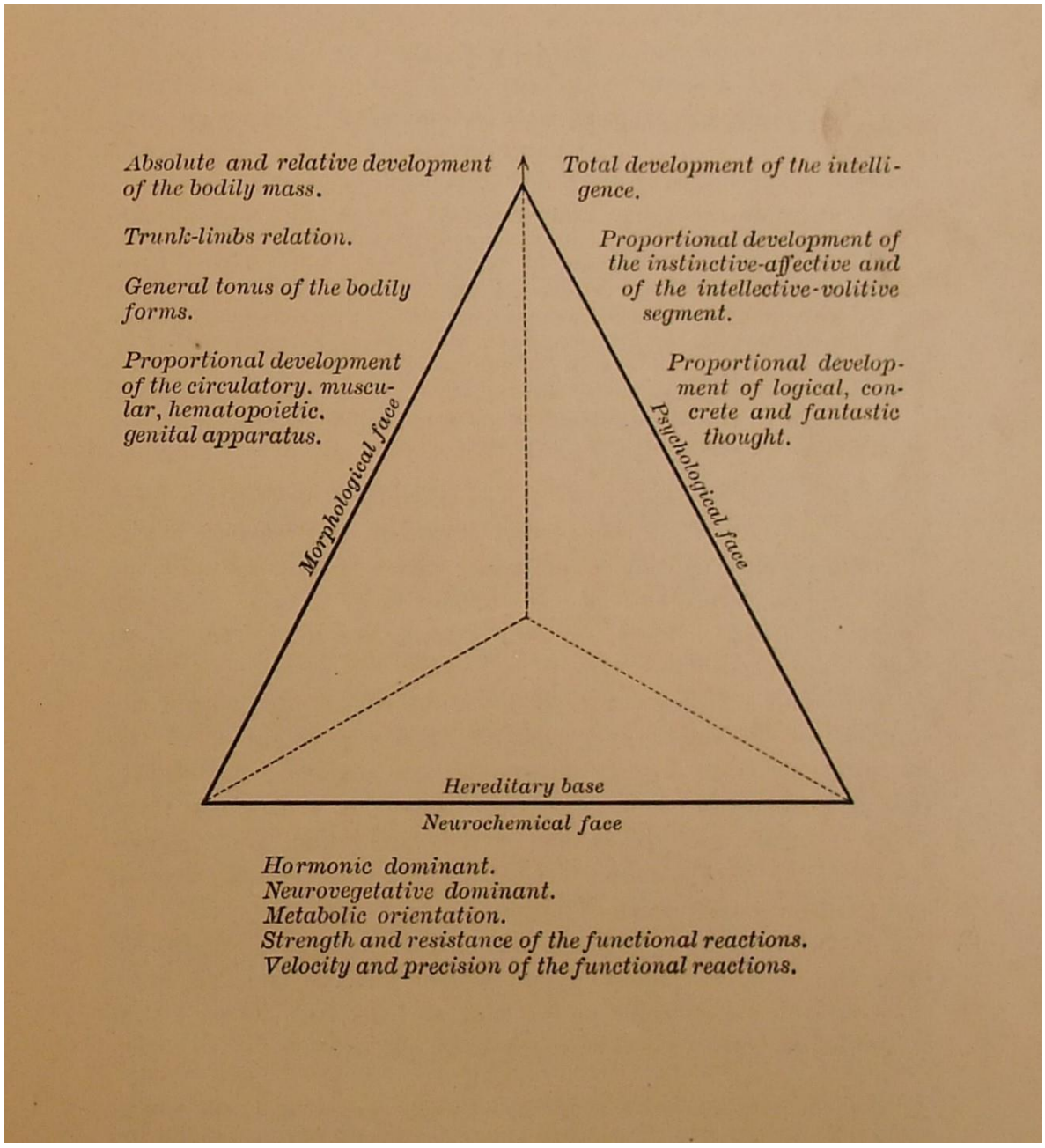

Převzato z: Pende, Nicola: *Constitutional Inadequacies. An Introduction to the Study of Abnormal Constitution*. Philadelphia 1928, s. 83.

Příloha č. 3, Seznam konstitučních indexů

Selected constitutional indices

1. Andreew (modified by Westphal and Strauss) (330, p. 247):
$$\frac{(\text{chest circ.} + \text{abd. circ.}) - (\text{arm l.} + \text{leg l.})}{\text{transv. chest diam.} \times \text{sag. chest diam.}} \times 100$$

2. Bornhardt (39, p. 108):
$$\frac{\text{stature} \times \text{chest circ.}}{\text{weight}}$$

3. Bouchard (299, p. 484):
$$\frac{\text{weight}}{\text{height}} \text{ or } \frac{\text{weight}}{\text{height}} \times 100$$

4. Brugsch (43, p. 47):
$$\text{chest circ./stature} \times 100$$

5. Buffon (217a, p. 51):
$$\frac{\text{weight (gm.)}}{\text{stature (cm.)}^3} \times 100$$

6. Davenport (62, p. 26):
$$\frac{\text{weight (lbs.)}}{\text{stature}^2\text{ (in.)}} \times 1000 \text{ or } \frac{\text{weight (gms.)}}{\text{stature}^2\text{ (cm.)}}$$

7. Florschütz (189, p. 620):
$$\frac{\text{stature}}{2 \text{ abd. circ.} - \text{stature}}$$

8. Klineberg-Asch-Block (152, p. 172):
$$\frac{\text{stature}^2}{\text{sitting height} \times \text{weight}}$$

9. Kretschmer (41, p. 233):
$$\frac{\text{shoulder br.}}{\text{chest circ.}} \times 100$$

10. Kühnel (165, p. 543):
$$\frac{\text{transv. chest diam.} \times \text{sag. chest diam.} \times \text{ant. trunk ht.}}{100}$$

11. Lenhoff (189, p. 620):
$$\frac{\text{ant. trunk height}}{\text{abd. circ.}} \times 100$$

12. Livi (176, p. 130):
$$\frac{\sqrt[3]{\text{weight}}}{\text{stature}} \times 100$$

13. Lucas-Pryor (181, p. 1129):
$$\frac{\text{bi-iliac br.}}{\text{stature}} \times 1000$$

14. Manouvrier (187, p. 64):
$$\frac{(\text{femur l.} + \text{tibia l.})}{\text{trunk length}} \times 100$$

15. Marburg "A" (modified by Westphal and Hartner) (329, p. 424):
$$\frac{\text{head ht.} \times \text{hand br.} \times \text{shldr. br.} \times \text{chest circ.}}{1000}$$

16. Marburg "B" (modified by Westphal and Strauss) (330, p. 245):
$$\frac{\text{leg length} \times 10{,}000}{\text{transv. chest diam.} \times \text{sag. chest diam.} \times \text{ant. trunk ht.} \times \text{shldr. br.}}$$

17. Marburg "C" (modified by Westphal and Strauss) (330, p. 246):
$$\frac{\text{transv. chest diam.} \times \text{sag. chest diam.} \times \text{biacromial breadth}}{\text{bi-iliac crest br.} + \text{bitrochanteric breadth}}$$

18. Martin (188, p. 174):
$$\frac{\text{bicristal br.}}{\text{shoulder br.}} \text{ and } \frac{\text{bitrochanteric br.}}{\text{shoulder br.}}$$

19. Martinet (123, p. 688):
$$\text{stature/transv. chest diam.}$$

20. Mohr-Gundlach (200, p. 127):
$$\frac{\text{chest circ.} + \text{abd. circ.} + \text{hip circ.} + \text{weight}}{\text{stature}}$$

21. Pearl (221, p. 684):
$$\text{cylindrical body vol.} = 0.07958\ (\text{chest circ.})^2 \times \text{stature}$$

22. Pignet (235, p. 373):
$$\text{stature (cm.)} - [\text{chest circ. (cm.)} + \text{weight (Kg.)}]$$

23. Pignet-Ver Vaeck (299, p. 497):
$$\frac{\text{weight} + \text{chest circ.}}{\text{stature}} \times 100$$

24. Plattner (236, pp. 382–383):
$$\frac{\text{transv. chest diam.} \times \text{sag. chest diam.} \times \text{ant. trunk ht.}}{\text{stature}^3} \times 1000$$

25. Quetelet (188, p. 175): weight/stature

26. Quetelet-Gould-Kaup (146, p. 204): weight/stature^2

27. Rohrer (248, p. 851): $\frac{\text{weight}}{\text{stature} \times \text{shoulder breadth} \times \text{thoracic depth}} \times 100$

28. Stockholm (S_1) (332, pp. 672–681): $\frac{\text{sternal height}}{\text{transv. chest diam.} + \text{sag. chest diam.} + \text{shldr. br.}} \times 100$

29. Viola (55, p. 33): Trunk Index/Limbs Index

Trunk Index—(transv. chest diam. × sag. chest diam. × sternal length) + (transv. hypochondriac diam. × ant.-post. hypochondriac diam. × xiphoid-epigastric length) + (bi-iliac diam. × ant.-post. hypochondriac diam. × pubic-epigastric length).

Limbs Index—arm length to wrist + leg length to malleolus

30. von Rohden (299, p. 498): $\frac{\text{symphysis height}}{\text{chest circ.} \times \text{ant. trunk ht.}} \times 100$

31. Wertheimer-Hesketh (327, p. 41): $\frac{\text{leg length} \times 1000}{\text{transv. chest diam.} \times \text{sag. chest diam.} \times \text{trunk ht.}} \times 100$

32. Wigert (332, pp. 667–684): $\frac{\text{shoulder breadth}}{\text{transv. chest diam.} + \text{sag. chest diam.}} \times 100$

33. Wigert (332, pp. 667–684): $\frac{\text{bicristal br.} + \text{bitrochanteric br.}}{\text{shoulder breadth}}$

Převzato z: Tucker, William B. – Lessa, William A.: „Man: A Constitutional Investigation“, *The Quarterly Review of Biology* 15/1940, č. 3, s. 265–289 a č. 4, s. 411–455, zde s. 413 n.

Příloha č. 4, Klasifikační systémy konstitučních typů

TABLE 3. *Classifications of constitutional types*
(Adapted from MacAuliffe (185), Wertheimer and Hesketh (327), Cabot (47), McCloy (195), and Klineberg (151))

SOURCE	NATIONALITY	1	2	3a*	3	3b*
		Habitus apoplecticus (short, thick)			Habitus phthisicus (long, thin)	
Hippocrates (460–400 B.C.)	Greek	———	Athletic	Thoracic	———	Nervous, cephalic
de Haller (1750)	Swiss	Abdominal	Muscular	———		Nervous
Halle (1797)	French	———	Muscular	Thoracic		Cranial
Cabanis (1802)	French	Abdominal	———	Respiratory		Cerebral
de Troisvètre (1821)	French	Digestive	Muscular	———		Mental beauty—
Rostan (1828)	French	Nutritive beauty (Venus)	Locomotive beauty (Diana)	Asthenic		(Minerva)
Walker (1852)	Engl.	———	Athletic	———		Cerebral
Carus (1853)	German	Phlegmatic (Plethoric venous)	———	First combination (Phthisic)		
di Giovanni (1877)	Ital.	Third combination	Second combination (Plethoric)	———		
Beneke (1878)	German	Rachitic	Carcinomatous	Scrofulous, phthisical		
Beneke-Rokitansky (1878)	German	Hyperplastic	Normal	Hypoplastic		
Huter (1880)	German	Ernährungstypus	———	Empfindungstypus		
Manouvrier (1902)	French	Brachyskeletal (Micro-skeletal)	Kraftrypus Mesoskeletal	Macroskeletal		
Stratz (1904)	German	Xantodermic (Racial)	Leucodermic (Racial)	Melanodermic (Racial)		
Virenius (1904)	Russ.	Connective	Muscular	Epithelial		Nervous
Stiller (1907)	German	———	Hypertonic, apoplectic	———		
Sigaud (1908)	French	Digestive	Muscular	Atonic, Asthenic		
Bean (1912)	Amer.	Hypo-onto-morph (Hypo-phylo-morph)	Meso-onto-morph (Meso-phylo-morph)	Respiratory		Cerebral
Tandler (1913)	German	———	Hypertonic	Hyper-onto-morph (Hyper-phylo-morph)		
Bryant (1915)	Amer.	Herbivorous	Mesoplastic (Normal)	Hyporonic		
Goldthwaite (1915)	Amer.	Herbivorous	Mesoplastic (Normal)	Carnivorous		
Mills (1917)	Amer.	Hypersthenic	Sthenic	Carnivorous		
Brugsch (1918)	German	Wide chested	Normal chested	Asthenic (Hyposthenic)		
Viola (1919)	Ital.	Megalosplanchnic (Macrosplanchnic)	Normosplanchnic	Narrow chested (Asthmatic)		
Davenport (1923)	Amer.	Fleshy biotype	Medium biotype	Microsplanchnic		
Stockard (1923)	Amer.	Lateral	Intermediate (Normal)	Slender biotype		
Aschner (1924)	German	Broad	Normal	Linear		
Bauer, J. (1924)	Austr.	Hypersthenic habitus (Arthritic habitus)	Sthenic habitus	Slender		
				Asthenic habitus		
Bounak (1924)	Russ.	Eurytplastic	———			
Draper (1925)	Amer.	Gall-bladder	———	Stenoplastic		
Kretschmer (1925)	German	Pyknic	Athletic	Ulcer		
MacAuliffe (1925)	French	Round	———	Leptosome (Asthenic)		
Weidenreich (1926)	German	Eurysome	———	Flat		
Pende (1927)	Ital.	Hypervegetative	———	Leptosome		
von Rohden (1928)	German	Endodermic	———	Hypovegetative		
Sheldon (1939)	Amer.	Endomorphic (Pykno-, trypherosomic)	Mesodermic Mesomorphic (Somatosomic)	Ectodermic Ectomorphic (Leptosomic)		

* These two classifications are by many authors listed separately, making a total of four or more classifications, but they seem to be only slightly different emphases of the same general type, more precisely introduced together.

Převzato z: Tucker, William B. – Lessa, William A.: „Man: A Constitutional Investigation“, *The Quarterly Review of Biology* 15/1940, č. 3, s. 265–289 a č. 4, s. 411–455, zde s. 420.

Příloha č. 5, Vyplněný psychotechnický dotazník pro fa. Baťa a.s.

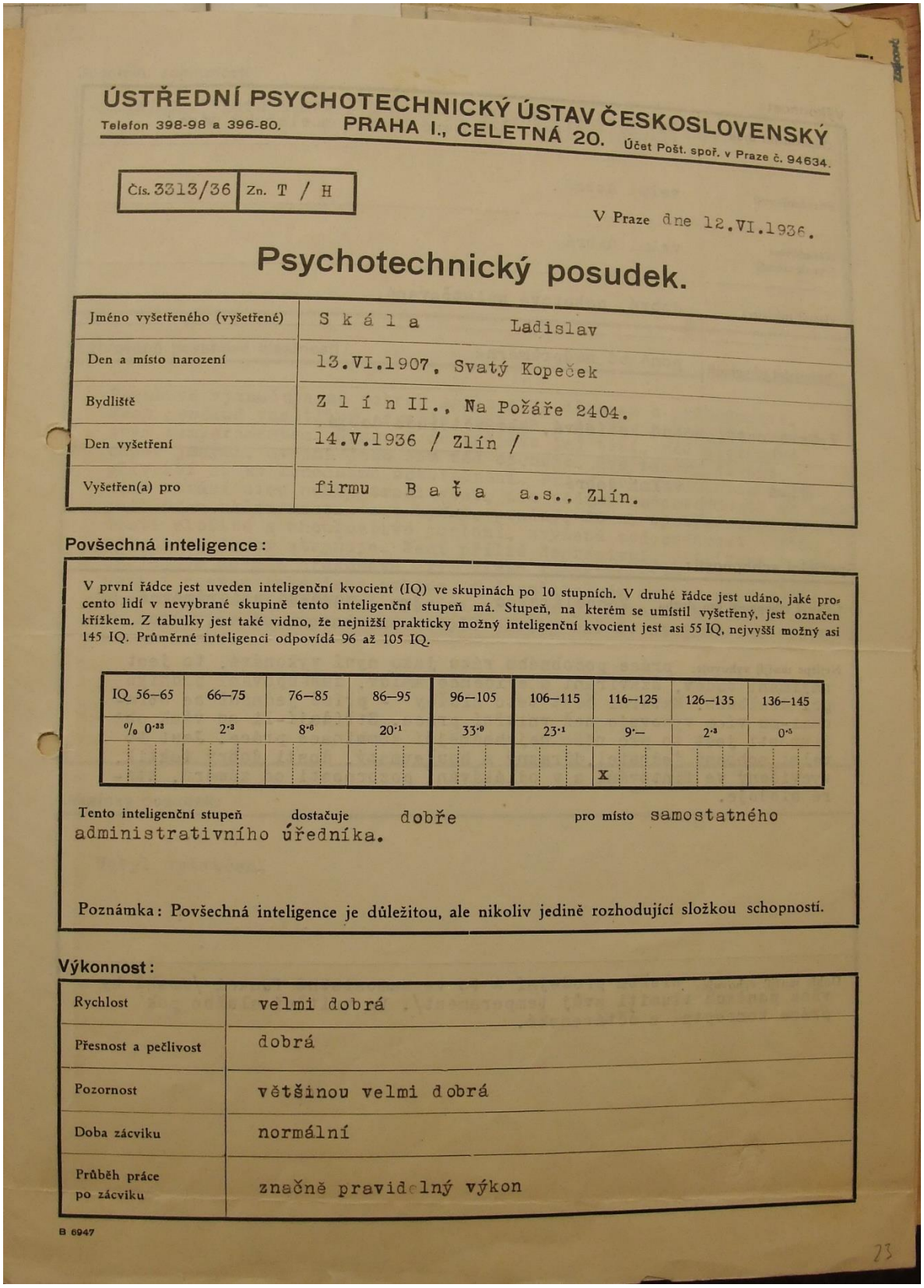

ÚSTŘEDNÍ PSYCHOTECHNICKÝ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÝ
Telefon 398-98 a 396-80. PRAHA I., CELETNÁ 20. Účet Pošt. spoř. v Praze č. 94634.

Čís. 3313/36 | Zn. T / H

V Praze dne 12.VI.1936.

Psychotechnický posudek.

Jméno vyšetřeného (vyšetřené)	S k á l a Ladislav
Den a místo narození	13.VI.1907, Svatý Kopeček
Bydliště	Z l í n II., Na Požáře 2404.
Den vyšetření	14.V.1936 / Zlín /
Vyšetřen(a) pro	firmu B a ť a a.s., Zlín.

Povšechná inteligence:

V první řádce jest uveden inteligenční kvocient (IQ) ve skupinách po 10 stupních. V druhé řádce jest udáno, jaké procento lidí v nevybrané skupině tento inteligenční stupeň má. Stupeň, na kterém se umístil vyšetřený, jest označen křížkem. Z tabulky jest také vidno, že nejnižší prakticky možný inteligenční kvocient jest asi 55 IQ, nejvyšší možný asi 145 IQ. Průměrné inteligenci odpovídá 96 až 105 IQ.

IQ 56–65	66–75	76–85	86–95	96–105	106–115	116–125	126–135	136–145
% 0·23	2·3	8·6	20·1	33·9	23·1	9·–	2·3	0·5
						x		

Tento inteligenční stupeň dostačuje dobře pro místo samostatného administrativního úředníka.

Poznámka: Povšechná inteligence je důležitou, ale nikoliv jedině rozhodující složkou schopností.

Výkonnost:

Rychlost	velmi dobrá
Přesnost a pečlivost	dobrá
Pozornost	většinou velmi dobrá
Doba zácviku	normální
Průběh práce po zácviku	značně pravidelný výkon

B 6947

Specielní schopnosti:

Nedoporučujeme: jednotvárnou a ne proměnlivou práci kancelářskou.

Pozorované povahové vlastnosti:

Povahově vyznačuje se dobrou agilností, důrazem a průbojností. Jest poněkud vznětlivý, rychle vzplane a dá se pak snadno unésti svým temperamentem. Činnost do vnějšku jej těší, rád překonává odpor jiných, stejně jako sám rád oponuje. Své záměry dovede přivésti až ku konečnému uskutečnění. Při dlouhotrvajících jednáních ztrácí sice někdy trpělivost, ale vědomí zodpovědnosti mu vrací potřebnou ukázněnost. Jest hybný, pružný, dá se upotřebiti i pro dosti složité a choulostivé poslání, zvýšená zodpovědnost jeho výkonnost jenom stupňuje. Není příliš depresivní, citlivost k nepříjemným dojmům překonává svým živým temperamentem. Vzrůstající posicí rostou také jeho ambice, o dosažitelném maximu nepřemýšlí, chce dosáhnouti co možná nejvíce. Pro svoji hybnost a pohotovost se hodí více do exponované vnější služby než do stejnoměrné služby kancelářské.

Lékařský posudek:

Nebyl vyšetřen.

24

Výkonnost:

Odpovídající druh práce	hodně pohyblivá práce, rušnější denní pensum, více jednání s lidmi než monotonní kancelářské práce.
Přizpůsobivost	velmi dobrá
Nápadovost (vynalézavost)	velmi dobrá
Vlastní iniciativa	dobrá, pohotově uplatňovaná.
Organisační schopnosti	poněkud nadprůměrné
Vytrvalost poněkud kolísavá, ale většinou dobrá.	
Píle	velmi dobrá

Specielní schopnosti:

Celkové schopnosti pro službu kancelářskou jsou poněkud nadprůměrné.

Nejlépe mu(jí) vyhovuje: práce podobného rázu jako nyní vykonává, to jest najímání budov, uzavírání a evidence smluv, zastupování podniku při dražbách. Externí část této služby - přímé jednání se stranami-mu více vyhovuje než vnitřní práce. Střídají-li se však obě činnosti jest to pro něho nejvhodnější kombinace práce. Jest to velmi schopný jednatel, důrazný a houževnatý, dosti dobrý taktik, vycvičený ve fintování a v odlákávání pozornosti od záměrů, které sleduje.

Dobře mu(jí) vyhovuje: služba prodejní a to ve samostatné funkci /musel by však poněkud tlumiti svůj temperament/. Ve vnitřní službě pak práce konceptní a účtárenské.

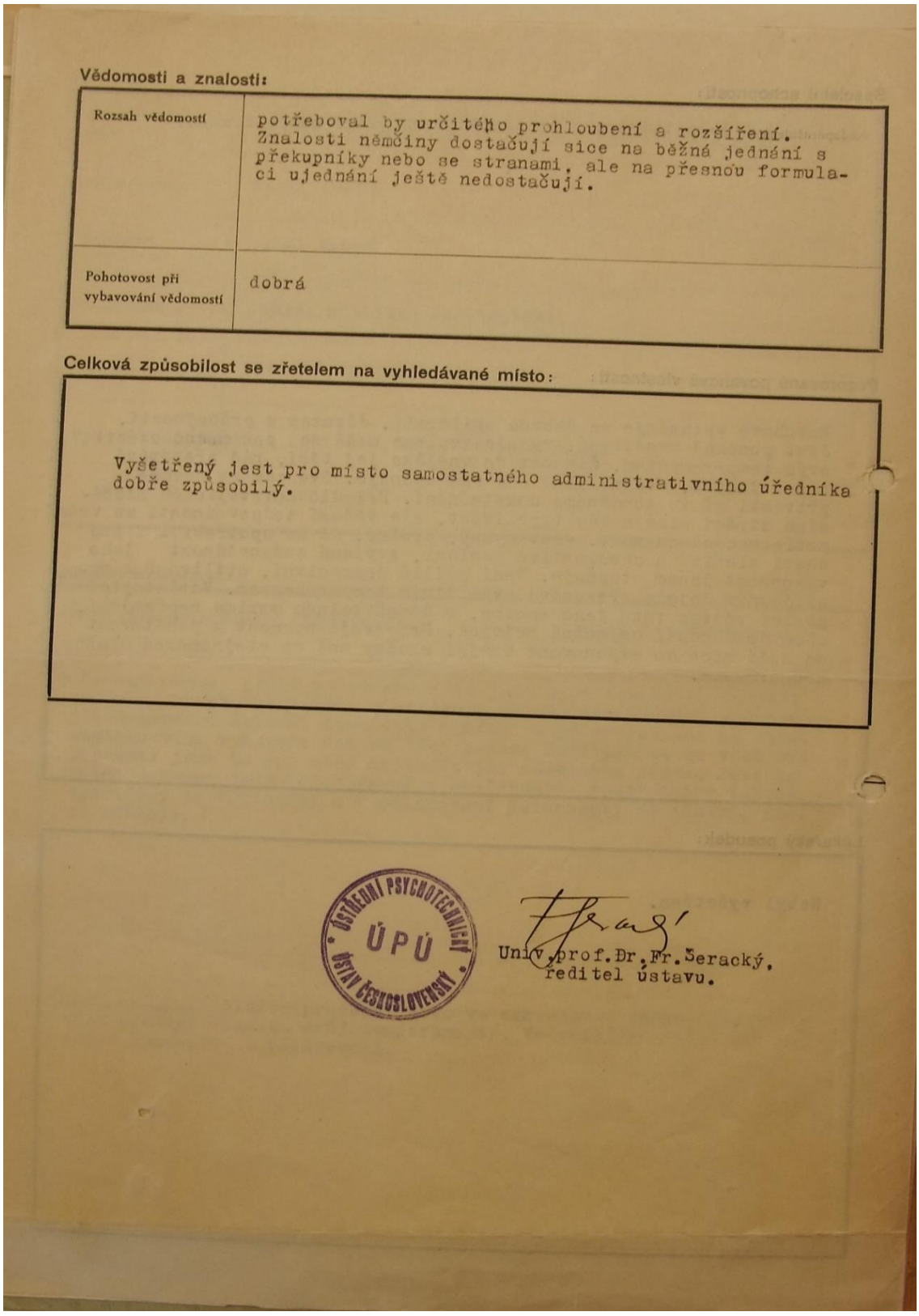

Vědomosti a znalosti:

Rozsah vědomostí	potřeboval by určitého prohloubení a rozšíření. Znalosti němčiny dostačují sice na běžná jednání s překupníky nebo se stranami, ale na přesnou formulaci ujednání ještě nedostačují.
Pohotovost při vybavování vědomostí	dobrá

Celková způsobilost se zřetelem na vyhledávané místo:

Vyšetřený jest pro místo samostatného administrativního úředníka dobře způsobilý.

ÚSTŘEDNÍ PSYCHOTECHNICKÝ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÝ ÚPÚ

Univ.prof.Dr.Fr.Šeracký,
ředitel ústavu.

Převzato z: SOkA Zlín, fond Baťa a.s., sign. II/2, kart. 1060, inv. č. 121, fol. 23–26.

Příloha č. 6, Vyplněný zdravotní dotazník (varianta pro ženy) ze zdravotní matriky fa. Baťa a.s.

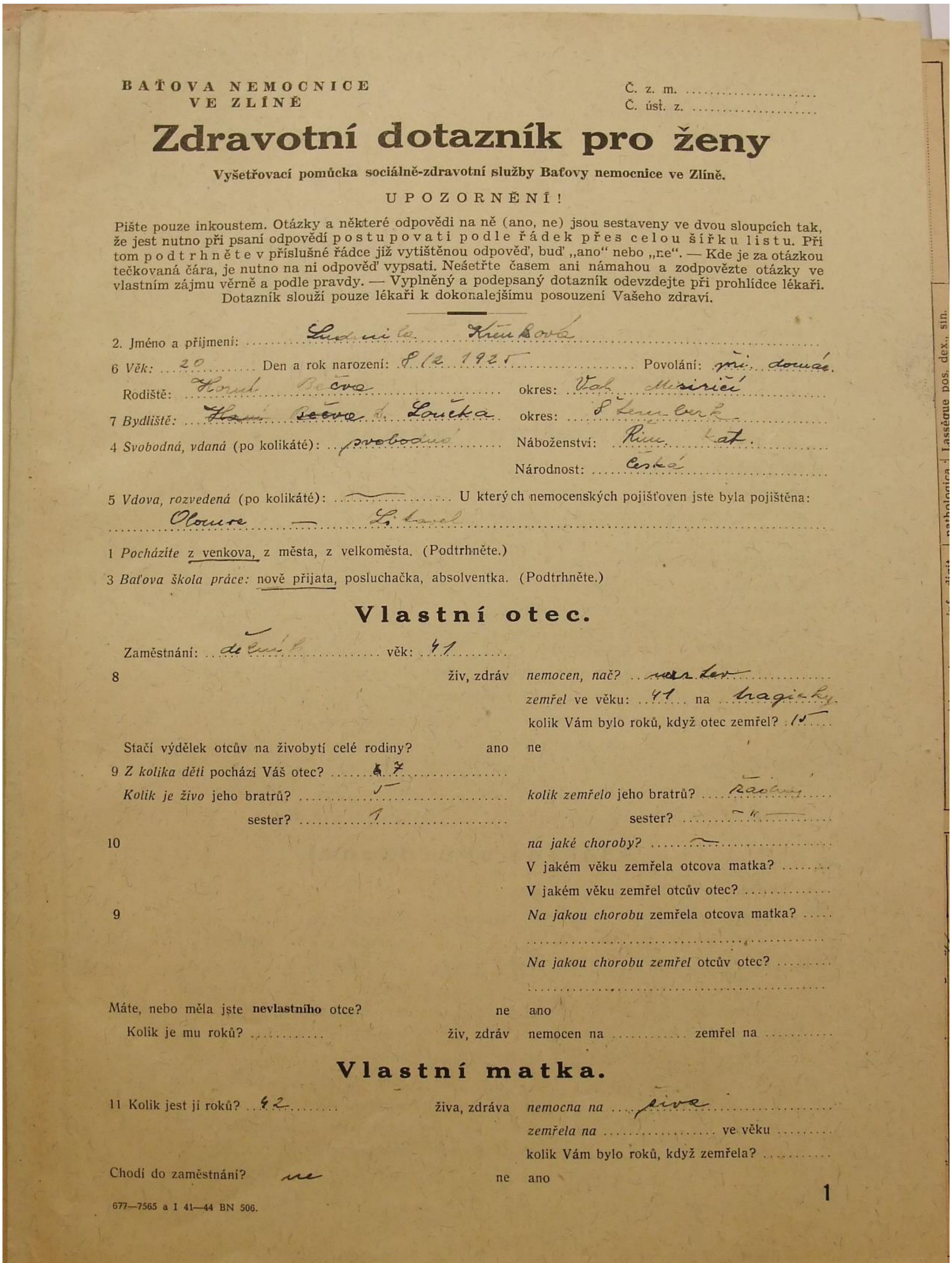

BAŤOVA NEMOCNICE
VE ZLÍNĚ

Č. z. m. ....
Č. úst. z. ....

Zdravotní dotazník pro ženy

Vyšetřovací pomůcka sociálně-zdravotní služby Baťovy nemocnice ve Zlíně.

UPOZORNĚNÍ!

Pište pouze inkoustem. Otázky a některé odpovědi na ně (ano, ne) jsou sestaveny ve dvou sloupcích tak, že jest nutno při psaní odpovědí postupovati podle řádek přes celou šířku listu. Při tom podtrhněte v příslušné řádce již vytištěnou odpověď, buď „ano" nebo „ne". — Kde je za otázkou tečkovaná čára, je nutno na ni odpověď vypsati. Nešetřte časem ani námahou a zodpovězte otázky ve vlastním zájmu věrně a podle pravdy. — Vyplněný a podepsaný dotazník odevzdejte při prohlídce lékaři. Dotazník slouží pouze lékaři k dokonalejšímu posouzení Vašeho zdraví.

2. Jméno a příjmení: Ludmila Krčková

6 *Věk:* 20 Den a rok narození: 8/12 1925 Povolání: při domác.

Rodiště: Horní Bečva okres: Val. Meziříčí

7 *Bydliště:* ~~Horní Bečva~~ L. Loučka okres: Šternberk

4 *Svobodná, vdaná* (po kolikáté): svobodná Náboženství: Řím. kat.

Národnost: česká

5 *Vdova, rozvedená* (po kolikáté): — U kterých nemocenských pojišťoven jste byla pojištěna:

Olomouc — Litovel

1 *Pocházíte* z venkova, z města, z velkoměsta. (Podtrhněte.)

3 *Baťova škola práce:* nově přijata, posluchačka, absolventka. (Podtrhněte.)

Vlastní otec.

Zaměstnání: dělník věk: 41

8 živ, zdráv *nemocen, nač?* ...

zemřel ve věku: 41 na tragicky

kolik Vám bylo roků, když otec zemřel? 15

Stačí výdělek otcův na živobytí celé rodiny? ano ne

9 *Z kolika dětí* pochází Váš otec? 7

Kolik je živo jeho bratrů? 5 *kolik zemřelo* jeho bratrů? žádný

sester? 1 sester? —

10 *na jaké choroby?* —

V jakém věku zemřela otcova matka? ....

V jakém věku zemřel otcův otec? ....

9 *Na jakou chorobu* zemřela otcova matka? ....

Na jakou chorobu zemřel otcův otec? ....

Máte, nebo měla jste **nevlastního** otce? ne ano

Kolik je mu roků? .... živ, zdráv nemocen na .... zemřel na ....

Vlastní matka.

11 Kolik jest jí roků? 42 živa, zdráva *nemocna na* živa

zemřela na .... ve věku ....

kolik Vám bylo roků, když zemřela? ....

Chodí do zaměstnání? ne ne ano

677—7565 a I 41—44 BN 506.

1

163

12 *Z kolika dětí* pochází Vaše matka? 6

Kolik je živo jejích bratrů? 2 *Kolik zemřelo* jejích bratrů? —

sester? 4 sester? —

Na jaké choroby: —

13 V jakém věku zemřela matčina matka? —

V jakém věku zemřel matčin otec? —

12 *Na jakou chorobu* zemřela matčina matka? —

Na jakou chorobu zemřel matčin otec?

Kolikrát rodila Vaše matka? 1 Kolik dětí mrtvých? —

Máte nebo měla jste **nevlastní** matku? ne ano

Kolik roků má nevlastní matka? ... živa, zdráva, nemocna na ...

zemřela na ...

Rodinné poměry.

14 Byli Vaši *rodiče pokrevně příbuzní?* ne ano, jak ...

Jste manželské dítě? ano ne

Jste tělesně nebo duševně více podobna matce nebo otci?

matce nebo jinému příbuznému? ...

Žili Vaši rodiče ve společné domácnosti? ano ne

Kde jste byla vychována? (Podtrhněte!) u rodičů, u příbuzných, u cizích lidí, v ústavě

V kolika letech jste přestala bydliti s rodiči? ... proč? ...

Bydlili během vašeho dětství u Vašich rodičů ve společné domácnosti příbuzní, jako: (podtrhněte)

děd se strany otce, matky, živ, zdráv, nemocen na ... zemřel na ...

bába se strany otce, matky, živa, zdráva, nemocna na ... zemřela na ...

strýc se strany otce, matky, živ, zdráv, nemocen na ... zemřel na ...

teta se strany otce, matky, živa, zdráva, nemocna na ... zemřela na ...

15 *Kolik Vás bydlilo* v dětství i s Vámi dohromady? ...

V kolika místnostech jste bydlili? ...

Byl někdo ve Vaší domácnosti jako podnájemník? ne ano, kdo a jak dlouho? ...

Vlastní sourozenci.

16, 17, 18

Jméno:	věk:		
K. Kmenk	18	živ(a), zdráv(a),	nemocen(a) na ...
			zemřel(a) v ... letech na ...
Z. Kučerková	14	živ(a), zdráv(a),	nemocen(a) na ...
			zemřel(a) v ... letech na ...
Vilém	11	živ(a), zdráv(a),	nemocen(a) na ...
			zemřel(a) v ... letech na ...
Josef	8	živ(a), zdráv(a),	nemocen(a) na ...
			zemřel(a) v ... letech na ...
...	...	živ(a), zdráv(a),	nemocen(a) na ...
			zemřel(a) v ... letech na ...
...	...	živ(a), zdráv(a),	nemocen(a) na ...
			zemřel(a) v ... letech na ...

2

Cognomen Křenková | Nomen Ludmila | Matrimonio iuncta | Nata Quando 8. II. 1925 Horní Bečva | Numerus

Datum examinationis 15. XI. 45

Numerus examinationis

Adnotata: evid. 10403 Lakovní

A/B

No.		No.	
	Cutis rosea, pigmentata, sicca		pallida, icterica, cyanotica, humida, seborrhoica
17	Alendi status optimus, bonus, mediocris	17	malus, pessimus
	Musculi validi, mediocres		invalidi
	Columna vertebralis directa		scoliotica, cyphotica, lordotica
18	Sceletus validus, mediocris		gracilis
	Pronuntiatio correcta | Respiratio nasalis		vitiosa | respiratio oralis, dyspnoe exspir., inspir.
18	Cranium norm. | Capilli flavi, fusci, subnigri, nigri, rubri, cani	18	micro-, macrocephalia | calvitium
	Facies symmetra		asymmetra, anomaliae et morbi
	Radix nasi norm. lata | Meatus nasi transibiles		sellaria | obturati dex., sin | anomaliae et morbi
	Innervatio nervi facialis norm. | Sulci nasi, anguli oris norm.	19	vitiosa, dext., sin., centr., peripher., | abnormales dex., sin. | tic dex., sin.
	Puncta n. trigemini non dolorosa		punctum rami I. dex., sin., II. dex., sin., III. dex., sin., dolorosum
19	Oculi glauci, violacei, cani, virides, fusci		coloris diversi | absentia oculi dex., sin. | Nystagmus in positione extrema
	Mobilitas bulborum normalis | Normophthalmus	20	strabismus converg., diverg., paralyt., dex., sin | Exophthalmus, Enophthalmus
	Pupillae aequales, rotundae | Visus normalis		pubillae inaequal., deform. |visus hypermetro-, myop., presbyop., dalton., astigm.
	Reactio ad lucem., ad convergent., consensualis norm.		tarda, sine react., dex., sin., | R. Argyll-Robertson dex., sin., inverta, dex., sin.
	Auditus normalis Aures sine fluore	21	auditus debilitatus, surditas dex., sin. | aures fluor dex., sin., operatio
	Processus mastoideus normalis		cicatricosus
	Mucosae roseae		pallidae, cyanoticae
	Lingua normalis, movetur directe	22	macroglossia, lingua aberrat ad latus dex., sin., tremens, arida, cicatrices
	Palatum molle tollitur		non tollitur dextra, sinistra | hemiatrophia dex., sin.
	Tonsillae parvae, prominentes, roseae, purae		hypertrophicae, hyperaemicae, lacunae, folliculi, cicatrices
	Pharynx roseus	23	hyperaemicus, mucore obtectus, granulosus
	Glandulae lymphaticae colli impalpabiles		palpabiles, auctae, cicatrices, scrophulosae, aliae
	Glandula thyreoidea invisibilis	24	visibilis, struma diffusa, nodosa, toxica, non tox., hyper-, hypothyreoidismus
25	Thorax convexus, planus, latus, angustus, brevis, longus	25	carinatus, emphysematicus, infundibuliformis, deformatio, cicatrices
	inventus physicalis pulmonum | 26 | Capacit. vit. | Ictus apicis cordis invisibilis, visibilis, nor. palpabilis, palpabilis in spatio, intercostali		tremulatio systolica, praesystolica
	Obtusio normalis		aucta
	Pulsatio carotidum invisibilis		visibilis
	Actio regularis quieta	27	irregularis, accelerata, ratardata
	Soni in apice limitati		accentus I., II., fremitus systolicus, praesystolicus
	Soni in arteria pulmonali limitati		accentus I., II., fremitus systolicus, diastolicus
	Soni in aorta limitati		accentus I., II., fremitus systolicus, diastolicus
	Pulsus regularis durus, mollis, magnus, parvus		irregularis, celer
	Frequentia pulsus in statu quieto	28	Tensio arter. | mm Riva - Rocci - Korotkov
	3×à10"	29	post 10 subsessiones 7 × à10"
	Hepar normale, non dolorosum | Lien non palpabilis		tumorosum, dolorosum | palpabilis | cicatrices abdominis
	Signa sexus secundaria expressa normaliter | Pubes norm.	30	leviter, non expressa | Pubes rara, typi alterius generis
	Glandulae pectorales evolutae		non evolutae, typi alterius generis
	Inguines normales		Hernia umbil., inguinalis, femoralis dex., sin., libera, fixata, in cicatrice
	Pelvis bispin. | bicrist. | bitroch. | Baud.		Lymphoglandulae palpabiles dex. sin.
	Genitalia externa normalia | Vagina normalis	32	hypoplastica, morbi
	Uterus (portio) normalis anteflexus, mobilis		hypoplasticus, retro-flexus, -versus, hyperanteflexus, fixatus, morbi
	Adnexa, parametria, libera, non dolorosa | Anus normalis Rectum normale		Noduli haemorrhoid. I., II., III., interni, externi, inflamm, irrepon., cicatrices et morbi
	Sensibilitas superficialis ad tactum, dolorem, calorem, frigus normalis		deminuta, aucta, ubi | dermografismus spast., paral., c. urtica
	Reflexus tendinis Achillis normales | Reflexus patellares norm.		desunt, deminuti, aucti, dextra, sin. | desunt, deminuti, aucti, dextra, sin.
	Reflexus abdominales praesentes	34	absentes superiores, medii, inferiores, dextra, sinistra | absentes dex., sin.
	Babinski negativus | Romberg negativus		positivus dextra, sinistra | Inclinatio ad lat dex., sin., Romberg positivus
	Tremor absens | Coordinatio psycho- motorica normalis		praesens capitis, extr., sup. inf., digit., | pathologica | Lasségue pos. dex., sin.

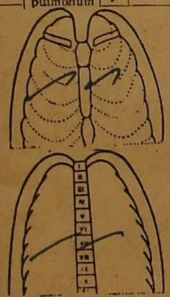

Typus: brevis | athleticus | longus

Extremitas sup. inf.

dextra normalis
sinistra normalis
dextra normalis
sinistra normalis

35

Extr. sup., inf., dex., sin., deformitates congenitae
Extr. sup., inf., dex., sin., deformitates traumaticae
Extr., sup., inf., dex., sin., deformit, post morbum
Oedema cruris dex., sin. | Ulcus cruris dex., sin. | Hyperhydrosis | Digiti malleoformes

36

Pedes excavati I. II. III. dex., sin. | Halluces valgi dex., sin., | Clavi, tylomata | Ungues incarnati

Genua valga vara
Varices I. II. III. dex., sin.
Pedes plani I., II., III., dex., sin.

Universe examinavit

Decursus valetudinis

Labor in officina

677 — 7777b — 22-14 — BN 504.

Byl někdo z Vašich předků (otec, matka, prarodiče), ze sourozenců nebo příbuzných ošetřován v ústavě pro choromyslné? ne ano, kdo .....
kde?
jak dlouho? .....

Byly v rodině nebo u příbuzných sebevraždy? ne ano, u koho? ..... proč? .....

Kolik Vašich sourozenců zemřelo hned po narození nebo jejichž jména neznáte? .....
.....

19 *Podtrhněte choroby, na něž trpěl nebo trpí některý z Vašich rodičů, sourozenců nebo příbuzných:*

Tuberkulosa, cukrovka, duševní nebo nervová choroba, rakovina, padoucnice, paralysa, neurasthenie, hysterie, slabomyslnost, zádumčivost, ochrnutí, zaječí pysk a jiné:

Vypište, který: .....

20 *Spaly jste všechny děti s rodiči* v jedné místnosti? ~~ne~~ ano
na kolika lůžkách? ....4.... do kolika let? ....15....

21 *Jsou nebo byli mezi sourozenci nebo příbuznými* podivíni, vystěhovalci, vynálezci, spiritisti, jasnovidci nebo nápadně nadaní? ne ano, kdo? .....

Máte nevlastní sourozence? ne ano

Kolik zdravých? ..... Kolik nemocných? ..... nač? .....
Kolik zemřelo? ..... nač? .....

Váš dosavadní zdravotní stav.

Jste z dvojčat? ne ~~ano~~

Kdo je druhým dvojčetem? ~~sestra~~, ~~bratr~~

V kolika letech jste počala chodit a mluvit? .....

Nemívala jste v dětství závratě? ne ~~ano~~

tanec sv. Vita ne ~~ano~~

červy střevní? ne ~~ano~~

22 *Netrpěla jste* strachy a úzkostmi? ne ~~ano~~

Netrpěla jste „dětskými zlozvyky" jako okusováním nehtů, plačtivostí a j.? ~~ne~~ ~~ano~~

Jak jste se učila? (Podtrhněte.) Velmi dobře, prostředně, špatně

Pro co jste měla zvláštní nadání? .....

23 Byla jste *v mládí dobře živena?* ano ~~ne~~

Byla jste *od rodičů často bita?* ne ~~ano~~

24 *V jakých poměrech jste byla vychována?* V dobrých, středních, skromných, špatných.

V jakých poměrech nyní žijete? V dobrých, středních, skromných, špatných.

25 *V jakém bytě* jste byla vychována? V dobrém, středním, skromném, špatném.
v novém, suchém, slunném, starém, vlhkém, tmavém.

V jakém bytě nyní žijete? V dobrém, středním, skromném, špatném.
v novém, suchém, slunném, starém, vlhkém, tmavém

26 *Jaké máte vzdělání?* Ze školy obecné, měšťanské, střední nižší, střední vyšší.

školy vysoké jaké? ....5 let obecná....

školy odborné jaké? ....2 měsíce....

Jaké *máte povolání?* ....dělnice....

U fy Baťa a. s. jste zaměstnána od .... dosud nebyla

nepřetržitě, s přerušením (jak dlouhým) ....

Jak jste vysoká? .... cm

Jaká je vaše průměrná váha? ..70... kg

Ztratila jste nápadně na váze? Kolik .... kg Za jakou dobu? ....

Jste levačka? ne ~~ano~~

28 Jaké bylo Vaše poslední zaměstnání? ..při.. domácn.

Vyděláváte dostatečně na sebe a pro svoji rodinu? ano ~~ne~~

Podporujte ze svého výdělku ještě někoho jiného? ~~ne~~ ne ~~ano, koho?~~ ....

Chodíte spat: brzy, pozdě, kdy .....10 hodin.............

29 Spíte: dobře, tvrdě, špatně

Kolik hodin denně spíte? .... ~~...~~ – 8 L. ..... –

30 Pijete lihoviny? Zásadní abstinent, příležitostně, mírně, pravidelně, kolik ....

Kouříte? Vůbec ne, málo, příležitostně, silně, kolik ....

Jste vegetarián nebo máte ráda mnoho masa? ....

31 Pěstujete sporty? ~~ano~~ ~~ne~~ ano

jaké? ....lyžování...................

Který sport provozujete nejraději? ....

Osvěžuje vás sport? ano ~~ne~~

Pokládáte se za člověka: klidného, prchlivého, horkokrevného, náladového, přecitlivělého

32 Jste povahy: tvrdé, měkké, neurčité

Čeho se nejvíce bojíte? ....

Po čem nejvíce toužíte? ....

Máte hudební sluch? ~~ano~~ ne

Lpíte silně na otci nebo na matce? ...na... matce...

Chcete se vdáti? ano ~~ne, proč?~~ ....

Toužíte míti děti? ano ~~ne, proč?~~ ....

Jste-li vdaná, jste spokojena v manželství? ano ne, proč? ....

Máte ještě jiné touhy? jaké? ....

32 V kolika letech jste dostala a) první měsíčky? ...15.......

b) prvé pohlavní pocity? .....

33 Jsou měsíčky vždy pravidelné? ano ~~ne~~

Za kolik dnů se opakují? ......4 týdny..........

Kolik dnů trvají? ....4..............................

Kdy jste měla poslední měsíčky? ....29 října.....

34 Máte při nich velké bolesti? ne ano

Krvácíte: středně, málo, hojně

Měla jste nebo máte bílý výtok? ne ~~ano~~

Kolikrát jste otěhotněla? dosud ne 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10-krát

35 Kolikrát jste rodila? dosud ne 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10-krát

Kolikrát jste potratila? dosud ne 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10-krát

Kdy (vypsati): ....

Kolik bylo normálních porodů? .... Při kterých musil lékař užíti kleští nebo jiného výkonu?

Prodělala jste nějaké onemocnění v břiše nebo v podbřišku? ne ano, kdy? ....

jaké ....

36 Byla jste pro *ženské onemocnění* léčena lékařem nebo porodní asistentkou? ne ano, kdy

37 *Podtrhněte choroby*, jimiž trpíte nebo které jste prodělala a udejte v kolika letech:

1	kapavku				
0	tuberkulosu plic	v.....letech	4	plané neštovice	v.....letech
	tuberkulosu kloubů a kostí	v.....letech		záškrt	v.....letech
1	zánět pohrudnice	v.....letech	5	křivici (andělskou nemoc)	v.....letech
	katar průdušek	v.....letech	6	zánět v uchu	v.....letech
	zápal plic	v.....letech	7	kloubní rheumatismus	v.....letech
2	srdeční vadu	v.....letech	8	poranění lebky	v.....letech
3	zánět ledvin	v.....letech		příjici	v.....letech
	spalničky	v.....letech		cukrovku	v.....letech
	spálu	v.....letech	9	trachom	v.....letech
4	davný (černý) kašel	v.....letech		kaménky žlučové, ledvinové	v.....letech
				kožní vyrážky	v.....letech

Které jiné nemoci? .... ve věku ....

Byla jste již operována? ne ano, kdy? ....
v které nemocnici ....
nač: ....

Byla jste někdy léčena v některé nemocnici? ne ano, kde ....
kdy ....
na jakou chorobu ....
jak dlouho

38 *Utrpěla jste úraz?* ne ano
v práci, jaký ....
kdy ....
při jízdě jaký ....
kdy ....
nahodile, jaký ....
kdy ....
při sportu, jaký ....
kdy ....

Jaké následky zanechal úraz?
....
....

Stává se Vám často, že se poraníte na rukou? ne ~~ano~~

39 *Byla jste očkována?*

proti neštovicím?	ano, ~~kdy~~ kdy, ... 12	nebyla
proti tyfu?	ano, kdy, ... —	nebyla
proti záškrtu?	ano, kdy, ... 7 – 14	nebyla

Máte spravený chrup? ano ~~ne, proč~~ ~~ne~~ ....

Podtrhněte správnou odpověď!

Měla jste někdy *záchvat křečí?* ne ~~ano, kdy~~ ....

Měla jste někdy *závrať nebo záchvat bezvědomí?* ne ~~ano, kdy~~ ....

Jste nervosní a roztržitá? ne ano, od kdy ....

Jste dráždivá a lehce se *rozčílíte?* ne ~~ano~~ + od kdy ....

40 Jste ráda ve *společnosti lidí?* ano ne, proč ....

Jste samotářkou? ne ~~ano, proč~~? ....

Přichází na Vás často a bez příčiny *smutná nálada, strachy nebo úzkosti?* ~~ne~~ ano, ~~kdy~~ ...... strachu ......

Myslila jste někdy na sebevraždu? ne ~~ano, kdy a proč~~ ....

166

Trpíte děsivými *sny, vidinami a hlasy?*	ne	~~ano, jakými~~ ....
Zdá se Vám, že jste někým *pronásledována?*	ne	~~ano, od kdy~~ ....
Selhává Vám *paměť?*	ne	ano, od kdy ....
41 *Vidíte dobře?*	ano	~~ne, od kdy~~ ....
Máte nějakou oční vadu?	ne	ano, jakou ....
Slyšíte dobře?	ano	~~ne, od~~ kdy ....
Bolí Vás často hlava?	ne	~~ano, kde~~ a kdy ....
Míváte často anginu?	ne	ano, kdy ....
Teklo Vám někdy z ucha?	ne	~~ano,~~ kdy ....
Měla jste již horečku?	ne	ano, kdy ....~~14 let~~ nikdy..........
Měla jste bolesti v kloubech?	ne	~~ano,~~ kdy ....
Míváte bolesti u srdce nebo tlučení srdce?	ne	~~ano,~~ kdy ....
Léčíte se nyní u lékaře?	ne	ano, ~~na~~ chorobu ....
Měla jste někdy otoky nohou?	ne	~~ano,~~ kdy ....
Nikdy Vás při močení neřezalo?	ne	ano, kdy ....
Trpíte často kašlem?	ne	ano, jak často ....nikdy..........
41 **Trpíte zácpou?**	ne	~~ano,~~ od kdy ....
Trpíte občasnými průjmy?	ne	~~ano~~, kdy ....
41 **Chutná Vám jíst?**	ano	**ne, jak dlouho** ....
Bolí Vás něco?	ne	**~~ano,~~ co?** ....
41 **Cítíte se úplně zdráva?**	ano	~~ne, proč?~~ ....
Jste vdaná?	~~ano~~	ne

V kolika letech jste se vdala? ....

42 *Je manžel zdráv?*	ano	ne, nemocen na ....
Kolik je mu roků?		zemřel na ....
44 *Kolik máte dětí?*		Kolik bylo potratů ....
43 Jméno:	věk:	Kolik se narodilo mrtvých dětí ....
....	.... živ(a), zdráv(a)	nemocen(a) na .... / zemřel(a) v ...... letech na ....
....	.... živ(a), zdráv(a)	nemocen(a) na .... / zemřel(a) v ...... letech na ....
....	.... živ(a), zdráv(a)	nemocen(a) na .... / zemřel(a) v ...... letech na ....
....	.... živ(a), zdráv(a)	nemocen(a) na .... / zemřel(a) v ...... letech na ....
....	.... živ(a), zdráv(a)	nemocen(a) na .... / zemřel(a) v ...... letech na ....

Kolik dětí zemřelo hned po narození? ....

Nač? ....

45 *Kolik místností má Váš byt* mimo kuchyni ....1.......... *kolik v něm bydlí osob?* ....5..........

Chcete-li nám ještě něco důvěrného sděliti, nebo máte-li nějaká zvláštní přání nebo dotaz, oznamte to při prohlídce lékaři a požádejte ho o důvěrnou rozmluvu.

Stvrzuji svým podpisem, že jsem na otázky odpověděla podle nejlepšího svého vědomí a svědomí a že jsem nic nezamlčela. Jsem si vědoma, že výsledků této zdravotnické prohlídky bude použito při zachování lékařského tajemství jen v mém vlastním zájmu, a to především k správnému mému pracovnímu zařadění u firmy Baťa a. s. s ohledem na můj zdravotní stav.

V případě, že na základě lékařské prohlídky nebo laboratorních vyšetření krve budou u mne zjištěny příznaky nemoci, kterou je nutno léčit, žádám, aby mi Zdravotnická matrika zaměstnanců firmy Baťa a. s. ve Zlíně podala zprávu o tomto nálezu na adresu: ....Loučka č. 303 u Šternberka....

Ve Zlíně dne .... Ludmila Kručková

Vlastnoruční zřetelný podpis.

6

Převzato z: SOkA Zlín, fond Baťa, a.s., sign. II/2, kart. 1060, inv. č. 121, fol. 163–166.

Příloha č. 7, Roubalovo schéma zapojení zdravotních institucí do organizace závodu

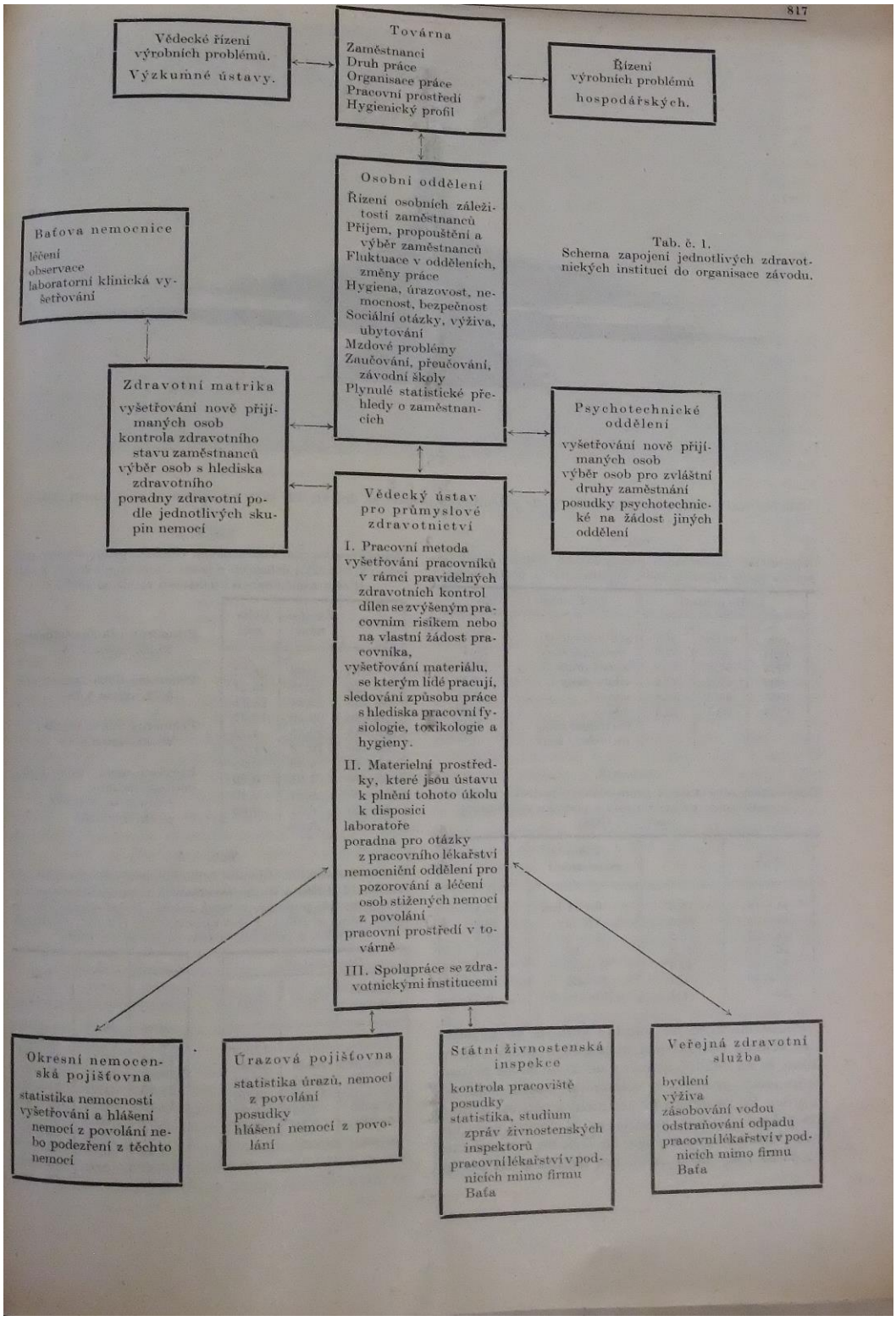

Převzato z: Roubal, Jan: „Průmyslová hygiena jako součást pracovního lékařství v praksi“, *ČLČ* 79/1940, č. 39, s. 815–820, č. 40, s. 842–851, č. 41, s. 868–873, zde s. 817.

Příloha č. 8, Albertovo schéma včlenění osobního oddělení závodů do zdravotní matriky Baťova domu zdraví

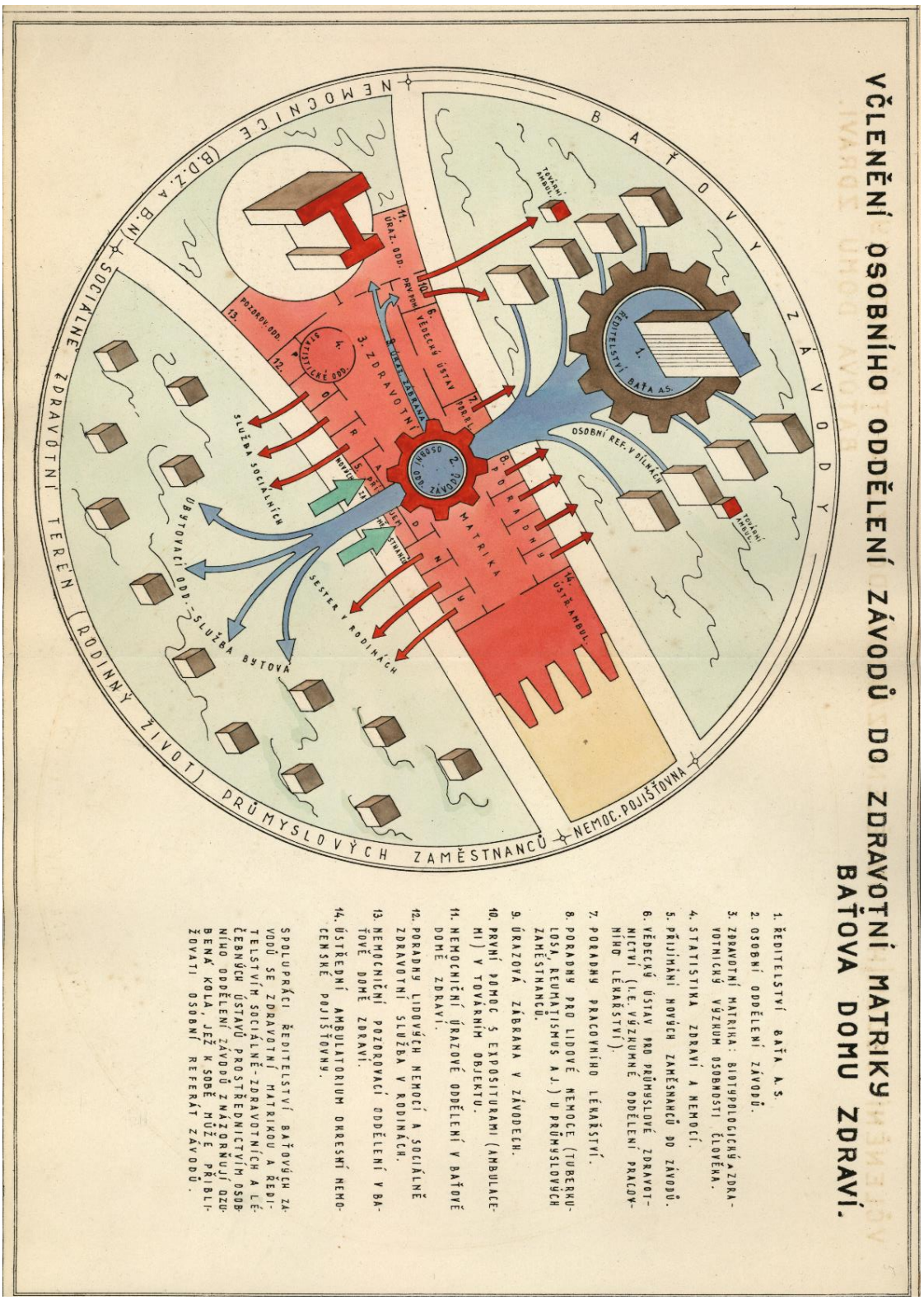

Převzato z: Albert, Bohuslav: *Předpoklady pro budování a organisování zlínského sociálně-zdravotního léčebného ústavnictví*. Litice nad Orlicí 1943. Uloženo in: SOkA Zlín, fond BN, inv. č. 95.

Příloha č. 9, Soupis majetku ČSB

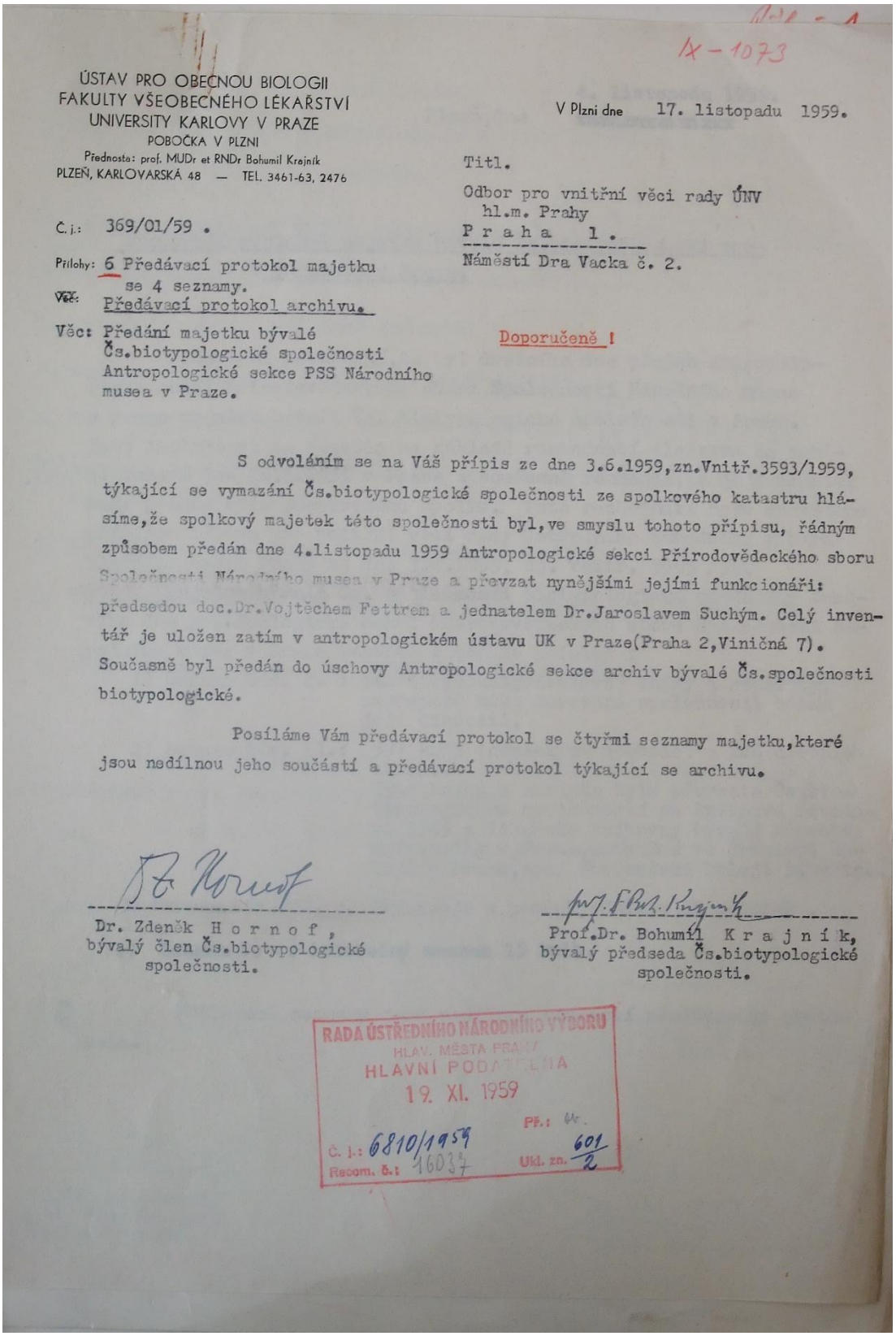

IX – 1073

ÚSTAV PRO OBECNOU BIOLOGII
FAKULTY VŠEOBECNÉHO LÉKAŘSTVÍ
UNIVERSITY KARLOVY V PRAZE
POBOČKA V PLZNI
Přednosta: prof. MUDr et RNDr Bohumil Krajník
PLZEŇ, KARLOVARSKÁ 48 — TEL. 3461-63, 2476

V Plzni dne 17. listopadu 1959.

Titl.
Odbor pro vnitřní věci rady ÚNV
hl.m. Prahy
P r a h a 1 .
Náměstí Dra Vacka č. 2.

Č. j.: 369/01/59 .

Přílohy: 6 Předávací protokol majetku se 4 seznamy.

Věc: Předávací protokol archivu.

Věc: Předání majetku bývalé Čs.biotypologické společnosti Antropologické sekce PSS Národního musea v Praze.

Doporučeně !

S odvoláním se na Váš přípis ze dne 3.6.1959,zn.Vnitř.3593/1959, týkající se vymazání Čs.biotypologické společnosti ze spolkového katastru hlásíme,že spolkový majetek této společnosti byl,ve smyslu tohoto přípisu, řádným způsobem předán dne 4.listopadu 1959 Antropologické sekci Přírodovědeckého sboru Společnosti Národního musea v Praze a převzat nynějšími jejími funkcionáři: předsedou doc.Dr.Vojtěchem Fettrem a jednatelem Dr.Jaroslavem Suchým. Celý inventář je uložen zatím v antropologickém ústavu UK v Praze(Praha 2,Viničná 7). Současně byl předán do úschovy Antropologické sekce archiv bývalé Čs.společnosti biotypologické.

Posíláme Vám předávací protokol se čtyřmi seznamy majetku,které jsou nedílnou jeho součástí a předávací protokol týkající se archivu.

Dr. Zdeněk H o r n o f ,
bývalý člen Čs.biotypologické společnosti.

Prof.Dr. Bohumil K r a j n í k,
bývalý předseda Čs.biotypologické společnosti.

RADA ÚSTŘEDNÍHO NÁRODNÍHO VÝBORU
HLAV. MĚSTA PRAHY
HLAVNÍ PODATELNA
19. XI. 1959
Č. j.: 6810/1959
Recom. č.: 16037
Př.:
Ukl. zn. 601/2

Příl. č. 1

Plzeň, dne 4. listopadu 1959.

Předávací protokol majetku bývalé Čs. biotypologické společnosti v Praze.

Podepsaní potvrzují, že byl dnešního dne předán Antropologické sekci Přírodovědeckého sboru Společnosti Národního musea v Praze majetek bývalé Čs. biotypologické společnosti v Praze. Tato společnost se rozešla na základě rozhodnutí členstva na schůzi konané dne 15.5.1959 v Praze a současně rozhodla, že její majetek bude předán výše jmenovanému spolku. Toto rozhodnutí bylo schváleno přípisem odboru pro vnitřní věci rady Ústředního národního výboru hlavního města Prahy ze dne 3.6.1959, čj. Vnitř. 3593 /59.

Majetek bývalé Čs. společnosti biotypologické odevzdaný dnešního dne Antropologické sekci Přírodovědeckého sboru Společnosti Národního musea v Praze sestává z těchto položek :

1) Seznam čís. I. : 342 (třistačtyřicetdvě) knihy a separáty, zakoupené nebo darované společnosti během její činnosti.

2) Seznam čís. II.: 357 knih (německých učebnic) a 226 učebních skript.
Tyto knihy a skripta byla převzata Čs. biotypologickou společností po květnové revoluci 1945 z lékařské knihovny bývalé německé university v Praze, umístěné ve Švehlově koleji v Praze, nyní Studentské koleji 5. května.

3) Seznam čís. III. : Přístroje a pomůcky. Celkem 18 položek .

4) Seznam č. 4. dodatečný seznam 15 knih.

Přiložené seznamy jsou nedílnou součástí předávacího protokolu.

./.

Předávající :

Prof.dr.Bohumil Hrajník,
bývalý předseda Čs.bio-typologické společnosti.

Přejímající :

Doc.dr. Vojtěch Fetter,
předseda Antropolog. sekce PSS Národního musea v Praze

Dr. Zdeněk Hornof,
bývalý člen Čs.bio-typologické společnosti.

Dr. Jaroslav Suchý,
jednatel Antropologické sekce PSS Národního musea v Praze.

Příl. č. 6

A r c h i v

bývalé čs. společnosti biotypologické v Praze skládá se z těchto položek :

1. Pořadač, obsahující došlou korespondenci čs.spol.biotypol. od r.1938.
2. Pořadač, obsahující odeslanou korespondenci čs.spol. biotypol.
3. Dvě mapy, obsahující různý materiál
4. Mapa s materiálem ,týkající se změny stanov.
5. Mapa obsahující zprávy o schůzích společnosti od r. 1939 - 1946.
6. Mapa obsahující seznam schůzí čs. společnosti biotypol. od jejího založení do roku 1950.
7. Tři knihy presenčních listin členských schůzí.
8. Balík separátů: Lékařský sjezd o výzkumu lidské konstituce, konaný ve Zlíně 1936.
9. Balík obsahující tištěné zprávy o členských schůzích čs. spol.biotypol.

Archiv se předává do majetku Antropologické sekce Spol.přírodovědeckého sboru Národního musea v Praze.

Plzeň dne 4. listopadu 1959.

Předávající :

prof. Dr. Krajník

Prof.dr.Boh. Krajník,
býv.předseda čs.spol.
biotypologické

Dr. Hornof

Dr.Zdeněk Hornof,
býv. člen čs.spol.
biotypologické

Přejímající :

Dr. Fetter

Doc.dr. Vojtěch Fetter,
předseda Antropol. sekce
P.S.S. Nár.musea v Praze

J. Suchý

Dr. Jar. Suchý,
jednatel Antropol. sekce
P.S.S. Nár. musea v Praze

Příl. č. 2-5.

Seznamy č. 1 až 4 majetku bývalé
Čs. společnosti biotypologické v Praze
předaného Anthropologické sekci PSS Národního
musea v Praze.

Seznamy jsou nedílnou částí předávaného protokolu
ze dne 4. listopadu 1959.

Seznam č. I.

knih a separátů bývalé Čs. společnosti biotypologické v Praze, zakoupených nebo darovaných během její činnosti.

1. Abderhalden Emil : Hanlbuch der biologischen Arbeitsmethoden. Inhaltsübersicht.1939.

2. Abderhalden Emil : Physiologisches Praktikum. Teil I. Physiologisches -chemisches Praktikum VI.Aufl. K.Steinkopf,Dresden-Leipzig.1943.

3. Amerling K.S. : O lidských pudech a typech. Ex:Věstník pedagogický, roč.II. a III.

4. Anonym : Die Diagnose der Erbkrankenheiten.Leipzig 1936.

5. Anonym : Zucht und Sitte I. vyd. 1941
II. vyd. 1942.

6. Austregessillo A-: L´analyse Mentale en Pratique Médicale.1936.

7. Autores diversi : O lidské konstituci.La constitution humaine. Praha 1939.

8. Babák Eduard : Tělověda.Základy biologie člověka:díl I/II.- J.Laichter,Praha 1922-24.

9. Backman Gaston : Wachstum und organische Zeit Bios,Bd.15.- J.Ambr. Barth,Leipzig 1943.

10. Badal J. : Cukrovka (diabetes mellitus)-její popis a léčení. Roč. II. č. 9.

11. Baruk H. : Psychiatrie Médicale,physiologique et experimentale.Séméiologie-therapeutique. 1938.

12. Baur-Fischer-Lenz: Erbpathologie. Ex:Menschliche Erblehre und Rassenhygiene.- Lehmann,München-Berlin 1940.

13. Baur Erwin : Einführung in die Verenbungslehre.Berlin 1930.

14. Beer Whittingham : Duše, která se našla. Praha 1937.

15. Beltrami Géo : La Révolution Alimentlaire actuelle-ses conséquences biologiques. 1936.

16. Benjamin Erich : Grundlagen und Entwickungsgeschichte der kindlichen Neurose. G. Thiere , Leipzig 1930.

17. Bergmann Gustav : Funktionelle Pathologie, II. vyd.J. Springer, Berlin 1936.

18. Bělehrádek Jan : Člověk v číslech.Fr. Borový,1942.

19. Bílek František : Učebnice obecné zootechniky I a II. díl.

20. Biltz Rudolf : Pars pro toto. Leipzig 1940.

21.- 25. : Biotypologie.Bulletin de la Société de Biotypologie. Tom I.1933- Tom VI.1938.Šest# ročníků.

26. Birk Walter : Vermeidbare Kinder-Krankheiten.F.Enke,Stuttgart 1936.

27. Birnbaum Karl : Die psychischen Heilmethoden. Leipzig 1927.

28. Borovanský L. : Anatomie pro ošetřovatelky a pomocné síly lékařské. Spol. čes. lékařů,Praha 1945.

29. Borovanský L. Hněvkovský O. : Vzrůst těla a postup osifikaee u háchů od narození do 19 let. Praha 1930.

30. Böhm Jaroslav : Kronika objeveného věku.

31. Bouchart Raymond : Le Médicin d´usine, 1938.

32. Brednow W. a Hofmann E. : Röntgenatlas der Lungenerkrankungen.Berlin 1941.

33. Brieger Lothar : Das Frauengesicht der Gegenwart .F. Enke,Stuttgart, 1930.

34. Brock J. : Biologische Daten für den Kinderarzt, I. Band, 1932.

35. Brock J. : Biologische Daten für den Kinderarzt, II.Band,1934.

36. Brock J. : Biologische Daten für Kinderarzt , III. Band, 1939.

37. Brožek Artur : G.J. Mendelovy bastardační pokusy na pisum a hieracium.

38. Buddenbrock W.v. Studnitz G.v. : Vergleichend-physiologisches Praktikum.Berlin 1936.

39. Büchler K. : Nástin duševního vývoje dítěte. Praha 1939.

40. Bumke Oswald : Gedanken über die Seele .Berlin 1941.

41. Carrel Alexis : Člověk, tvor neznámý.

42. Carrel Alexis et Lindberg Charles : Pěstování ústrojů in vitro.

43. Cmunt Eduard : Chronický reumatismus,Praha 1934.

44. Cmunt E.-Baudiš V.: Reumatismus.Praha 1932.

45. Conrad Kl. : Der Konstitutionstypes als genetisches Problem. Berlin 1941.

46. Corman L. : Quinze Leçons de Morpho-psychologie. 1937.

47. De Crinis Max : Das vegetative System in seinen Beziehungen zu den klinischen Krankheitserscheinungen.Leipzig 1943.

Curtius Fridrich : Die Erbkrankenheiten des Nervensystems.1935.

49. Čapek Norbert : Typologie.Praktický návod jak poznati povahu člověka podle jeho zevnějšku.Praha.

50. Černocký Karel : Léčení psychologické. Ex :Biolog.listy,r.XI. č. 3.

51. Černocký K. : Mendelismus a psychologie,1925.

52. Černocký K. : Podvědomí v biologii.EX:Biologické listy, r.X.,č.3.

53. Černocký K. : Psychoanalysa.Ex:Biologické listy,r.IX.č.2.

54. Černocký K. : Psychologický slovník,Praha 1940.

55. Československé asekurační listy,r.XV.,č.10,1936-

56. Dahr Petr : Die Technik der Blutgruppen und Blutfaktorenbestimmung.Leipzig1943.

57. Dietrich Albert : Allgemeine Patologie und patologische Anatomie, I. Band,Leipzig 1943.

58. Dobzhansky Theodosius : Die genetischnen Grundlagen der Artbildung.

59. Dornblüth-Pschyrembel : Klinisches Wörterbuch, Berlin 1940.

60. Dornblüht Otto : Die Psychoneurosen ,Leipzig 1911.

61. Došková Marie : Anthropometrické znaky pelařských učedníků.

62. Drastich Ludvík : Fysiologie lékařská. Praha 1941.

63. Dreikurs Rudolf : Úvod do individuální psychologie.Praha 1937.

64. Druhý sjezd pro péči o slabomyslné a školství pomocné dne 29. a 30. září 1911.

65. Eckhardt H.-Ostertag : Körperliche Erbkrankenheiten.Ihre Patologie und Differentialdiagnose.

66. Eckstein Ludwig : Die Sprache der menschlichen Leibeserscheinung. Leipzig 1943.

67. Farner G.A. : Hemungen und Zwangszustände ,Leipzig 1943.

68. Finkbeiner Ernst : Die kretinische Entartung.Berlin 1923.

69. Filip L. : Breviář chorého srdcem.

70. Filip Ladislav : Léčení chorob krevního oběhu.

71. Fischer J.-Emerson : Jak žíti zdravě. Praha 1940.

72.- Fortschritte der Erbpathologie Rassenhygiene und ihrer Grenzgebiette
78. I.- VI. ročník , 1937 - 1942; z ročníku VII. a VIII. jen sešit 1/2 1943/44.

79. Frankenberger Zdeněk : O původu člověka.

80. Frisch Karel : Z tajů života-moderní nauka o životě pro každého.

81. Früh Hans : Von der Perioden zur Biortvytmenlehre II. Aufl. Zurich 1942.

82. Fučíková Libuše : Osteometrický příspěvek k morfologii žeber.

83. Gobineau : O nerovnosti lidských plemen. 1942. 2 díly.

84. Gehlen Arnold : Der Mensch , 1941.

85. Geitler Lothar : Chromosomenbau-Protoplasma.Monografien. Berlin 1938.

86. Geitler Lothar : Schnellmethoden der Kern- und Chromosomenuntersuch. Berlin 1940.

87. Dobzhansky Theodosius: Die genetischen Grundlagen der Artbildung.

88. Gilbert -Robin : Précis de Neuro-Psychiatrie infantile. 1939.

89. Gläsmer Erna : Körperbau und Sexualfunkcion .

90. Graubner Emil : Snímkování se štítu.Praha 1944.

91. Grosser Otto : Grundriss der Entwicklungsgeschichte des Menschen.Berlin 1944.

92. Gruhle Hans W : Psychiatrie für Arzte . Berlin 1922.

93. Habáň Metoděj : Psychologie. 1941.

94. Hájek František : Soudní lékařství,díl I/II.Praha 1937.

95. Hamburger Franz
Priesel Richard : Kinderheilkunde,IV.Aufl.Wien 1943.

96. Hamperl Herwig : Lehrbuch der allgemeinen Pathologii und der pathologischen Anatomie.

97. Hanák Vl. : Zdraví- zdatnost-úspěch,1942.

98. Handbuch der Erbbiologie des Mensches.

99. Hartnacke W. : Seelenkunde vom Erbgedankenaus. Berlin 1941.

100. Haškovec Ladislav : Všeobecná symptomatologie a diagnostika chorob nervových. Praha 1931.

101. Helmel Heindrich : Der bejahende Mensch.1938.

102. Herčík Ferdinand : Mladý biolog.

103. Herčík Ferdinand : Záření a život

104. Herles F. : Základy praktické elektrokardiografie.Praha 1944.

105. Hetzer Hildegart : Psychologische Untersuchung der Konstitution des Kindes.

106. Hippius Rudolf : Volkstum,Gesinung und Charakter,Prag,1943.

107. Hippokrates : Gedanken ärztlichen Ethik aus dem Corpus Hippokraticum. Prag 1942.

108. Hlava J. : Pathologická anatomie , seš. 1,2,5,6,7.

109. Hlaváček Vladimír : Alergická onemocnění se zřetelem k lékařství nosnímu,krčnímu a ušnímu. 1933.

110. Hochrein M. Schleicher: Aerztliche Probleme der Leistungssteigerung . Leipzig 1943.

111. Hofmeier Kurt : Die Bedentung der Erbauflagen für die Kinderheilkunde. Stuttgart 1936.

112. Hoskins R.G. : Die Hormone im Leben des Körpers.

113. Hrubý Karel : Tvoříme s přírodou.Praha 1943.

114. Hořejší Jaroslav : Základy chemického vyšetřování ve vnitřním lékařství.

115. Hořejší J. : O žloutence., r.III. č. 15.

116. Hynie Josef : K farmakotherapii mužských sexuálních poruch. Praha 1934.

117. Charvát J. : Choroby žláz s vnitřní sekrecí.Praha 1935.

118. Chodounský Karel : Nastuzení a choroby z nastuzení.Praha 1906.

119. Janet Pierre : Psychologické léčení (př.dr.H.Souček).Praha 1934.

120. Janker R. : Roentgenaufnahmetechnik , I. Teil Einstelungen. Leipzig 1945.

121. Jaensch Walter : Grundzüge einer Physiologie und Klinik der psychischen Persönlichkeit. 1926.

122. Jaensch Walter : Konstitutionstherapie und Entwicklungsstörungen. Leipzig 1936.

123. Jaensch Walter : Die Sporttreibende Frau . 1935.

124. Jedlička Jaroslav : Klinika plicní tuberkulosy.Praha 1940.

125. Jedlička J. : Pathologická anatomie orgánů s vnitřní sekrecí. Praha 1936.

126. Jedlička Vladimír : Perniciosní anaemie .Praha 1929.

127. Jeske Erich : Wörterbuch zur Erblehre und Erbpflege /Rassenhygiene).

128. Jirásek Arnold : Ošetřování chirurgických nemocných .Praha 1938.

129. The Journal of Heredity : Volume 26-29 (r.1935-1938).

130. Jung C.G. : Psychologischen Typen .

131. Just Günther : Vererbung und Erziehung .Berlin 1930.

132. Justin Eva : Lebensschicksale artfremd erzogener Zigeunerkinder und ihrer Nachkommen. Berlin 1944.

133. Karásek František a spol. : Domácí ošetřování nemocných s chorobami srdečními a cévními. Praha 1944.

134. Kässbacher Max : Die genealogischen Methoden als Grundlage der Erb. 1934.

135. Kevina Karel : Vzrůst, pohyby a rozmnožování rostlin. Následky metabolismu. Praha 1942.

136. Keiter Fridrich : Kurzes Lehrbuch der Rassenbiologie und Rassenhygiene für Mediziner.

137. Kihn Bernhold : Die Schizophrenie . Leipzig 1941.

138. Klages.Lud. : Die grundlagen der Charakterkunde VII. a VIII. Aufl. 1936.

139. Klare Kurt - Koester Fr. : Konstitutionsschule.Leipzig 1940.

140. Kloos Gerhart-Näser Ervin : Die psychische Symptomatik der Lungentuberkulose. Berlin 1938.

141. Koch P.K. : Mrzáci bez světa a svět bez mrzáků. Bratislava 1941.

142. Koch K.K. : Příručka úrazového lékaře. Bratislava 1939.

143. Kohn Stanislav : Základy statistické metody. 1929.

144. Die Konstitution Wesen, Bedentung und Umstimung III. Arztlichen Forbildungskursus in Bad Salzuflen 4. und 5. Mai, 1935. Leipzig 1935.

145. Konstitution und Klinik , sv. 1- 2 (1938-1939).

146.

147. Kopsch Fr. : Die Nomina anatomica des Jahres 1895 (B.N.A.)-Nomina anatomica des Jahres 1935 (I.N.A.). Leipzig 1941.

148. Krajník Bohumil : Lékařský sjezd výzkumu lidské konstituce, konaný ve Zlíně v listopadu 1936. Ex: Biol. listy č.1.,r.22.,1937.

149. Král Jiří : Zeměpis člověka. Praha 1940.

150. " " " " , díl II.

151. Kratina Ferdinand : Osobnost (svazky č.83). Praha 1944.

152. Kratina Ferdinand : Typ a typologie. Brno 1942.

153. Krehl L. : Krankenheitsform und Persönlichkeit. Leipzig 1929.

154. Krejčík Adolf Lud. : Rodopiscův latinsko-český slovníček a glossařík.

155. Krejčík Adolf Lud. : Z bibliografie literárních pomůcek rodopiscových. Praha 1933.

156. Kretschmer E. : Körperbau und Charakter. Berlin 1940.

157. Kretschmer E. : Medizinische Psychologie . 1930.

158. Krieck Ernst : Menschenformung VI. Aufl. Leipzig 1 , 1944.

159. Kroh Oswald. : Experimentelle Beiträge zur Typenkunde.Band I.-III. 1929,1934,1932.

160. Kubíček Karel : Duševní,tělesné a pohybové znaky úchylné mládeže.Sv. XVI.1935.

161. Lancová Juliana : Správná volba povolání.Praha 1925.

162. Laugier H.E.Toulouse - D.Weinberg : Biotypologie et classification scolaire.1934.

163. Laugier H. et Weinberg D.: Fiche Biotypologique pour l´étude des professions.

164. Laroche Guy : La Puberté Étude Clinique et Psychopathologique. 1938.

165. Laubentahl Fr. : Leitfaden der Neurologie.G. Thieme,Leipzig.

166. Lehmann Alfréd Pedersen R.H. : Das Weter und unsere Arbeit.Wil.Engelmann,Leipzig 1907.

167. Lenoch František : Lázeňské léčení chorob rheumatických.R.I.,č. 6.

168. Lersch Philipp : Aufbau des Charakters. Leipzig 1942.

169. Lerch Philipp : Gesicht und Seele, II. Aufl.Ernst Reinhart,München 1943.

170. Lorand Arnold : Verjügerung durch Anregung der Blutbildung. J.A.Barth,Leipzig 1930.

171. Lotze Reihold : Zwillinge. Einführung in dič Zwillingsforschung. Mit 101 B., Band 6.

172. Lukášová Lidmila : Korelace tělesné a duševní způsobilosti.

173. Lukášová Ludmila : Menarche pražských dívek.Č.94,r. 1934. Rozpravy čes.Pedol. ústavu hl. města Prahy.

174. Lukášová Ludmila : Some result of an individual somatological examination of girls.

175. Lukášová Ludmila : Svalová výkonnost slabomyslných hochů.

176. Lukášová Ludmila : Vitální kapacity dívek a její vztahy k jiným znakům tělesným.

177. Lukášová Ludmila : Vliv války na tělesný vývoj pražských učňů.

178. Lukášová Ludmila : Vývoj trvalého chrupu a stanovení zubního věku u dívek pražských .

179. Lungwitz Hans : Erkenntnistherapie für Nervöse. 1932.

180. Lungwitz Hans : Lehrbuch der Psychologie. Band I.-IV.

181. Luxemburger Hans : Psychiatrische Erblehre.Lehmann,Berlin-München, 1938.

182. Machula František : Nastavená dlaň . 1942.

183. Macků Jan : Erginy.Olomouc 1940.

184. Markus Ratkovich : Příručka Rodového kronikáře. Praha 1938.

185. Matiegka J. : Homo Předmostensis (Fosilní člověk z Předmostí na Moravě) I/II. část. Nakl. Čes. Akademie věd a umění,Praha 1934/1938.

186. ~~Kter~~ Matiegka J. : Které znaky mohou svědčiti o dospělosti dítěte předčasně do školy se hlásícího ?

187. Matiegka J. : Ontogenetický vývin člověka po stránce tělesné i duševní.

188. Matiegka J. : Slovenské dítě z Báňské Bystrice.

189. Matiegka J. : Somatický věk jako pomůcka k posouzení vyspělosti dítěte.

190. Matiegka J. : Spirometrické pokusy na pražské mládeži.

191. Matiegka J. : Tělesná povaha Alberta z Valdštejna.čes.akad. věd a umění,Praha 1934.

192. Matiegka J. : Vztahy mezi anomálním tvarem hlavy a duševní činností.

193. Mayer August : Konstitution in der Geburtshilfe und Gynäkologie. Stuttgart 1938.

194. Mentl Stanislav : Lékařský sjezd s cyklem přednášek : O lidské konstituci, ve Zlíně dne 14. a 15. listopadu. Ex: Praktický lékař,č. 5., r. 1937.

195. Mentl S. Vondráček : Posuzování srdečních a cévních chorob z hlediska pracovní schopnosti. Spolek čes. lékařů,Praha 1944.

196. Mentl S. : Vřed žaludeční a dvanácterníkový. Přednáška na lékařském sjezdu v Teplicích na Bečvou. 1937.

197. Mentl Stan. : Der Wert des konstitutionellen Gesichtspunktes für die Diagnostik und Therapie der Herzkrankheiten. Ex: Knoll's Mitteilungen fuer Aerzte.Jubiläumsausgabe.1936.

198. Meyer Max : Die Erkrankungen der oberen Luft- und Speisewege des Kindes. S. Karger,Berlin 1933.

199. Mezger Edmund : Kriminalpolitik auf kriminalogischer Grundlage. 1942.

200. Mezinárodní klasifikace nemocí a příčin smrti. (Bertillon ,revise 1929), 1934.

201. Mělka Jar. : Nárys fysiologie smyslů. Melantrich,Praha 1939.

202. Mládek Arnošt : Bolesti u srdce, jich poznání a léčení. Mladá generace lékařů, Praha 1938.

203. Morarae Ferd. : Chemický rozbor moči. E. Weinfurt, Praha 1926.

204. Much Hans : Die pathologische Biologie. (Immunitätswissenschaft) IV. -V- Aufl. Curt Kabitrsch, Leipzig 1922.

205. Müller Reinhold F.G.: Grundlagen altindischer Medizin. Nova Acta Leopoldina, Halle (Saale), 1942. Bd. 11, Nr. 74.

206. Neageli O. : Allgemeine Konstitutionslehre. 1934.

207. Neoperativní léčení nemoci Basedovovy. Zv. otisk ze " Sborníku lékařského", sv. XXXIV., sešit 1-6, Praha 1932.

208. Nobécourt P. : Clinique Médicale des Enfants, 1936.

209. Noeller F. : Chirurgische-ortopedische Erbkrankenheiten im Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses. G. Fischer, Jena, ~~1937.~~ 1942.

210. Ortner Ed. : Biologische Typen . 1937.

211. Pachner P. : Pohlavní rozdíly na lidské pánvi. 1937.

212. Palivec V. : Rodina a rodokmen . 1939.

213. Pelc Hynek : Zdravotní a sociální přehled XIII. okresu Velké Prahy (s 8 tab. a 1 diagr.) 1927.

214. Pelnář Josef : Pathologie a therapie nemocí vnitřních , díl V., sv. 1.

215. Petermann Bruno : Wesensfragen seelichen Seins. Leipzig 1938.

216. ~~Pfhler~~ Pfahler : System der Typenlehren. 1942.

217. Picek Stanislav : Somatická a sexuální konstituce prostitutek nižší sociální vrstvy. Ex: Česká dermatologie, r. XVI., sešit 10.

218. Pichon Éouard : Le Dévelopement Psychique de l´enfant et de l´adolescent. 1936.

219. Plattner Walter : Archiv der Julius Klaus-Stiftung. Körperbau-Untersuchungen bei Schizophrenen. 1932.

220. Podstata a organisace boje proti chorobám srdečním a cévním. Nakl. Čes. kardiogr. spol., Praha 1940.

221. Pojistný obzor : Ročník XV., č. 176, 1936.

222. Postranecký O. : Léčení diabetu. Mladá generace lékařů, Praha, 1937.

223. Práce přednesené na III. sjezdu pro výzkum dítěte 1926.

224. Prát S. : Rostlina pod drobnohledem . Praha 1944.

225. Pražák Frant. : Dětství vynikajících lidí českých .

226. Prevence akutního kloubního reumatismu a jeho komplikací srdečních a cévních. Nakl. Čes. kard. spol. , Praha, 1940.

227. Prinzhorn Hans : Psychotherapie.Voraussetzungen-Wesen-Grenzen. Leipzig 1929.

228. Procházka Josef : Příspěvek ke studiu vitaminu E-antisterilního. F. Obcina,Vyškov na Moravě 1936.

229. Prokop Jan : O sebevraždě, 1940.

230. Přehled a program sociální a zdravotní práce v Československu. v r. 1928.

231. Přerovský Karel : Therapie uhličitá. Melantrich, Praha 1941.

232. Přeškolování v průmyslu. Sestaveno v Ústavu lidské práce , Praha, 1943, Orbis.

233. Přibík Zdeněk : Stručná somatologie. Mladá generace lékařů, Praha 1938.

234. Příhoda V. : Praxe školského měření .Praha 1936.

235. Příhoda V. : Školské měření .Bakalův ústav , 1930.

236. J.E.Purkyně : Sebrané spisy , svazek I. Spolek čes. lékařů,Praha,1918.

237. Purkyně J.E. : Sebrané spisy , sv. II., Purkyňova společnost ,Praha 1937.

238. Purkyně J.E. : Sebrané spisy , sv. III. Spol. lék. českých a Purkyňova spol.,Praha 1939.

239. Purkyně J.E. : Sebrané spisy , sv. IV. Spolek lék. českých a Purkyňova spol. Praha 1941.

240. Raška K. : Serologické vyšetřování krve ve sporech o určování otcovství. Spolek čes. lék.,Praha, 1944.

241. Rathery F. : Maladies de la Nutrition , 1936.

242. Rein H. : Einführung in die Physiologie Vandenhoeck et Ruprecht,Göttingen 1942.

243. Reinöhl F. : Die Vererbung des geistigen Begabung, II. vyd. 1939.

244. Ries Erick : Grundriss der Histophysiologie . Akadgm.Verlagsgesellschaft, Leipzig, 1938.

245. Risak E. : Der klinische Blick.

246. Ritter R. : Ein Menschenschlag .

247. Rittershaus E. : Konstitution oder Rasse ? A.W. Hayn´s Erben,Berlin 1936.

248. Rivoire R. : Les Acquisitions nouvelles de l´endokrinologie, 1937.

249. Ročenka české kardiografické společnosti za Jubilejní rok 1939 - Desetiletého jejího trvání . Praha 1940.

250. Rorschach H. : Psychodiagnostik - ~~Tabulky a~~ Textband (text). Bern, ~~1941.~~ ~~II. exempl.~~

251. Rorschach H. : Psychodiagnostik. ~~Textband, III. Aufl. 1937.~~ Tabulky " Tafeln, III. Aufl. 1937.

252. Rothaker E. : Die Schichten der Persönlichkeit ,1938.

253. Rothenberger K. : Rassenbiologie und Rechtspflege .Lebensgestzte des Volkstum H.11. R. Hermes, Hamburg 1936.

254. Rosanov J. : Manual of Psychiatry and Mental Hygiene,1938.

255. Růžička Vl. : Biologické základy eugeniky.Praha 1923.

256. Řehák Jul. : Vzrůst neurokrania školní mládeže české.

257. Seidl Josef : Roentgen v porodnictví.Vesmír,Praha 1937.

258. Sborník VIII konference. Časopis lékařů českých, r. LXXVII.,č.10.1938.

259. Sborník lékařský,sv. XLIV (XLVIII),sešity 1-6, 1942.

260. Sborník II. sjezdu diplomovaných sester ošetřovatelek v ČSR 1932.

261. Sborník československé péče o duševně úchylné. Knihovna úchylné mládeže, sv. 20-1938.

262. Sborník VII. konference preventivního lékařství,1937.

263. Schilling V. : Anteilung zur Diagnose im dicken Blutstropfen. 1935.

264. Schindler R. : Nervensystem und spontane Blutungen. S.Karger,Berlin,1927.

265. Schottky J. : Die Persönlichkeit im Lichte der Erblehre,1936.

266. Schmöing K. : Der Sinn der Reifungsstufen.1939.

267. Schmidt M. : Körperbau und Geisteskrankheit 1929.

268. Schneickert H. : Leitfaden der Kriminalischen Charakterkunde. Jena 1941.

269. Schneider E. : Psychodiagnostisches Praktikum ,1936.

270. Schneider J.A. : Hypophyse und Konstitution. (Konstitution,Erbe und Umwelt) Heft 1. Stuttgart 1944.

271. Schneider K. : Pathopsychologie der Gefühle und Triebe. G. Thieme,Leipzig 1935.

272. Schreiber E. : Medizinisches Taschenwörterbuch.1930.

273. Schubert G. Pickham A. : Erbschädigungen.Leipzig 1938.

274. Schultz B. : Methodik der medizinischen Erbforschung.

275. S-chultz J.H. : Das autogene Training. 1940.

276. Schultz J.H. : Uebungsheft fuer das autogene Training.1941.

277. Schweisheimer W. : Das Herz und die Blutgefaesse. J.F. Bergmann,München 1923.

278. Schwidezky I. : Rassenkunde der Altslawen. F.Eube,Stuttgart 1938.

279. Seelert H. : Anleitungzu psychiatrischen Untersuchungen.

280. Seiffert Walter : Die Erbgeschichte des Menschen.Mit 108 Abb.,1935.

281. Sekla Bohumil : Dědičné zdraví.Praha 1941.

282. Servít Zdeněk : Konstituční základ epilepsie. Bursík a Kohout,Praha 1945.

283. Simoncit M. : Grundriss der charakterischen Diagnostik B.G. Teubner,Leipzig/Berlin,1943.

284. Skácel M.-Skácel J. : Základy vědecké filosofie. Cyrilometodějské knihkupectví G. Francka,Praha 1945.

285. Spciální práce. Soubor přednášek a rozprav kursu pořadaného Vyšší školou sociální péče a organisací sociálních pracovnic.Praha.

286. Sommer R. : Familienforschung und Vererbungslehre. J.A. Barth,Leipzig 1922.

287. Souček R. : Co víme o duši ?Fr. Borový,Praha 1943.

288. Soubor autorů : Bezvědomí a náhlé poruchy vědomí.Soubor rozprav, Praha 1936.

289. Soubor autorů : Choroby koronárních tepen a jejich léčba. Praha 1940.

290. Sborník VIII. konference. Časopis lékařů českých,r. LXXVII.č.10 1938.

291. Stehlík Č. : Psychologie-duše a mozek . Praha.

292. Stibor J. : O neurosách.

293. Stieve H. : Ueber Follikelreifung,Gelbkörperbildung und dem Zeitpunkt der Befruchtung beim Menschen. Akad.Verlagsgeselschaft,Leipzig 1943.

294. Strasburger E.H. : Drosophila melanogaster Meig.

295. Stumpfl Fr. : Die Ursprünge des Verbrechens.Leipzig 1936.

296. Sturm Alexander : Grundbegriffe der Inneren Medizin 1938.

297. Stursberg H. : Technik der wichtigsten Eingriffe in der Behandlung innerer Krankheiten.

298. Svoboda K. (vybral a přeložil) : Zlomky předsokratovských filosofů . Čes. akad. věd a umění,Praha 1944.

299. Šamberger Fr. : Psychogenní affekce kožní. Vlast,Praha 1944.

300. Šebek Jan : Klinické příspěvky k fysiopathologii sympatického nervstva. (Neuropath. přísp. sv. III. ,1927). Nakl. vlastním, Praha 1927.

301. Škaloud Fr. : Anthropometrické vyšetření učňů malířů pokojů.

302. Škerlj K. Božo : Člověk izbrana poglavja iz prirodoslovja človeka. 1934.

303. Štampach Fr. : Základy vychovatelství s úvodem do pedagogické anthropologie a psychologie.1938.

304. Štefl J. : Farmakotherapie praktického lékaře,Praha,1943.

305. Štefl J. : Lékař hovoří s ženami, Orbis,Praha 1944.

306. Štierová E. : Tělesné vlastnosti školní mládeže z Radnic a okolí.

307. Švejcar J.-Poppel Zd. : Očkování proti neštovicím podle nových předpisů. Adm. čas. Praktický lékař.

308. Tabulae biologicae ,Vol. XX.,1941, Growth of Man, red. W.M.Krogmanem.

309. Teisinger J. a spol. : O nemocech z povolání a úrazech zemědělců. Péče o zdraví venkova. , sv.22.Novina,Praha. 1943.

310. Teysshl O. : Dětské choroby.Učebnice dětského lékařství pro lékaře a posluchače lékařství. I. díl. 1938.

311. Thooris A. : La médicine Morphologique . 1937.

312. Trendelenburg W. : Der Gesichtsinn.

313. Thrumb N. : Der Aufbau der Persönlichkeit. Wien 1942.

314. Třetí sjezd pro péči o slabomyslné a školství pomocné 5. a 6.října 1913.

315. Tůma A. : Dítě v péči ústavní. Praha 1934.

316. Ubisch L. v. : Die Bedeutung der neueren experimentellen Embryologie und Genetik für das Evolutions-epigeneseproblem. J.Amb. Barth , Leipzig 1942.

317. Uexküll J. : Theoretische Biologie.1928.

318. Ulehla Vl. : Zamyšlení nad životem. 1939.

319. Vacek Tomáš : Srovnávací fysiologie zvířat domácích a ostatních obratlovců. Nak.vlastním, Brno, 1937.

320. Vančura Antonín : Vysoký krevní tlak .
Melantrich,Praha 1942.

321. Váňa Josef : Měření inteligence.Bakalův ústav 1933.

322. Versehner O. : Erbpathologie. Ein Lehrbuch für Aerzte und Medizinstudierende.
II. neubearbeitete Auflage mit 35 Abb.

323. Verschuer O. : Leitfaden der Rassenhygiene.Leipzig 1941.

324. Volker O.- Hora K. : Anatomie člověka. Svazek II., 1939.

325. Vondráček Vl. : Farmakologie duše. Praha 1935.

326. Voráček J. : Úvod do studia člověka společnosti a civilisace.
Čes.graf. unie ,Praha 1940.

327. Wagner R. : Methodik und Erbgebnisse fortlaufender Blutdruckschreibung am Menschen.
G. Thieme ,Leipzig 1942.

328. Wanke G. : Psychiatrie und Pädagogik.
J.F.Bergmann, Wiesbaden 1905.

329. Wartegg E. : Gestaltung und Charakter.Leipzig 1939.

330. Weber E. : Einführung in die Variations-und Erblichkeitsstatistik. 1935.

331. Weigner K. : Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechtování. 1934.

332. Weitz W. : Die Vererbung innerer Krankheiten.1936.

333. Weizsäcker V. : Der Gestaltkreis.Theorie der Einheit von Wahrnehmen und Bewegen.1940.

334. Westenhöfer : Der Eingenweg des Menschen.Berlin 1942..

335. Woltereck R. : Grundzüge einer allgemeinen Biologie.
Stuttgart 1940.

336. Wyss W. : Körperlichseelische Zusammenhänge in Gesudheit und Krankheit. 1931.

337. Zeller W. : Der erste Gestaltwandel des Kindes.
Mit 10 Abb.,5 Tafeln.1936.

338. Zeller W. : Handbuch der judendärztlichen Arbeitsmethoden. Band I. 1938.

339. Zeman J. : Pedopathologický slovníček , 1933.

340. Zeman J. : Sborník prací z oborů o mládež úchylnou, vydaný na počest životního díla - 1931.

341. Zieler K.-Siebert C. : Behandlung der Haut und Geschelchtskrankheiten 12. -13. Aufl.
Urban & Schwarzenberg,Berlin-Wien 1943.

342. Zdravotnická revue, r. XIX. č. 2. 1937.

Celkový počet knih a separátů bývalé Čs. společnosti biotypologické v Praze, zakoupených nebo jí darovaných během její činnosti :

342 (třistačtyřicetdva)

Seznam č. II.

Seznam knih a učebních skript převzatých Českou společností biotypologickou v Praze z býv. něm. knihovny Švehlovy koleje v Praze, nyní Studentské koleje 5. května .

A. Knihy.

Abel Rudolf	Bakteriologisches Taschenbuch. Würzburg, Curt Kalitzsch 18. Aufl. 1914.
Aschoff Ludvig	Pathologische Anatomie , Jena, Gustav Fischer , 6. Aufl.,1923, Teil I/II.
Assmann-Beckmann u.a.	Lehrbuch der inneren Medizin, II. díl, Berlin, Verlag Springer, 5. Aufl.,1942.
Born Paul	Compendium der Anatomie , Freiburg, Verlag Hans Speyer u. H.F. Schulz, 48-53 Aufl.,1938.
Braus Hermann	Anatomie des Menschen, II. díl, Berlin, Verlag Julius Springer, 1940.
Broesike - Maier	Repetitorium anatomicum , Leipzig, Verlag Georg Thieme , 5,6Aufl. ,1940. - 2 exempl.
Brugsch Th.	Lehrbuch der inneren Medizin , II. díl, Berlin u. Wien, Verlag Urban u. Schwarzenberg, 9.,10. Aufl. ,1943.
Buhler Werner	Methoden zur Prüfung von Gewerbeschutzsalben. Freiburg , 1945.
Deutscher Aerzte-Kalender	-Verlag Urban u. Schwarzenberg, Berlin-Wien, 1943.
Dietrich Albert	Allgemeine Pathologie und pathologische Anatomie Leipzig, Verlag S. Hirzel, 6 Aufl. ,1941.
Döderlein A.	Leitfaden für den geburtshilflichen Operationskurs. Leipzig, Verlag G. Thieme , 17. Aufl. , 1941. 11 exemp.
Döderlein Gustav	Leitfaden für den geburtshilflichen Operationskurs. Leipzig, Verlag Georg Thieme , 18. Aufl. 1944, 2 exemp.
Domarus Alexander	Grundriss der inneren Medizin, Berlin, Verlag Springer, různá vydání, celkem 12 exemplářů.
Eckhardt H. Ostertag B.	Körperliche Erbkrankheiten . Leipzig, Verlag Johann a. Barth , 1940, 2 exempl.
Eichhorst H. u. Martin A.	Hygiene des Herzens u. der Blutgefässe. Sttutgart, Verlag Ernst Heinrich Moritz , 4 Aufl.,1922.
Erchenbrecher H.	Der Truppenarzt . Berlin, Verlag Offene Worte, 2 Aufl.

Fischbach E.	Grundriss der Physiologie u. physiologischen Chemie. München, Verlag R. Müller u. Steinicke, 1940, 5 exempl.
Fortherbill J.M.	Therapeütischen Hilfsbuch. Wien u. Leipzig, Verlag Urban u. Schwarzenberger, 1888.
Garré-Borchand-Stich-Bauer :	Lehrbuch der Chirurgie, Berlin, Verlag Springer, různá vydání, celkem 5 exempl.
Gierke Edgar	Taschenbuch der pathologischen Anatomie, Leipzig Verlag G. Thieme, celkem 3 exempl. po 2 dílech.
Greipl R.	Dermatologie. Feldpostbriefe. 6 exempl.
Gruhle H.W.	Grundriss der Psychiatrie. Berlin, Verlag Springer 13. Aufl., 1943, 6 exempl.
Guttmann W.	Medizinische Terminologie. Berlin-Wien, Verlag Urban u. Schwarzenberger, různá vydání, 4 exempl.
Haase Werner	Kurze Anweisungen über die Führung einer chirurgischen Krankenabteilung. Leipzig, Verlag G. Thieme, 1938.
Hamperl H.	Leichenöffnung. Befund und Diagnose. Prag, Verlag Andree, 1944. 23 exempl.
Habs Horst	Bakteriologisches Taschenbuch. Leipzig, Verlag J.A. Barth 33 Aufl., 1944, 2 exempl.
Hamperl Herwig	Pathologisch-histologisches Praktikum. Berlin, Verlag Springer, I.a II. vydání, 17 exempl.
Hamperl Herwig	Lehrbuch der allgemeinen Pathologie u. pathologischen Anatomie. Berlin, Verlag Springer, 17. Aufl., 1944 2 exempl.
Handloser S. Hofmann W.	Wehrhygiene. Berlin, Verlag Springer, 1944, 3 exempl.
Handloser	Der Arzt in warmen Ländern. Berlin, Oberkomando der Wehrmacht, 1944, 2 exempl.
Heitzmann C.	Descriptive u. topografische Anatomie des Menschen. Wien, Verlag Wilh. Branmüller, 2 Aufl. 1875.
Hendrych F.	Die Karlsbader Kur. Karlsbad.
Hofmann E.	Die Behandlung des Syphilis. Berlin, Verlag A. Olarms-E. Weber.
Holler G.	Die epidemischen Gelbsuchtkrankenheiten. Berlin-Wien Verlag Urban u. Schwarzenberger, 1943.

Hössl Ernst	Ein Beitrag zur Myositis ossificans localitate. Als Manuskript gedruckt.
Hubert Rudolf	Kurzgefasstes Lehrbuch der Geburtshilfe, Leipzig Verlag von Quelle u. Mayer, 3 Aufl., 1943. +2 Aufl., celkem 3 exempl.
Huter Karl	Menschen Kenntnis. Breslau , Verlag Carl Huter, 1925
Jacobs Werner	Repetitorium der Zoologie . München, I. Aufl., Verlag Rud. Müller u. Steinicke, 1943 , 2 exempl.
Jagič Nikolas	Perkussion und Auskultation . Berlin u. Wien. Verlag Urban u. Schwarzenberger , různá vydání , 5 exempl.
Jaschke R.	Geburtshilfe. Berlin, Verlag der deutschen Aerzte-geselscheft 17. u. 16. Aufl. , 1 exempl.
Jaschke R.	Geburtshilfe. Berlin-Wien, Reichsgesundheitsverlag. 28. a 29. Aufl. , 1941 - 3 exempl.
Jaschke R.	Gynaekologie . Berlin - Wien, Reichsgesundheitsverlag, různá vydání, 5 exempl.
Jaretzsky - Geith	Die deutschen Heilpflanzen. Berlin, Deutscher Schul-verlag.
Käfer H.	Feldchirurgie. Dresden - Leipzig, 3 Aufl., T. Steinkopff 1942.
Kaiser Paul	Hals-Ohren und Nasenheilkunde. München-Berlin, Verlag J.E. Lehmann , 2 a 3 Aufl., 2 exempl.
Klinischen Analysen u. Laboratoriumbefunde.	Dresden, Verlag Sächsiches Serumwerk , 7 Aufl.
Klose Erich	Kinderheilkunde . Berlin -Wien, Reichsgesundheitsverlag 22 a 21 Aufl. , 1941.
Klose Erich	Kinderheilkunde. Berlin , Verlag der Deutschen Aerte-gesellschaft , 16. Aufl. 1936. 1 exempl.
Knick Artur	Ohren-Nasen-Rachen und Kehlkopfkrankenheiten. Berlin - Wien, různá vydání , 2 exempl.
Kopsch Fr.	Die Nomina anatomica des Jahres 1895. Leipzig, Verlag G. Thieme, 2 Aufl. 1938.
Krantz Walter	Dermatologische Bilder und Merksätze. Leipzig, Verlag J. A. Barth, 1944, 2 exempl.
Kromayer E.	Repetitorium der Haut und Geschlechtskrankheiten. Jena, Verlag G. Fischer , 8 Aufl. 1919.
Kronfeld Artur	psycho Sexualpathologie . Leipzig u. Wien, Verlag Frantz Deuticke , 1923.
Kurtzahn H.	Kleine Chirurgie . Berlin - Wien , Verlag Urban u. Swarzenberger , 9. a 10. Aufl. , 1943., 1 exempl.

Lange Johannes	Lehrbuch der Psychiatrie. Leipzig, Verlag G.Thieme, 1943, 5 Aufl. , 3 exempl.
Laun Rudolf	Vademecum des Truppenarztes. München-Berlin,Verlag J.F.Lehmann,1943, 4 Aufl.+5 Aufl., 2 exempl.
Magnus Georg	Frakturen u. Luxationen. Berlin,Verlag Springer, ~~5.~~ vydání, 1 exempl.
Magnus G.	Leitfaden der allgemeinen Chirurgie . Berlin, Verlag Springer, 3 Aufl. ,1943.
Magnus-Alsleben E.	Vorlesungen über innere Medizin . Berlin,Verlag Springer, 5 Aufl.,1932.
Matti Hermann	Vorlesungen über Feldchirurgie . Leipzig ,Verlag G.Thieme,1939, 3 exempl.
Mayr Julius	Kurzes Lehrbuch der Haut und Geschlechtskrankheiten. München, Verlag R. Müller u. Steinicke, 4 Aufl. 1940.
Meyers Hubert	Röntgenotechnik für die medizinische Diagnostik. Berlin, Verlag Chemie , 2 Aufl.,1944.
Miehes	Taschenbuch der Botanik.Leipzig,Verlag G.Thieme, 1 exempl. ve 2 dílech .
Mikulicz-Radecki Felix	Geburtshilfe des praktischen Arztes . Leipzig,Verlag J.A. Barth,2 a 3 Aufl. ,2 exempl.
Müller Betrhold, Welcher K.	Gerichtliche und soziale Medizin . Berlin-München, Verlag J.F.Lehmann, ~~I.-II.~~ III. Aufl., 6 exempl.
Müller-Seifert	Taschenbuch der medizinisch-klinischen Diagnostik. Různá vydání , 5 exempl.
Muntsch Otto	Leitfaden der Pathologie und Therapie der Kampfstoff-erkrankungen. Leipzig,Verlag G. Thieme, 7.Aufl.,1944.
Oppenheimer Carl	Grundriss der anorganischen Chemie. Leipzig,Verlag G. Thieme,12 Aufl.,1924.
Optisch-Räumliche	Diagramme bei Gesunden und Hirnverletzten.Als Manu-skript gedruckt. 3 exempl.
Orator V.	Feldchirurgie. Leipzig,Verlag J.A.Barth, 2 exempl.
Orator V.	Chirurgische Unfallheilkunde.Leipzig Verlag J.A. Barth,5 a 6 Aufl., 4 exempl.
Orator V.	Ein Operationskurs. Leipzig,Verlag J.A.Barth, různá vydání , 5 exempl.

Orator V.	Spezielle Chirurgie . Leipzig ,Verlag J.A.Barth, různá vydáná, 7 exempl.
Orator V.	Allgemeine Chirurgie. Leipzig,Verlag J.A.Barth, různá vydání, 10 exempl.
Ott Max	Chemie für Studierende und Selbstunterricht. München Verlag von Ernst Reinhard, 2 Aufl. ,1940.Teil II. (Anorganische Chemie) .
Pfaundler M.	Krankheiten des Kinderalters. Berlin-Wien, Verlag Urban u. Swarzenberger , 1 Aufl. , 7 exempl.
Rauber- Kopsch	Lehrbuch der Anatomie .Leipzig, Verlag G. Thieme, různá vydáná, 11 svazků.
Ribbert H. Hamperl	Lehrbuch der allgemeinen Pathologie und der pathologischen Anatomie. Různá vydání, 11 exempl.
Rösle Robert	Sektionstechnik. Berlin, Verlag Springer, 5 Aufl. 1943.
Saxl Paul	Fortschritte und Probleme in der Therapie innerer Krankheiten. Wien, Verlag Springer, 1926.
Schieck F.	Grundriss der Augenheilkunde.Berlin , Verlag Springer různá vydání, 13 exempl.
Scherer H.J.	Vergleichende Pathologie des Nervensystems der Gängetiere. Leipzig, Verlag G. Thieme,1944.
Siegelbauer F.	Lehrbuch der normalen Anatomie des Menschen. Berlin u. Wien, Verlag Urban u. Schwarzenberger, 4 Aufl. 1940.
Schilling V.	Anleitung zur Diagnose in dicken Bluttropfen. Jena, Verlag G. Fischer , 4 Aufl. 1935.
Schmeil-Norrenberg	Naturkunde.Leipzig ,Verlag Quelle u. Mayer, 27 Aufl. 27 Aufl.,1937.
Schumacher S.	Grundriss der Histologie des Menschen. Wien, Verlag Springer, různá vydání, 5 exempl.
Schüller J.	Leitfaden der orthopedischen Krankheiten. Leipzig Verlag, J.A. Barth, různá vydání, 3 exempl.
Schultze O.	Topografische Anatomie. München,Verlag J.F.Lehmann, 4 Aufl. , 2 exempl.
Siebert W.	Der Perkussionskurs. Leipzig Verlag G. Thieme,1941. 2 exempl.
Stieve H.	Zeichenvorlagen-. Berlin .

Stieve H. — Anleitung für die Zergliederungsübungen. Berlin Verlag E.Ebering, 2. Lehrgang,1939. 2 exempl.

Strughold H. — Physiologie des Höhenfluges . Berlin, 1944. 4 exempl. separát.

Sturm A. — Grundbegriffe der inneren Medizin. Jena,Verlag G. Fischer, 2 Aufl. ,1941.

Straus Eduard — Hormone. Leipzig,Verlag Albin Fröhlich,1944.

Siemens H.W. — Vererbungslehre.München-Berlin ,Verlag J.F.Lehmann, 11 Aufl. ,1942.

Toldt Carl — Lehrbuch der Gewebslehre. Stuttgart,Verlag Ferd. Enkl, 1877.

Tönnis W.-Seifert E. Reichert T. — Kopfverletzungen. Berlin-München,Verlag Lehmann, 2 Aufl. , 1943. 1 exempl.

Untersuchungsmethoden. - (medizinisch-chemische).Darmstadt,Verlag E. Merck, 3 Aufl. ,1939. Bez udání autora.

Vade mecum für das ärztliche Laboratorium . Schering A.G. Berlin, Bez udání autora.

Waldeyer A. — Anatomie des Menschen. Berlin, Verlag, Walter de Gruyter u. Co.,1942.

Wassermann F. — Pharmakologie u. Toxikologie.München , Verlag R. Müller u. Steinicke, 1923.

Weibel W. — Einführung in die gynaekologische Diagnostik. Wien, Verlag Springer, různá vydání, 2 exempl., I./II. sv.

Wessely A. E. — Klinik der Hals-Nasen u.Ohrenkrankungen.Berlin und Wien,Verlag Urban u. Schwarzenberger , různá vydání, 5 exempl.

~~Wessely-A.E.~~

Winkler Hellmuth — Geburtshilflichgynäkologische Propädeutik. Berlin, Verlag Springer, 3 Aufl. ,1944. 2 exempl.

Wolf Hans Julius — Einführung in die innere Medizin . Leipzig, Verlag G. Thieme, ,1942. 2 exempl.

Zeis H. und Rodenwald — Einführung in die Hygiene und Seuchenlehre. Stuttgart, Ferd. Enke Verlag. 5 Aufl. ,1943. 1 exempl.

Zeiss Carl — Zeiss Mikroskope und Nebenapparate. Jena, Verlag Carl Zeiss, 1939.

Zeitschrift — Aerztliche Forbildung . 40 sešitů.1940-43.

Ziegler Ernst	Lehrbuch der speziellen Pathologischen Anatomie. Jena, Verlag Gustav Fischer , 5 Aufl. ,1887.
Zimpel Carl	Heilsystem. Göttingen,Verlag der Chemisch-pharmazeut.Fabrik.
Handloser S.	Innere Wehrmedizin, Dresden-Leipzig,Verlag Theodor Steinkopff,1944, 3 exempl.
Physiologie	München,Verlag A. Müller n. Steinicke, Tuchels Repetitionskurse,1936.

Celkem exemplářů .....357..... knih

B. Učební skripta

Anatomie	6 exempl.
Augenheilkunde	6 exempl.
Arzneiverordnungslehre	10 exempl.
Bakteriologie	5 exempl.
Ernährung des Kindes	10 exempl.
Gerichtsmedizin	5 exempl.
Gerichtliche Medizin	3 exempl.
Gynaekologie	13 exempl.
Gynaekologie-Geburtshilfe	14 exempl.
Hautkrankheiten	7 exempl.
Histologie	3 exempl.
Hygiene	6 exempl.
Chemie	2 exempl.
Chirurgie	46 exempl. (3 balíky)
Interne Medizin	5 exempl.
Kinderheilkunde	3 exempl.
Neurologie	6 exempl.
Ohr	2 exempl.
Pharmakologie	11 exempl.
Pathologie	41 exempl. (3 balíky)
Physik	1 exempl.
Physiologie	1 exempl.
Psychiatrie	16 exempl.
Toxikologie	2 exempl.
Verbandlehre	2 exempl.

Celkem 226 exemplářů učebních skript

Seznam č. III.

Přístroje a pomůcky bývalé Čs. společnosti biotypologické.

Položka:	Název přístroje :
1.	Violův anthropometrický stůl
2.	Anthropometr Martinův, skládací, sestávající ze 4 dílů a dvou horizontálních ramen.
3.	Anthropometr skládací, sestávající ze dvou dílů, s dvěma horizontálními rameny. Darovaný prof.dr.Boh. Krajníkem.
4.	Dvě větší dotýkací kružidla (délka 29 cm)
5.	Posunovací kružidlo
6.	Kefalometr dle prof.dr. Matiegky
7.	Dva pelvimetry dle Baudelocquea
8.	Dvě menší kružidla dotýkací (s horizontálním měřítkem)
9.	Bílé voskované plátno, s nakreslenými čtverci rozměru 10 x 10 cm
10.	Nádoba na vyvolávání kinofilmu
11.	Zubní zrcátko
12.	Krční zrcátko s držadlem
13.	Kovový skládací stativ, značka Triax
14.	Tři reflektory k fotografování, se skládacími kovovými stojany
15.	Zařízení pro reprodukci, skládající se : ze stativu z revolverového otáčecího zařízení ze standartního mezikrstence a 3 různých vsunovacích prstenců 1 lupy 4 malých reflektorů
16.	Tonometr Tensit
17.	Dva kovové sklápěcí rámečky: 6,5 x 9 cm; 9 x 12 cm
18.	Dynamometr

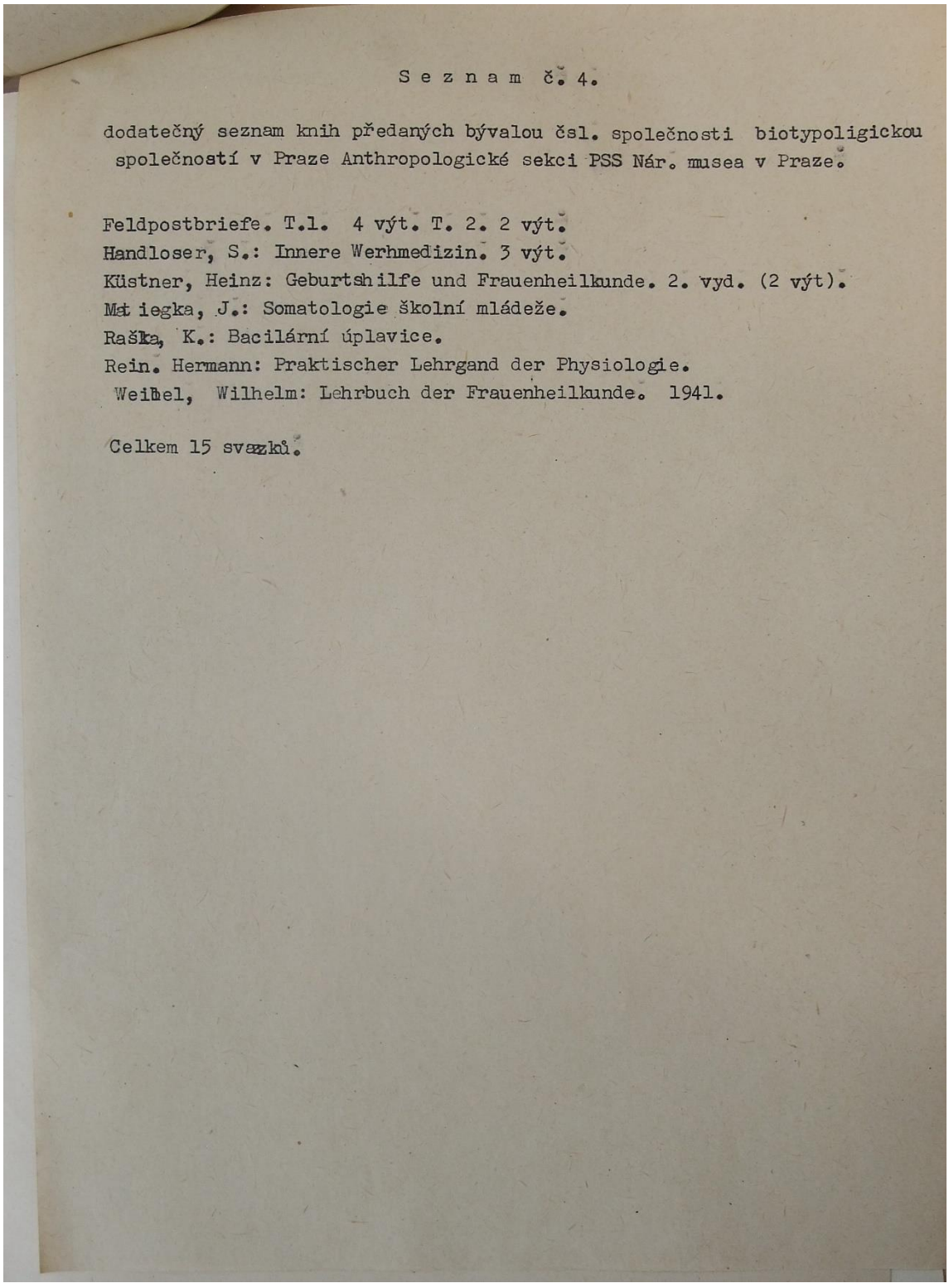

S e z n a m č. 4.

dodatečný seznam knih předaných bývalou čsl. společnosti biotypoligickou společností v Praze Anthropologické sekci PSS Nár. musea v Praze.

Feldpostbriefe. T.1. 4 výt. T. 2. 2 výt.
Handloser, S.: Innere Werhmedizin. 3 výt.
Küstner, Heinz: Geburtshilfe und Frauenheilkunde. 2. vyd. (2 výt).
Matiegka, J.: Somatologie školní mládeže.
Raška, K.: Bacilární úplavice.
Rein. Hermann: Praktischer Lehrgand der Physiologie.
Weibel, Wilhelm: Lehrbuch der Frauenheilkunde. 1941.

Celkem 15 svazků.

Převzato z: AHMP, fond Spolkový katastr, IX/1073 ČSB.

Příloha č. 10, Graf prvků ovlivňujících zdraví jedince podle Tolara a Ripkové

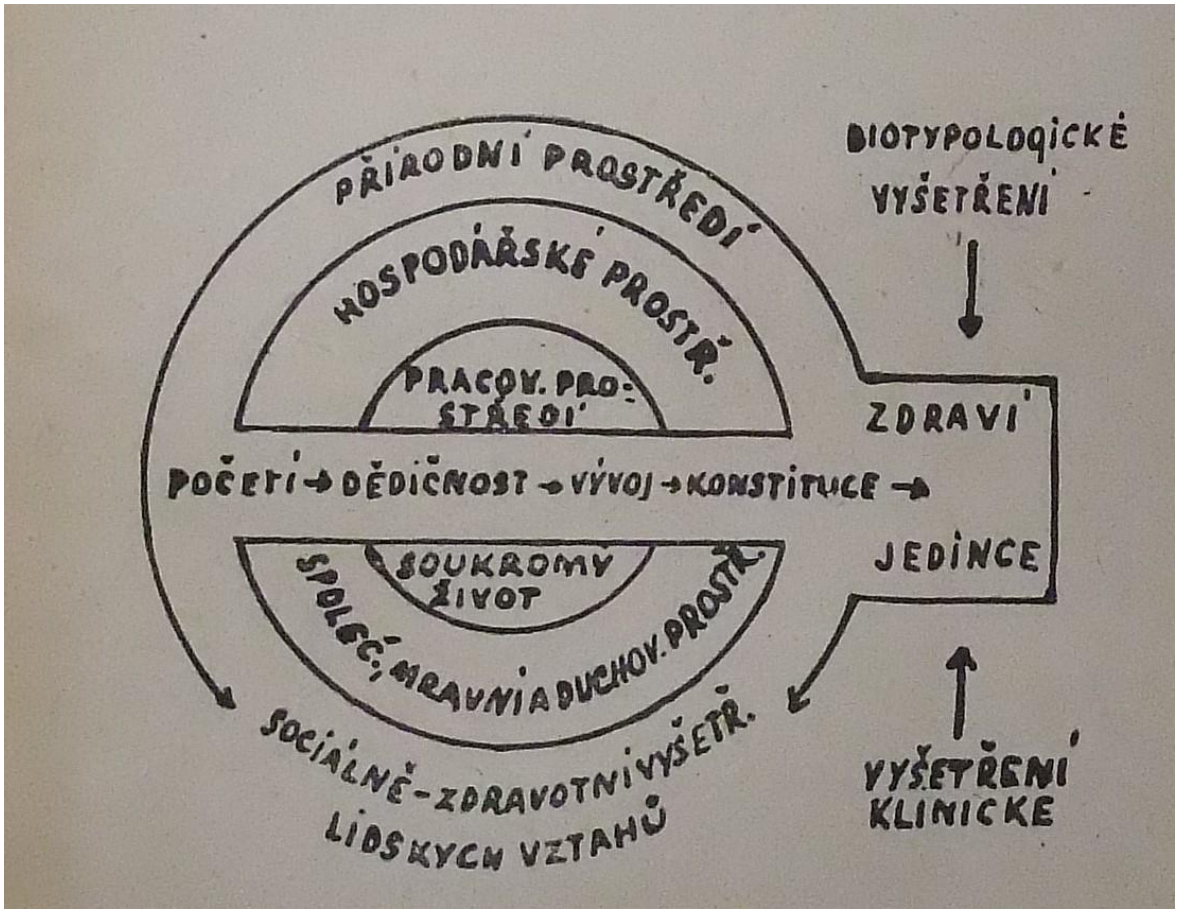

Převzato z: Tolar, Vojtěch – Ripková, Arnoštka: „Úkoly sociálně-zdravotní služby před, během a po ukončení nemocniční péče“, *Československá nemocnice* 14/1946, č. 1–2, s. 39–48, zde s. 41.

Příloha č. 11, Tři extrémní varianty tělesných typů podle Williama Sheldona

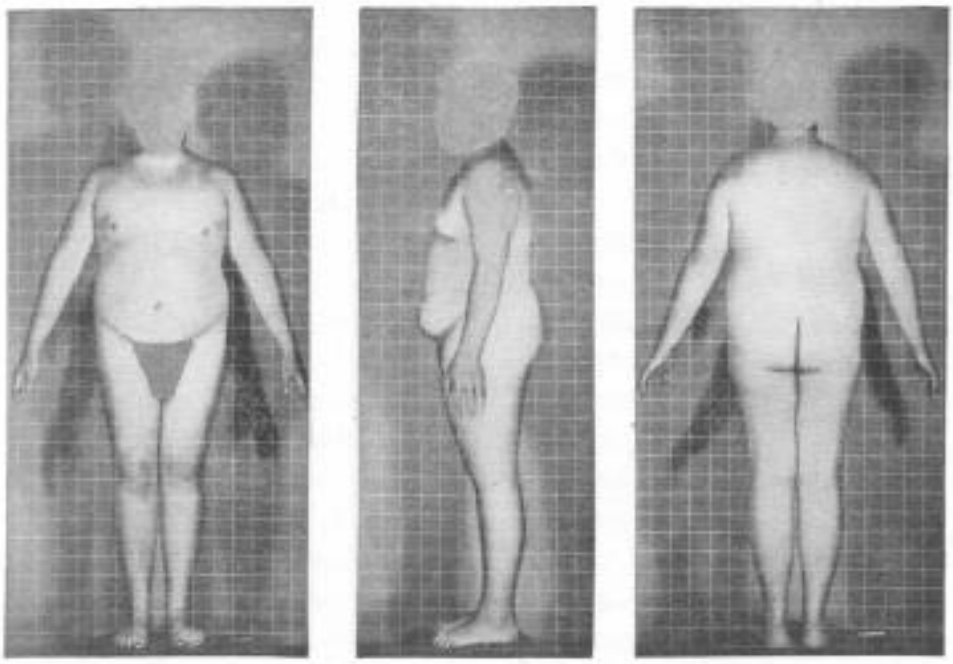

FIG. 1 A. Extreme endomorphy (a 711)

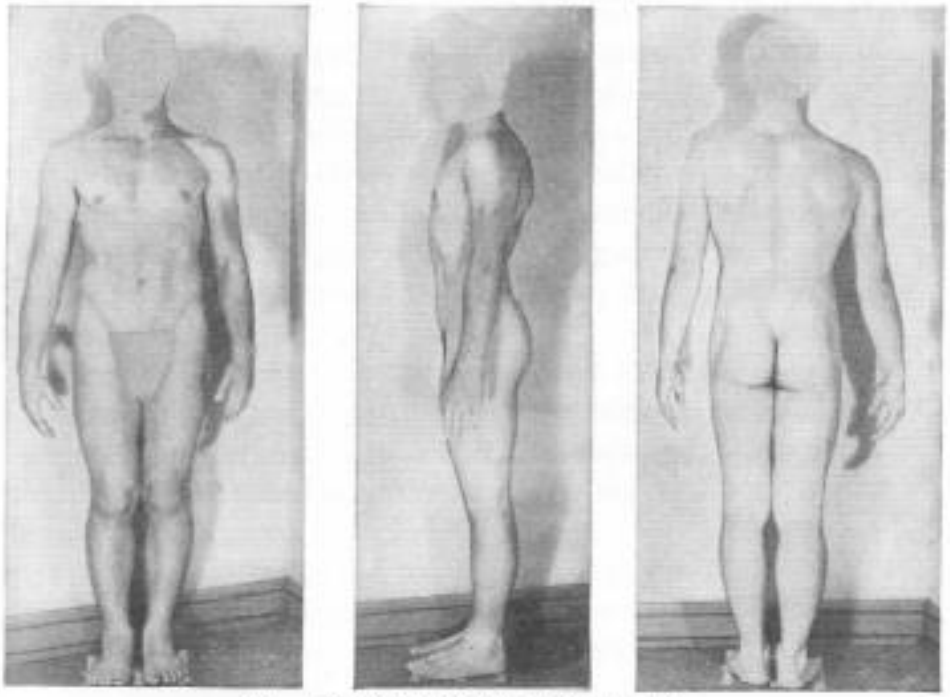

FIG. 1 B. Extreme mesomorphy (a 171)

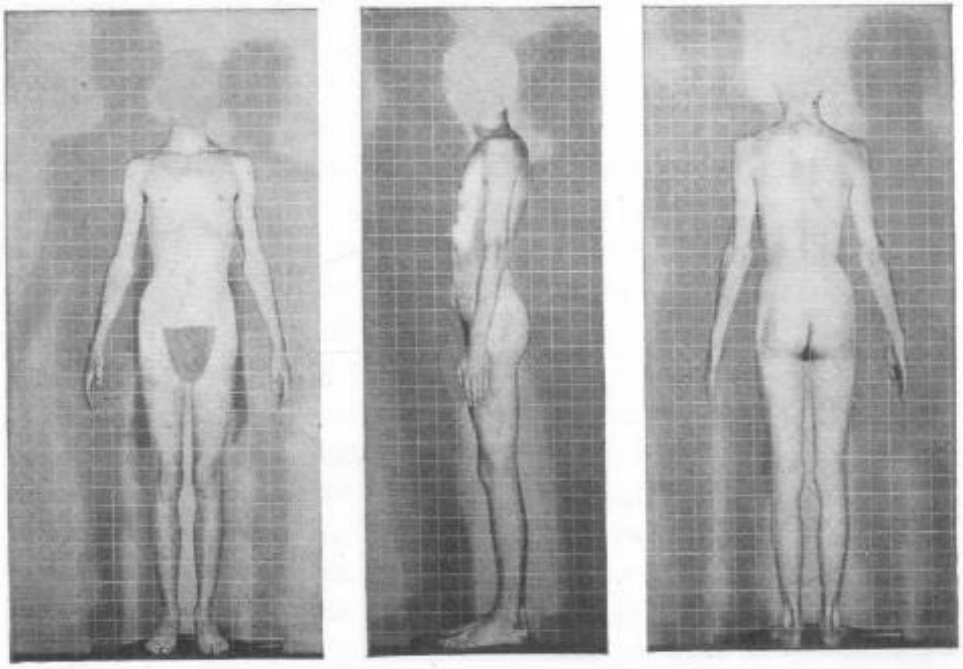

FIG. 1 C. Extreme ectomorphy (a 117)

Převzato z: Sheldon, William H.: *The Varieties of Human Physique. An Introduction to Constitutional Psychology*. London – New York 1940.